

Julius Alberty

Historik v prúde času

Historik v prúde času

Spomienky Júliusa Albertyho

© Július Alberty
Katedra histórie FHV UMB, Banská Bystrica 2009

ISBN 978-80-8083-853-9

OBSAH

1 Roky školopovinnosti a štúdií	5
1.1 Ľudová škola vo Vyšnej Pokoradzi	5
1.2 Gymnázium v Rimavskej Sobote a v Tisovci	11
1.3 Vysokoškolské štúdium	31
1.4 Slovenské národné povstanie	41
1.5 Návrat na fakultu	72
2 Profesijná dráha	86
2.1 Stredoškolský profesor	86
2.1.1 Gymnázium v Lučenci	86
2.1.2 Pedagogické gymnázium v Lučenci	102
2.1.3 Pedagogické gymnázium v Banskej Bystrici	108
2.2 Riaditeľ školy v Brezne	118
2.3 Krajský školský inšpektor pre Banskobystrický kraj	124
2.4 Vysokoškolský pedagóg	134
2.4.1 Vyššia pedagogická škola v Banskej Bystrici	134
2.4.2 Pedagogický inštitút v Banskej Bystrici	143
2.4.3 Pedagogická fakulta v Banskej Bystrici	159
3 Na nútenej práci	199
4 Na dôchodku	215
4.1 Rehabilitácia – návrat na fakultu	222

1 Roky školopovinnosti a štúdií

1.1 Ľudová škola vo Vyšnej Pokoradzi

Škola vstúpila do môjho života tak, ako doň vstupovali jednotlivé ročné obdobia – síce s očakávaním, ale prirodzene, nenápadne. Bola v ňom vlastne prítomná už pred prvým vstupom do učebne. Popri školskej budove som chodil takmer denne, pána učiteľa som poznal zvidenia a žiaci – to boli všetko mne známe deti, takže škola nebola pre mňa nijakou záhadou ani postrachom. Nebál som sa jej aj preto, že som sa na ňu cítil pripravený. Všetky písmená som poznal z nástenky v kuchyni, počítat' som tiež vedel, veď takmer pri každej detskej hre bolo „počítanie“, na zemi a do piesku sa tiež všeličo „kreslilo“. Doma mi školu osobitne nikto nepripomínal a ani so staršími kamarátmi sme sa o škole nerozprávali. To, že bude narúšať zabehaný detský denný režim mi až tak neprekážalo, veď budem stále doma a v škole s kamarátmi, rovesníkmi. Skrátka, prišiel čas a bolo treba ísť. Škola je nutnosť, ktorú treba akceptovať a s ktorou sa treba vysporiadať.

Rodičia mi kúpili „hátižák“ (plecniak) na knižky, zošity a výkresy, peračník s perom – rúčkou, do ktorej sa pero nasadzovalo, ceruzou a gumou. Každá z týchto potrieb mala v peračníku lištami vyhradené svoje miesto. A mama ma išla zapísať. Na prípadné otázky pána učiteľa ma pripravila (ako sa volám, ako sa píšem, kedy som sa narodil, a pod.). Po zápise dostal pán učiteľ tradičnú pozornosť – škatuľu kockového cukru a ryže, mladého kohúta a doma tkaný uterák. Keď tak pozerám vysvedčenia z ľudovej školy, vlastne ani presne neviem, kedy som do nej začal chodiť. Na vysvedčení z 1. až 3. ročníka mám napísaný dátum 15. október 1931 a na vysvedčení zo 4. ročníka je ako dátum začatia školskej dochádzky uvedený 1. september 1931. Ako dôvod tejto časovej disproporcie považujem nedôslednosť pána učiteľa.

Škola, ktorú som začal navštevovať, bola podľa školských vysvedčení¹

---

¹ V reprodukovanej úradnej dokumentácii, zakomponovanej ako príloha, sa čitateľ stretne s dvoma spôsobmi zápisu môjho priezviska (Alberty, Alberti) a dvoma dátumami narodenia (18. 8. i 19. 8.). Môj otec a starý otec sa vždy podpisovali „Alberty“. Na takto písané priezvisko dostávali aj všetky úradné dokumenty a korešpondenciu. Všetci príbuzní a spolubčania nás volali a oslovovali s tvrdou slabikou na konci. Keď som išiel do gymnázia, triedna profesorka žiadala úradný rodný list z matričného úradu, ktorým bol vtedy notariát. S prekvapením sme zistili, že naše priezvisko je v matrike vedené s mäkkým i na konci. Napriek tomuto zisteniu som sa na gymnáziu vždy podpisoval s tvrdým y, napr. na výkresoch, rysoch, zošitoch. Ale na vysokej škole, aby nevznikli pochybnosti o identite, som si na úradné dokumenty písal mäkké i. Hoci sú indicie o talianskom, nemeckom či latinskom pôvode a zápise môjho priezviska, som toho názoru, že kedysi matrikár zapísal počuté priezvisko podľa maďarského pravopisu, pretože v maďarčine y zmäkkuje len predchádzajúcu spoluhlásku a nemá zvukové vyjadrenie. A práve z toho vznikla dilema medzi úradným záznamom a našou rodinnou tradíciou a praxou.

Čo sa týka dátumu narodenia, disproporcija vznikla takto: Matka si zapamätala, že som sa narodil v utorok asi dve hodiny pred poľnocou, a to bolo 18. augusta. Vtom čase bola žatva a vôbec poľné práce v plnom prúde, takže sa nikto neponáhľal hlásiť moje narodenie na notársky úrad vzdialený na

definovaná ako evanjelická a v ľudová škola vo Vyšnej Pokoradzi. Podľa mojich vedomostí z tohto vyplýva, že jej zriaďovateľom boli spoločne cirkevný zbor a štát. Cirkevný zbor volil učiteľa – kantora (mimo iného aj na výučbu náboženstva), poskytoval mu ubytovanie, naturálie a poľnosti, zabezpečoval prevádzku školy (išlo hlavne o kúrenie, hygienu učebne) a štát sa na chode školy podieľal mzdou učiteľa a dotovaním učebných pomôcok. Bola to jednotriedka. To znamená, že do jednej triedy, presnejšie povedané do jednej učebne, chodili všetky postupné ročníky – od prvého až po ôsmy, ktorým končila školo-povinnosť. Takýto typ školy bol v tridsiatych rokoch 20. storočia historickou pozostalosťou, ktorá nejednému dedinskému školákovi komplikovala cestu za získaním vyššieho vzdelania, a tým aj lepšieho spoločenského uplatnenia sa a postavenia.

Do učebne sa vchádzalo cez predsieň, v ktorej bol na stene vešiak na kabáty a čiapky a schodisko na povalu. Samotná učebňa bola svetlá, mala tri veľké okná na juhovýchod a bola pomerne priestranná. Hneď za vstupnými dverami bola veľká čierna obojstranná prenosná tabuľa. Na jej zadnej strane pribudla za mojej školskej dochádzky červená notová osnova. Hoci tabuľa bola prenosná, mala popravde svoje stabilné, nemenné miesto a jej zadná strana sa vôbec nevyužívala. K tabuli patrila špongia – huba, handra a krieda. Pán učiteľ mal obyčajný stôl, na ktorom boli učebnice a písacie potreby, najmä červený atrament na opravovanie chýb. K stolu prislúchala veľká ťažká stolička s operadlom. Vedľa stola bolo harmónium. V učebni bolo šesť dlhých lavíc, každá pre štyroch žiakov, s poličkou na ukladanie školských potrieb, dvoma otvormi na kalamáre, v ktorých sa držal atrament a s ryhou na ukladanie písacích potrieb. Časom pribudli ešte dve kratšie lavice určené pre dvoch a dvoch žiakov, ktoré sa umiestňovali rovnobežne s radom hlavných lavíc alebo kolmo na ne. V učebni bola za dverami jedna nižšia skrinka, v ktorej boli závesné nástenné obrazy. V jednej veľkej vysokej skrini bola „knižnica“, fľaška s atramentom, krieda. Ukladali sa do nej školské písanky, výkresy a ručné práce z dreva a hlíny. Druhá, podobne vysoká skriňa, ktorá časom pribudla, bola určená na učebné pomôcky, ale okrem dreveného kružidla, trojuholníka a širokého lineára sa na nič inšie z jej obsahu nepamätám. Na oboch týchto vysokých skriniach si pani učiteľova držala zaváraniny. V učebni boli ďalej dve dlhé lavice – jedna pod oknami, druhá za tabuľou a stolom pána učiteľa. K jednej z nich chodili neposlušní žiaci kľáčať a ku druhej na výplatu vŕbovým prútom po sedacej časti. Do inventára učebne patrilo i ručné počítadlo – na drevenej konštrukcii bolo desať kovových tyčiek, na každej po päť žltých a päť čiernych posuvných guľôčok. Učebňa sa vykurovala vysokými liatinovými kachľami, ktoré v zimných mesiacoch obsluhovali starší žiaci. Raz do roka sa drevená podlaha dezinfiko-

---

desať kilometrov od rodnej obce a prístupný len poľnými a lesnými chodníkmi, čo znamenalo stratu jedného pracovného dňa. Keď ma bol s odstupom času „nahlásiť“ starý otec, uviedol, že som sa narodil 19. augusta.

vala petrolejom. Na čelnej stene bol obraz prezidenta T. G. Masaryka, štátne hymny (Kde domov můj; Hej, Slováci; Nad Tatrou sa blýska) a štátne znaky (malý, stredný a veľký). Dolnú stranu steny zaberala veľká nástenná mapa Československej republiky. Na protíahlú stenu sa vešali závesné obrazy, ktoré boli štyri: jar, leto, jeseň, zima. Na stene oproti oknám bola mapa Pohronskej župy s vyznačením jednotlivých okresov a mapa Európy (azda prvá povojnová, pretože na nej bola Ukrajina označovaná ako samostatný štát). Na tejto stene visel aj obraz – tabuľa so vzormi normalizovaného písma.

Počet žiakov navštevujúcich túto triedu bol veľmi variabilný. Hoci do školy chodilo každé dedinské školopovinné dieťa, detí bolo málo. My sme boli v ročníku dvaja. V ročníku, čo išiel pred nami, bolo päť žiakov. Slabšie boli obsadené 6. – 8. ročníky, pretože väčšina žiakov odchádzala ukončiť školopovinnosť do meštianky v Rimavskej Sobote. Celkový počet žiakov v našej jednotriedke sa pohyboval v rozpätí od 15 až do 25, vrátane rómskych detí, ktoré chodili veľmi nepravidelne a všetky vždy do základného, prvého ročníka. Do školy sa chodilo denne od 8. – 12. hod. a od 13. – 15. až 16. hod., mimo štvrtka, ktorý bol tzv. „feriálny“ (voľný deň). Školský rok trval od začiatku septembra do konca júna. Delil sa na štvrťroky. Z každého štvrťroka dostával každý žiak klasifikáciu na vysvedčení. Školský rok sa uzatváral exámenom (verejnou skúškou) v kostole za prítomnosti rodičov, príbuzných a ostatných záujemcov. V triede nebol ani zvonček, ani nejaká iná mechanická časomiera. Pánom času bol pán učiteľ. Okolo desiatej nás všetkých pustil na dvor – na „veľkú prestávku“ (malé v jeho režime ani neboli), ktorej trvanie záležalo od vôle pána učiteľa. V popoludňajšom vyučovaní prestávka nebývala. V triede visel aj rozvrh hodín schválený školským inšpektorom. Po štyri roky mojej školskej dochádzky sa na rozvrhu menilo len poradie školského roku a dátum vyhotovenia. My sme do školy nosili vždy všetky knihy a zošity a vyučovanie prebiehalo podľa réžie pána učiteľa a nie podľa rozvrhu hodín. Ako pomocníci boli v triede týždenníci. Nalievali atrament do kalamárov, rozdávali a zbierali zošity a výkresy, utierali tabuľu, umývali špongiu, vetrali cez prestávku, a najmä udržiavali ticho a poriadok v neprítomnosti pána učiteľa.

Prvým problémom, ktorým ma škola zaskočila, bolo čítanie, presnejšie povedané spájanie písmen do slabík a slov. Už som sa zmienil o tom, že som písmeňá poznal ešte pred vstupom do školy. Na čítanie sme ako prváci mali tradične šlabikár. Čítať sa z neho učilo tzv. fonomimickou metódou. Nešlo pri nej len o zvukovú interpretáciu čítaného písmeňa, ale aj jeho mimické stvárnenie podľa kresby späť s písmenom. Najprv sme sa učili čítať samohlásky. „I“ sa podkladalo položením ukazováka pravej ruky na dolnú peru (podľa obrázka si akýsi všeobecný Ivan popálil prst a na zmiernenie bolesti si ho fúkal), pri „u“ sa palcom a ukazovákom pravej ruky obchytli ústa, pri „o“ sa obe ruky zložili dľaňami do o, pri „a“ pravá ruka vyletela otvorenou dľaňou do výšky oka, pri „e“ spojené konce všetkých prstov pravej ruky (ako „na hruštičku“) sa priložili k perám. To znamená, že každé písmeno abecedy malo svoj pohybový sprievod.

Už zapamätať si všetky tieto úkony nebolo ľahké. Keď sme sa dostali k spoluhláskam, tie sa už nečítali jednotlivo, ale so samohláskami (ma-ma, má-me ...), a to mi robilo mimoriadne problémy, do ktorých sa musela zaangažovať doma aj mama. S týmto som sa trápil niekoľko týždňov.

Hoci som už v predškolskom veku vedel narábať s ceruzou a pastelkami (kupovala mi ich mama v papiernictve v kartónových škatuľkách), ale písanie v škole bolo tiež „o inom“. V škole sme mali na písanie tenké zošity. Najprv so širokými linajkami, potom s linajkovou štruktúrou vymedzujúcou veľkosť jednotlivých písmen. Úzke linajky na písmená ako: a, e, m, n, nad ňou širšia linajka na písmená ako: k, l, d, pod úzkou ďalšia širšia na písmená: g, j, p. Hybridnú veľkosť mali písmená d, t – prevyšovali úzku dvojlinku, ale nesiahali po hornú, p zasa nesiahalo cez dvojlinku po dolnú širokú linku, f sa ťahalo cez celú úzku strednú a hornú i dolnú linajku. Písanie sme si cvičili najprv kriedou na tabuli, potom ceruzou do zošita podľa predpísaného tvaru písma podľa vyveseného vzoru. Keď sa ako-tak skončilo „mocovanie“ sa s tvarom a veľkosťou písmen, nastal čas písať perom a písmená vzájomne spájať do slov. Do cesty sa mi postavili ďalšie technické ťažkosti. Nikto ma totiž neupozornil (a sám som na to neprišiel), že pero po namočení do atramentu treba o kalamár obtrieť. Mne atrament buď kvapol z pera na písanku, alebo mi kvapol pri tieňovaní jednotlivých písmen, takže môj písomný prejav bol samá „machuľa“. Pri písaní ceruzkou bola stopa na papieri čo do hrúbky jednotná, pri písaní perom sa stopa menila podľa úradnej predlohy. Ale v priebehu dvoch rokov som sa naučil pekne písať, a to aj do písaniek len s jednou linkou bez štruktúry. Vo vyšších ročníkoch sme mali osobitne aj krasopis. Podobný problém ma postihol aj pri maľovaní vodovými farbami. Neviem, či som bol nedočkavý, alebo som nevedel správne odhadnúť, či je už nanesená farba suchá, spravidla sa mi nová nanášaná farba pri dotyku s už nanesenou poprelínali a pomiešali. S týmto som mal starosti ešte aj na gymnáziu.

Od začiatku školskej dochádzky som bol „odrovnaný“ v speve. Pán učiteľ zistil, že nemám sluch, a tak sa o mňa vôbec nezaujímal a zo spevu mi dával vždy najhoršiu známku (3 z päťstupňovej škály). Ja som sa snažil vzkriesiť sluch pokusmi na ústnej harmonike a otcovej krídlovke, no nedokázal som na jeden nátlak „vyfúknuť“ ani základnú stupnicu. Pripomínam, že sme sa neučili ani noty, ani stupnice, ani osobitne texty piesní (toto ma potom držalo „na úrovni“ na gymnáziu). Pán učiteľ prehrával na harmóniu a my sme za ním spievali. Spievali sa hlavne náboženské piesne, zo svetských hymny a hymnické piesne a rôzne české pochody a ľudové piesne, ktorým sme ani nerozumeli. Ako príklad za všetky spomeniem aspoň dve: „Lví silou“ – ja som vtedy ani nechápal, že ide o silu odvodenú od zvieratá – leva. Alebo „Zle mamičko“ – tam sa spievalo o nejakých Brandoburcoch (až v pokročilejšom veku som si to dešifroval, že ide o Braniborcov), ktorí majú veľké kabáty a „poberú nám dukáty“. Ešte ako kuriozitu si pamätám, že sme sa učili spievať juhoslovanskú a rumunskú

hymnu. Dodnes si pamätám niekoľko veršov z juhoslovanskej hymny. Podľa môjho vtedajšieho chápania sa spievajúci uchádzali o Božiu ochranu pre kráľa Petra, aby sa mohol modliť „zav náš rod“, ktorý je pod zástavou „naprej zastava slave na boj“ odhodlaný „za blago“ otčiny urobiť všetko, hoc by pritom musela prehovoríť i zbraň „naj puška govoriť“. A z rumunskej sme nerozumeli ani slovo.

Po osvojení si základných schopností a zručností, akými boli čítanie a písanie (spev a kreslenie ma síce „omínalo“, ale neznepokojovalo), školské povinnosti som zvládal natolko, že ma pán učiteľ neraz poveril doučovaním rómskych spolužiakov.

Na našej miestnej cirkevnej škole k hlavným vyučovacím predmetom patrilo náboženstvo, ktoré bolo na prvom mieste aj na vysvedčení. Mali sme na to učebnice: Biblické histórie a Katechizmus. Učili sme sa o stvorení sveta, o vyhnaní Adama a Evy z raja, Jakubovi a jeho bratoch, Abrahámovi a Izákovi, Dávidovi a Goliášovi, o kráľovi Dávidovi a Šalamúnovi a o živote Ježiša Krista – od narodenia až po nanebovstúpenie. Z katechizmu najmä Božie prikázania a prosby z modlitby Pánovej. Súčasťou výučby boli náboženské piesne z Transocia (najmä adventné a pôstne) a modlitby, hoci v škole sme sa kolektívne nikdy nemodlili. Výučbu náboženstva chodili kontrolovať zástupcovia seniorátu, pamätám sa na dve takéto návštevy. Vedomosti z náboženstva boli aj hlavným obsahom exámenu. Nespomínam si, že by nás pán učiteľ bol vyzýval k pravidelným návštevám bohoslužieb.

Na čítanie sme mali v ďalších ročníkoch čítanky. Hoci v nich boli články a básničky (tie sme sa učili naspamäť) s rôznou tematikou, pán učiteľ sa ani nesnažil o vysvetľovacie čítanie, ba dokonca ani o výrazné čítanie či umelecký prednes, ktorým nás trápila len pani učiteľova, keď suplovala. Jemu stačilo len mechanicky prečítať text a básničku deklamovať. Mimoškolské čítanie bolo v praxi pána učiteľa neznámym pojmom. Školská knižnica bola chudobná na tituly a zväzky (vystačila s jedným kútom na hornej polici v jednej zo skríň) a žiakom bola nedostupná. Za celé štyri roky som mal z nej len jednu knižku, a to povesť o Krakonošovi. Knižky na moje domáce záujmové čítanie mi nosil otec. Prečítal som všetky knihy z obecnej knižnice určené pre deti. Išlo najmä o slovenské a ruské rozprávky: o babe Jage, múdrej Vasilisi, cárovičovi Ivanovi, Kostejovi Nesmrteľnom, a pod. Knihy na čítanie som si chodil požičiavať aj na faru, mali tam dobrodružnú literatúru a cestopisy. Pomerne veľa sme sa v škole venovali mluvnici, pravopisu, vybraným slovám a slovným druhom – skloňovaniu, časovaniu, stupňovaniu, vetnému a slovnému rozboru. Gramatiku som ovládal tak dobre, že ma na gymnázium prijali už na základe písomnej skúšky zo slovenského jazyka, kým iní uchádzači o štúdium skladali aj ústne skúšky. Pri slohu a cvičení reči sme boli odkázaní na vlastný rozvoj svojej jazykovej kultúry. Nespomínam si na ústne reprodukovanie článkov z čítanky a nepísali sme ani nijaké slohové cvičenia.

Úspešne som zvládal aj počty (matematiku): sčítavanie, odčítavanie – bez prechodu, s prechodom, násobenie, delenie a slovné úlohy. Ťažkosti mi robila

len veľká násobilka, ktorú sme museli vedieť nasпамäť. Na prijímacej skúške na gymnázium som uspel aj z počtov už po písomnej skúške.

Len z vysvedčenia som sa dozvedel, že som „absolvoval“ aj prvouku, v 3. a 4. ročníku občiansku náuku a výchovu. Nebyť symbolov československej štátnosti na stene v triede, neboli by sme ani vedeli, že taká existuje. Nikdy sme si ani len nepripomínali Deň slobody – 28. október, ani prezidentove narodeniny, meniny, či smrť generála Štefánika. Absolvoval som aj telocvik, hoci sme nikdy necvičili, ani len nepochodovali, nechodili sme sa ani sánkovať a korčuľovať. Pán učiteľ nás nepozoroval ani pri hrách na dvore počas veľkých prestávok, nikdy sme neboli ani na pochodovom cvičení. Aj ručné práce sme „absolvovali“ doma a do školy nosili len hotové produkty z dreva a hlíny. Zaujímavým predmetom začala byť vlastiveda. Keďže nebola silnou stránkou pána učiteľa (tou bol spev a kreslenie), utkvelo mi z nej v pamäti len chatrné torzo o menách kopcov v chotári a o cestovaní po Malohonte – no asi sme sa toho veľa neučili. Málotriedna škola vyžadovala osobitnú organizáciu žiakov do oddelení podľa ročníkov, striedanie priameho vyučovania so samostatnou prácou, resp. s nejakým tichým zamestnaním. Toto existovalo aj v našej triede, ale v podstate len na rozvrhu hodín. Dospelí, ktorí chodili do podobnej málotriednej školy, spomínajú na jej výhody, že si nenápadne osvojovali aj učivo vyšších ročníkov, ku ktorému sa „pripočúvali“. Nikdy som nezaregistroval, napr. učivo z Knihy reálií pre 6. – 8. ročník (z prírodopisu, fyziky, chémie). Tri vyššie ročníky (od 4. ročníka) sa za mojej štvorročnej dochádzky učili opakovane vždy všetky to isté.

Pre zaujímavosť uvediem všetko, čo sa v ľudovej škole učilo (malo učiť) a ako sa školský prospech a vôbec dochádzka do školy hodnotila. Na vysvedčeniach boli štyri súborné známky: mravy – správanie (1 – chváľitebné, 2 – uspokojivé, 3 – zákonné, 4 – menej zákonné, 5 – nezákonné), pilnosť (1 – vytrvalá, 2 – náležitá, 3 – dostatočná, 4 – nestála, 5 – nepatrná), prospech (1 – veľmi dobrý, 2 – dobrý, 3 – dostatočný, 4 – sotva dostatočný, 5 – nedostatočný) a vonkajšia úprava písomných prác (1 – veľmi úhladná, 2 – úhladná, 3 – menej úhladná, 4 – neúhladná, 5 – nedbalá). Celkový prospech sa vyvodzoval z týchto predmetov v nasledovnom poradí (jednotlivé predmety či ich zložky sa hodnotili číselnou známkou): náboženstvo, občianska náuka a výchova (z tej som mal v 4. ročníku známku 2), jazyk vyučovací (osobitne: čítanie, mluvnica a pravopis a cvičenie reči a slohu), prvouka (v 1. a 2. ročníku a v 3. ročníku do polroka som mal vždy 2, v 3. ročníku na konci roka 1), vecné náuky (vlastiveda, zemepis, dejepis a prírodospyt – prírodopis), počty a náuka o tvaroch meračských, kreslenie (kým sme kreslili tužkou a pastelkami som mal známky 1, 2, ale v I. polroku 4. ročníka som klesol na 3), písanie, spev (až na 2. ročník som mal vo všetkých ostatných ročníkoch obligátnu 3), telesná výchova (mal som vždy 2, len v II. polroku 4. ročníka 1) a ručné práce. Osobitné kolónky boli pre nepovinné predmety – lenže také sme nikdy nemali!

1.2 Gymnázium v Rimavskej Sobote a v Tisovci

Zo 4. ročníka ma rodičia prihlásili do Gymnázia v Rimavskej Sobote, čo bolo dosť neobvyklé, lebo o štúdium na gymnázium sa uchádzali predovšetkým absolventi 5. a vyšších ročníkov, resp. žiaci z meštianskej školy. Nikdy som nepátral po tom, a nikdy to ani do reči neprišlo, kto bol iniciátorom tohto zámeru. Isté je len to, že ja som to nebol, nedomáhal som sa vyššieho vzdelania, veď som mal sotva 10 rokov. Jednoducho som sa, ako dovtedy vždy, tomuto rozhodnutiu podriadil. Dnes viem, že to bolo pre mňa životné rozhodnutie, za ktoré som povďačný predovšetkým rodičom – osobitne mame, ktorá v tomto smere preukazovala najviac záujmu a vyvíjala potrebnú aktivitu. Bola so mnou aj na prijímacej skúške. V triede, do ktorej sa zhromaždili adeпти štúdia, sme podľa vyveseného zoznamu dostali „úradný“ nezameniteľný papier (i pre prípad omylov, škrtov), na ktorý sa mali napísať zadania a ich vyplnenie. Všetci sme mali tie isté úlohy. Zo slovenského jazyka sme písali najprv diktát a potom samostatne obsah historickej povesti, ktorú nám prečítala pani profesorka. Bola to povesť o silnom Byvojovi, ktorý holými rukami zabil divého tura a na chrbte ho doniesol kňaznej. Písomka z počtov pozostávala z numerických a slovných príkladov na základné početové operácie.

Do gymnázia som potreboval inú výbavu ako do miestnej školy. Dostal som novú aktovku na knihy, zošity a iné školské potreby. Nový veľký peračník mal farebný obrázok zimnej nočnej krajiny s veľkou osvetlenou chatou; tento námet som často odkresľoval. Koncom augusta 1935 sme išli s mamou do Baŕu (obchodu s obuvou) kupovať topánky. Náhodou sme sa tam stretli s jedným pánom, ktorý tiež kupoval synovi topánky. Slovo dalo slovo. Pán bol z Revúcej a jeho syn tiež nastupoval do prýmy – I. triedy gymnázia. A keďže ani ja, ani on sme nemali známych budúcich spolužiakov, rodičia navrhli, aby sme, keď sa už poznáme, sedeli spolu, ak budeme zadelení do jednej triedy. Až po nástupe do školy som sa dozvedel, že tým pánom z Revúcej bol JUDr. Botto, potomok slávnej revúckej rodiny a s jeho synom Ivanom som sedel v jednej lavici do kvarty (IV. ročníka).

Školský rok 1935/36 sa začal tradične nástupom všetkých školopovinných žiakov a študentov pred budovou gymnázia. V usporiadanom rade sa za sprievodu profesorov odobrali všetci na bohoslužby podľa konfesie. Po návrate z kostola som zistil, že som zaradený do triedy A, ktorá bola na prízemí vpravo, v krídle budovy. Potom sa nám predstavila triedna profesorka O. Čechová, ktorá nás učila nemecký jazyk. Zistila prítomnosť, pousádzala ešte neusadených, podľa výšky urobila zmeny v zasadacom poriadku, do dvoch radov lavíc usadila chlapcov a do jedného dievčatá. Zoznámila nás s režimom školy, dala rozvrh hodín a zoznam úradných písomností, ktoré boli potrebné k zápisu.

Gymnaziálna budova bola impozantná. Popri vežiach kostolov bola dominantnou stavbou mesta. Od ulice ju delila vysoká železná brána s ohradou. Žiakom a študentom bol neprístupný priestor vysadený okrasnými kríkmi, stroma-

mi a zatrávnený. Do budovy sa vchádzalo cez mohutné dvere a širokým schodiskom. Po jeho ľavej strane bola miestnosť pre školníka. Školník sledoval vchádzajúcich a odchádzajúcich, vydával atrament, kriedu a v prípade poruchy obsluhoval zvonec. Na podlahe vstupnej chodby bol letopočet postavenia budovy (1904). Budova mala suterén, v ktorom bol byt školníka a sklady. Tu sa nám vydávali mliečne desiate. Na prízemí, po vstupe vpravo, bola žiacka knižnica a potom už len triedy na obidve strany a do krídla. Triedy boli len po jednej strane chodby, ktorá bola veľmi priestranná a presvetlená. Z chodby boli dva východy na dvor. Na chodbu bola napojená aj veľká telocvičňa. V nej zabudované kolovadlá, hrazda, rebriny, laná a tyče na šplhanie. Ostatné telocvičné náradie: koza, kôň, bradlá, odrazové mostíky, žienky boli deponované v jednom kúte. K telocvični patrila náradovňa s atletickým a športovým náčiním a šatňa pre žiakov. Na prvom poschodí okrem bežných tried bola i odborná učebňa na chémiu (s prípravovňou), riaditeľňa a zborovňa s balkónom. Na druhom poschodí bola fyzikálna odborná učebňa (s prípravovňou), kresliareň a triedy. Odhadujem, že v budove, mimo odborných, bolo ďalších dvadsať učební.

Gymnázium malo veľký oplotený dvor. Hoci boli v plote aj dverka a brána, z tejto severnej strany sa do budovy a na dvor vchádzať a vychádzať nesmeli. Na dvore boli ihriská pre českú hádzanú, volejbal, doskočisko, krátka bežecká dráha. Na severnej a západnej strane bol dvor lemovaný mohutnými gaštanmi, priestor za nimi na západnej strane až po plot bol nevyužitý, zaburinený. Na dvore v blízkosti budovy gymnázia boli suché toalety. Počas mojej dochádzky bolo východné krídlo budovy na všetkých poschodiach rozšírené (na každom o dve ďalšie učebne a splachovacie záchody), k telocvični bola pristavená ďalšia šatňa (aby sa mohli súčasne ustrojiť dve striedajúce sa triedy) a náradovňa. Na mieste zrušených suchých záchodov bola postavená drevená, asi 2,5 m vysoká preliezačka. Do budovy bol zavedený školský rozhlas. Budova stojí na Daxnerovej ulici a dodnes slúži školským účelom.

V gymnáziu, ako som už naznačil, bola koedukácia. Mojimi spolužiakmi boli jednak miestne mestské deti, ale aj deti denne dochádzajúce vlakom od Tisovca, Poltára a Felediniec – Jesenského (boli to deti kolonistov, ktoré sa dostali do tohto inak maďarského prostredia). Pešo sme dochádzali len dvaja. Škola nemala internát. Podľa národnosti sme boli Slováci a Česi, každý hovoril svojím materinským jazykom. Podľa konfesie katolíci, evanjelici (na hodine náboženstva sme sa spájali s paralelnou triedou) a Židia. Českí spolužiaci boli väčšinou iných konfesíí. Podľa sociálneho pôvodu bola trieda veľmi pestrá: deti robotníkov, roľníkov, živnostníkov, štátnych zamestnancov, rodičov slobodných povolání. Čo sa týka vekového zloženia, moji spolužiaci mali 11 – 12 rokov, ja som bol z oboch prím najmladší. Žiaci a študenti maďarskej národnosti mali osobitné triedy, pričom slovenské a maďarské triedy boli aj priestorovo miešané. Maďarské triedy boli v ľavom krídle budovy, ale napr. medzi našou triedou a jej slovenskou paralelkou bola maďarská oktáva – 8. ročník. Pomer sloven-

ských a maďarských žiakov a študentov bol 2:1 v prospech Slovákov. Napriek tomu sa gymnázium úradne volalo štátne maďarské so slovenskými (od školského roku 1937/38 česko-slovenskými) pobočkami.

Škola nemala pre žiakov osobitné predpisy, t.j. školské poriadky. V triede existoval len inštitút týždenníkov (po laviciach), ktorí sa starali o tabuľu, kriedu, atrament, nosili mapy, obrazy, písanky na písomky, a pod. Tradične týždeň pred prázdninami sa odzadu, do rohu tabule denne pripisovali písmená, ktoré sa nesmeli zotrieť a ktoré vytvorili túžobne očakávané slovo vakácie – prázdniny. Každý žiak mal osobitnú žiacku preukážku, malú zelenú skladačku s fotografiou, do ktorej sa každoročne potvrdzovala dochádzka do školy. V triede som nemal bližšieho kamaráta, toho som si našiel doma. Do gymnázia začal o rok nižšie chodiť Július G. zo Slovenských Zahorian, ktorý počas školského roka býval v našej dedine u príbuzných a dochádzal s nami do školy.

Toto gymnázium bolo reálne, čím je daný aj študijný program, ktorý poskytovalo. Malo dva cykly: I. prvá – sekunda – terciá a kvarta (1. – 4. ročník), II. kvinta – sexta – septima – oktáva (5. – 8. ročník). Na I. cykle sa vyučovali tieto predmety: náboženstvo (1. – 4. roč.), československý jazyk (1. – 4. roč.), nemecký jazyk (1. – 4. roč.), latinský jazyk (3. – 4. roč.), deje-zemepis (1. roč.), dejepis (2. – 4. roč.), zemepis (2. – 4. roč.), matematika (1. – 4. roč.), prírodopis (1. – 2. roč.), kreslenie (1. – 4. roč.), písanie (1. roč.), fyzika (3. – 4. roč.), chémia (4. roč.), rysovanie (3. – 4. roč.), telocvik (1. – 4. roč.) a spev (1. – 2. roč.).

Na každý vyučovací predmet sme mali slovenské učebnice. Tie sme si kupovali od starších žiakov alebo za 10 Kč požičiavali z osobitnej gymnaziálnej knižnice „Pauperum“. Boli učebnice, ktoré boli predpísané na viac rokov. Učebné pomôcky ako zemepisný atlas (stál 100 Kč) a dejepisný atlas (za 60 Kč) boli predpísané na celé štúdium. Na slovenský jazyk bola predpísaná domáca „čítba“ (pre sekundu M. Kukučín: Veľkou lyžicou a pre terciu J. Jesenský: Malomestské rozprávky).

K väčšine vyučovacích predmetov (jazyky, matematika, dejepis) sme mali predpísané aj zošity. Osobitné zošity boli pre klasifikované písomné práce. Všetky boli väčšie ako obyčajné A4, mali spevnenú béžovú obálku, na ktorej bol červený obrázok gymnázia, pod ním červené linajky na určenie zošita, napr. Písomné práce z matematiky, meno, trieda a školský rok – a osobitnú kolónku na známky z jednotlivých písomiok v I. a II. polroku. Na slovenský jazyk sa používal linajkový zošit s červeno oddeleným okrajom, tam sa písala oprava chybného slova. Na cudzie jazyky bol linkovaný zošit so stranami červeným pruhom delenými na polovicu, pričom úloha sa písala do vnútornej kolónky a oprava do vonkajšej. Na matematiku bola čistá strana zošita len s červeným horným okrajom a k zošitu náležala podložka. Na písanie boli zošity s fialovým obalom, čistými stranami, podložkou a vzorovým hárkom písmen a číslic. Osobitný formát mali tzv. „slovníčky“ používané na cudzie jazyky. Mali výšku obyčajného zošita, ale boli asi o tretinu užšie a mali viac listov, takže sa používali aj

niekoľko školských rokov. Každá stránka sa prehla na polovicu, na jednu časť sa zapísalo cudzie slovo a oproti nemu slovenský význam. Na speve sme používali notové zošity, ktoré boli dlhšie ako širšie. Prestali sa už používať perá s rúčkou namáčané do atramentu. Písali sme plniacimi perami, ktoré mali dva typy – do voľného priestoru v rúčke sa nasával atrament malým piestom alebo pero malo gumičku, do ktorej sa nasával atrament vytlačením vzduchu z nej. Písalo sa buď skleným alebo kovovým hrotom. Na kreslenie boli výkresy, na rysovanie rysy. Všetky školské potreby sme si kupovali sami, a to u kníhkupca a v papiernictve „U Kleina“, na námestí vedľa mestského hotela. Tento obchodník dodával gymnáziu aj spomínané obligátne zošity na písomné práce. Na niektoré vyučovacie predmety boli potrebné aj špeciálne pomôcky, napr. na matematiku: papierový uhlomer a centimeter, kružidlo, drevený trojuholník; na kreslenie: šablóny, redisové perá, tuš, ceruzka č. 1 (mäkká), špeciálne vodové farby, na rysovanie rysovacie dosky, veľké príložníky, rysovacie súpravy; na telocvik: cvičky (tie sme nosili v textilnom vrecúšku), biele tielko a čierne trenírky.

Riaditeľom gymnázia bol Ján Faluba, matematik a fyzik. Vyučoval len vo vyšších triedach, a to po slovensky aj po maďarsky. Bol to muž statnej postavy, takže aj svojím výzorom budil rešpekt. Myslím si, že mal o škole dokonalý prehľad a mal v nej úplný poriadok (vtedy funkcia zástupcu riaditeľa nebola). Školu vo vzťahu k žiakom a študentom riadil priebežne obežníkmi. Školník nosil postupne z triedy do triedy hrubý viazaný zošit, do ktorého riaditeľ zapísal aktuálne informácie a zákazy, napr. guľovať sa snehom na dvore. Príslušný vyučujúci ich žiakom – študentom prečítal a svojím podpisom potvrdil, že tak urobil. Od mojej tercie sa na to používal školský rozhlas. Riaditeľ mal dvoch synov a dcéru, ktorí tiež chodili do gymnázia. Denne chodil ráno pred vyučovaním na prechádzku smerom na Pokoradz. Jedno oko mal umelé. Povrávalo sa, že mu ho vystrelil študent, ktorého dal prepadnúť. Za prvé tri roky štúdia som s ním nemal nijaký osobný kontakt.

Profesorský zbor tvorili českí, slovenskí a maďarskí profesori. Z českých profesorov ma učili: prof. Ružičková (československý jazyk v príme), dr. Aulická – Bezdechovská (deje-zemepis v príme, prírodopis v príme a sekunde), Motyčka (dejepis v sekunde a tercii, zemepis v sekunde), dr. Aulický (matematiku a fyziku v tercii), dr. Rost (chémiu v kvarte), Kužel (kreslenie v príme až tercii), Janíček (telocvik v príme až tercii). Českí profesori nepredstavovali pre mňa rečovú bariéru, pretože ako evanjelik som sa s češtinou stretával v náboženských piesňach, modlitbách a pri bohoslužobných obradoch.

Vyučovalo sa denne (aj v sobotu) päť hodín, len v príme sme mali vyučovací týždeň o hodinu kratší. Na prípadnú absenciu z vyučovania sme dostali tlačivá – ospravedlnenky (4 kusy na školský rok). Po každej vyučovacej hodine bola prestávka; po druhej hodine „veľká“, počas ktorej sme konzumovali už spomínané mliečne desiate alebo sme si mohli kúpiť rožok a zemiľu, ktoré na prízemí predával školník (kus za 0,20 Kč). Vo štvrtok sa počúval školský roz-

hlas, a tak vyučovacie hodiny boli krátené.

Školské slávnosti sa odbavovali za masovej účasti žiakov a študentov v telocvični. Masovo sa chodilo na pochodové cvičenia – raz za polroka smerom na Pokoradz alebo na Kurinec. A tiež raz za polroka na filmy do miestneho kina Apollo. Pamätám sa na film „Jízdní hlídka“ o boji československých legionárov na Sibíri s boľševikmi. Okolo Veľkej noci gymnázium usporadúvalo hudobné matiné v dvorane župného domu. Bol to verejný koncert žiakov gymnázia, jednotlivcov i celých tried (naposledy sme ako trieda spievali: „Vrabčáci, štve-ráci“ a „My sme malé kočky“ ...). Koncom každého školského roku bolo branné cvičenie. Žiaci a študenti v telocvičných úboroch zoradení podľa tried a pohlavia, za spoluúčasti armády a sprievodu dychovej hudby, pochodovali cez mesto. Na gymnaziálnom dvore sa za sprievodu hudby cvičili jednotlivé zostavy tzv. prostných cvikov (väčšinou sa kopírovali skladby zo sokolských zletov) a prebiehali športové súťaže.

Školský rok sa uzatváral školským výletom. V príme sme boli v Domici. Cestovali sme vlakom do Plešivca (ja druhýkrát v živote) a zo stanice na vozoch ťahaných koňmi do Domici. Veľmi som sa bál člnkovania po rieke Styx, keď sprievodca vrel o hĺbke vody a ja som plávať nevedel. V sekunde sme boli na Trstí. Išli sme vlakom do Tisovca a potom pešo. V hore sme stretli bulharského cára, ktorý letoval na Prednej Hore a viezol sa po lesnej ceste na aute, ktoré malo gumou obuté drevené kolesá. V tercii sme boli na Krásnej Hôrke a v Dobšinskej ľadovej jaskyni.

Školský rok sa delil na štvrťroky. Každý štvrťrok sa klasifikoval prospech žiakov. V príme bola 4 známková klasifikačná stupnica (1 – veľmi dobrý, 2 – dobrý, 3 – dostatočný, 4 – nedostatočný) a od sekundy 5 stupňová (1 – výborný, 2 – chválibebný, 3 – dobrý, 4 – dostatočný, 5 – nedostatočný). Za I. a III. štvrťrok (15. novembra a 15. apríla) sa známky žiakom a študentom iba čítali. Rodičom žiakov, ktorí neprospevali, sa posielali vratné upomienky. Za polrok a celý rok sa dávali nenávratné vysvedčenia (koncom januára a júna) opatrené kolkami, na ktorých bol stupeň prospechu vpísaný slovne. Na škole existoval inštitút tzv. postupiek a reparátov. Žiaci, ktorým hrozilo prepadnutie, sa na „postupke“ –komisionálnej skúške mohli zachrániť. Keď sa im to nepodarilo a vykázali neprospech len z jedného predmetu, mali „reparát“ – komisionálnu skúšku pred začiatkom nového školského roku. Gymnázium spolupracovalo aj s rodičmi. Každý štvrťrok boli rodičovské združenia. Boli vždy v nedeľu a moja mama chodila pravidelne. Škola mala finančné základiny, z ktorých podporovala nadaných a chudobných žiakov. Gymnázium zabezpečovalo bezplatnú prehliadku chrupu a jeho opravu a monitoring imunity na TBC.

Do gymnázia som denne dochádzal pešo. Vstával som ráno o pol siedmej a o siedmej sa už išlo do mesta. Gymnazisti (ja, sesternica, syn pána učiteľa, obchodníka a jeden gazdovský) sme chodili spravidla spolu. Mešťankari odchádzali skôr, lebo ich škola bola na druhom konci mesta. Cesta nám trvala zhruba tri štvrté hodiny, to podľa počasia a schodnosti trasy. Od dediny až po spojenie

sa so štátnou hradsťou bolo na našej obecnej ceste po dažďoch veľa blata a mláka, preto sme si pred mestom umývali topánky a tašky v cestnej priekope. Keď napadol sneh, cestu sme si museli „dražiť“ – t. j. vyšliapávať chodník. Boli sme načasovaní, aby sme nemuseli stáť pred budovou školy. Keďže žiaci, vlakári, prichádzali do tried privčias a údajne robili „neplechu“, riaditeľ nariadil školníkovi zamedziť voľný, živelný príchod do budovy. Školník stál pri bráne, dnu púšťal len profesorov a žiakov, ktorí išli do žiackej knižnice a bránu otvoril až o tri štvrté na osem.

Prechod z málotriednej školy zo 4. ročníka do gymnázia som zvládol v podstate úspešne. Novotou bol pre mňa fakt, že ma učilo viac profesorov, a to každý s iným prístupom a metodikou, že na každej vyučovacej hodine sa muselo plne sústrediť, neboli nijaké „tiché zamestnania“. Doma som sa musel viac pripravovať a učiť a aj pre mňa neznáme predmety. Už som sa chválil svojou pripravenosťou zo slovenčiny. No nebolo to celkom tak. Práve na začiatku mojich gymnaziálnych štúdií sa menil pravopis, napr. vybrané slová po r, pravopis zvieracích mien. Pre neovládanie práve týchto zmien, som z prvej písomnej práce zo slovenského jazyka v prvej a z druhej v sekunde dostal zlé známky. V tercii nás slovenský jazyk učil A. Germuška, ktorý nastavil kurz totálneho puritanizmu, očisťovania slovenčiny od čechizmov. Po rokoch som sa potom dozvedel, že bol aktívnym členom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a za Slovenskej republiky bol aj županom. Okrem vedomostí som v slovenskom jazyku bodoval aj tým, že som si požičiaval knihy na čítanie zo žiackej knižnice, ktorú spravovala profesorka slovenského jazyka a odoberal som študentský časopis *Mladý život*. Môj priateľ Július G. ma „zaťahoval“ aj do čítania dobrodružnej literatúry (kovbojok, májoviek). Kúpovali sme si ich „U Kleina“ za 1 Kč za zošit.

Ako nový, pre mňa úplne neznámy predmet, bol nemecký jazyk (syn nášho pána učiteľa chodil na „nemčinu“ cez prázdniny kdesi na Spiš). Tlačený švabach mi nerobil problémy, veď tak bol tlačený aj *Tranoscius* a evanjelické pašie, funebrály, spevníky. Spočiatku som len nechápal, že rody sú v nemčine inak ako v slovenčine, no nakoniec som mal z nemčiny na konci prímý jednotku!

S matematikou som začal mať problémy v sekunde (zlomky, trojčlenky, priama a nepriama úmernosť). Ani nie tak z vecnej stránky, ako pre môj strach z vyučujúceho. Nadával nám a ja som sa ho tak bál, že som rešpektoval všelijaké jeho banálne odporúčania aj mimo školy, napr.: „Vy pupáci, nejedzte nič s makom, lebo budete ešte sprostejší!“ Ja som naozaj dlhé roky nič s makom nejedol! V tercii bolo nad môj sedliacky rozum pochopiť, že sa dá od čísla odčítať väčšie číslo.

K najhorším predmetom u mňa patrili tie „satelitné“, ku ktorým boli treba osobitné vlohy, ktoré som ja buď nemal, alebo ich vo mne nikto neobjavil. Profesori, ktorí tieto predmety učili, nielenže neboli objaviteľmi týchto vlôh, ale ani dobrými pedagógmi. Ako študovaný pedagóg, bývalý stredoškolský profesor a teoretik pedagogiky a didaktiky, to môžem povedať. Nesnažili sa ani len

poznať žiakov po mene a zblížiť sa s nimi. Napr. profesor kreslenia mal vo zvyku chodiť ku každému žiakovi, položiť si ruku na jeho plece a stísať mu kľúčnu kosť tak, že sa dotčný priam zvjál, až sa zviezol pod lavicu.

Telocvikár favorizoval žiakov (hlavne českých), ktorí chodili do Sokola. Nebral na vedomie, že som bol v triede najmladší a fyzicky aj najútlejší. Bil nás palicou. Mal osobitnú metodiku klasifikácie. Poslednú hodinu pred konferenciou sme nastúpili do radu podľa veľkosti a z notesa vyvolával žiakov podľa abecedy. Vyvolaný vystúpil z radu, on sa naňho pozrel a do notesa zapísal známku. Hodiny telocviku boli totálne stereotypné: nástupy, pochody, poklasy, prostné cvičenia a cvičenia na náradí. Behy, skoky, pohybové hry, na ktoré som bol od malička disponovaný, tie na hodinách telocviku absentovali.

Vyučujúci spevu hádzal od katedry jednotlivým žiakom loptičku s príkazom zaspievať istý tón. Väčšina z nás sa sústredila na chytenie loptičky a nie na požadovaný tón. Pravda, toto je moja následná sebareflexia, veď môj prospech bol vždy dobrý. Na polročnom vysvedčení z prímý som mal trojku len z telocviku a nebyť horšej známky z kreslenia, mohol som byť vyznamenaný už na polroka v sekunde. Od druhého polroka v sekunde som mal celkový prospech na všetkých ďalších vysvedčeniach s vyznamenaním.

Už druhý polrok školského roku 1937/38 bol istým spôsobom nevšedný, poznamenaný obsadením Rakúska Nemeckom či čiastočnou májovou mobilizáciou. Mňa ako žiaka gymnázia zaujatého školou, celospoločenské veci výraznejšie nerozrušovali. Hoci sa školský rok 1938/39 začal tradične a vyučovanie nabiehalo podľa osvedčeného scenára, do školskej atmosféry vnikali predtým neznáme, neregistrované javy ako slovné potýčky a šarvátky medzi slovenskými a maďarskými študentmi, generované vzrastajúcim politickým napätím medzi Československom a Maďarskom. Znepokojujúce správy prinášali do školy spolužiaci dochádzajúci z Maďarmi obývaného územia a z pohraničia, kde z Maďarska napádali pohraničnú československú stráž a obyvateľstvo teroristické bandy. Jedného rána sa na budove gymnázia objavila maďarská štátna vlajka. Povrávalo sa, že ju vyložil školník, o ktorom mama vždy tvrdila, že v roku 1919 bol v maďarskej Červenej armáde. Vyloženie maďarskej vlajky sme všetci slovenskí a českí študenti považovali za provokáciu.

Dňa 23. septembra bola vyhlásená všeobecná mobilizácia. Vojsko obsadilo budovu gymnázia a vyučovanie bolo prerušené. Po Mníchovskom diktáte bolo nebezpečenstvo vojny s Nemeckom zažehnané, došlo k demobilizácii, ale veľmoci položili na stôl otázku československo-maďarského vyrovnania a otázku južných hraníc Slovenska. Spolužiaci sa síce v októbri vrátili do školských lavíc, ale ja nie. Mal som pre matkinu chorobu, týfus, domácu karanténu. Preto som o vyhlásení autonómie Slovenska nič nevedel. Zaujímali ma predovšetkým rokovania o úprave hraníc a reči, ktoré sa medzi ľuďmi okolo toho šírili. Viedenskou arbitrážou z 2. novembra 1938 Rimavská Sobota pripadla Maďarsku a 11. novembra ju maďarské vojsko aj obsadilo. Naša obec zostala na Slovensku, stala sa pohraničnou. V otázke dokončenia školopovinnosti, resp. ďal-

šieho štúdia, som zostal bezradný. O tom, že riaditeľ gymnázia v zlej predtuche už v októbri zabezpečoval evakuáciu slovenských tried do Tisovca, som tiež nič nevedel. Až s odstupom času som sa od starších spolužiakov z Tisovca dozvedel, ako mu vtom pomáhali: odnášali učebné pomôcky, nakladali a vykladali do vozňov a áut rôzny materiál. O tom, že sa v Tisovci začalo vyučovať, som sa dozvedel od nášho pána farára, ktorý bol nahlásiť do školy svoju staršiu dcéru a priniesol nám odkaz od pána riaditeľa, aby som do školy nastúpil aj ja. Napriek vážnym rodinným problémom, ako krádež kráv, choroba a rekonvalescencia matky, sa rozhodlo, že mám v štúdiu pokračovať. Neviem presne, kedy som zase do školy nastúpil, bolo to však až koncom novembra 1938.

Zriadenie gymnázia v Tisovci bolo historickou zásluhou riaditeľa J. Falubu, ev. a. v. cirkevného zboru v Tisovci, mestského zastupiteľstva a obyvateľov Tisovca. Treba pripomenúť, že podobný osud stihol aj slovenských žiakov a študentov Gymnázia v Lučenci a Rožňave, ale ani jedna z týchto škôl si neuvetvorila samostatnú expozitúru v nových okresných sídlach alebo v iných sídliskových centrách. Tisovské gymnázium umožnilo študentom z Gemera, Malohontu a východného Novohradu pokračovať v štúdiách, resp. začať so získavaním stredoškolského vzdelania. Mesto pre potreby gymnázia uvoľnilo novostavbu meštianskej školy, cirkev všetky objekty svojej ľudovej školy, čo znamenalo, že všetky miestne školopovinné deti boli odsúdené na popoludňajšiu zmenu. Gymnázium získalo do užívania objekt Sokolovne a priestranstvo pred ním. Obyvatelia mesta poskytli ubytovanie pre profesorov a študentov, zabezpečili stravovanie odkázaných študentov. Novým potrebám sa prispôsobili aj slovenské železnice a autobusoví prepravcovia z Muránskej doliny.

Odpadnutím Rimavskej Soboty sa mi prístupnosť školy veľmi skomplikovala. Každodenná dochádzka do školy bola predbežne minulosťou. Bol som jednak mladý (13 ročný), ostatné deti z dediny sa „vrátili“ splniť si školopovinnosť do našej jednotriedky a Tisovec bol nielen vzdialený, ale aj komunikačne komplikovaný. Naša obec nemala železnicu ani cestnú komunikáciu na najbližšiu železničnú zastávku. V novembri 1938 chodil motorový vlak len po Teriakovce. Bol to vlastne jeden osobný vozeň, ktorý mal strojové vybavenie na riadenie na oboch koncoch, takže mohol premávať obojsmerne. Od nás do Teriakoviec sa išlo len poľnými a lesnými chodníkmi, na jeseň a v zime takmer nepriechodným terénom. Na jednom mieste medzi Zmeškalovou horou a teriakovským chotárom bola taká roklina, ktorá sa aj za sucha dala prejsť naozaj len „štvrmožky“. Motorový vlak prichádzal a odchádzal ráno o 5.00 hod., takže túto trasu, ktorej prekonanie trvalo za priaznivých okolností hodinu a pol, bolo treba absolvovať s lampášom ešte za tmy. Potom začala „motorka“ chodiť do Čerenčian ako na konečnú zastávku. Do Čerenčian, kam bolo bližšie, viedli tiež len poľné cesty a chodníky, ktoré sa vyšliapali aj po oráčine, čomu sa majitelia pozemkov bránili a peším chodcom „stavali“ rôzne prekážky, spravidla chodník zahádzali trnám a haluzinou. V Čerenčanoch bola len malá výdajňa

lístkov a strážny domček, ktorého obyvatelia (železničiarri Bodorovci) boli takí láskaví, že nám vyhradili prístrešok, kde sme si ukladali gumové čižmy a lampáše. Keďže smerom na Tisovec chodil predpoludním len jeden spoj, ktorý mal konečnú až v Brezne nad Hronom a bol cestujúcimi vyťažený, študenti nastupujúci od Čerenčian museli v Rimavskej Bani vystúpiť a čakať v často nevykúrenej a preplnenej čakárni, až kým po nich nepríde osobitný školský spoj. Popoludňajší školský spoj odchádzal z Tisovca okolo 14.00 hodiny. V Rimavskej Bani železničiarri prepli rušeň na koniec vlakovej súpravy, ktorú potom tento tlačil až po konečnú stanicu v Čerenčanoch. Keďže študentov pribúdalo (vlakom chodili nielen gymnazisti, ale aj žiaci do vtedy jedinej meštianskej školy v regióne do Hnúšte), slovenské železnice ranné spoje zdvojili. Ku „motorke“ pribudol osobný vlak, ktorý z Čerenčian odchádzal o 6.10 hod. Touto úpravou sa šetril študentom čas a zvýšilo sa aj pohodlie cestovania. Na posledných dvoch vozňoch bola tabuľka: „Školská mládež“. Keď sa s maďarskou stranou uzavrela dohoda o tzv. peážnej preprave, podľa ktorej mohol jeden spoj s uzavretými vagónmi ráno a jeden večer prejsť cez maďarské územie, t. j. cez stanice Rimavská Sobota, Husiná, Ožďany až do Poltára, odpadlo tlačenie osobného vlaku z Rimavskej Bane do Čerenčian. Ku koncu Slovenskej republiky bola v Čerenčanoch postavená druhá výhybná koľaj, takže sa rušeň mohol presunúť do protismeru a pribudla aj nová staničná budova s čakárňou.

Odchod z domu bol pre mňa psychickým stresom. Do Tisovca ma istý pondelok odprevadila mama. Do školy, do IV. A som nastúpil v utorok. No na najbližšiu nedeľu som sa vybral sám domov s rozhodnutím, že sa viac do Tisovca nevrátim. Už odhodlanie sa na samostatnú cestu vlakom bolo dôkazom mojej hlbokej duševnej krízy. Domov som dorazil v predpoludňajších hodinách, nešiel som ani do kuchyne, ale do drevárne, kde ma našli plačúceho. Nakoniec som sa do školy vrátil po prísľube, že môžem prísť domov každú sobotu.

V Tisovci som býval u jednej vdovy po železničiarovi. Mala slobodnú dospelú dcéru a syna gymnazistu, staršieho ako ja, ktorý ale chodil do nižšej triedy a namiesto učenia holdoval kovbojkám a rodokapsom. Druhá dcéra predčasne zomrela a jej dvaja nedospelí synovia boli viac „u nás“ ako doma. Táto rodina obývala kuchyňu. V prednej izbe sme spávali dvaja chlapci, v školskom roku 1939/40 až traja, pretože pribudol ďalší podnájomník, spolužiak syna pani domácej. Za ubytovanie som platil mesačne 50 Ks a naši im dávali aj nejaké naturálie. Toto prostredie bolo pre mňa nevyhovujúce. Bol som auditívny typ, učil som sa nahlas, a to v prednej izbe. V miestnosti bolo počuť v dlhých intervaloch mňa vyrušujúce hlasité šuchotanie, o ktorom som si myslel, že pochádza z lanovky, ktorá vozí železnú rudu do vysokej pece. Až ku koncu môjho pobytu vysvitlo, že to robili nenamastené nástenné hodiny. Tesne pri dome bola kaviareň Slávia. Večer bolo okolo nej veľmi rušno, aj preto, že nemala sociálne zariadenia a mala „spoločný dvor“ s dvorom mojich domácich. Ten dvor, to bola vlastne akási dlhá ulička, popri ktorej boli ďalšie murované i drevené domy a rôzne hospodárske budovy (drevárne, chlievy, suché záchody). V tejto

„uličke“ bývalo asi desať rodín, pričom bola priechodná aj medzi jednotlivými obydliami. Na „dohodenie“ bola kaviareň a hotel Centrál, kde hrávala aj hudba.

Na jeseň roku 1938 bolo v Tisovci veľa vojska, ktoré tu žilo kasárenským životom, vrátane budičkov a večierok. V Tisovci mi neprialo ani podnebie, bolo pre mňa „ostré“, často som bol prechladnutý a kašlal. Pre mňa bol nezvyčajný aj dialekt domácich. Niet divu, že som od marca 1939 začal dochádzať z domu. V prvých týždňoch po príchode do Tisovca ma na príhovor pána riaditeľa zadarmo stravovala (obedy, večere) rodina pána Čecha. Boli to rodičia mojej triednej profesorky z prímý v Rimavskej Sobote. Mali ešte syna, ktorého som spoznal až po vojne ako odborárskeho aktivistu a mladšiu dcéru, ktorá študovala na gymnáziu a tiež sa stala profesorkou. V tejto rodine nás stravovali viacerých odkázaných. Potom sponzori gymnázia založili „menzu“ v Sokolovni, kde sa varilo za lacný peniaz. Na menzu prispievali aj moji rodičia naturáliami. Zbierky sa robili po cirkevných zboroch a obciach, z ktorých študenti pochádzali. Menza mala skromné prostriedky, preto bolo aj stravníkov málo, len okolo dvadsať. Ostatní študenti to riešili tak, že si prenajímali voľné izby, kde s nimi bývala príbuzná niektorého z nich, ktorá im aj varila.

Vo voľnom čase som navštevoval spolužiakov, najviac Ratkovčanov. Bývali na Daxnerovej ulici v takej istej uličke ako ja. Boli spolu štyria a varila im mama jedného z nich. Hrávali sme spolu šachové turnaje. Až jedného dňa, keď som prišiel ako obyčajne na partiu, mama rezolútne ratkovským nárečím vyhlásila: „Akie šachy, žiadne šachy, tu sa bude ušič a ništ věc.“ Jej syn, ktorý chodil o rok nižšie, dostal za neprospech upomienku.

Školský rok 1939/40 som začal dochádzkou z domu, ale od novembra do marca som sa vrátil k „domácim“ do Tisovca. V školskom roku 1940/41 na jeseň a v zime som býval v Hnúšti spolu so synom nášho pána učiteľa v učiteľskej rodine, ktorá obývala kantorský rodinný dom pri evanjelickom kostole. V tomto dome sme mali osobitnú izbu. Domáci mali dve dcéry, staršia chodila do gymnázia – do oktávy, mladšia skončila školopovinnosť. Nájomné som aj tu platil v peniazoch a naturáliách. Stravovali sme sa viac-menej na „vlastnú päť“. Často sme ani neraňajkovali, pretože nás domáca pani ráno zabúdala budiť a v príprave do školy uprednostňovala vlastnú dcéru, takže sme skoro denne dobíhali na vlak. Pani učiteľova si nás mýlila s pomocníkmi v domácnosti. Museli sme rúbať drevo, ba raz nás „vykomandovala“ za honcov na Ostrú pre miestnych poľovníkov, ku ktorým patrili aj domáci pán. Našťastie, žiadneho diviaka sme nevyplašili.

Podmienky na každodennú celoročnú dochádzku z domu do školy vznikli až v školskom roku 1941/42. Bol som jednak starší a ostrieľanejší a do gymnázia chodili už dve dcéry pána farára, ktorý v časoch nepohody poskytoval povoz na stanicu alebo zo stanice. Moji rodičia mu za to dávali krmivo pre kone. Každodenná dochádzka do školy obnášala: vstávať ráno o 5.00 hodine, pešiu tri štvrté hodinovú cestu na stanicu (tam sa išlo stále z kopca), cestu vlakom do Tisovca (trvala hodinu) a cestu nazad (stále do kopca), čo trvalo do 15.00 hod.

V septime a oktáve sme mali dvakrát do týždňa aj popoludňajšie vyučovanie, vtedy som sa domov vracal až o 18.00 hodine. Ráno som sa naraňajkoval, do školy mi stará mama zabalila desiatu (obyčajne chlieb s maslom alebo s nakrájanou slaninou, klobásou) a obedoval som až po príchode domov. Obyčajný zľavnený cestovný lístok na žiacku preukážku stál z Čerenčian do Tisovca 4,40 Ks, mesačný lístok 40 Ks a ja som mal zľavnený za 20 Ks.

Pri ceste do školy sme boli dvakrát aj v ohrození života. Bolo to v zime. Vyrázili sme ako obyčajne pred pol šiestou. Keďže bola ešte tma, s rozsvietenými lampášmi. Hneď za záhradami bola taká hmla, že nebolo vidieť ani na päť krokov. Navyše vietor zavial vyšliapaný chodník a neúprosne snehom zanášal aj naše stopy. Zablúdili sme. Len nezastať... Brodili sme sa snehom, borili sa vetrom a začali nám zhášať aj lampáše. Dezorientovaní a vyčerpaní na pokraji zúfalstva sme sa motali vyše dvoch hodín. Až keď sa rozvidnelo, zistili sme, kde sa nachádzame a s vypätím posledných síl sme sa šťastne vrátili domov.

Vlakári – boli partie, ktoré si „vyhradzovali“ vo vozňoch svoje kupé. Moja bola štvorčlenná (ja, Zoltán J. – neskôr JUDr., Viktor K. a Fero M. – neskôr plukovníci československej armády). Ako partia sme mali stabilné miesto aj na čakanie na vlak, a to na malej stanici hneď pri vysokom drevenom plote pri záchodoch, na ktorý sme si vešali školské tašky. Počas jazdy do školy sa dopisovali domáce úlohy, za jazdy zo školy sa hrali karty, za čo nám sprievodcovia odoberali žiacke preukážky a na stanici do nich zapisovali úradné poznámky. Raz sa to stalo aj mne, tesne predtým, ako mala škola potvrdiť moju dochádzku na druhý polrok. Neprijemnosťam v škole som sa vyhol tým, že som si kúpil a dal potvrdiť novú preukážku. Prednosta na stanici v Rimavskej Bani mi na fintu neprišiel. Vystupovali a nastupovali sme na vlak na malej stanici v Tisovci. Keď nám náhodou posledná hodina odpadla (čo bolo ozaj výnimočné) alebo po popoludňajšom vyučovaní, aby sme nemuseli dlho čakať na vlak, ktorý prichádzal o 16.00 hod. z Brezna nad Hronom, chodili sme na veľkú stanicu a cestou sme sa ohlásili na „Psote“. Bola to krčma pri železniarni, vedľa ktorej sa odbočovalo na veľkú stanicu. Raz nás, našťastie, ešte v bezúhonnom stave, „vymákol“ triedny profesor. Už návšteva krčmy bola podľa školského poriadku nezlučiteľná s profilom slovenského stredoškólačka.

Moja trieda bola vo zvyšku školského roku 1938/39 umiestnená na prízemí v budove meštianskej školy. V učebni bola veľká pec so sporákom, pretože bola „odbornou“ učebňou pre žiačky meštianskej školy. Objekt meštianskej školy bol trojpodlažný, dvojposchodový (dnes je tu evanjelické gymnázium) a bola v ňom umiestnená väčšina gymnaziálnych tried. Na prvom poschodí bola riaditeľňa a zborovňa (spoločná aj pre učiteľov a riaditeľa meštianskej školy). Na druhom poschodí bola kresliareň, v ktorej sme písali maturitnú písomku a skladali aj ústnu maturitnú skúšku. V školskom roku 1939/40 sme ako kvintáni (obe triedy A – B) boli dislokovaní do budovy cirkevnej školy, v ktorej boli dve učebne. V tomto cirkevnom komplexe bola ešte ďalšia budova s dvoma učebňami (chodili do nej dievčatá po zrušení koedukácie), suché toalety, krytá studňa na

pumpu a zvonec, ktorý oznamoval začiatok a koniec vyučovacej hodiny. Cez cestu – ulicu bola ďalšia cirkevná školská budova, ktorú sme volali „kurinec“ – kurín. Na prízemí v nej bývali učители a na poschodí, na ktoré sa išlo širokým vŕzgajúcim a doskami zo strán krytým schodiskom, boli tri učebne. Do jednej z nich sme chodili od sexty po oktávu. Školské cirkevné budovy mali lokálne vykurovanie drevom. Profesori chodili z centrálnej budovy v zime v kabátoch a za dažďa pod dáždnikmi a vždy v časovom predstihu. (Všetky tieto cirkevné objekty boli asanované, na ich mieste je moderná základná škola so sochou V. Clementisa).

Z rimavsko-sobotského profesorského zboru sa do Tisovca presťahovalo len 5 českých profesorov. Z nich ma učil iba A. Macháček (v kvarte nemecký jazyk, ale na jar roku 1939 odišiel) a V. Zelená (profesorka kreslenia, ktorá sa vydala a zostala na Slovensku natrvalo). Všetci českí profesori boli prepustení k 31. 5. 1939. Na nemčinu prišla miesto Macháčka pani Löwingerová. Keďže bola Židovka, do konca školského roku tiež odišla. Výmeny vyučujúcich v tomto školskom roku boli také časté, že si všetky ani nepamätám, a to i na úkor odbornosti vo vyučovaní, napr. latinu nás učil pán riaditeľ. Aj v ďalších školských rokoch (1939/40 – 1942/43) boli v profesorskom zbore permanentné zmeny. Za celé štyri uvedené roky nás ten istý predmet vyučovali iba traja profesori (B. Miščka – náboženstvo, S. Rosiar – matematiku a D. Jároši – telocvik). Napr. dejepis a prírodopis nás každý rok vyučoval niekto iný. Vyučujúci sa vymieňali aj v priebehu školského roku (v kvinte latinčinári, v sexte francúzštinári a nemčinárky, v septime dejepisári).

Ak na gymnáziu v Rimavskej Sobotě boli len jedinci, ktorí svojím osobitným správaním zostali vo vedomí študentov natrvalo, v Tisovci bolo takýchto oveľa viac. Na školu totiž prichádzali (a predčasne aj odchádzali) nekvalifikovaní vyučujúci (i nedoštudovaní), z ktorých väčšina sa prezentovala rôznymi excesmi. Vyučujúci nemčinu v kvinte nás vôbec nepoznal, bol natoľko koncentrovaný na seba, že mu študenti postupne „odchádzali“ z učebne oknami do záhrady a na dvor. Vyučujúci zemepisu rozprávajúci akýmsi nárečím sa na hodinách bavil so spolužiakami, prezeral im aktovky, čo majú na desiatu a tú dával kolovať do chlapčenských lavíc, odkiaľ sa majiteľke viac nevrátila. Keď pred štvrt'rokom potreboval dať známky, vyvolal naraz troch študentov – dvaja písali odpovede na tabuľu a tretí odpovedal ústne. V časovej tiesni žiadal len veľmi stručné odpovede. Na jednu z nich sa nedá zabudnúť. Fera H. sa pýtal, aby mu stručne charakterizoval život na púšti a Fero odpovedal: „Život na púšti je pustý!“ A bol jediným z triedy, ktorý dostal zo zemepisu jednotku! Keďže sme vlastne celý školský rok „preflákali“, na poslednej hodine chcel dobehnúť, čo sme zameškali, takže „vysvetlil“ celú polročnú látku – zemepis všetkých kontinentov okrem Európy (tá sa učila v sexte). Tento jeho postup ma tak „zaujal“, že ako stredoškolský profesor som vždy prehlasoval, že ma koniec školského roku v ktorýkoľvek deň nemôže vôbec prekvapíť. V sexte nám bol dokonca triednym. Museli sme sa učiť školský poriadok podľa paragrafového

znenia naspamäť. Do triednej knihy už ako odučené hodiny zapisoval mesiac dopredu a dôvody absencie študentov vypisoval nie podľa študentských ospravedlnení, ale podľa vlastnej úvahy latinské názvy rôznych chorôb.

Profesor latinčiny v kvinte žiadal od nás po latinsky rozprávať obsahy článkov, ktoré sme čítali z latinskej čítanky (napr. z Caesarových komentárov o galskej či občianskej vojne). Keď niektorý z nás povedal nesprávny pád alebo zle časoval, dal mu dvadsaťkrát odpísať všetky deklinácie či konjugácie. Potom tento trest zvýšil na štyridsaťkrát, odvolávajúc sa, že ceny všetkého narastajú. Naše šťastie, že nás učil len do polroka.

Profesor slovenského jazyka tiež v kvinte nám sám na hodinách čítal Baču Puteru od M. Rázusa. Za celý rok sme sa ako novú látku učili iba charakteristiku slovenských nárečí. Pokračujúc v tomto trende, v sexte sme z dejín slovenskej literatúry došli len k J. Hollému a J. Kollárovi, takže nám vypadlo celé štúrovské obdobie, lebo v septime sa začala literatúra preberať matičným obdobím.

V sexte nás dejepis učil „pán brat“, tak nás totiž oslovoval, pretože po mene nás tiež nepoznal. Na začiatku hodiny si privrel triednu knihu, potiahol prstami po menoslove žiakov a pri ktorom mene zastal, toho vyvolal. Zhodou okolností to bol vždy Pavel Č. Hlavnou celoročnou témou bola bula Ondreja II. V septime nás dejepis učil „profesor“, ktorý mená z dejín Francúzskej revolúcie vyslovoval podľa ich grafickej podoby, čo sme my, učiaci sa francúzštinu, doprevádzali hlasitým smiechom, ktorému on vôbec nerozumel a vyhrážal sa, že celej triede zníži známku zo správania. Raz, keď sme sa so spolužiakom „bavili“ (ale nie na ňom), pribehol k lavici, chytil moju učebnicu dejepisu a hodil ju k peci. Do notesa mi zapísal poznámku. Vysvitlo však, že nie mne, ale spolužiakovi o kolónku nižšie. Keď som bol dekanom pedagogickej fakulty, prišiel raz za mnou, že chce diaľkovo študovať, pretože vlastne nemal kvalifikáciu ani na II. stupeň základnej školy. Toto bola jedna kategória z nezabudnuteľných osobností profesorského zboru.

Z bežného rámca výučby sa svojím charakterom a náročnosťou vymykala výučba náboženstva. Jej predmetom v sexte boli cirkevné dejiny, čo mohlo výdatne suplovať chaotické preberanie dejín stredoveku a novoveku „pánom bratom“. V septime a oktáve to bola akási teológia kresťanského evanjelického náboženstva, blížiac sa k filozofii a etike. Katechéta bol nenáročný a liberálny. Stačilo mu raz za štvrťrok sa prihlásiť na odpoveď, inak celé hodiny boli vyhradené jeho monológom, v ktorých okrem učiva rozoberal a komentoval rôzne udalosti zo spoločenského či študentského života. Na hodiny sme sa doma vôbec nepripravovali, stačilo si čosi cez prestávku prečítať, ba niektorí počas odpovede priamo čítali z učebnice. Hodina náboženstva bola „prípravou“ na nasledujúcu hodinu. Na tento predmet boli aj učebnice, lenže nevychádzali v reedícii, časom sa opotrebovali a bolo ich preto málo. V septime mal učebnicu len Janko K., a ten za požičiavanie začal spolužiakov „vydierať“. Mňa nie, lebo som bol starostom triedy a bol mi dlžníkom, ešte v kvarte som mu za 10 Ks zapísal vzorne redisovým perom celý zošit na kreslenie, a peniaze mi nikdy

nedal! Keďže pre svoje počiny sa stal aj terčom fyzických útokov od spolužiakov, prešiel na inú taktiku. Z učebnice vždy vytrhol to, čo sme prebrali a zahodil to. Takto spasil „zo sveta“ jedinú učebnicu náboženstva a pri opakovaní sa už nebolo o čo oprieť.

Väčšinu profesorského zboru ale tvorili odborníci, pedagogicky skúsení so zánietením za svoje poslanie, so záujmom o študentov. Mladým začínajúcim profesorom chodili na hospitácie podľa odbornosti starší kolegovia a naopak, bolo to zakotvené aj v podmienkach získania kvalifikácie štátneho profesora. Títo udržiavali a zvyšovali úroveň gymnázia, čo pri absencii učebníc, učebných pomôcok, odborných učebníc, zavádzaní nových vyučovacích predmetov a bez možností mimotriednej práce, nebolo vždy jednoduché a samozrejmé. Aj keď medzi úrovňou školskej prípravy a kvalitou absolventa nie je vždy priama úmernosť, rád konštatujem, že všetci moji spolužiaci (a bola ich drvivá väčšina), ktorí mali ambície, z fondov nadobudnutého stredoškolského vzdelania poskladali diferenčné skúšky na vysoké školy, (napr. na techniku z deskriptívnej geometrie) a vyvolené vysoké školy aj úspešne absolvovali. U nejedného z nás gymnázium odkrylo osobitné nadanie a talent. Niektorí z profesorov boli dokonca mojimi vzormi: F. Pazúr – triedny profesor v kvinte a francúzštinár, V. Maříková – dejepisárka v kvinte, V. Bencko – chemik v kvinte a sexte, J. Bágel – dejepisár v septime, P. Oravec – prírodopisár v oktáve, M. Lihányiová – slovenčinárka v septime a oktáve, M. Teremová – dejepisárka v oktáve. Od nich som sa naučil, že základom úspechu pre mňa ako budúceho profesora bude čo najskôr spoznať študentov, že predpokladom autority je odbornosť, pedagogické zručnosti a pedagogický takt voči študentom, že stereotyp vyučovania treba prekonávať menením vyučovacích metód a postupov, že základné učivo treba sústavne opakovať a využívať ho, že systém preverovania a hodnotenia vedomostí musí byť pre študentov nečitateľný.

Nemôžem obísť fakt, že napriek špecifickým politickým a spoločenským podmienkam, vďaka riaditeľovi školy a profesorskému zboru bola atmosféra na gymnáziu demokratická, tolerantná, že na študentov nebol vyvíjaný nijaký ideologický a politický nátlak. Z našej triedy bol vplyvom rodinného prostredia v Hlinkovej mládeži iba jeden študent, a ten dokonca pristúpil z Banskej Bystrice. Povrávalo sa, že nejedného profesora preložili do Tisovca z trestu, pre neloyalitu k režimu, ale o ktorých konkrétne išlo, to neviem. Viem len to, že profesori sa pri príchode na hodinu a pri odchode z nej museli so študentmi pozdraviť zdvihnutím pravej ruky a zvolaním: „Na stráž!“ A že to „absolvovali“ len formálne a niektorí dokonca ako frašku. Bágel nás v septime učil nielen zakázané ruské dejiny, ale dokonca aj spievať ruské piesne (Volga, Volga, Oči čierne). Len raz škola „oslavovala“ v Sokolovni narodeniny A. Hitlera, na oslavy vzniku Slovenského štátu a jeho prezidenta sa nepamätám. A raz sme boli celá škola v kine na Dobytie Alkazáru, toledskej pevnosti generálom Frankom. Pokiaľ mi pamäť slúži, z profesorov tisovského gymnázia nemal ani jeden po vojne problémy so svojou minulosťou. S nejedným z nich som sa potom stretol na rôznych

úrovních, niektorým som bol ako krajský školský inšpektor i nadriadený. Pazúr bol námestníkom poverenika školstva v čase, keď som ja bol dekanom, V. Maříková riaditeľkou Považského múzea a galérie v Žiline, keď som bol predsedom krajskej pobočky Slovenskej historickej spoločnosti, M. Lihányiová riaditeľkou Jedenásťročnej strednej školy v Hnúšti, J. Bágel' odborárskym činníkom a riaditeľom Pedagogického inštitútu v Košiciach, k M. Teremovej – už Holéczyovej som chodil s poslucháčmi na pedagogickú prax.

Z českých spolužiakov (bolo ich najmenej päť) som v Tisovci stretol iba jedného. Býval s rodičmi pod malou stanicou v rodinnom dome. Chodil som si k nemu požičiavať zošity dobrodružného románu Tarzan z rodu opíc, ale aj ten na jar roku 1939 zo školy odišiel, lebo sa odsťahovali do Protektorátu. Zo židovských spolužiakov (pamätám sa na dvoch – možno ich bolo viac) sa v Tisovci neobjavil ani jeden. Ťažká rana stihla tých spolužiakov, ktorých domovy padli pod maďarskú okupáciu. Z tohto územia prišla do Tisovca len jedna spolužiačka (potom bývala u príbuzných v Michalovej, odkiaľ dochádzala), ďalšiemu spolužiakovi sa podarilo ujsť až na jar 1939, takže mohol v štúdiu pokračovať len s ročným oneskorením. A viem ešte o spolužiakovi, ktorého otec – železničiar sa presťahoval do Lovinobane a on pokračoval v štúdiu vo Zvolene. Len jedna zo spolužiačok, Rimavskosobot'anka, prestúpila do maďarskej triedy. V Tisovci, v našej novej IV. A triede bolo veľa nových žiakov z gymnázia v Lučenci a Rožňave. Po absolvovaní kvarty poodchádzali niektorí do výberových stredných škôl, najmä do učiteľských ústavov. Ešte v kvinte sme boli dve paralelné triedy. Z oboch pre neprospech vypadlo toľko, že od sexty z dvoch tried bola len jedna s počtom žiakov okolo 40. V septime našu triedu zasiahla ďalšia prospechová „čistka“. Tých, ktorí prepadli, nahradili repetenti alebo prestupujúci z iných gymnázií. V oktáve nás bolo 40, z toho 5 dievčat. Asi polovica spolužiakov bývala v Tisovci (domáci, študenti z dnešného okresu Poltár, ďalej od Jelšavy, Dobšinej a Revúcej a tí, čo prestúpili z iných škôl), ostatní dochádzali vlakom z Rimavskej doliny a tí od Brezna vždy na vyučovanie meškali, lebo museli chodiť z veľkej stanice pešo, čo i „využívali“ a škola im to tolerovala a od Muráňa autobusom.

V kvinte sme sedeli v laviciach neobvykle po traja, od sexty po dvaja. Tieto tri roky som si odsedel so Zolom J. Ja v uličke, on pri stene a vešiaku na kabáty, za ktoré sa občas aj maskoval. Bol tiež vlakár. Dochádzal z Rimavskej Lehoty na bicykli do Rimavskej Bane a odtiaľ vlakom do Tisovca, v zime býval u starej mamy na Rimavskom Brezove. Dobré sme si rozumeli, až na jeden incident v sexte. Naš triedny ako vyučujúci zemepisu žiadal, aby v každej lavici bol aspoň jeden atlas. To bola veľká, hrubá a ťažká pomôcka. Hoci som bol mladší, útlejší a dochádzal aj pešo, atlas som nosil vždy len ja, kým ma to nerozčúliło. Raz som spolusediacemu vyhlásil, že na budúcu hodinu atlas už nedonesiem, ale nedoniesol ho ani on. Navyše na hodine zemepisu triedny profesor v rámci obvyklej „päťminútovky“ vysvetľoval školský poriadok. Tým svojím čudným dialektom zahlásil: „Hybnó pákó celého sveta je ...“, chcel povedať poriadok,

disciplína. Ale Zolo sa mu zamiešal do prejavu a z lavice vykrikol: „Adolf Hitler.“ To profesora načisto zmiatlo, ale keď zistil, že nemáme v lavici atlas, využil to ako záchrannú brzdu a „podal“ si nás oboch. Nevieť prečo, ale tento môj spolusediaci si na tohto triedneho vždy trúfol. Okrem už spomínaných čudáctiev, nás tento zemepisár učil i takéto veci: kde, koľko kráv, koní, oviec... chovajú a vyvážajú, koľko schodov majú chrámy, a pod. Okrem toho sa vždy chválil, kde všade po cudzine chodil, s akými osobnosťami sa postretal. Keď sme ho „prekukli“, že vôbec neovláda štatistiky a že sa svojím svetobežníctvom len chváli a nebyť vojny mal údajne namierené do Japonska. Keď vyvolal Zola, tak ten čísla len „valil“. Navyše do odpovede vždy zaplietol čosi osobné o profesorovi. Napr., že na pána profesora brechal sultánov pes, čo pán profesor kvitoval s veľkým uznaním a doplnil to siahodlhým komentovaním vymysleného pobytu, pri ktorom úplne zabudol, čo sa študenta pýtal.

Zmeny v profesorskom zbore doliehali predovšetkým na nás, veď každý vyučujúci mal nielen iné spôsoby a vzťahy k nám, ale aj iné nároky, a tomu sa bolo treba prispôbovať. Ešteže v septime a v oktáve boli tieto zmeny minimálne. Nemali sme ani všetky učebnice. Absentovala učebnica staršej slovenskej literatúry, učebnice z chémie neboli vôbec. Z učebníc prírodopisu oneskorene prišla učebnica mineralógie a geológie a učebnica zoológie (na botaniku a antropológiu sme učebnice vôbec nemali). Oneskorene sme dostali aj učebnicu fyziky, chýbala učebnica vlastivedy – zemepisu. Na dejepis sme používali učebnice z československej školy s tým, že v učebnici dejín stredoveku (pre sextu) a novoveku (pre septimu) sme si museli zlepíť strany. Nemali sme odborné učebne (nevidel som jediný pokus z chémie), fyzika bola v podstate len matematika, tiež bola bez názoru. Vybavená bola len mineralógia (modely kryštalických sústav) a zemepis mapami. Zošity a školské potreby sme si kupovali u kníhkupeca na námestí – U Hortenských.

Škola fungovala ako Štátne slovenské gymnázium v Tisovci a zachovala si svoj charakter reformného reálneho gymnázia. Na jeho II. cykle (od kvinty po oktávu) sa vyučovali tieto predmety: náboženstvo (V. – VIII. roč.), jazyk slovenský (V. – VIII. roč.), jazyk nemecký (V. – VIII. roč.), jazyk francúzsky (V. – VIII. roč.), jazyk latinský (V. – VIII. roč.), dejepis (V. – VII. roč.), zemepis (V. – VI. roč.), vlastiveda – dejepis, zemepis (VIII. roč.), úvod do filozofie (VIII. roč.), národné hospodárstvo (VII. – VIII. roč.), prírodopis (VI. – VIII. roč.), chémia (V. – VI. roč.), fyzika (VII. – VIII. roč.), matematika (V. – VIII. roč.), spoločenská výchova (VIII. roč.) a telesná výchova (V. – VIII. roč.). Ako nové predmety pribudli francúzsky jazyk, národné hospodárstvo, úvod do filozofie a spoločenská výchova. Národné hospodárstvo bolo vôbec v sústave vyučovacích predmetov novinkou. Jeho predmetom boli základné pojmy z politickej ekonómie, rôzne národohospodárske teórie a sústavy s akcentom na národný socializmus, v oblasti ideologickej podložený aj úvodom do filozofie (učebnicu napísal Št. Polakovič), v ktorom boli kapitoly o slovenskom národnom socializme. Novým predmetom bola aj spoločenská výchova. Nevieť, aké mala

osnovy, no nemali sme k nej ani učebnicu, ani iné pomôcky. Bolo to „rozprávanie“ o slušnom správaní, ktoré „viedol“ katechéta vyučujúci katolícke náboženstvo. Zmenil sa aj klasifikačný poriadok – stupeň prospechu sa hodnotil štyrmi známami (1 – veľmi dobrý, 2 – dobrý, 3 – dostatočný a 4 – nedostatočný). Zrušili sa tzv. postupky a zaviedli sa výročné skúšky pre každého študenta z dvoch predmetov na konci júna bez toho, aby vedel, o ktoré predmety pôjde. Pri týchto skúškach bol okrem vyučujúceho – examinátora prítomný ďalší profesor.

Režim v škole a harmonogram školského roku sa v podstate nezmenil. Okrem „pozdravenia sa“ profesora so študentmi sme sa modlili na začiatku a na konci vyučovania. Pre všetky školy nášho typu bol ministrom školstva J. Sivákom vydaný jednotný školský poriadok. Z tradičného harmonogramu vypadli dni brannosti a postupne aj školské výlety. Naposledy sme boli na výlete v kvinte, a to pešo z Tisovca popod lanovú dráhu až po Železník, kde sme spali. V sexte bola celá škola na výstave Človek – zázrak života vo Zvolene, ktorú nainštalovala akási nemecká firma. Nezanikli len pochodové cvičenia. Chodili sme zvyčajne na Bánovo a Zbojskú alebo smerom na Muráň – na Dielik a Korimovo so zástavkou na „šŕavici“ (minerálna voda). Pre mňa to bola mimoriadna námaha, lebo už včasráno som mal za sebou „pochodové cvičenie“ na stanicu a po návrate z neho ma čakala ďalšia jeho etapa, a to pešia „túra“ zo stanice domov. A na druhý deň škola neľútostne pokračovala.

V septembri roku 1940 počas takéhoto pochodového cvičenia sa stala nasledujúca príhoda. Náš triedny bol „pri tele“ a veľmi nevládal. Na spiatočnej ceste sme natrafili na miestnu občianku, ktorá viezla na vozíku vo vreci vykopané zemiaky. Triedneho sme posadili na vrece a ťahali domov. Dohonil nás ale riaditeľ, ktorý nariadil ihneď s takýmto transportom skončiť a za trest všetkým (aj profesorovi) prikázal asi sto metrov klusat’.

Nenápadne, ale skoro pravidelne sa do harmonogramu školského roku vpašoval nový fenomén: uhľové a chrípkové prázdniny. Uhľové, hoci sa kúrilo drevom!, bývali v zime a študenti ich privolávali aj sami. Tí, čo bývali na private, si odnášali domov drevo zo školy v taškách. Raz v septime prišiel na hospitáciu riaditeľ. Sadol si na prázdne miesto do poslednej lavice k spolužiakovi Jánovi L. a v aktovke mu namiesto kníh objavil kusy dreva. Nakoniec pre toto, ako aj hanlivú báseň na profesorov, musel tento spolužiak zo školy odísť. Podobne, to bolo aj s chrípkovými prázdninami. Keď sa objavila epidémia, zdraví žiaci síce odchádzali naoko do školy, ale vystupovali buď na stanici v Hnúšti, alebo na veľkej stanici v Tisovci a ponevierali sa po Hradovej až do spätného odchodu vlaku. Týmto sa zvyšoval počet absentujúcich a školu zavreli minimálne na týždeň. Takéto dobrodružstvo nikdy netrvalo dlho, pretože niektorí profesori dochádzali vlakom z Hnúšte a veľmi ľahko odhalili spolucestujúcich, ale v škole absentujúcich žiakov. Celá škola sme boli aj na röntgene plúc v Hnúšti.

Podľa školského poriadku mala trieda „samosprávu“. Neviem, čomu ďakovať, že si mňa ako najmladšieho trieda zvolila za predsedu. Túto funkciu som

vykonával až do oktávy. Bola to funkcia viac-menej formálna, slúžila len na konzultovanie s triednym a profesormi, na vyrovnávanie „napätí“, ktoré vznikali medzi triedou a vyučujúcimi. Najväčšie bolo koncom novembra 1942. Tradične sme chceli mať stužkovú okolo Mikuláša. Profesorský zbor nám ju nepovolil, pretože ako maturitná trieda sme nevykazovali želatelný prospech a správanie. Začiatkom decembra, medzi štvrťročnou a polročnou klasifikáciou, bola mimoriadna konferencia o prospechu našej triedy a ako „mikulášsku nádielku“ posielali z nej rodičom spolužiakov mimoriadne upomienky. Stužkovú nám potom „ponúkali“ vo februári, ale to sme my už o ňu nemali záujem. V dejinách gymnázia bol toto ojedinelý prípad! Aj vtedy, aj dnes si myslím, že tieto obavy profesorského zboru boli prehnané. V meste bývajúcí spolužiaci chodili aj do samovzdelávacieho spolku J. Bottu a boli literárne činní. Ako básnici sa prezentovali: J. Brocko, M. Kraus, ako literárni odborníci Z. Kasáč, J. Farkaš, umeleckým prednesom vynikal B. Adamovič, venovali sa i divadelnému ochotníctvu a všetci boli tisovskou komunitou akceptovaní. Ani s vedomosťami to nebolo najhoršie, veď viac ako 60 % študentov ukončilo vysokú školu. Len čo si pamätám: 4 teológiu, 4 právo, 7 techniku, 6 medicínu, 3 spoločenské a prírodné vedy.

Z politických udalostí si spomínam na prvé septembrové dni roku 1939, keď sme niekoľkokrát nemali telocvik, pretože v Sokolovni boli ubytovaní poľskí vojaci, ktorí utekali pred nemeckým zajatím. Koncom júna 1941 som zažil prvý letecký poplach. Práve sme čakali na vlak na malej stanici, keď sa rozozvučali sirény. Napriek pripravám obyvateľstva na protileteckú obranu, všetko na stanici zostalo bezradné, zmrznuté. Našťastie sa nijaké nepriateľské (sovietске) lietadlá neobjavili. Ako komparz sme sa zúčastnili na slávnostnom výkope železničnej trate Tisovec – Muráň za prítomnosti ministra dopravy J. Stanu a na podpálení vysokej pece v železniarni predsedom vlády V. Tukom, o čom sme dokonca písali mesačnú úlohu z nemeckého jazyka.

Napriek mimoriadne sťaženým podmienkam, ktoré som naznačil v iných súvislostiach, som bez ťažkostí postupoval z ročníka do ročníka, a to vždy s vyznamenaním. Z jazykov som „vynikal“ najmä preto, že som mal „gramatické myslenie“ a učil sa slovíčka.

Výučba slovenského jazyka spočívala predovšetkým vo vlastnom čítaní. Mali sme veľa povinného čítania (aj zo svetovej literatúry) a z poézie sme veľa memorovali.

To platí aj o cudzích živých jazykoch, ktorých výučba okrem francúzskej gramatiky v kvinte, bola orientovaná tiež na literárnu výchovu. V nemčine dokonca aj na tvorbu rakúskych a vo francúzštine belgických autorov. Z cudzích jazykov sme mali i povinné čítanie v origináli a slovnú komunikáciu podľa predpísaných príručiek, napr. Manuel de français pratique.

S latinčinou som mal isté problémy, pretože som nemal peniaze na slušný slovník, vlastnil som len akýsi slovníkový „elench“ z veľkého latinsko-slovenského slovníka od Tvrdeho. O čo v podstate išlo? Napr. frázu: *oleum et operam*

perdidi... som preložil podľa „môjho“ slovníka ako stratil som olej a prácu. V slušnom slovníku boli preklady celých fráz a uvedený text som mal preložiť: márne som sa namáhal. Na hodinách sme čítali a prekladali rímskych klasikov (Ovídia, Horácia, Vergília, Lívia, Tacita...) a preberali tzv. rímske reálie. Medzi študentmi kolovali tzv. „pušky“ s oficiálnym názvom: Pravá ruka študentova. Boli to brožované tlačene preklady z latinských čítaniek, ale boli to preklady „odoka“ – nepresné. Spolužiaci sa ich učili naspamäť, a keďže niektorí nemali „gramatické myslenie“ a nepoznali slovíčka, nevedeli, čo ktorý latinský výraz znamená a nevedeli ani gramaticky analyzovať vetu či súvetie, s týmto ťahákom neuspeli.

Bavila ma chémia. Dokonca som sa doma s mamou pokúšal variť pivo, asistoval som pri výrobe mydla, robil som pokusy s repou a s repným cukrom. Svojho času som aj koketoval s chemickým inžinierstvom.

Z prírodopisu ma osobitne zaujímal určovanie rastlín podľa „kľúča“, z anatómie som vedel latinské názvy všetkých kostí. Len z matematiky som nikdy nemal primerané myslenie, ale vždy som vedel všetky vzorce a poučky, čo ma radilo k lepším žiakom aj z matematiky a fyziky. Niektorí profesori ma natoľko uznávali, že ma vyvolávali až vtedy, keď predchádzajúci spolužiaci nevedeli. Len „pán brat“ ma nikdy nevyvolal a ani neskúšal, hoci som sa pocitovo učil, lebo ma dejepis mimoriadne zaujímal a bez mihnutia oka mi celý školský rok v sexte dával dvojku!

Napriek tomu, že sa obsah hodín telocviku zmenil (odpadli prostné cvičenia, pribudla atletika a šport), tento predmet si nezískal moje sympatie. Telocvičný úbor sme nosili ako spodnú bielizeň a kvôli tomu som sa v zime nemohol teplejšie obliecť, takže som počas zimných rán cestou do školy doslova mrzol. Nemali sme športovú obuv, len cvičky (obutie, aké používajú tanečníci), v ktorých sme behali a pobežovali po neupravenom priestranstve pred Sokolovňou, kde boli výmole, jamy a kamene. Nacvičovali sme nový štýl skoku do výšky (predtým „nožničky“, teraz „flop“), pri ktorom sme nekontrolovateľne a spravidla bolestivo dopadali do pieskoviska. Najviac mi prekážalo, že sme v posledných ročníkoch mali telocvik od 14. – 15. hod. a kvôli tomuto časovému zaradeniu som v utorok a piatok prichádzal domov zo školy veľmi neskoro. Keď som býval v Tisovci, zapísal som sa aj na nepovinný predmet rýchlopis.

Na záver stredoškolských štúdií sa konala maturitná skúška. Písomné práce sme mali zo slovenského jazyka (zvolil som si tému k storočnici spisovnej slovenčiny), z nemčiny (písal som úvahu o svojich plánoch do budúcnosti) a z latinčiny (tam výber nebol, len jednotný preklad neidentifikovaného textu do slovenčiny). Na tablo sme sa boli fotografovať u Renzenca v Banskej Bystrici. Po poslednej vyučovacej hodine pred akademickým týždňom odzvonil školský zvonec toľko impulzov, koľko bolo maturantov. Ústnu maturitnú skúšku som skladal v pondelok 7. júna 1943 z povinných predmetov: slovenský jazyk, nemecký jazyk a vlastiveda (zemepis a dejepis Slovenska, Ústava Slovenskej republiky a národné hospodárstvo) a z povinne voliteľných: latinčina (alterna-

tívou bola matematika) a chémia (z alternatív prírodopis a fyzika). Výber chémie bol dosť riskantný, pretože sa jej výučba končila v sexte a profesor, čo nás učil chémiu, z gymnázia odišiel. Hoci som sa na ústnu maturitu pripravoval zodpovedne, predsa len tie „prvé“ otázky z každého predmetu som vedel najlepšie. Súčasťou ústnej skúšky zo slovenského jazyka bol literárno-estetický rozbor vyučujúcim vybranej básne a otázky z literatúry. Z cudzích jazykov preklad neznámeho textu s možnosťou použitia slovníka, literárna otázka, konverzačná otázka, resp. otázka z rímskych reálií. Z otázok mi „nesadla“ ani jedna. Najviac z vlastivedy – zemepisu som si vytiahol zemepis východného Slovenska a predseda komisie bol riaditeľom Gymnázia v Prešove. Z chémie to boli trifenylmetánové farbivá, ktoré sme v sexte vôbec nepreberali a nový profesor v príprave na maturitu o týchto farbivách povedal len čosi orientačne a už som uviedol, že učebnicu chémie sme nemali. „Zachránili“ ma prvé dve otázky: ozón a kyselina dusičná. A komisia už vôbec nemala záujem poslednú otázku meritórne ani počúvať. Zo všetkých predmetov ústnej skúšky som dostal jednotku a aj celkový výsledok maturitnej skúšky bol s vyznamenaním. V piatok sme si boli prevziať maturitné vysvedčenia a mali sme veľký komorný banket v reštaurácii na Muránskej ulici. Týmto sa moje stredoškolské štúdiá uzavreli.

* * *

Moja rodná obec je historicky doložená od r. 1334. Mal som k dispozícii písomné pramene, podľa ktorých už v 17. storočí bola v obci cirkevná škola, na ktorej ako učítelia pôsobili aj absolventi nemeckých univerzít. Medzi miestnymi učiteľmi som dokonca našiel aj menovca: Ondreja Albertyho. Jeho otec prišiel asi r. 1690 zo Sliezska; ako vyučený kováčsky majster sa stal časom majstrom tavičom v tisovskej železiarni, kde sa usadil. Ondrej sa narodil r. 1713. Chodil do miestnej školy v Tisovci, na lýceum do Banskej Bystrice, kde ho učil Pavel Simonides a na lýceum v Kežmarku. Roku 1736 sa stal učiteľom na Vyšnej Pokoradzi, kde r. 1746 aj zomrel. V širšom regióne pôsobili v krajine všeobecne známe vyššie školy v Ožďanoch a v Gemerí. Školským centrom sa v II. polovici 19. storočia stala neďaleká Rimavská Sobota (mala lýceum, od r. 1851 protestantské gymnázium, od r. 1865 obchodnú školu, od r. 1868 vyššiu dievčenskú školu, od r. 1884 roľnícku školu, od r. 1890 meštiansku školu). Napriek týmto možnostiam generácia mojich starých rodičov (70. – 80. roky 19. stor.) mala len základnú gramotnosť (vedela čítať, písať, počítat) a generácia mojich rodičov (prelom 19. a 20. stor.) absolvovala len „šesť zím“. Bolo to preto, že uhorská vláda a zriaďovatelia škôl nedokázali zabezpečiť náležitú školopovinnosť, že dvíhanie vzdelanostnej úrovne nebolo vážnym politicko-spoločenským programom, ale najmä preto, že slovenským dedinským deťom pre jazykovú bariéru bolo vyššie vzdelanie nedostupné (neovládali maďarčinu ako vyučovací jazyk). Podmienky sa zásadne zmenili po vzniku republiky. Školopovinnosť sa predĺžila na osem rokov a ako vyučovací jazyk bol zavedený materinský – slovenčina. Moji vrstovníci absolvovali školopovinnosť na miestnej škole, jedinci aj na

meštianskej a predtým len jeden sa pokúsil o štúdium na gymnáziu; uviazol však v tercií. Vo viac ako šesťročnej histórii obce a minimálne tristoročnej tradícii miestnej školy ja som sa stal prvým abiturientom gymnázia! Aj tento fakt – tieto poskytnuté možnosti sa podpisovali na mojom vzťahu k Československej republike.

1.3 Vysokoškolské štúdium

To, že pôjdem študovať na vysokú školu, bolo rozhodnuté až vtedy, keď som „podstúpil obeť“ odchodu z domu a pokračoval v gymnaziálnych štúdiách v Tisovci. Ako abiturienti sme nemali nijaké konkrétne informácie ani o možnostiach vysokoškolského štúdia, ani o charaktere a požiadavkách na jednotlivé študijné odbory. Ja som sa rozhodoval podľa predpokladov k štúdiu a osobného záujmu. O sociálnych, finančných perspektívach a spoločenskom postavení zvolenej profesie som ani neuvažoval. V čase môjho definitívneho rozhodnutia lukratívnym štúdiom bola medicína a právo, ktoré sa dalo študovať aj popri zamestnaní. Obavy o prijatie na vysokú školu z nás nemal nikto, pretože na žiadnu fakultu neboli prijímacie skúšky a na štúdium sa mohol zapísať každý maturant. Nebolo ani plánovanie, ani stanovenie kvót, a pod. Už druhý rok ale platila podmienka, že uchádzači mužského pohlavia sa musia preukázať potvrdením od Najvyššieho úradu pre zásobovanie (NÚZ), že si splnili povinnosť komisára pri mlátení.

Táto povinnosť bola naordinovaná, keď Slovenská republika začala mať ťažkosti so zásobovaním nerolníckeho obyvateľstva. K evidencii možnosti zásobovania mali prispieť mlatobní komisári zapisovaním množstva vymláteného obilia. Pri našej mláťačke v roku 1942 bol komisárom jeden abiturient Poľnohospodárskej školy z Hrachova. Ľudia si ho „považovali“, osobitne stravovali a prejavovali mu rôzne pozornosti. Za „podiel pre seba“ nezapisoval všetko vymlátené obilie. Keď sa mlátenie skončilo, toto „zarobené“ obilie mu odviezli vo vreciach na voze do Hrachova. Ani ja som, ako väčšina študentov, túto moju prvú spoločenskú „povinnosť“ nebral vážne. Z domu som vedel, ako sa týmto opatrením ukracujú samotní producenti, vedel som i to, že nejde iba o zásobovanie pracujúcich na Slovensku, ale najmä o export do vojnu vedúceho vyčerpaného Nemecka. Bol som rozhodnutý gazdom pomáhať, nezapisovať všetko, a to nezištne.

Jedného dňa, v polovici júla 1943, zavolali všetkých budúcich komisárov (okrem študentov aj niektorých učiteľov) na Okresný úrad do Hnúšte. Zhromaždili sme sa v sále Robotníckeho domu, kde nám čítali a vysvetľovali „legislatívu“, zdôrazňujúc politickú zodpovednosť. Dôrazne nám pripomínali aj tresnú či inú zodpovednosť za výkon. Upozorňovali na náhodné kontroly kompetentnými žandárskymi stanicami, kontrolórmí z Najvyššieho úradu pre zásobovanie a Slovenskej obilnej spoločnosti (SOS). Za výkon tejto funkcie nám prislúchalo 50 Ks denne a jednorázová náhrada cestovného na miesto

delegovania a domov. Na záver prebehla kolektívna prísaha, že svoje poslanie splníme čestne, o čom si každý myslel svoje.

Dostal som dekrét za mlatobného komisára do Malých Teriakoviec, čo mi veľmi vyhovovalo. Majiteľ mláťačky a zároveň strojník mal všetko v poriadku: povolenie na mlátenie, knihu o mlatbe a záznam o výmlate. Dôverne som mu naznačil, ako mienim „zapisovať“ s odporúčením, aby si viedol vlastnú evidenciu, aby nebol pri výmlate poškodený, lebo dostával podiel podľa vymláteného obilia. Neuvedomil som si však niektoré skutočnosti. Bol som dôverčivý a aj ľahkovážny. Neuvedomoval som si, koľko nástrah číha doslova na každom kroku. V dedine totiž bývali aj exponenti, resp. prisluhovači režimu – „financi“ z pohraničnej stráže a žandári zo stanice vo Veľkých Teriakovciach. Malé Teriakovce boli naozaj malá dedina, kde sa každý s každým poznal, kde vládli vzťahy rodinkárstva, ale aj vzájomnej nevraživosti a vniknúť do nich si vyžadovalo čas, záujem a rozvahy. Hneď prvý deň som sa dostal do nepredvídanej situácie. Mláťačka bola nastavená na dvore majiteľa akože na kontrolnú prevádzku. Z ničoho nič do dvora vtiahli vozy naložené obilím. Doviezol ich železničiar, ktorého som osobne poznal a poznal som aj jeho deti, pretože so mnou chodili vlakom do gymnázia. Lenže on vôbec nemal hospodársky výkaz, nemal na notárskom úrade zahlásené, že má zasiat, t.j. podľa predpisov mlátiť nemohol. Navyše vymlátené obilie mal viesť domov po frekventovanej ceste, býval asi 2 km v strážnom domčeku pri trati smerom k Čerenčanom. Mlátiť „ilegálne“ tak, aby o tom nikto nevedel, sa nedalo. Mal som kompetenciu takému mláteniu zabrániť, no nemal som morálnych síl to urobiť. Mohol som byť aj neprítomným a nevidiacim, ale majiteľ aj železničiar chceli dať mláteniu punc legality, takže som im svojou prítomnosťou pri tomto „nelegálnom počíne“ asistoval. Do večera som trpol, či ho pri prevoze obilia nechytia. Nespál som ani v noci, pretože ma „uložili“ do postele, kde bolo plno blch. Našťastie sa v tomto prípade nič nestalo. Ďalej sa po dedine mlátilo, ja som nezapísal do úradných kníh všetko vymlátené obilie a nič som za to od nikoho nežiadal.

Dňa 18. augusta 1943 prišli do dvora, kde sa vtedy mlátilo, kontrolóri zo Slovenskej obilnej spoločnosti. Zastavili mlátenie a mňa z „funkcie“ odvolali. Ako dôvod uviedli, že u vládneho komisára, kde sa mlátilo pred niekoľkými dňami, našli v sypárni viac obilia, ako som zapísal do záznamu o výmlate. Šokovalo ma to tak, že som zostal úplne pasívny, uvedomujúc si, že som naozaj nezapísal všetko. Ani ma nenapadlo argumentovať napríklad tým, že nemôžem byť predseda zodpovedný za to, čo má niekto v sypárni, v stodole či na povale. Ani som sa nespýtal, ako na to prišli. Až dodatočne som sa dozvedel, že to matematicky vyrátali podľa objemu súdekov. Veľmi ma prekvapilo aj správanie pána vládneho komisára. Za dobro sa mi odplatil tým, že to bez mihnutia oka nechal na mne. Ale aby som túto nepríjemnú príhodu ukončil. Títo páni kontrolóri to oznámili na Okresný úrad do Hnúšťa. Asi v polovici septembra (medzitým som bol opäť mlatobným komisárom) ma predvolal policajný trestný sudca Július R. Vypočul ma a uznal moje argumenty, ale udanie sa stornovať

nedalo. Ako právnik mi oznámil poľahčujúcu okolnosť, že pri tomto „trestnom“ čine som ešte nebol plnoletý. Pokutoval ma 200 Ks a tým bola vec vybavená. Až neskôr som sa dozvedel, že vládny komisár mal napäté vzťahy s veliteľom finančnej stráže, ktorý býval v Malých Teriakovciach a bol iniciátorom tohto výpadu. Keď som bol v roku 1945 komisárom pri mlátení v Zacharovciach, až tam sa mi prišiel jeden z tých pánov kontrolórov zo SOS (volal sa Gura) ospravedlniť. Po vojne, pri analýze podmienok pre SNP, sa zistilo, že SOS bola centrom ilegálnych pracovníkov a zabezpečovala materiálne podmienky pre odboj. Potrebovala svoju činnosť maskovať aj takýmito zákrokmi? A na dôvažok, ako dekan som prijal na štúdiá syna toho pána veliteľa pohraničnej finančnej stráže a syna pána policajného trestného sudcu. Aké záhadné a nepredvídateľné sú cesty osudu!

V tejto kauze bolo pre mňa meritum veci inde. Neobával som sa ani tak sankcií (popravde som nijaké ani neočakával), pretože som si dodatočne uvedomil a aj právne ozrejnil nelegitímnosť takéhoto výpadu proti mne. Predsa ma „nenachytali“, napr. ako absentujúceho pri mlátení alebo ako „nezodpovedného“, že „váha“, ktorá sa odnáša od mláťačky je nezapísaná alebo podhodnotená, a pod. Trápili ma len obavy, či dostanem potvrdenie o vykonaní tejto povinnosti pre zápis na vysokú školu. Osobne za mňa na kompetentných miestach intervenoval náš pán farár, takže po troch dňoch som dostal nový dekrét za mlatobného komisára do Klenovca. Aj tu majiteľ mláťačky bol zároveň strojníkom, býval som uňho v slušnom prostredí. Najprv sme mlátili na dedine u gazdov (baptisti pri mlátení pálenku vôbec nepodávali, čo som registroval ako raritu), ale aj u evanjelického farára. Potom sme išli mlátiť na usadlosti do Klenovských vrchov – „na kolešne“ od Hliňanca po Ráztočno a potom na Chorepu. Tu sa nemlátilo mláťačkou, ale akýmsi sečkárni podobným zariadením na mechanický pohon, ktoré vybíjalo obilie z klasov, ale aj s plevami, takže obilie bolo treba čistiť (vo vetríku, cez sitá) a potom vážiť na minciari. Prvé dni som spával na sene v humne, kde sme mlátili, potom mi strojník našiel ubytovanie u jedného gazdu, odkiaľ som ráno vyrážal na kolešne roztrúsené po kopcoch a strážené veľkými psami. Tu o nejakej kontrole nemohlo byť ani reči. Denne som navštívil tri-štyri miesta a zapísal, čo mi nahlásili. Na kolešniach som sa stretol aj s pre mňa nezvyčajným stravovacím režimom, keď hlavným jedlom boli raňajky. Podávali sa halušky s makom, demikát (bryndzová polievka) a mäso, najmä údená alebo solená baranina. Domov som chodil každý týždeň. Z Hnúšte (od vlaku) pešo do Klenovca a potom na kolešne, čo niekedy trvalo aj 4 – 5 hodín. Tu som bol až do 20. septembra. Rána na vrchoch už boli veľmi chladné a na tráve sa objavoval mráz. Slušne som si zarobil a dostal aj potvrdenie o splnení „pracovnej“ povinnosti, takže k zápisu na vysokú školu už nebolo nijakých prekážok.

Za Slovenskej republiky boli vysoké školy len v Bratislave (Slovenská univerzita, Slovenská vysoká škola technická a Vysoká obchodná škola), takže denne sa tam dochádzať nedalo. Kardinálnou bola preto otázka ubytovania. V Bratislave sme nemali ani rodinu, ani známych. Hľadať priváty v úplne

cudzom prostredí bolo náročné a takýto spôsob ubytovania bol nielen drahší, ale aj rizikový (otázka vzťahu k domácim, možnosti stravovania). Najlepšou alternatívou bolo uchádzať sa o ubytovanie vo vysokoškolskom internáte, tie boli vtedy tri: Lafranconi, Svoradov a Štefánikov domov. Po vzájomných kontaktoch s bývalými spolužiakmi a nádejnými vysokoškolákmi sme sa rozhodli pre Štefánikov domov, do ktorého nás na našu veľkú radosť aj prijali.

Akademický rok sa na vysokých školách začínal v októbri. Týždeň pred jeho začiatkom sme sa dvaja spolužiaci a budúci spolubývajúci odobrali aj s mamami do Bratislavy. S mamami preto, že do internátu bolo treba doniesť nielen posteľnú bielizeň, ale aj hlavnice i perinu a vôbec výbavu na niekoľko mesiacov (nielen bielizeň, ale aj šatstvo, obuv, trvanlivé potraviny, lebo za mojich vysokoškolských štúdií sa nechodilo „na týždňovky“). Cestovali sme veľmi komplikovane. Do Hnúšťa vlakom, odtiaľ autobusom cez Klenovec (tam pristúpil spolužiak s mamou), Kokavu nad Rimavicou do Kriváňa, osobným vlakom do Zvolena a zo Zvolena do Bratislavy rýchlikom. Do Bratislavy sme došli až podvečer. Vystúpili sme na krytom nástupišti, čo bol pre mňa nový poznatok. Potom vystupujúci „utvorili“ veľký zástup, do ktorého sme sa vradili aj my neorientovaní a ďalšou technickou „novinkou“ – podchodom sme vyšli pred hlavnú stanicu. Tu nás už čakal tretí spolužiak a spolubývajúci, ktorý do Bratislavy odišiel pred nami a pomohol nám orientovať sa, veď predtým nikto z nás v Bratislave nebol. Vtedy som po prvýkrát videl električku a viezol sa v nej. Bez problémov sme sa dostali do internátu. Domovník nás ubytoval. Mamy spali spolu s nami na izbe a ráno odcestovali domov. Mne už domov natoľko nechýbal, ako obom spolubývajúcim po prvý raz odlúčeným od domova. Na všetkých nás čakala nielen osamotenosť, ale aj zodpovednosť za seba vo všetkých, nielen študijných veciach.

Štefánikov domov bol mužský vysokoškolský internát, ktorý prevádzkovala ev. a. v. cirkev. Boli to dva štvorpodlažné objekty na Schreiberovej ulici č. 3 a č. 5 (súčasná Svoradova ulica). Na č. 3 býval domovník a správca, tam bola jeho pracovňa, ďalej kuchyňa, jedáleň a sklady. Na č. 5 bola klubová miestnosť s dennou tlačou, rádiovým prijímačom, šachmi a biliardom. Zvyšok boli izby jedno až štvorposteľové, v každom krídle päť so spoločnou umývárňou, záchodom a kúpeľňou. Ubytovanie bolo viazané na stravovanie (raňajky, obed, večera – v nedeľu suchá!). Toto bol pre mňa, predtým odkázaného väčšiu časť roka na suchú stravu a posunutý či nepravidelný stravný režim, príjemný fakt. Ubytovanie bolo viazané aj na študijné výsledky (tie sa predkladali správe internátu každý semester) a sociálnu odkázanosť (správa poskytovala aj úľavy na nájmom, resp. štipendia). V internáte boli ubytovaní poslucháči všetkých vysokých škôl a fakúlt s výnimkou teologickej. Teológovia mali ubytovanie priamo na fakulte na Konventnej ulici a do Štefánikovho domova chodili len na stravu. Osadenstvo internátu tvorili poslucháči z evanjelických regiónov (Gemer-Malohont, Turiec, dolná Orava, horný Liptov, Brezovsko- -Myjavsko). Jednofarebné bolo nielen konfesiónálne, ale aj politicky (všetci antirežimisti – cez demokra-

tov, sociálnych demokratov až po komunistov). Internát mal pre väčšinu svojich obyvateľov výhodnú polohu. Pešo sa dalo dochádzať na filozofickú, právnickú a lekársku fakultu, na Vysokú obchodnú školu na Palisádach a pri dobrom rozvrhu prednášok a cvičení sa dalo denne „odskočiť“ aj na obed. Neďaleko bola hlavná pošta (napr. cez semester sme si domov posielali prať bielizeň), Hviezdoslavovo námestie s Národným divadlom, na okolí bolo veľa kín (Palace, Atlon, Nástup, Tatra, Liga, Reduta, Metropol), univerzitná knižnica, obchodné domy (ASO, Teta, Brouk a Babka), dva evanjelické kostoly, pod hradom sa hĺbil tunel, ktorý slúžil ako letecký úkryt. Na tej istej ulici bol aj druhý vysokoškolský mužský internát Svoradov spravovaný rím. kat. cirkvou, čo umožňovalo vysokoškolákovi denne pracovné i osobné styky. Ja som býval na č. 5 na druhom poschodí v „štvorke“. Ako som už uviedol, traja spolubývajúci sme boli dlhoroční spolužiaci z gymnázia (Pavol Č. študoval medicínu, Lacko D. študoval právo) a štvrtý bol poslucháč vysokej obchodnej školy (Martin T. – pochádzal z Vrbového a každý týždeň chodil domov). Tento náš dočasný pobyt bolo treba osobne hlásiť na Policajnom riaditeľstve na Špitálskej ulici. Naším „susedom“ z druhej strany bol podobný činžový dom ako náš, v ktorom boli v gete zatvorení Židia. Vídali sme ich denne na oplotenom dvore, len tak sa ponevierať – mužov, ženy i deti.

K zápisu na vysokú školu bolo potrebné maturitné vysvedčenie, oné potvrdenie od NÚZ-u, ďalej Svedectvo mravnosti a zachovalosti potvrdené notárom a starostom obce (na tom mojom bol úradný pozdrav Na stráž! preškrtnutý) a potvrdenie o zdravotnej spôsobilosti, ktoré po zdravotnej prehliadke vydávala univerzitu poverená zdravotná služba. Potrebné formuláre som si vyzdvihol na dekanáte Filozofickej fakulty Slovenskej univerzity, ktoré bolo v hlavnej budove na Šafárikovom námestí na prvom poschodí vpravo. Nejaké poradenstvo o tom, čo a ako si zapisovať, neexistovalo (také čosi sme zriadili až po vojne cez spolok Filozof). Fakulta nemala žiadny oficiálne vydaný a sprístupnený študijný poriadok. Každý záujemca o štúdium dostal iba zoznam prednášok na rok 1943/1944. Bola to hrubá brožovaná publikácia, v ktorej boli všetky fakulty univerzity, všetci prednášatelia a lektori s témami svojich prednášok a cvičení, časom a miestom ich konania. Jednotlivé študijné odbory filozofickej fakulty nemali vyšpecifikované študijné programy, vzájomné nadväznosti a podmienenosti, neboli tam ani definované podmienky a postupy úspešného štúdia vo vzťahu k cieľom štúdia, teda profilu absolventa. Ja som sa mienil zapísať na štúdium filozofie a dejepisu so zámerom získať kvalifikáciu stredoškolského profesora. V dňoch príprav na zápis som sa v internáte našťastie skontaktoval s dvoma poslucháčmi z Turca. Jozefom F. (potom generálom česko-slovenskej armády) a Jozefom Š. (neskorším riaditeľom JSŠ v Turčianskych Tepliciach), ktorí študovali ten istý odbor a boli už po I. štátnej skúške. Oni mi vlastne poradili, čo si mám zapísať, aby som priebežne plnil postupové podmienky, ako aj podmienky na pripustenie na I. štátnu skúšku. Prednášatelia a lektori sa totiž riadili vlastným cyklom, ktorého nevyužitie zna-

menalo časovú stratu, a tým aj predlžovanie procesu získavania odbornej a pedagogickej kvalifikácie. Ale aby som bol konkrétny: k pripusteniu na štátnicu bolo treba absolvovať, napr. dva semestre historického proseminára, ktorý ale prof. Rapant nevypisoval každý rok, čiže nevyužitie príležitosti znamenalo čakať na najbližšiu, a tá prišla až o dva roky. Pri zápise prednášok, ale najmä cvičení, bolo treba dávať pozor aj na to, aby časovo nekolidovali a celý rozvrh prednášok a cvičení si naprogramovať tak, aby bola časová pauza, napr. na obed v internáte. Za prednášky a cvičenia sa platilo tzv. kolegiátne, od čoho sa ale dalo oslobodiť. Tento fakt sa zohľadňoval najmä pri počte zapisovaných prednášok, aby sa výdavky na štúdium zbytočne nezvyšovali. Keď som vyplnil potrebnú dokumentáciu, išiel som na dekanát, kde som všetko osobne odovzdal tajomníkovi, ktorý viedol so mnou akýsi vstupný rozhovor. Proces zápisu sa ukončil tým, že som si index potvrdený kvestúrou vyzdvihol na Reichardovej ulici. Našiel som v ňom aj rozhodnutie o oslobodení od kolegiátneho. Zároveň som dostal legitímáciu poslucháča filozofickej fakulty modrej farby, „vybavenú“ podpisom rektora (bol ním dr. V. Tuka) a dekana (prof. dr. Br. Varsík). Vnútorne listy legitímácie boli perforované, zviazané šnúrkou v národných farbách, ktorá bola na pevnom obale pripevnená suchou pečatou univerzity. Na jednotlivé dvojstránky sa každoročne dekanom potvrdzoval zápis na štúdium. Táto legitímácia opatrená fotografiou oprávňovala vypožičiavanie si kníh z univerzitnej knižnice, poskytovala znížené vstupné do divadla a na športové podujatia. Pri imatrikulácii (7. decembra 1943) som dostal od dekana imatrikuláčny list s pečiatkou: Senatus Univesitatis Slovacae Istropolitanae a do indexu pečiatku: Akademický sľub vykonaný. Indexy okrem nacionálí poslucháča obsahovali: názov prednášky (cvičenia), meno prednášateľa (vedúceho cvičenia), hodinovú dotáciu, ďalej kolónky pre „test“ a „abtest“ (na písomné potvrdenie pedagógom, že sa poslucháč zúčastňoval prednášok a cvičení), pečiatku o prevedenom zápise, podpis dekana s pečiatkou fakulty a pečiatku o splnení podmienok na postup do ďalšieho semestra.

V zimnom semestri 1943/44 som si zapísal 36 hodín týždenne, čo bolo viac hodín ako sme mali na gymnáziu. Konkrétne: dejiny gréckej filozofie (prednášateľ Losskij), úvod do psychológie a prehľad všeobecnej psychológie (Jurovský), úvod do didaktiky (Čečetka), úvod do štúdia predhistorickej archeológie (Budinský – Krička), všeobecná diplomatika (Húščava), pramene k slovenským dejinám, historický proseminár, dejiny slovenského národa IV. (Rapant), dejiny slovanstva v novoveku, dejiny Európy koncom stredoveku, seminárne cvičenie z východoeurópskych dejín (Perfeckij), vznik moci pruskej a nemecké zjednotenie (Varsík) a praktické cvičenia z jazyka slovenského (Štolc), ktoré boli povinné pre všetkých budúcich pedagógov, ktorí nemali aprobáciu slovenský jazyk.

Hneď prvé dni som zažil veľké rozčarovanie a vážne obavy z mojej voľby. Prvú prednášku v pondelok predpoludním mal Perfeckij. Bol to Ukrajinec – emigrant, rozprával miešaninou slovenčiny a východoeurópskych slovanských

rečí a mal aj nezvyčajný prízvuk. Skoro nič som mu nerozumel. Na seminári, ktorý mi zo zlomyseľnosti poradili moji priatelia z Turca, sa čítali a interpretovali pramene k dejinám, ktoré boli písané v azbuke, ktorú som ja (a nielen ja) vtedy vôbec neovládal. Odporučili mi ho preto, lebo Perfeckij pre svoje čudáctvo a nároky nemal medzi staršími poslucháčmi záujemcov. Jediným aktívnym na seminári bol starší kolega, ktorý mal za sebou štúdium teológie východného rítu.

Druhú prednášku mal Rapant. Po krátkom uvedení sme celý čas čítali, prekladali a interpretovali latinsky písané najstaršie písomné dokumenty o Samovej a Veľkomoravskej ríši. Latinčina prameňov a latinčina, akú sme poznali z gymnázia, boli značne odlišné a on nám dával dosť najavo, že z latinčiny nič nevieme. V utorok popoludní od 16. – 18.00 hod. mal historický proseminár. Z vrecka si vytiahol malé papierové lístky, ktoré držal v ľavej ruke a po celý čas chodil v posluchárni č. 4 (na prízemí vpravo) od dvier po okno. Skôr čítal, ako prednášal. Bez toho, aby bol na tabuľu napísal čo len jedno meno, jedno dielo, a pritom išlo o historiografiu dejín Uhorska (maďarskú, nemeckú), monarchie, taliansku, nemeckú, a pod. Toto trvalo celých 90 minút, lebo nikdy neprišiel skôr ako 16.15 hod. – akademická štvrt'hodinka a neskončil neskôr ako 17.45 hod.

V pondelok popoludní som mal prednášku z dejín gréckej filozofie. Losskij prednášal v amfiteátri, na prvom poschodí vľavo. Keďže to bola prednáška nielen pre poslucháčov filozofie, ale pre všetkých študentov usilujúcich o pedagogickú kvalifikáciu, ktorí mali podmienku absolvovať prednášky z dejín filozofie a skladať z nich potom kolokviá (skúšky), poslucháreň bola tak plná, že si nebolo ani kde sadnúť. Losskij bol drobnej postavy, pokročilého veku, bol Rusom emigrantom miešajúcim rôzne jazyky navzájom a navyše slabého hlasu, takže som máločomu rozumel a aj z toho mála skoro nič nepočul.

Vtedajší vysokoškolský pedagogicko-odborný proces mal tieto charakteristiky:

1. Prednášajúci mali svoj „grafikon“, podľa ktorého postupovali. Napr. Rapant pri mojom vstupe na vysokú školu prednášal dejiny Uhorska v XVII. a XVIII. storočí, Perfeckij počiatky vlády Romanovcov v Rusku. A takto pokračovali, kým neskončili cyklus, aby ho po rokoch začali znova.

2. Neprednášalo sa encyklopedicky. Každý prednášateľ prednášal najmä tie oblasti, v ktorých bádal.

3. Neexistoval ročníkový systém. Na prednášku či na cvičenie chodil každý, kto si to zapísal alebo potreboval bez ohľadu na pokročilosť štúdia. Mimočodom, prednášky boli verejné.

4. Prezencia sa zisťovala iba na cvičeniach a proseminári.

5. Neboli žiadne vysokoškolské učebnice ani skriptá. K štúdiu sme používali poznámky z prednášok a odbornú literatúru, najmä z „dielne“ prednášateľov.

6. Okrem pedagogického procesu prednášateľa neboli v nijakom kontakte

s poslucháčmi. Spomínaní prednášatelia sa mi zdali priveľmi neprístupní. Impo-
noval mi len Húščava, pretože nás oslovoval kolegyne, kolegovia a zároveň
prednášal tak, že sme si stíhali zapisovať.

Zimný semester trval od začiatku októbra do Mikuláša. Bola taká tradícia,
že pondelkom počnúc, poslucháči postupne „vytlieskali“ prednášateľa, čo zna-
menalo, že už na najbližšiu prednášku neprídu. Cez semester čas na nejaké uče-
nie nebol. Týždeň mal šesť pracovných dní, väčšinu predpoludní a popoludní
sme strávili na fakulte. V internáte sa tiež veľmi učiť nedalo, už aj preto, že
každý bol iného študijného zamerania a ja som bol ešte stále, hoc už modifikov-
vaný, ale auditívny typ. Na skúšky, podľa vtedajšej terminológie na kolokviá či
tzv. štátne kolokviá, som sa pripravoval doma a skladal som ich v januári
a začiatkom februára 1944. Celkovo som absolvoval tri tzv. štátne kolokviá (z
filozofie, psychológie a archeológie) a ďalšie tri obyčajné kolokviá z dejín
a pomocných vied. Všetky s prospechom veľmi dobrý, čo bola najlepšia prospe-
chová známka. Podmienkou na postup do ďalšieho semestra bolo absolvovať 8
hodín prednášok a cvičení. Tie isté podmienky platili aj pre ubytovanie
v internáte. Ja som úspešne absolvoval dvojnásobok, teda 16 hodín.

Tak ako som sa v zimnom semestri 1943/44 zoznamoval s vysokoškolským
štúdiom a atmosférou na fakulte, tak som sa zoznamoval aj s internátnym živo-
tom a veľkometom. Veková rôznorodosť na fakulte, rôzne študijné odbory
a zamerania, osobné študijné programy a vôbec liberalizmus v štúdiu, proste
absencia akéhokoľvek organizačného prvku na báze štúdia nezakladala pod-
mienky na nejaký spoločenský život. Medzi poslucháčmi boli rádové sestry
a bratia, ktorých voľný čas limitovali rehole. Poslucháčov, ktorí si zároveň od-
bavovali vojenskú službu a bývali vo Vojenskom vysokoškolskom internáte,
obmedzovali výcvikové povinnosti. Medzi cudzincami (boli to najmä Bulhari
a Chorváti) a domácimi boli jazykové bariéry a rozdiely v životnom štýle. Ja
som si našiel len dvoch bližších priateľov: Jozefa H. (z Brodského) a Jána T. (z
Pudmeric). Z kolegov sa každý staral sám o seba, vzájomne sme sa poznali viac
zvidenia, väčšinou sme si vykali. Medzi nami boli len osobné zdvorilostné
vzťahy, a keď v posluchárňach bolo voľné miesto, každý si sadol osve.

V internáte bola študijno-záujmová rôznorodosť osadenstva ešte väčšia. Tu
však existoval organizačný faktor, a to spoločná odkázanosť na internátne uby-
tovanie a menzu. Z tohto titulu existovala aj samospráva. Pamätám sa, že okrem
starostlivosti o klubovňu, výdaj uhlia na kúrenie a kúpanie a podobné technické
záležitosti, samospráva organizovala aj zábavy v jedálni a debatné večery, na
ktoré pozývala predstaviteľov umenia, ale najmä politických predstaviteľov
opozície (napr. dr. J. Lettricha). Ďalej existoval Kuzmányho kruh mladých aka-
demikov (spolu s poslucháčmi teológie), ktorého som bol len pasívnym členom.
V podstate si každý svoj osobný a spoločenský život v internáte organizoval
sám. Voľný čas som trávil v klubovni čítaním tlače a slušne som sa naučil hrať
aj biliard. V internáte nebol nijaký oficiálny poriadok. Pevný čas mal len výdaj
stravy a večerné zamykanie hlavného vchodu, no za „všimné“ pre domovníka

bol priechodný aj po záverečnej. Izby a spoločné priestory sme si udržiavali v poriadku sami. Najmä so spolubývajúcimi som často chodil do kina, do Národného divadla (na operety a činohry). V nedeľu predpoludním do malého kostola a po kostole na korzo (pod Michalskú bránu cez Námestie A. Hitlera k Národnému divadlu, Carltonu a na Dunajské nábrežie). A popoludní na Tehelné pole na futbalový zápas. Asi dvakrát som bol aj na hokeji na zimnom štadióne, ale na klzisko a najmä na puk som vôbec nedovidel. Nočný život a návštevu zábavných podnikov som neobluboval. Len raz som bol v kaviarni Park na Hviezdoslavovom námestí, kde sa hralo a tancovalo, vtedy tam spievalo známe dievčenské trio Včielky. Nočný život bol vojnovou atmosférou časovo limitovaný, bolo práve po Stalingradskej bitke a ďalšej porážke Nemecka v Kurskom oblúku, ale najmä po kapitulácii Talianska a jeho postupnom obsadzovaní anglo-americkým vojskom. Do atmosféry v meste vstupoval nebezpečný fenomén – letecké poplachy. Mesto bolo zatemnené a všetky verejné budovy a spoločenské priestory technicky zabezpečené proti leteckým náletom. V parkoch boli improvizované letecké kryty, vo verejných budovách brvnami a pulcami zabezpečené povaly. Nemecké obyvateľstvo Bratislavy sa dalo vidieť a počuť. Po meste ho bolo vídať v uniformách polovojenských jednotiek (napr. zbieralo na tzv. „zimnú pomoc“ pre bojujúcu armádu) a mládež ako Hitlerjugend pochodovala po hlavných uliciach za zvukov bubnov a pokrikovania rôznych hesiel. Táto atmosféra, ako aj študijné povinnosti, prispela k tomu, že som pri najbližšej príležitosti, t.j. hneď na druhý deň po imatrikulácii odišiel domov. Ministerstvo dopravy na osobitnú žiadosť dávalo vysokoškólakom jednorázové voľné cestovné lístky na cestu domov a späť, a to na Vianoce, Veľkú noc a veľké prázdniny. A ja som túto možnosť vždy využíval.

Po návrate z prázdnin koncom januára 1944 a vykonaní kolokvií som sa zapísal do letného semestra. Zapísal som si 33 hodín. Z filozofie som si zapísal ako prednášku pokračovanie v dejinách gréckej filozofie od Sokrata a seminár o diele F. Krejčího (u Losského), z psychológie základy použitej psychológie a vnímanie (u Jurovského) a úvod do sociológie (u Štefánka). Z histórie pokračovanie v prednáškach u Perfeckého (ale už bez seminára), Varsíka a Rapanta (aj s proseminárom) a povinné praktické cvičenia zo slovenského jazyka u Štolca (čítali sme a gramaticky rozoberali dielo J. Bodenka: Ivkova biela mať). Chcem pripomenúť, že ma Perfeckij postupne zaujal svojím vzťahom k ruským dejinám, prednášal ich s osobným citovým zanietím a v zaujímavých konkrétnostiach, čo mi nielen vyhovovalo, ale aj imponovalo.

Letný semester bol osobitý tým, že sa stupňovala frekvencia leteckých poplachov. Boli takmer pravidelne v stredu popoludní, v nedeľu predpoludním a potom aj vo večerných a nočných hodinách. Anglo-americké lietadlá prelietali ponad Bratislavu, spočiatku bez záujmu ju bombardovať. Na streche ústrednej budovy univerzity boli protilietadlové guľomety pripravené na zásah pri pokuse bombardovať most cez Dunaj. Neraz bolo potrebné budovu univerzity urýchlene opustiť a „stratiť“ sa z ulíc do protilietadlových krytov. Často sa počas filmové-

ho predstavenia na plátne objavil oznam: Z technických príčin sa premietanie končí, a keď sme vyšli z kina, oblohu už brzdili svetlomety. Množili sa potýčky kolegov s nemeckými vojakmi a miestnymi nacistami po viechach. Veřejnú „oslavu“ štátneho sviatku (14. 3.) na Hviezdoslavovom námestí ignoroval celý náš internát a došlo aj k fyzickým stretom s políciou a k zadržaniu kolegov. Na priateľskom zápase medzi ŠK Bratislava a nejakým viedenským klubom (tuším to bola Admira Viedeň, mali biele tielka a čierne trenírky) na tribúne na státie, ktorú mali obsadenú najmä študenti, došlo k akejsi národnej manifestácii, na ktorú viedenské mužstvo reagovalo oŕčaním holých zadkov smerom k obecnstvu. Politické a spoločenské napätie v meste rapídne narastalo.

Pod tlakom blížiaceho sa vojnového nebezpečia sa letný semester zdynamizoval. Prednášky sa skončili netradične koncom apríla a začiatkom mája. Ja som už v priebehu semestra mal vytipované, z čoho pôjdem na kolokviá. Pripravoval som sa z poznámok a odbornej literatúry, mal som už skúsenosti so skúšajúcimi. Kolokviá som robil už od 15. mája (ďalšie 16. 5., 17., 19. a 20. 5. denne dokonca po dve) a skúšky som uzavrel 6. júna 1944. Spolu som urobil 9 skúšok, z toho dve ako podmienky pripustenia na štátnicu (slovenský jazyk a didaktiku), štyri z histórie a pomocných vied a tri z odboru filozofie. Odkolokvovaných som mal celkom 22 hodín, čiže podmienky na postup do tretieho semestra splnené trojnásobne. Na všetkých kolokviách som opäť dosiahol najlepší prospech. A keďže som mal zároveň vybavený aj internát, ešte 6. júna som pobalil perinu a hlavnice do vreca a odniesol to na hlavnú poštu. Nečakal som ani na voľný lístok a nasledujúceho rána som odcestoval domov priamym osobným vlakom Bratislava – Tomášovce. Tam som prestúpil na osobný vlak, ktorý išiel z Tomášoviec do Utekáča, v Kokave nad Rimavicou som prestúpil na autobus do Hnúšte a z Hnúšte osobným vlakom do Čerenčian. Z rozhlasu som sa dozvedel, že anglo-americké lietadlá bombardovali Bratislavu. Že išlo o nálet na Dynamitku, to propaganda zatušovala civilnými cieľmi a obeťami. Bola to smutná skúsenosť pre všetkých, ktorí verili, že spojenci ani Bratislavu, ani Slovensko bombardovať nebudú. V tej chvíli som si s pohnutím a obavami vybavoval priateľov, ktorých som v internáte a na fakulte zanechal a na miesta, ktorými som denne chodil. Bol som šťastný, že som nebol účastníkom tejto tragédie.

Cez prázdniny som bol mlatobným komisárom v Lehote nad Rimavicou. Býval som u rodičov môjho spolužiaka, spolusediaceho v gymnáziu. Dňa 20. 8. 1944, bolo to nedeľné predpoludnie, som išiel zo stanice v Čerenčanoch domov. Zrazu bolo počuť hukot, ktorého intenzita sa stupňovala a v slnečnom lesku som zbadal roje lietadiel, ako leteli smerom na Tisovec. Ešte v ten deň večer som sa dozvedel, že anglo-americké lietadlá bombardovali rafinériu v Dubovej. Na upozornenie miestnych občanov som dňa 30. 8. 1944 pri mlátení počul Slovenský slovenský vysielateľ oznamujúci začiatok Slovenského národného povstania.

1.4 Slovenské národné povstanie

Myslím si, že každého „veľká politika“ osloví najprv cez reálie vo vlastnej rodine a v najbližšom spoločenskom prostredí. V časoch môjho detstva ešte doznievala svetová vojna (vtedy sa nevedelo, že bude iba prvou), „prevrat“, t. j. prelom rokov 1918 – 1919, vznik Československa a vpád „vöröšov“. Keď sa pri rôznych príležitostiach účastníci frontových bojov z rodiny a ďalšieho príbuzenstva stretli, radi a skoro pravidelne rozprávali zážitky z ruského frontu a zo zajatia. Veľmi rád som to počúval, vtedy ešte bez znalostí širších súvislostí. Svetovú vojnu mi skoro denne pripomínal starý otec. Pri Lembergu (Lvove) bol ranený do nohy a neustále ho bolela. Náš sused mal v hrudníku črepiny a bál sa, že mu svojím pohybom ohrozia životne dôležité orgány. Doma sme mali ozdobné pollitrové hrnčeky, na ktorých bol cisár a kráľ František Jozef I., uhorský štátny znak a maďarský nápis v preklade: „Na pamiatku obetiam vojny“. Z týchto hrnčekov sa nikdy nepilo. V obci žil jeden ujo, ktorého nevolali inak ako „örmešter“, čo znamená strážmajster, podľa vojenskej hodnosti, ktorú dosiahol. To boli moje dotyky so svetovou vojnou. Vöröši boli bolševici, maďarskí dôstojníci a vojaci, ktorí na jar roku 1919 vpadli aj do našej obce, a keďže bola slovenská, chovali sa bezuzdne. V rodine sa spomínalo, že dôstojník, ktorý prišiel chytiť starého otca, vošiel na koni dokonca na verandu a terorizoval deti. Starý otec bol vtedy richtárom a chceli ho chytiť a zastreliť za to, že vraj dal zvoniť, aby upozornil Čechov, že sú v obci vöröši. V obci sa tradične zvonilo na obed a večer. Starý otec sa chytiť nedal, ale „Na doline“, t. j. v obciach pri Rimave naozaj pochytili a odviekli niekoľkých richtárov a ďalších občanov. Takto som si z detstva až dodnes zapamätal obraz rokov 1914 – 1919.

Moja rodná obec – Vyšná Pokoradz – Československo prijala. Bola slovenská, len občas bývali v obci napr. obecní pastieri a kováč maďarskej národnosti. Jej obyvatelia nemali problémy komunikovať s českými predstaviteľmi štátnej moci, pretože boli evanjelici. Všetci obyvatelia boli samostatne hospodáriacimi roľníkmi. Trpasličích roľníkov a bezzemkov bolo len niekoľko, niektorí sa vysťahovali do Ameriky a tí, čo zostali, sa živili remeslom alebo obecnou službou. Obyvatelia novú republiku vnímali cez trhový mechanizmus a žili v nej bez hospodárskych a sociálnych otrasov. Prílev obyvateľstva slovenskej a českej národnosti do okresného mesta vzdialeného od našej obce asi štyri kilometre znamenal zvýšenie dopytu. Za materinskú reč ich nikto viac neprenasledoval, ani nehanobil, mohli ju hocikde a hocikedy bez obáv používať. Pochvaľovali si demokraciu, pretože v spoločenskom a úradnom styku prestal problém, ako koho oslovovať, úrady a bezpečnostné zložky boli k nim tolerantnejšie. Veľký posun v miestnom spoločenskom vedomí znamenala hromadná návšteva obyvateľstva na poľnohospodárskej výstave v Prahe a nadviazanie obchodných kontaktov s Moravou. Pravidelne tam chodili nakupovať ťažné kone a dovážala sa odtiaľ i poľnohospodárska technika. Ja som československú štátnosť vnímal

cez četníkov, ktorí chodili pravidelne do obce na pochôdzku. Ako deti sme sa ich báli, pretože nás nimi strašili. Obdivoval som vojakov (v Rimavskej Sobote boli kasárne pechoty, hraničiarov a na Sobôtku husári), ktorí počas manévrov chodili cez obec na ostré streľby a na spiatočnej ceste vždy spievali.

Škola ma naučila čítať. U nás doma som našiel učebnice, z ktorých sa učili moji rodičia, dejepisné knihy a rôzne staré časopisy, v ktorých som nielen listoval, ale si ich aj pozorne prečítal. Z nich som sa čo to dozvedel o dejinách Uhorska. Pamätám sa na učebnicu dejín Uhorska, v ktorej na jednej strane bol slovenský a na druhej maďarský text. Išlo o učebnicu E. Benedeka Dejiny národa uhorského pre V. a VI. triedu ľudových škôl vydanú v Budapešti roku 1909. Ďalej populárny ilustrovaný výklad rokov 1848 – 1849 ako preklad knihy Gracza György: Az 1848 – 1849-iki Magyar Szabadságharcz története a časopis Vlast' s svet. Každoročne sme mali kalendár z Roľníckej vzájomnej pokladnice, v ktorom boli fotografie a životopisy štátnikov (Milan Hodža, Antonín Švehla, a pod.).

Ďalším moderátorom politických názorov, presvedčenia a postojov bola škola a kontakty dospelujúceho človeka s konkrétnym spoločenským životom v širšom ako miestnom kontexte. Štyri roky som chodil do miestnej cirkevnej jednotriednej ľudovej školy. V triede bol obraz prezidenta T. G. Masaryka, malý, stredný a veľký štátny znak, štátna hymna (noty a text), mapa Československej republiky a Európy. Články a básničky v čítankách s vlasteneckou intenciou ma veľmi neoslovovali, aj veľmi dojemnú báseň Štefánikova matka od Martina Rázusa som vnímal ako tragédiu syna a matky a nie ako tragédiu národa.

Na gymnáziu sa moje poznatky o Československu, o dejinách českého a slovenského národa a o ceste k spoločnej štátnosti výrazne rozšírili. Nemali sme však žiadny vyučovací predmet, ani nijakú inú formu vyučovania, na ktorej by sa boli preberali súčasné spoločenské a politické problémy. Hoci som do gymnázia chodil od školského roku 1935/36, dejepisné učivo sa preberalo len do konca svetovej vojny. Pripomínam, že sme sa neučili ani o Andrejovi Hlinkovi, ani Clevelandskej a Pittsburskej dohode. Na gymnáziu boli okázalé oslavy štátnych sviatkov, študenti sa zapájali do rôznych aktivít podľa českých tradícií, slovom Československú republiku sme vstrebávali a interiorizovali, brali sme ju ako vzácnu vybojovanú samozrejmosť, ako našu vlasť. Keď školský rozhlas oznámil, že zomrel T. G. Masaryk, zaplakala celá trieda, ako keby nám bol zomrel vlastný otec.

Z charakteristiky gymnázia vyplýva, že jeho spádová oblasť bola národnostne zmiešaná. Národnostná hranica bola veľmi presná. Až na okresné mesto, kde bolo maďarské obyvateľstvo v prevahe, národnostne zmiešané obce na okolí boli len ojedinelými výnimkami, podobne výnimkou boli aj inonárodné enklávy. Niekde národnostnú hranicu podčiarkovali aj konfesijné odlišnosti. Takúto národnostnú hranicu stabilizovali stáročia a je zaujímavé, že ju výraznejšie nestieral ani prirodzený pohyb obyvateľstva, národnostne zmiešané manžel-

stvá boli raritou. So spoluobčanmi maďarskej národnosti sme sa bežne stýkali v meste, na uliciach, v obchodoch, na trhoch a jarmokoch. S maďarčinou v dvojjazyčných označeniach mesta a obcí, úradov, v úradných dokumentoch (napr. na dobytčích pasoch), na bankovkách, v reklamách. Pravdou je, že starší občania maďarskej národnosti nevedeli po slovensky, a tí, čo slovenčinu ako tak ovládali, nechceli po slovensky rozprávať. Obdobná situácia bola aj na gymnáziu. Medzi slovenskými a maďarskými študentmi bola preto minimálna komunikácia, hoci niekedy sme mali triedy vedľa seba. Až na zdravé športové súťaženie počas pravidelných Dní brannosti nebolo medzi študentmi slovenskej a maďarskej národnosti nijaké národnostné a politické napätie.

Ja a moji gymnaziálni vrstovníci sme dochádzali do školy so staršími študentmi gymnázia maďarskej národnosti zo susednej obce Nižná Pokoradz. Mali sme čiastočne spoločnú trasu, ale oni mali iný grafikon, takže sme šli spolu len občas. Hoci mali slovenčinu ako povinný jazyk, neovládali ju a ani sa v nej nemienili zdokonaľovať v konverzácii s nami. Prispôbovali sme sa im my. Pretože boli starší, veľmi nám pomáhali v študentských problémoch, napr. ako sa učiť, aký je ten či onen profesor. Pamätám sa, že zlom v týchto vzťahoch priniesla vojna v Habeši. My sme obhajovali Habešanov a ich „neguša“ (cisára Haile Selassieho), oni naopak Talianov a Musoliniho a vysmievali sa „negušovi“, ktorého dobová tlač vždy prezentovala pre nás nezvyčajne – pod snečníkom. Potom prišli na rad polemiky okolo občianskej vojny v Španielsku, lebo oni sympatizovali s generálom Frankom. Priznám sa, že ma vtedy viac zaujímalo, ako sa skončí napätie medzi anglickým parlamentom a vládou a kráľom Eduardom VIII., ktorý si chcel vziať za manželku pani Simpsonovú, čo bolo podľa anglických tradícií vylúčené. Postupne sa naši spolužiaci – krajanovia začali predstavovať ako maďarskí revizionisti. Ja som odôvodnenosť ich postojov neuznával ani z historického, ani z občianskeho hľadiska. Veril som v silu československej štátnosti, najmä v silu československej armády. Vedel som, že vo všetkých prihraničných mestách sú vojenské posádky a počul som aj to, že na neďalekej československo-maďarskej hranici budujú pevnosti. Vtedy bola dokonca hitom tanečná pieseň: „U našich kasáren...“ Mal som vtedy len 12 – 13 rokov, nejaké solídne politické informácie som postrádal a bežní ľudia sa politikou ani nezaoberali. Až na slovné kontraverzie s maďarskými študentmi zo susednej obce som sa o „veľkú politiku“ veľmi nezaujímal a ich názory som ani nebral vážne. Zapamätal som si ale výrok jedného z nich, vtedy septimána zo septembra 1938: „Čo na mne budú aj orať, len nech budem Maďarom!“, t.j. občanom maďarského štátu. Bol to inak vynikajúci študent, zmaturoval, naruškoval a ako príslušník maďarskej armády sa dostal na východný front, odkiaľ sa nevrátil. Noviny som nečítal (iba študentský Mladý život), rozhlas nepočúval, lebo sme nemali rádio. Ani doma, ani v škole sa o politických veciach nehovorilo. Osobne ma (aj mojich spolužiakov) viac zaujímal futbal, najmä Stredo-európsky pohár, takže som nemal ani tušenia, čo sa v Európe na účet Československa odohráva a ani že sa sformoval nemecko-taliansko-maďarský pakt.

Až na prelome rokov 1937 – 1938 som začal nadobúdať presvedčenie, že maďarská karta, ktorá mňa a náš región najviac omíjala, je len satelitom čohosi vážnejšieho a nebezpečnejšieho. Politické problémy, ktoré boli na periférii študentských a v mojom okruhu aj spoločenských záujmov, sa pomaly presúvali do centra pozornosti. Začala ma akosi bytostne zaujímať otázka: Čo bude ? Častejšie som si kupoval denník A – Z (stál 0,20 Kč) a čítal som politické rubriky v regionálnom týždenníku Gemer-Malohont. O politike sa začalo debatovať medzi spolužiakmi v škole, doma v rodine i na dedine. O Hitlerovi som vedel len to, že existuje, ale „čo je zač“, to nám nikto neobjasňoval. O lídrovi sudetoneemeckej strany K. Henleinovi a jeho politike som nevedel nič. Hoci som registroval rôzne politické aktivity československej vlády v súvislosti s Nemcami, Poliakmi, Maďarmi, Rusínmi a Andrejom Hlinkom, unikala mi podstata. Až do jari 1938 sa mi to stále javilo ako vnútroštátny problém bez medzinárodného aspektu a ani ma nenapadlo, že v ohrození je integrita Československa. Ani v triede, ani u nás doma, ani v regióne sa československé vzťahy nikdy nepovažovali za kritické, prerastajúce do politického napätia. Možno, že sa na tom podieľalo už aj spoločné nebezpečie v tomto evidentne ohrozovanom regióne.

Prekvapil ma „anschluss“ Rakúska, ale najmä to, že sa to stalo síce za šramotu v politike, ale beztriestne. Uvedomil som si, čo to znamená, keď som si do zemepisného atlasu zaznačoval tento akt zlovôle. Potom vždy, až do konca 2. svetovej vojny, som si všetko zaznačoval do zemepisného atlasu. Obťažná južná hranica Země České a Moravsko-Slezské a vojensko-strategická komplikácia postavenia Československa. Vedeli sme, že tým Hitler už bezprostredne ohrozuje Československo. So spolužiakmi sme ale boli toho názoru, že sa nám to predsa nemôže stať, ale že z toho môže byť aj vojna. Na jar roku 1938 som našu politickú situáciu vnímal raz ako narastanie konfrontácie s Hitlerom, inokedy ako jej ústup, najmä po čiastočnej mobilizácii v máji. Vlády v Anglicku a Francúzsku sa menili, spriatelené štáty uisťovali Československo o podpore, usilovali sa o sprostredkovanie. Ale rôzne diplomatické zákulisia sa ani nezverejňovali, takže som o nich nemohol ani vedieť. Situácia sa ku koncu školského roku 1937/38 tak skonsolidovala, že sme dokonca absolvovali aj školský výlet na Krásnu Hôrku a mal som dobrý pocit aj zo Dňa brannosti. Spokojne sme sa rozchádzali na prázdniny, netušiac, že sme ukončili posledný mierový rok našich gymnaziálnych štúdií.

Prázdniny ale nemala politická stratégia a diplomacia. Z novín som sa dozvedel o sprostredkovateľskej misii lorda Runcimana. Hoci sa jej výsledky v tlači dost' zahmlievali (noviny viac písali o tom, s kým sa stretol a čo robil), mne sa to javilo tak, že našej republike pomôže. Vyučovanie sa v novom školskom roku 1938/39 začalo normálne. No atmosféra bola presiaknutá neistotou, obavami. Náhodou som 12. septembra 1938 z rádia počul prejav A. Hitlera, ktorý sa stal pamätným. Pán učiteľ mal vo zvyku vykladať rádio do okna, aby ho počuli aj okoloidúci. Keďže som nemčinu dobre ovládal, porozumel som jeho invetívam, provokáciám a vyhrážkam. Mrazil ma aj spôsob jeho prejavu

a fanaticke reakcie publika. Podľa vonkajšieho efektu a zlostnosti prejavu mu porozumel aj neznalec nemčiny. Po tejto historickej reči a po trpkom poznaní, že svoj vzťah k Československu zmenilo aj Poľsko (inak člen tzv. Veľkej dohody: Francúzsko, Poľsko, Československo), začali kolovať fámy, že v prípade vojnového konfliktu Poľsko nepustí cez svoje územie Rusov (rozumej Červenú armádu). Začalo nám byť jasné, že sa osud Československa zauzľuje, ale ešte stále z okruhu mojich spolužiakov, príbuzných a známych nikto neveril, že sa nás západní „spojenci“ vzdajú. Pomerne veľkú publicitu mala prekvapivá a nádejná návšteva anglického premiéra Chamberlaina u Hitlera v Berchtesgadene (15. 9. 1938), pre nás študentov pána nezvyčajného mena s nezvyčajným klobúkom so širokým rámom. Pre svoj postoj v otázke integrity Československa si neskôr vyslúžil hanlivú transkripciu mena, najmä po nástenných novinách a satirických časopisoch ako „Šerbel Ján“. Keďže do triedy dochádzali aj spoločníci z pohraničných oblastí, dozvedeli sme sa od nich, že na hraničiach dochádza ku šarvátkam.

V regióne sa objavili aj letáky písané čudnou slovenčinou. Sám som takýto leták čítal. Vyzýval k odporu proti Československu a sľuboval blahobyt a šťastie v rámci „Uhorskej vlasti“, ktorá všetkých očakáva. V letáku sa spomínali už v maďarských hraničných železničných zastávkach pripravené vagóny naložené bielym chlebom.

Všeobecná mobilizácia vyvolala v dedine veľký rozruch. Staršia mužská populácia mala ešte v pamäti svetovú vojnu a stredná, ktorej sa mobilizácia týkala, poznala výzbroj československej armády a mala predstavy o ničivosti vojny. Postrachom, aj pre zázemie, bolo najmä nebezpečenstvo použitia bojových plynov, čo bolo hlavným programom aj tzv. CPO – civilnej protiletectkej obrany. Vyzeralo to na ozbrojený odpor, ale nikto presne nevedel, čo z toho môže byť. Nezanedbateľná bola aj skutočnosť, že jesenné poľnohospodárske práce boli v plnom prúde a ľudia sa obávali, že po záložníkoch ako pracovných silách „pôjdu“ aj ťažné zvieratá, najmä kone. My sme prestali chodiť do školy. V meste bolo zrazu plno vojska.

Mníchovský diktát ma osobne priam zdrtil. Ako mladší študent som veľmi citovo, morálne vnímal dejiny. Ako sekundán som sa nesmierne tešil, keď Gréci porazili Peržanov. A nevedel som sa zmieriť s porážkou Grékov pri Chaironei. Ako sa to mohlo stať takému kultúrnemu, odvážnemu národu ...? Veril som, že takéto násilie a bezprávie dejiny nemôžu pripustiť. Listoval som učebnicu, nie v nádeji, ale v presvedčení, že Grécko opäť povstane. Podobnú vnútornú drámu som prežíval pri učive o majstrovi Jánovi Husovi a husitskom hnutí, bitke pri Lipanoch. A takto asi som reflektoval aj Mníchov. A následné udalosti po ňom som vnímal ako v agónii. Keď som si z novín zakreslil do zemepisného atlasu nové hranice Země České a Moravsko-Slezské, bol som doslova zhrozený. Sudety, o ktorých sa toľko hovorilo, v konkrétnej zemepisnej podobe vojensky a ekonomicky sterilizovali západnú časť republiky. Jej zvyšok nemal prirodzené hranice, hlavné mesto Praha a všetky priemyselné centrá (Plzeň, České

Budějovice, Brno, Ostrava) boli bezprostredne ohrozené, pričom Moravu bolo možné obsadiť jednoduchým protismerným ťažením, a tak izolovať Čechy od Slovenska. Bol to neživotný, obrany neschopný útvar, čo samé dávalo tušiť jeho ďalšie osudy.

S odstupom času autonómiu Slovenska považujem za jediné pozitívum týchto hektických mesiacov. Slovenskej autonómnej vláde (nezaujímali ma vtedy jej vzťahy k centrálnej vláde a kompetencie) prichodilo vyriešiť medzi iným nesmierne ťažký problém južných hraníc Slovenska. Optimisti z môjho prostredia predpokladali, že hranica pôjde popod Rimavskú Sobotu, pesimisti mali obavy aj o Slováckmi obývané územie bývalého Gemera-Malohontu, pretože vraj hranica pôjde po bývalých župách. Že to neboli len reči „do vetra“, svedčili transparenty, s ktorými vtiahli Maďari do Rimavskej Soboty. Rozprávali mi o nich priami účastníci obsadzovania mesta a ja som to videl na fotografiách. Na ilustráciu: „Tiszolcz, Nyustya, Rimabánya – Horthy Miklós Téged várja“ (Tisovec, Hnúšťa, Rimavská Baňa – Mikuláš Horthy aj vás očakáva), „Dobsina és Muranyvára – vissza jöttök nem sokára“ (Dobšiná a Muránsky hrad – čoskoro sa vrátite aj vy).

Vicinálna (obecná) cesta z našej obce do Rimavskej Soboty išla asi kilometer rovno východným smerom, potom sa stáčala doprava, klesala a po niekoľkých metroch z nej vyrážala poľná cesta. Na tomto rázcestí boli dva balvany, ktoré sme my volali „Dve skaly“. Raz, ako sme išli z mesta, mi jeden môj starší rodák žartom-nežartom povedal: „Hranica bude tu, pri týchto dvoch skalách.“ A veľmi sa nemýlil. Prvá bola asi o 200 metrov bližšie k mestu a tá „definitívna“ o 200 metrov bližšie k mojej rodnej obci. Ľudia u nás nemali predstavu o tom, čo je to hranica, vedeli len, že ju strážia financi. O hranici sa debatovalo vo sférach, že je nebezpečná, pretože sa cez ňu pašuje a kradne. Na iné dôsledky sa nemyslelo, pretože nikto nepredpokladal jej totálnu bezohľadnosť k potrebám bežného občianskeho života. Sledoval som diplomatické rokovania, najmä rokovania zmiešanej maďarsko-slovenskej komisie v Komárne. Pamätám sa, že v istej fáze rokovania slovenská strana bola ochotná odstúpiť Šahy a Slovenské Nové Mesto. Členom slovenskej komisie bol aj univerzitný profesor Dr. Branislav Varsík, ktorý nám o tom ako poslucháčom veľa rozprával. (Atmosféru rokovaní vykresľuje Milo Urban vo svojom diele Zhasnuté svetlá.) Rokovania a snahy slovenskej strany uzavrela Viedenská arbitráž, ktorá prisúdila Rimavskú Sobotu Maďarsku. Pôvodne išla hranica tesne okolo mesta – mostom cez rieku Rimavu, takže Sobôtka ostala na Slovensku. Podobne, aj k nám najbližšie ležiacca maďarská obec Nižná Pokoradz, vzdialená od Rimavskej Soboty dva kilometre. Takýto stav trval do marca 1939, kedy sa po vzájomnej dohode urobili korektúry. Maďari obsadili Sobôtku, čím ovládli cestnú komunikáciu Rimavská Sobota – Lučenec a pripadla im aj Nižná Pokoradz. Až do tejto dohody maďarská strana a maďaróni vyvíjali aktivitu o pričlenenie aj ďalších obcí k Maďarsku, medzi inými aj mojej rodnej, čo sa im ale nepodarilo. Po čase som sa dozvedel, že tajne, pod rúškom noci, akási samozvaná delegácia mojich ro-

dákov prešla hranicu a obrátila sa na maďarské vojensko-správne orgány so žiadosťou o pričlenenie obce do Maďarska. Táto delegácia, ako aj celé toto podujatie, ostávalo dlho utajené a široká verejnosť sa o ňom dozvedela až po zatknutí pána učiteľa a ešte jedného miestneho občana (boli vo väznici v Ilave) a po predvolaní zúčastnených na súd do Banskej Bystrice. Tento prípad nebol výnimočný, o čom svedčí príslušná regionálna historiografia.

Na moje veľké potešenie, ak to tak vôbec možno kvalifikovať, moja rodná obec ostala na Slovensku. Pokúsim sa stručne zhodnotiť, čo pre moju rodnú obec a spomínaný región znamenala Viedenská arbitráž. Časť pozemkového vlastníctva obyvateľov obce sa dostala do Maďarska. V rámci tzv. malého pohraničného styku sme mali možnosť na pohraničné cestovné legitimácie (platné v podstate na vegetačné obdobie) pozemky naďalej obrábať, zberať z nich úrodu a aj odvážať si ju domov. Tieto legitimácie potvrdzoval Okresný úrad v Hnúšti a maďarské vojensko-správne orgány v Rimavskej Sobotě. Môjmu starému otcovi ju nikdy nepotvrdili a vyhrážali sa mu v prípade svojevoľného vstupu na vlastnú pôdu. Obec stratila akékoľvek komunikačné spojenie. So susednými obcami na slovenskej strane ju spájali len poľnohospodárske a lesné cesty, v zime a v období dažďov povozom neschodné. Najbližšia železničná zastávka bola vzdialená štyri kilometre, dostupná len poľnými chodníkmi. Najbližšia pošta (po poštu si obec musela chodiť sama) a najbližší praktický lekár bol v obci vzdialenej 12 km. Nové okresné mesto, vlastne robotnícko-roľnícka dedina Hnúšťa, bolo vzdialené do 30 km. V ňom sa bohviečo speňažiť nedalo, pričom na cestu za predajom a nákupom bolo treba vstávať najneskôr o piatej hodine ráno. Jarmoky na dobytok v blízkom okolí neboli, a aj tie vzdialenejšie boli oproti sobotským len miniatúrne. Naša obec bola hospodársky aj občiansky vo veľkej nevýhode, pretože sa ocitla na periférii novej, kreujúcej sa občianskej zóny.

Mal som možnosť chodiť s rodičmi na pole cez hranicu. Veľmi zriedka som sa dostal do mesta, no bolo mi už úplne cudzie. Stretával som neznáme uniformy, všade boli iba maďarské nápisy, znela maďarčina, vo výkladoch obchodov boli maďarské štátne znaky a farby. Pamätám sa na železiarstvo, kde ešte aj motyky a „grace“ boli natreté červenou, bielou a zelenou farbou. A čítal som aj bielo namalované heslo (iste ilegálne): „Minden drága – vissza Prága,“ v preklade: „Všetko je drahé, nazad k Prahe!“ Hneď po vojne, ešte v bezprostrednom kontakte s bývalou realitou a ľuďmi, ktorí ju prežili, som dospel k presvedčeniu, že ani Rimavská Sobota nemala z pričlenenia k Maďarsku nijaký úžitok, odhliadnuc pochopiteľne od morálno-politického aspektu u jej maďarského obyvateľstva, z ktorého ale väčšina časom vytriezvela. Mesto totiž stratilo svoj prirodzený historicky a ekonomicky sformovaný región. Z čoho v podmienkach Československa ťažilo, s tým v Maďarsku neuspelo. Proti tzv. anášom (t. j. tým, ktorí prišli z materskej krajiny) sa miestni činitelia, dokonca ani tí, ktorí sa do iredenty aktívne zapojili, nepresadili.

Slovensko-maďarská hranica bola až príliš prozaiická. Do našej obce prišla

finančná pohraničná stráž, občas posilňovaná vojakmi – piatimi až desiatimi. Hraničná čiara viedla po potoku, v ktorom bola väčšia voda, len keď pršalo, ale aj vtedy sa dal prekročiť. Ďalej viedla po brázdach medzi roľami, v hore nikto nevedel, kade vlastne ide, lebo hraničných kameňov nikde nebolo. Z maďarskej strany ju strážili vojaci ubytovaní v susednej obci. Na spomínanej vicinálnej ceste sa vybudovali dve strážne búbky: slovenská a maďarská a po pomyselných hraničných čiarach patrolovali financí a vojaci. Pašovali sa len drobnosti. Od nás kamienky do zapaľovača, cigarety a cigaretové papieriky a z Maďarska nebolo vlastne ani čo pašovať. Za celé obdobie existencie hranice došlo len k jednej vážnej krádeži.

Narodil som sa v Československu. Moji rodičia a starí rodičia prijali túto republiku za svoju vlasť. S tým som sa, pochopiteľne, a nie iba z pragmatických dôvodov, stotožnil aj ja. Mníchovský diktát a Viedenská arbitráž mi túto vlasť zlikvidovali. Nesmierne sťažili nielen môj osud, ale život celej rodiny a obce, ale aj celej Česko-Slovenskej republiky. Nemôžem nespomenúť, že mi vtedy ochorela matka a maďarskí lekári ju neboli ochotní ošetrovať, a tak jej nakoniec pomohol židovský lekár a že nám tesne pred obsadením Rimavskej Soboty ukradli z maštale dve (všetky) kravy. Aj napriek tomu, že som v roku 1938 ako trinásťročný nevedel, čo je to fašizmus, už za to, čo som stroho opísal, ale veľmi hlboko prežíval, nemohol som byť povďačný Adolfovi Hitlerovi, ako to po nás chcela Ústava Slovenskej republiky a jej politickí predstavitelia. Bolo vôbec možné zmieriť sa s naordinovaným ekonomicky a politicky neprirodzeným a len veľmi ťažko únosným stavom Česko-Slovenskej republiky? Postavenie Slovenska sa síce vtedy zmeniť nedalo, bol som rád, že bolo vôbec také, aké bolo. Napr. maďarskí vojaci pri svojej strážnej búbke začiatkom roka 1939 urobili z hliny a kamenia maketu Uhorska a z bielych kamienkoch aj nápis: „Igy volt – így lesz“ (Tak to bolo a tak to bude). Po anexii Podkarpatskej Rusi mi ukazovali leták, na ktorom bola mapa strednej Európy a Slovensko na nej rozdelené medzi Maďarskom a Poľskom. Na tejto mape bola požiadavka či výzva: „Mink akarunk magyar – lengyel határt“ (Chceme spoločné maďarsko-poľské hranice). Autonómne Slovensko v rámci Česko-Slovenska bolo pre mňa prijateľnou realitou.

Na mojom politickom vyznaní nič nezmenila ani päťročná existencia samostatného Slovenska. Dňa 15. marca 1939, keď som išiel ráno vlakom do školy, na výrobní istého podnikateľa na hnúšťanskej železničnej stanici som po prvýkrát videl nacistickú a gardistickú zástavu. Až v škole som sa dozvedel, že vznikol samostatný Slovenský štát. Prekážali mi podmienky jeho genézy a spätosť s treťou ríšou, teda podľa mňa, s hlavným iniciátorom politických úderov proti Česko-Slovenskej republike a aktérom jej definitívneho zániku. Prekážalo mi i to, že Slovensko, ako to presne vystihol spisovateľ Dominik Tatarka, bolo farskou republikou. A ďalej, že okyptené Slovensko v danom geopolitickom priestore v susedstve politicky neuspokojených štátov, s danými ekonomickými možnosťami som nepovažoval za schopné existovať samostatne, na vlastných

nohách a z vlastných zdrojov. Mal som v prognóze lepšiu alternatívu pre Slovensko, a to obnovenie Československa, ktoré mi zostalo nielen v spomienkach v myslí, ale aj v srdci. S postupujúcim dospieváním, s rozširovaním poznatkov a najmä porovnávaním podmienok života v Československu a strednej Európe, ako aj so vstupom do miestnych a iných spoločenských aktivít, sa vo mne fixovalo presvedčenie, že Československo bolo naozaj demokratickým, ekonomicky potentným štátom, ktorý zachránil Slovákov pred odnárodnením a že budúce Česko-Slovensko dá všetky možnosti rozvoja vlastnej národnej identity.

Pravdupovediac, samostatné Slovensko, odhladnuc od balvana, ktorým ho privälila najmä Viedenská arbitráž, nevstúpilo výraznejšie do môjho života a života môjho spoločenského prostredia. V rodnej obci sa len funkcia starostu zmenila na funkciu vládneho komisára. Podľa môjho názoru to bol „náš človek“ a či bol v HSLŠ, neviem dodnes. Takéhoto politického vyznania boli iba príslušníci jednej rodiny katolíckych príst'ahovalcov. Jedného z nich som videl s gardistickou páskou na rukáve – a po vojne boli všetci členmi KSS! Za ľudáka sme považovali aj jedného príslušníka finančnej stráže. V roku 1940 sa na verejnom priestranstve v obci konali „oslavy“ výročia vzniku samostatného Slovenska, ale keďže tento pokus dopadol trápne, ďalších podobných akcií už nebolo. Jedinou verejnou propagáciou slovenskej štátnej politiky v obci boli nepravidelne vychádzajúce nástenné noviny, ktoré dochádzali do obce bez objednávky a boli vyvesené na verejných miestach. Po niekoľkých dňoch však zmizli. Boli satiricky zacielené proti židobolševizmu a čechoslovakizmu. V obci bola rodina židovského obchodníka a krčmára, ktorú pozbavili živnosti, označili žltou hviezdou a jedného dňa z obce zmizli najprv tri dospelé deti a po nich aj ich rodičia. V obci sa povrávalo, že ich odviekli nečakane v nedeľu nadržanom na železničnú stanicu, keď nikto na stanicu nechodil. Ostatní obyvatelia obce sa zmietali v im neprírodných ekonomických podmienkach. Z konjunktúry poľnohospodárstva po odpadnutí najproduktívnejších oblastí pre komunikačnú izolovanosť a vzdialenosť pocítili jej záblesk len občas. Aj to len dovtedy, kým slovenská vláda nenaštartovala reštriktívnu hospodársku politiku a „prebytky“ obilia sa museli povinne odvádzať na štátny nákup a z domácej zabíjačky sa musela odovzdávať slanina a krupóny. Postupne sa zavádzal prídellový systém na potraviny i na priemyselné výrobky. Veľká núdza bola o kožený priemyselný tovar: o topánky, podrážky, takže sa začali nosiť dreváky. Hospodársky nedostatok podnietil čierny obchod. Musím ale poznamenať, že do obce zaviedli elektrický prúd, čo som uvítal nielen kvôli osvetleniu a pohonu poľnohospodárskych mechanizmov, napr. odpadlo ručné rezanie sečky pre dobytok, ručné šrotovanie obilia, ale najmä kvôli rádiu. V obecnom čitateľskom spolku sme totiž mali verejné rádio. Po prvý raz sme ho počúvali, keď minister dopravy Stano otváral železničný spoj z Tomášoviec do Kalinova. Rádio bolo ale na akumulátor, ktorý sme my – študenti vláčili do Tisovca, do mlyna na nabíjanie, a to skoro každé dva týždne. Po zavedení elektriny si rádio kúpilo viacero rodín, mimo iných aj môj starý otec, ku ktorému som chodil počúvať aj ja, najmä Lon-

dýn.

Aj Tisovec a tisovské gymnázium odolávalo duchu doby. V mestečku nebola proslovenská atmosféra, ale jednoznačne protimaďarská. Decembrové voľby v roku 1938 prebehli formálne bez nejakých spoločenských podujatí a masovej účasti obyvateľstva. V jarných mesiacoch roku 1939 odišiel zvyšok českých profesorov, väčšina z nich sa na školu nevrátila po mobilizácii. Tento nedobrovoľný odchod sprevádzala manifestácia česko-slovenskej vzájomnosti tak zo strany študentov, ako aj miestneho obyvateľstva. V triedach sa zmenila štátna symbolika. Nielen každý školský rok sa začínal a končil bohoslužbami, ako to bolo aj za Československa, ale každý vyučovací deň sme sa všetci modlili predpísanú modlitbu a každý profesor nás pred začatím vyučovacej hodiny a po jej skončení pozdravil predpísaným zdvihnutím pravej ruky a pozdravom: „Na stráž!“ Počas mojich gymnaziálnych štúdií Slovenská republika dvakrát vstúpila do Tisovca, a to keď už spomínaný minister dopravy oficiálne začínal výstavbu trate Tisovec – Muráň (trať dodnes neexistuje) a druhýkrát, keď predseda slovenskej vlády Dr. Vojtech Tuka zapaloval v miestnej železniarni vysokú pec. Samostatné Slovensko nevstupovalo razantnejšie ani do vyučovacieho procesu, ani do jeho obsahu. Markantnejšie zmeny boli badateľné iba vo výučbe materinského jazyka a literatúry. Učili sme sa slovenčinu a neučili sme sa českú literatúru. Všeobecné dejiny sme sa učili zo starých učebníc, národné dejiny podľa knihy Františka Hrušovského: Slovenské dejiny, Matica slovenská 1939 a filozofiu podľa učebnice Úvod do filozofie od Š. Polakoviča. Do učebných plánov sa zaviedli aj nové vyučovacie predmety ako národné hospodárstvo, spoločenská výchova, čo som považoval za pozitívny posun k reflexii aktuálnych spoločenských problémov. Povinná ale bola maturita z nemeckého jazyka a z vlastivedy. Ideovo-politické využívanie učiva v duchu slovenskej štátnosti na našom gymnáziu nebolo. Dokonca, aj učivo o slovenskom národnom socializme, ktoré bolo obsahom filozofie, sme zásluhou vyučujúcej vnímali ako politicky sterilné. Nik nás nenútil vstupovať do Hlinkovej mládeže. Spoločenská aktivita študentov sa rozvíjala v samovzdelávacom krúžku na gymnáziu a v náboženských mládežníckych organizáciách mimo gymnázia (SKM – Spolok katolíckej mládeže, SEM – Sväz evanjelickej mládeže). Čo sa týka informácií a spoločensko-politickej orientácie študentov, všetci sme počúvali zahraničný rozhlas, najmä Londýn a Moskvu, a vzájomne sme sa informovali.

Z medzinárodných aktivít samostatného Slovenska treba spomenúť vojnu s Poľskom. Imponovalo mi, že maďarská pohraničná stráž zrazu stratila sebadôveru. Stále sa nás spytovali, kde sú Nemci, či nemieria náhodou aj na juh. Po ťažení proti Poľsku Adolf Hitler veľkoryso vrátil územie, ktoré Slovensko odstúpilo Poľsku. Pri tejto príležitosti som počul veľmi vehementný prejav Alexandra Macha, ktorý to komentoval ako veľké víťazstvo Slovenskej republiky podľa hesla: „V novom roku do útoku“, a načrtoval vidinu oslobodenia aj južného Slovenska. Spomínam si, že raz v lete v duchu tejto politiky prišla do našej

pohraničnej obce skupina Hlinkovej mládeže. V podvečerných hodinách pri dedine na Hájiku, celkom na hraničnej čiare nakládli vatru, pri ktorej rozohrávali protimaďarské výstupy v reči Maďara snažiaceho sa rozprávať po slovensky. Zapamätal som si akúsi epopeju o muče, ktorej príbeh bol skoncipovaný na spodobovaní hlásky „ch“ Maďarmi na „h“ alebo „k“. Ale neviem, na čo to bolo dobré. Maďarov to nevzrušilo a v našej obci to slovenské národné povedomie nezdvihlo. Prognózy A. Macha sa ukázali ako ilúzia. Hitler odpustil Maďarom ich sympatie s Poľskom a Horthyho režim sa opäť ujal funkcie trójskeho koňa na destabilizáciu pomerov v Rumunsku a Juhoslávii. Maďari dosiahli ústupky od Rumunska a obsadili časť Sedmohradska. Po boku nemeckej armády vtrhli aj do Juhoslávie a obsadili časť Vojvodiny a Banátu. To ma len utvrdilo v presvedčení, že cez politiku Slovenskej republiky v existujúcej geopolitickej a mocenskej konštelácii sa moje záujmy a požiadavky na celistvosť Slovenska a jeho rehabilitáciu ako demokratického štátu naplniť nedajú. Slovensko totiž ustúpilo nemeckému tlaku a tlaku domácich profašistických síl, hlavne po Salzburgu, a vstúpilo do vojny proti Rusku a západným spojencom. Aj keď nám, myslím tým seba a spolužiakov, nemecké vojenské úspechy nepadli do noty, zaskočila nás najmä kapitulácia Francúzska a invázia do Anglicka bola na „spadnutie“, verili sme, že sa A. Hitler čím ďalej viac zapletá. A keď napadol Rusko (my sme ho nikdy neoznačovali ako ZSSR), považovali sme jeho pád za neodvratný. Pár dní po otvorení východného frontu som zažil prvý letecký poplach na malej stanici v Tisovci, našťastie železiareň nikto nebombardoval. Vývoj situácie na východnom fronte sme nepretržite sledovali na mape. Našu radosť nad porážkou nemeckej armády pod Moskvou a pri Stalingrade zatieňovali fámy, že do Ruska pôjdu ďalšie slovenské jednotky, že budú predčasné maturity a my budeme musieť narukovať. Nič podobného sa však neudialo, zmaturovali sme normálne v júni 1943. Nesledovali sme iba východný front, ale aj anglo-americké ťaženie v severnej Afrike. Vedeli sme o česko-slovenskej exilovej vláde v Londýne a česko-slovenských jednotkách v zahraničí.

Bratislava, kam som odišiel na vysokoškolské štúdiá, bola pre mňa prostredím, v ktorom bola signifikantne prítomná Slovenská republika a jej ochranca tretia ríša (gardistické uniformy a zástavy, uniformy Hlinkovej mládeže, rôzne nemecké vojenské uniformy, nemecké zástavy, Hitlerjugend a kameloti vykrikujúci: „Gardista, Slovák, Grenzbote“). Napriek 20-ročnej príslušnosti k Československej republike zostala Bratislava viacrečovou a za samostatného Slovenska bola komunikácia v nemeckom jazyku asi spoločenským honorom. Nemecké etnikum dotované príslušníkmi tretej ríše dávalo o sebe vedieť. Hitlerjugend vstupovala organizovane do bratislavských ulíc. Jej slovenskí vrstovníci z Hlinkovej mládeže sa ju snažili napodobňovať. Myslím si, že do úst kresťansko-katolíckej mládeže, v inak v bezmocnej Slovenskej republike, navyše vo farskom štáte, vôbec nepatrili slová militantných pochodových piesní, ako napr.: „Rež a rúbať do krve, nebude to po prvé, pokiaľ Slovák na Slovensku

pánom nebude“. Svoje slovenské vnútro odhaľovalo toto mesto viac okrajovými udalosťami produkovanými spoločenským napätím, najmä medzi vysokoškólakmi a Nemcami, ako nejakými dôstojnými podujatiami. Bratislavská slovenská inteligencia sa stretávala po kaviarňach, napr. v Astorke a Štefánke. Deprimujúco na mňa pôsobilo zatemnenie – na uliciach i na nárožiach svietili lampy s modrým sklom a cylindrom. Spoločenský a nočný život bol obmedzený, skoro pravidelne boli v stredu a v nedeľu letecké poplachy. Často som sa prechádzal po dunajskom nábreží. Pohľad do nemeckej Petržalky bol sklúčujúci, bol to kraj bez života, ticho zahalené hmlou alebo oparom z vody.

Všeobecne sme ako vysokoškóláci sympatizovali s juhoslovanským protifašistickým odbojom vedeným J. B. Titom, o ktorom sa oficiálna tlač a propaganda zmieňovala, že to nie je osobnosť, ale krycie meno medzinárodnej teroristickej organizácie (The International Terrorist Organisation). Koniec vojny sa nám zdal už blízky a jasný (porážka Nemcov a Talianov v Afrike, vyodenie západných spojencov na Apeninskom polostrove, kapitulácia Talianska, bitka v Kurskom oblúku, oslobodzovanie Ukrajiny) a vyvstávala otázka, ako reflektovať tento podľa mňa priaznivý vývoj doma. Od kolegov z Turca som sa dozvedel o aktivite a organizátorskej činnosti V. Žingora. V osobnom kontakte s ostatnými poslucháčmi mňa ako „baleka“, tak prezývali študentov po prvýkrát zapísaných na vysokú školu, najviac zaujímali študijné problémy. Neviem, či na fakulte boli nejaké politické a stavovské organizácie poslucháčov, ak áno, nikdy a nikde som sa s ich aktivitou nestretol. Prednášky, seminárne cvičenia a semináre, ktoré som mal v rámci štúdia dejepisu a filozofie zapísané a ktoré som navštevoval, boli jednoznačne odborné. V priebehu školského roku 1943/44 som zažil len jednu politickú aktivitu fakulty, a to „povinný nástup“ na oslavy 14. marca 1944 na Hviezdoslavovom námestí.

Vysokoškolské štúdium a medzinárodná a vnútropolitická situácia počas neho moje politické presvedčenie len fixovalo. Vojna nabrala na dynamike. Rúcal sa východný front. Už nebolo potrebné počúvať ani zahraničný rozhlas. Hlavné veliteľstvo nemeckej armády vydávalo situačné správy „o odpútavaní sa“ nemeckého vojska od nepriateľa, „o vyrovnávaní“ a „skracovaní“ frontovej línie. Taliansky front bol síce ťažkopádnejší, ale fašistické vojská nemali iniciatívu ani tam a tento front nebol ani rozhodujúci. Západní spojenci drtili Nemecko deň aj noc zo vzduchu. Za veľký vojensko-politický vklad do vývoja vojny som považoval prehlbovanie spolupráce protihitlerovskej koalície a stretnutie jej najvyšších predstaviteľov v Teheráne, pretože kolovali fámy, že západní spojenci uzavrú s Nemeckom separátny mier.

Hitler síce mobilizoval všetky fyzické, technické a hospodárske zdroje, ktorými disponoval (totálne nasadenie), znepokojoval Anglicko riadenými strelami a vyhrážal sa tajnou zbraňou (išlo o výrobu atómovej bomby), ale už vojenská iniciatíva fašistického bloku bola v nenávratne a samotná Os Berlín, Rím, Tokio + satelitné štáty sa začala rozpadáť. Ani pokus o reštauráciu fašizmu v Taliansku neuspel, nemecké vojská pre istotu obsadili aspoň Maďarsko. Dal-

šie zotrvávanie Slovenska po boku tretej ríše som vnímal ako neodvratné nešťastie z dvoch aspektov. Slovensko sa dostalo do operačnej sféry západných spojencov a nezanedbateľný mi bol aj osud Slovenska na listine porazených štátov. S medzinárodným uznávaním česko-slovenskej exilovej vlády a česko-slovenských ozbrojených jednotiek, za existencie vnútorných politických síl orientovaných proti kolaborácii s Nemeckom a na obnovu Česko-Slovenska, navyše s podporou politiky obnovy Česko-Slovenska predstaviteľmi protihitlerovskej koalície, boli kontúry možností, ako sa čestne dostať po bok spojencov a po vojne na stranu víťazných štátov nielen zreteľné, ale aj časovo reálne. A to som vtedy nevedel ani o Vianočnej dohode, ani o vojenskej príprave Povstania. Vedel som ale o politických koncepciách skupiny, neskôr nazvanej ako Občiansky blok. Z Bratislavy som odišiel predčasne v presvedčení, že do jesene sa čosi významného udeje. Nebudem sa ďalej zmieňovať o vojensko-politických udalostiach leta roku 1944 (invázia do Normandie, atentát na Hitlera, generálny ústup Nemcov na východnom fronte, povstanie vo Varšave, prevrat v Rumunsku), o ktorých som vedel z rádia, ale už sa sústredím na to, ako som vnímal a registroval Slovenské národné povstanie.

Tým dňom, ktorým sa začalo to pre mňa významné a očakávané a čomu história dala názov Slovenské národné povstanie, bol 29. august 1944. O povstaní som sa dozvedel 30. augusta 1944. Slobodný slovenský vysielateľ vysielal správu o povstaní a rôzne informácie, pokyny a výzvy opakoval v časových intervaloch, lenže príjem bol značne nekvalitný. Správe sme verili aj neverili. A v obci, v ktorej som bol komisárom pri mlátení, sa nič také neudialo, čo by potvrdzovalo pravdivosť takéhoto historického počínu. Pochybnosti rozptýlil ohlas prezidenta republiky Dr. Jozefa Tisu k národu, v ktorom oznamoval, že pozval na Slovensko nemeckú brannú moc, aby nastolila poriadok a pokoj, zaručila bezpečnosť osôb a majetku a žiadal národ, aby nemecké ozbrojené sily prijal ako priateľov a spojencov a pomáhal im. Vtedy nikto neuvažoval, či sa Nemci dali pozvať dodatočne, alebo či to bolo z vlastnej iniciatívy prezidenta. Na fakte vstupu a prítomnosti nemeckého vojska na Slovensku to v podstate nič nemenilo a táto skutočnosť bola, podľa mojej mienky, tým najhorším, čo sa mohlo stať. Na druhý deň som ako mlatobný komisár v Rimavskej Lehote svojvoľne opustil mlátenie a pobral som sa domov. Šiel som na železničnú stanicu do Rimavskej Bane s tým, že pôjdem ako obyčajne ďalej vlakom a potom zase pešo, ako mi to „prikázala“ Viedenská arbitráž. Na moje veľké prekvapenie som sa dozvedel, že vlaky „dolu“, t. j. k maďarsko-slovenskej hranici už nepremávajú, čo ma najpádnejšie presvedčilo o tom, že sa naozaj čosi deje. Vybral som sa preto pešo, po železničnej trati s tým, že keď trať naberie iný kurz, odbočím krížom k domovu po poľných cestách a chodníkoch. Za mlynom pri obci Priboj bol malý železničný most. Narazil som pri ňom na skupinu vojakov, ktorá mýnovala most s cieľom vyradiť ho z prevádzky, čo sa aj stalo. Neviem, odkiaľ sa tam vojaci vzali, pretože najbližšia vojenská posádka bola v Brezne a vojaci pridelení k pohraničnej strážii nedisponovali trhacou technikou a nemali ani

spôsobilosť manipulovať s ňou. Hoci som nemal konkrétne predstavy o vojne a vojenskej taktike, zdalo sa mi, že je to predčasný a nekvalifikovaný počin. A že takým naozaj bol, môžem s odstupom času a po osobných skúsenostiach z vojny len potvrdiť. Vyhodením mosta sa vyradila železničná komunikácia v dĺžke asi dvadsať kilometrov, celé citlivé prihraničné územie, miesto prípadného prvého vojenského stretu, na ktorom ležalo desať obcí, dve pohraničné finančné a dve žandárske stanice a poštový úrad. Ako sa v skutočnej vojne ukázalo, preklenutie terénu a vybudovanie železničného mosta v dĺžke desať metrov nebolo pre nemeckú armádu nijakým technickým problémom, pričom v jej operačných plánoch boli ťažiskovými cestné komunikácie. Ako vojenská obrana, tak aj ofenzíva predpokladá solídne informácie o „druhej strane“. Vojenské povstalecké velenie ich nepochybne malo, pretože z južnej strany od Maďarska nepočítalo s ohrozením. Nevieť preto, aký vojenský význam malo vyhodenie uvedeného mosta.

Po návrate domov a po zorientovaní sa som zistil, že pohraničná finančná stráž a pridelení vojaci (spolu 10 mužov na 25 km dlhú hraničnú čiaru) fungujú naďalej, že sa hranice neuzavreli, vedenie obce sa nezmenilo a život v obci bežal dennými problémami, ale nie už iba bežnými, lebo o Povstaní sa vedelo. Ročníky spadajúce pod mobilizačnú vyhlášku nastúpili do najbližších posádok alebo miest určenia. Československé vojsko už v prvých dňoch Povstania zvädzalo ťažké boje s nastupujúcim Wehrmachtom a inými fašistickými ozbrojenými zložkami na prístupoch na Považie, Ponitrie, do Turca a Liptova. A tak vojenské velenie nemalo dost síl a prostriedkov na posilnenie južnej hranice. Preto som sa dobrovoľne prihlásil do pohraničnej strážnej služby.

Uniformy sme nedostali, lebo ich nebolo. Mali sme len ľahkú výzbroj: klasické pušky, bodáky na pušky, ručné granáty a jeden ľahký guľomet. Našou úlohou bolo nepretržite kontrolovať štátnu hranicu, robiť po nej pochôdzky, v noci zatarasovať hlavnú vstupnú komunikáciu do obce, ktorá sa mala stať dôležitým oporným bodom prípadnej obrany. Vyrúbali sme výby a tie sme v noci nosili na cestu a ráno ich zase odťahovali, čo bolo skôr „hranie sa na vojnu“ ako nejaký akt obrany. Obec bola totiž otvorená z juhovýchodu, východu a západu a prístupná v ktoromkoľvek mieste bez ťažkostí. Ďalšou našou úlohou bolo udržiavať spojenie s veliteľstvom. Denne sme sa striedali a pešo chodili po rozkazy. Hoci to bolo na prvý pohľad jednoduché a bezpečné, v skutočnosti to tak nebolo, čo sme si intenzívne uvedomovali. Civil so zbraňou sa považoval za teroristu, na ktorého sa nevzťahovali medzinárodné konvencie o vojenských zajatcoch a vedeli sme, ako nemecká branná moc so zajatými partizánmi nakladá. Nikto nám ani neposkytol výcvik v narábaní so strelnými zbraňami. Najhoršie to bolo s guľometom, bez rozruchu sa nedal ani vyskúšať a ani streliva nebolo nazvyš. Pohraničné strážne miesta a akcie boli na dohľad voľným okom z maďarskej strany, takže aj všetky naše zabezpečovacie opatrenia, okrem tých nočných, mala druhá strana ako na dlani. Kým náš obranný oporný bod bol vlastne izolovaný a odkázaný sám na seba (najbližšia bojaschopná vojenská

jednotka bola vzdialená okolo 20 km a nebola mechanizovaná), druhá strana sa opierala o vojenskú posádku v mobilizačnom stave vzdialenú sotva štyri kilometre, mobilnú na bežných nákladných autách po hradskej ceste. Po niekoľkých dňoch sa to akosi všetko „utriaslo“. Maďari vzali na vedomie, že susedia už s iným štátom, ktorý je členom protifašistickej koalície, a keďže sa východný front posúval už po Maďarsku, boli radi, že aspoň od severu majú pokoj. A my sme boli radi tiež, že máme pokoj od nich.

O celkovej vojenskej a politickej situácii som bol informovaný tak, ako to denne prinášala povstalecká tlač (dochádzala však s veľkým časovým sklzom), Slobodný slovenský vysielateľ (chytal sa čoraz ťažšie, lebo vysielal nepravidelne a z rôznych provizórií) a zahraničný rozhlas. Porovnávajúc oficiálne správy s inými zdrojmi informácií, boli sme viac dezinformovaní ako informovaní. Vo vojne majú asi vlastenecké správy a interpretácie, ako aj taktické zamlčovania svoje odôvodnenia.

Koncom septembra sa začali aj v tejto prihraničnej oblasti objavovať partizáni. Chodili po proviant. Ľudia im bezplatne dávali múku, chlieb, strukoviny, zemiaky, slaninu, proste každý, čo mohol. V jednom z partizánov som poznal kolegu technika, s ktorým som sa stretával v internáte v Bratislave. Pri tejto príležitosti som prvýkrát videl zblízka automatickú strelnú zbraň. Dňa 12. októbra sa v obci objavila početnejšia skupina partizánov. Nadviazala spojenie s naším veliteľom, od ktorého sme sa dozvedeli, že idú na „akciu“ a my ich máme „istiť“. Išlo o dohovorené stretnutie s veliteľom maďarskej posádky v Rimavskej Sobotě, ktorého cieľom bolo prehovoriť maďarskú posádku na prechod na povstalecké územie. Partizáni mali so sebou letáky pre maďarských vojakov a akési osvedčenia, že sa im v prípade prechodu nič nestane a že sa budú môcť vrátiť aj domov. Podľa dohody štyria partizáni odložili svoje zbrane na „príručné“ miesto a neozbrojení vošli do maďarskej strážnice. Pochopiteľne, že sme s napätím očakávali výsledky tejto misie. Po niekoľkých, inak nekonečných minútach sa na horizonte objavila skupina maďarských vojakov v plnej poľnej. Partizáni vybehli zo strážnej budky, chopili sa svojich zbraní a za nimi vybehli aj maďarskí strážnici a utekali ku svojim. Strhla sa prestrelka. Videl som, ako jeden maďarský vojak padol (bol som presvedčený, že ho trafili vlastní) a jeden z partizánov bol ranený do nohy a zajali ho. Partizáni na to z obce odišli a my spolu s občanmi sme prežívali ďalšiu časť popoludnia, celú noc a ešte niekoľko nasledujúcich dní v obavách z odplaty.

Ako radový dobrovoľník som nevedel, o akých konkrétne partizánov ide, pretože mali „pestré“ uniformy, rozprávali sa aj po maďarsky, čo sa mi vtedy nepozdávalo. V dedine sa potom rozšírila fáma, že to boli bývalí maďarskí vojaci, ktorí sa cez angažovanie v partizánskom hnutí chceli dostať domov. O rane nom partizánovi sa dokonca pováralo, že sa mohol zachrániť, ale nechcel, že sa dal zajať nárokom.

Vždy som sa chcel dozvedieť o tejto prestrelke viac. Keďže som sa nikdy históriou Povstania nezaoberal, upozornil som na ňu renomovaného historika

povstania Dr. Júliusa Bolfíka, ktorý sa ujal bádania a jeho výsledky spracoval a zverejnil v monografii: Partizánska brigáda Rákosi majora Červenej armády Vasila Michajloviča Kozlova (Osveta, Martin 1979). Faktografická podstata opísanej udalosti je nasledujúci:

Partizánska skupina majora Kozlova mala od 4. októbra svoje stanovisko v gemerskej obci Babinec (asi 8 km vzdialenej od našej obce). Úlohou tejto partizánskej skupiny bola prieskumná činnosť na slovensko-maďarskom pohraničí, hľadanie a nadväzovanie kontaktov s miestnym protifašistickým odbojom a s maďarskými vojenskými útvarmi. Dňa 7. októbra sa z maďarských príslušníkov skupiny vytvoril samostatný oddiel, ktorý si dal meno Sándora Petőfiho a jeho veliteľom bol bývalý kapitán maďarskej armády Zoltán Grubics a komisárom József Fábry. Skupina partizánov pod vedením Z. Grubicsa mala rokovať s veliteľom maďarskej posádky v Rimavskej Sobote. Sprostredkovať toto rokovanie mal veliteľ pohraničnej stráže na Nižnej Pokoradzi. Podľa hlásenia majora Kozlova sa veci zbehli takto: jeden maďarský vojak z pohraničnej stráže zavola telefonicky veliteľovi posádky do Rimavskej Soboty podplukovníkovi Reichardovi, že ho čakajú partizáni. Ten sľúbil, že hneď osobne príde. Lenže situácia nabrala iný priebeh. Je viac ako pravdepodobné, že medzi pohraničnou strážou, jej veliteľom a veliteľstvom posádky existovala dohoda, ktorej zámerom bolo zavádzať a zdržiavať partizánov, a tak ich dostať do pasce, čo sa skoro aj podarilo. Bolfík zistil, že na maďarskej strane bol zranený ešte jeden vojak, a tým raneným partizánom bol bývalý práporčík maďarskej armády Ferenc Dajko z Rimavskej Soboty. Podľa Júliusa Bolfíka v tom čase ešte neboli v Rimavskej Sobote nijaké nemecké vojenské jednotky (to sme my vtedy nevedeli), len 60 – 120 príslušníkov gestapa.

Chcem využiť túto zmienku o partizánskej akcii pri našej obci na niekoľko osobných poznámok k partizánskeму hnutiu. Sú naň dva extrémne názory: jeden partizánske hnutie glorifikuje, druhý ho zatracuje. Najdogmatickejšia odnož prvého extrému považuje partizánov div nie za ozbrojenú pášť robotníckej triedy, ktorá bola „zárukou proti zneužití“ odboja, s kreditom výhradne pre sovietske partizánske skupiny a tie ďalšie, ktoré organizovali a viedli komunisti, ale podľa toho, či sa ten alebo onen organizátor „nespreneveril“ práve platnej politike. Postupne sa partizánske hnutie historiografiou posúvalo do pozície rozhodujúceho faktora v príprave a priebehu Povstania, a tým „narastali“ aj jeho kvality ako cieľavedomého, vojensko-politického, premysleného hnutia organizovaného a riadeného z Kyjeva. Kto intímne pozná súdobú situáciu, podmienky a možnosti vzájomného styku partizánskych skupín, podmienky a možnosti riadenia z Kyjeva, systém rozvíjania partizánskej aktivity, musí o takto chápanom partizánskom hnutí prinajmenšom pochybovať. Odvolávanie sa na pokyny a rozkazy z Kyjeva sa stalo priam nezvratiteľným argumentom a údaj zo sovietskych archívov a iných sovietskych zdrojov informácií jednoznačne pravdivý. Historici Povstania a partizánskeho hnutia, a neskôr aj rôzni publicisti, zanesli

do dejín a spoločenského vedomia aj také udalosti (z nášho regiónu viem o niekoľkých), ktoré sa nikdy nestali a obyčajný styk partizánov s miestnym obyvateľstvom povyšovali na organizovanú masovopolitickú prácu. Z „princípu“ sa totiž nikdy nepreverovala pravdivosť hlásení partizánskych veliteľov a rôznym indíciám v nich sa pripisoval mnohorozmerný význam. Málokedy sa ďalej skúmala účelnosť partizánskych akcií a úroveň ich prevedenia, vždy to bolo všetko „super“. Moja osobná skúsenosť je taká, že medzi vojenským a partizánskym vedením v našom regióne bola kooperácia na zlej úrovni (potvrdí to aj tragický prípad, ktorý ešte uvediem). A aj opísaná partizánska akcia spôsobila nepríjemnú a nepredvídateľnú situáciu, ktorá sa len náhodou neskončila horšie, pretože pomer síl stojacich proti sebe bol neporovnateľný a podmienky na realizáciu podujatia najnevýhodnejšie. Celá akcia sa uskutočnila nekvalifikovane, ako veľmi riziková a doslova ľahkovážna. V spomenutej Bolffkovej knihe som sa dočítal, že Kozlovova partizánska skupina mala pôvodne operovať na maďarskom, resp. Maďarmi obsadenom území. Kozlov tam neuspel, musel prejsť na Slovensko. Aj on sám, aj veliteľ maďarského oddielu teda dobre vedeli, do čoho idú. Dajme tomu, že si stretnutie s veliteľom maďarskej posádky dohodli. Na mieste však bola, ak nie nedôvera, tak aspoň opatrnosť. Miesto a čas stretnutia bol zo strany partizánov zvolený veľmi nevhodne. Ak sa v poplatnej literatúre zdôrazňuje, že partizáni mali vždy na zreteli, aby za nich nepykalo civilné obyvateľstvo, tak táto akcia bola pravým opakom uvedenej taktiky. Stretnutie v strážnej búde asi pol kilometra od obce, prístupnej pre druhú stranu cestnou komunikáciou, na mieste ležiacom vo voľnom teréne, v dosahu maďarskou vojenskou posádkou v priebehu 15 minút a v poludňajších hodinách, to vytvorilo pre akciu tie najnevýhodnejšie podmienky. Treba pripomenúť, že ani nie kilometer od tohto miesta stretnutia v rájone partizánskej skupiny viedla štátna hranica v lesnatom teréne, obojstranne prístupnom cestnou komunikáciou, kde boli podmienky stretnutia sa rovnocennejšie.

Na margo opačných názorov: partizánske hnutie je historický fenomén známy už z predchádzajúcich storočí (z odboja v Taliansku, na Pyrenejskom polostrove, počas revolúcie 1848 – 49 i v našom regióne operovali tzv. gerily). Za druhej svetovej vojny sa popri Sovietskom zväze rozvinulo na Balkáne a vo Francúzsku. Vo vojne, ktorá je sama vo svojej podstate nelogická a nemorálna, nemožno len pre jednu stranu klásť postuláty regulárnosti a morálnosti. Isteže, i v partizánskej vojne sa udialo, čo sa nemalo. Odsúdiť treba nezmyselné akcie, akcie motivované pomstou, prestížou atď. Ak partizánske hnutie zachraňovalo životy, obyvateľstvo a jeho majetok, ak sa pričínilo o morálne, technické a fyzické oslabovanie nepriateľa, ak svojimi informáciami a operáciami urýchlilo postup Červenej armády a oslobodzovanie, plnilo významnú úlohu, ktorú podľa mojej mienky nemožno ignorovať, tým menej totálne, jednostranne odsudzovať.

Táto v podstate náhodná potýčka miestneho významu bola akoby predzvesťou budúcich udalostí na slovensko-maďarskom pohraničí. Moje poznatky

o súčasnej vojenskej situácii na Slovensku, o stave a perspektívach obrany ešte slobodného územia boli, ako som už naznačil, úplne nedostačujúce. V rozhlase a v tlači bolo spravodajstvo z frontov veľmi strohé a zastarané. Raz z jedného, raz z druhého bojového úseku. Ako to už v takých časoch býva, okrem oficiálnych správ kolovali aj iné informácie, najmä z počutia „od očitých svedkov“. Podľa týchto a takýchto informácií sa nedá vytvoriť komplexnejší a objektívnejší pohľad na celkovú situáciu. Bolo známe, že povstalecké územie je značne obmedzené, že povstalecká armáda je v defenzíve, že jej protiofenzíva v priestore Telgárt – Hranovnica bola síce vojensko-morálnym dopingom, ale neznamenal nikaký významnejší zvrat a nemecké jednotky sa tlačia do priestoru Zvolen, Banská Bystrica, Brezno z Hontu, Tekova, Turca, Liptova a Spiša. Pohľad na moju vojenskú mapu napovedal, že stabilizácia na povstaleckých obranných úsekoch je len dočasná, pretože Červená armáda sa prebýjala cez Karpaty a druhý ukrajinský front rozvíjal ofenzívu smerom k Tise, k juhovýchodnej hranici Slovenska. V prvej dekáde mesiaca októbra sa dostal do vzdialenosti asi 150 km vzdušnou čiarou k nášmu regiónu. Bolo jasné, že sa táto oblasť stáva už bezprostredným frontovým tylom, že maďarské a nemecké vojská budú a môžu ustupovať na a cez Slovensko, čím sa aj náš úsek hranice môže stať horúci. Keďže hranica ešte stále nebola uzavretá a občania chodili na jesenné práce naďalej aj na maďarskú stranu, dozvedeli sme sa od nich, že sa v pohraničných oblastiach začínajú objavovať nemecké vojenské jednotky. Toto všetko si zrejme uvedomovalo aj vojenské velenie Povstania, pretože sa rozhodlo zintenzívniť budovanie obranných postavení práporu Rimavan, ktorého hlavné sily boli v Rimavskej Bani a v Rimavskom Brezove. Nielen mňa, ale aj ďalších občanov stiahli na opevňovacie práce, pravda, s vlastným náradím, na vlastnej strave a s dopravou po „vlastných“ nohách, čo znamenalo vstať o druhej hodine v noci, prejsť 20 kilometrov peši a včasráno sa hlásiť u príslušného veliteľa.

Na opevňovacích prácach som bol ani nie tri dni. Povyše obce Rimavské Zalužany sa kopala protitanková priekopa na úrovni terénu: široká niekoľko metrov, hlboká 2 – 2,5 m, zužujúca sa do hĺbky, a to od cesty vedúcej do Rimavskej Bane západným smerom. V blízkosti bola cigánska osada, ktorú toto opevnenie priam desilo. Neviem, čo sa s touto protitankovou prekážkou ďalej robilo, či ju nejako predlžovali alebo aj maskovali, ale kopce zeminy aj tak všetko prezrádzali. Na príľahlom kopci, smerom k Rimavskej Bani sa kopali pechotné zákopy. Dôstojníci, ktorí tieto opevňovacie práce riadili, boli záložníci – učitelia a príslušníci okolitej inteligencie. Večer sme sedeli v miestnej krčme pri pive a debatovali aj s dôstojníkmi o situácii. Z toho, čo som videl a vedel o vojne, mi bolo jasné, že títo dôstojníci nemajú o modernej, Nemcami vedenej vojne ani poňatia. Nemali predstavu o výzbroji nemeckej armády a o jej taktike. A celá budovaná „obránná línia“ mi nepripadala ako účelná, dômyselná, vážna. Okrem už spomínaných pechotných zákopov a protitankovej priekopy boli do hradskej cesty v protismere vbetónované koľajnice do výšky 1 – 1,5 metra.

Ďalej smerom k obci Rimavská Baňa bolo jedno guľometné hniezdo, od cesty k rieke Rimave (miestami sa dala prejsť bez ťažkostí) boli nejaké drôtené prekážky a nad dedinou Príboj bolo ďalšie guľometné hniezdo. Delostrelecká batéria bola čiastočne zakopaná pod Rimavskou Baňou a pri Rimavskom Brezove. Ani jedno z krídel obrany nebolo vybudované až k prirodzeným terénnym prekážkam, pretože citujem slová jedného poručíka: „Nemci do hory a cez horu nepôjdu.“ Jadro práporu tvorili vojaci, poddôstojníci a dôstojníci z blízkeho okolia. Uvažoval som o tom, či je to dobré alebo nie. Tento región bol ich domovom. Na jednej strane bol predpoklad, že využijú dôkladnú znalosť terénu a spoločenského prostredia a budú si vlastný domov dôsledne brániť. Ale na druhej strane tu bolo riziko, že sa budú chcieť dostať z bojového stretu čo najkratšou cestou domov, do bezpečia. Počas mojej účasti na opevňovacích prácach som sa dozvedel, že 18. októbra bude v Banskej Bystrici zjazd akademikov. S priateľmi sme sa dohodli, že na ten zjazd vysokoškolákov do Banskej Bystrice pôjdeme a odišli sme sa prichystať.

Medzitým sa ale udiala jedna významná udalosť. Dňa 15. októbra, bolo to v nedeľu, Mikuláš Horthy v rozhlase oznámil kapituláciu Maďarska. Toto mohlo znamenať veľmi pozitívny obrat aj na slovensko-maďarskom pohraničí. Situácia v Maďarsku sa však nevyvíjala tak, ako v Rumunsku, pretože sa moci ujala Strana šípových krížov, ktorej šéfom bol Ferenc Szálasi, a ten potvrdil zotrvanie Maďarska v spojení s treťou ríšou a pokračovanie vo vojne. To som vedel už v pondelok. Celý deň bolo u nás počuť akési tupé dunenie prichádzajúce z juhu, čo sa interpretovalo, že od Budapešti postupujú maďarské vojská, ktoré sa stotožnili s kapituláciou a zvädzajú boje s nemeckou armádou. Toto sme považovali za pravdivé informácie.

Napriek novej a ešte nevyjasnenej situácii, sme sa v skorých ranných hodinách 18. októbra vybrali s kolegom medikom na železničnú stanicu do Rimavskej Bane a cestou sme ohlásili v Nižnom Skalníku tretieho kolegu. Po obligátnom prestupovaní v Tisovci (za zmienku stojí, že sme videli intenzívnu výstavbu poľného letiska pri Rohoznej) a v Brezne, sme okolo 11. hodiny došli na železničnú stanicu v Slovenskej Ľupči. Na tejto stanici stál vlak mimoriadne dlho. Veľmi nás to ani nevzrušovalo, pretože vtedy vlaky chodili podľa „mimoriadnych“ cestovných poriadkov. Až keď ponad stanicu z ničoho nič preletelo vojenské lietadlo smerom k Podkoniciam, začali sme tušiť, že sa niečo deje. Dozvedeli sme sa, že nemecké lietadlá práve bombardujú Banskú Bystricu. Nik cestujúcich nevyzval a nás to ani nenapadlo, aby sme opustili vlak a stanicu. Keď zdesenie opadlo a vlak sa opäť pohol, uspokojili sme sa. Popoludní sme dorazili do stanice Banská Bystrica – Sv. Ján, tak sa vtedy volala malá stanica a bola tesne pri Hrone. Vystúpili sme z vlaku a vybrali sa smerom k Národnému domu, kde mal byť zjazd akademikov. Nestihli sme prísť ani k vyústeniu Národnej ulice a opäť zazneli sirény. Členovia CPO, ktorí boli v pohotovosti ešte od prvého náletu, nás nasmerovali do protiletectvého úkrytu pod Urpínom. Nemecké nálety boli mimoriadne nebezpečné, pretože lietadlá prilietali

z okupovaného územia ponad Kremnické vrchy, takže ich hlásna služba zachytávala neskoro, sirény nestihli ani doznieť a už bolo počuť hukot lietadiel. Do dusivého napätia a očakávania v protiletectvom kryte zaznievalo tlmené dunenie šíriace sa akoby po horninách. Miestni ľudia to považovali za detonácie z delostreleckej paľby od Čremošného, čo nebolo nijako povzbudivé, pretože to znamenalo, že sa už bojuje za humnami Banskej Bystrice. Druhý nálet s bombardovaním sa našťastie neuskutočnil. Z bezpečnostných dôvodov (nemecké lietadlá zhadzovali aj časované bomby) sa zjazd presunul do kolkárne na večerné hodiny.

Kolkáreň bola plná, nepripravená na takýto míting. Dusno bolo nielen z preplnenia osobami vojenského i nevojenského stavu, ale najmä z atmosféry prežitého dňa. Na rečníkoch to ale nebolo vidieť. Odznelo veľa povzbudivých, vlasteneckých prejavov a informácií, recitovali sa revolučné básne a básne inšpirované Povstaním. Zaujímavá bola informácia, že existuje špeciálny vysokoškolský strážny oddiel v Balážoch. Napriek rečiam som dlho nedokázal prekonať depresiu zo zažitého: doma už počuť dunenie diel, srdce Povstania bude čo nevidieť na dostrel, nemecké lietadlá beztriestne, suverénne hliadkujú a bombardujú. Náladu všetkým prítomným však zdvihla čerstvá správa, že Červená armáda prekročila slovenské hranice a oslobodzuje Bardejov, Prešov, Košice. Správa sa nakoniec ukázala ako nepravdivá alebo išlo o účelovú dezinformáciu? Takto o tom vtedy nikto neuvažoval, pretože sme všetci spontánne zaspievali česko-slovenskú štátnu hymnu, čo po šiestich rokoch bolo nielen veľmi dojímavé, ale pre mňa priam životným zážitkom.

Po „mítingu“ sme sa vybrali na malú stanicu čakať vlak, o ktorom nikto nevedel, kedy pôjde a či vôbec pôjde. Čakáreň bola plná, veľa záujemcov o cestovanie bolo aj na peróne. Nebolo si kde sadnúť, nie to ešte zdriemnuť a všetci traja sme boli veľmi ustatí. Po čase sme sa dozvedeli, že vlak by mal ísť okolo druhej hodiny ráno, na čo sa počet záujemcov o cestovanie veľmi periedil – poodchádzali ku známym v meste alebo cestu odložili. Ušlo sa nám tak miesto na sedenie, ale zdriemnuť sme si nemohli, pretože jeden cestujúci sa suverénne rozložil na stole a začal nesmierne chrápať. Nezobudila ho ani vojenská hliadka, ktorá prišla kontrolovať osobné doklady, len akoby v podvedomí ich vytiahol z kabáta, vložil naspäť a spal ďalej. Nevie, ktorého z nás to napadlo, ale vyniesli sme ho aj so stolom na perón a v čakárni konečne zavládol pokoj.

Vlak okolo druhej hodiny naozaj prišiel. Na svitaní 19. októbra sme došli na ešte nedokončenú hlavnú stanicu v Brezne. Všade bolo ticho ako nadržanom neskororojesenného dňa. Sediac na lavičke na peróne sme na kopci zbadali protilietadlový guľomet. Už cestou z Brezna do Tisovca sa nám zdalo, že na hradskej ceste je nezvyčajný ruch. Registrovali sme zvýšený pohyb vojenských nákladných krytých áut a trénov. Pri prestupovaní v Tisovci sme nemali čas na získanie informácií a ani sme nepredpokladali voľačo mimoriadne. No pohyby na ceste po trase z Tisovca na juh a naopak neprestali budiť náš záujem.

Z prístupujúcich do vlaku na jednotlivých staniciach nikto nič zvláštne nevedel. My sme uvažovali o presune oných maďarských vojsk na povstalecké územie alebo o dôsledkoch sovietskeho prelomu na východné Slovensko. Predtým som síce predpokladal vstup Nemcov na Slovensko, ale za vojensko-politickej situácie po 15. októbri, nielen mňa, ale aj mojich kolegov skutočnosť, ktorú sme sa dozvedeli až v Rimavskej Bani, naozaj zaskočila. Keď sme okolo deviatej hodiny predpoludním zastali na stanici, zamestnanci železnice nás vyzvali, aby sme okamžite vystúpili. Rýchlo prepli rušeň a vlaková súprava sa ihneď vracala nazad. Tu, na železničnej stanici, sme sa dozvedeli, že dolinou už tiahnu Nemci.

Na túto situáciu sme neboli pripravení, preto sme sa rozhodli vrátiť domov. Išli sme po železničnej trati. Pri príbojskom mlyne nás vojaci legitimovali a nechceli pustiť ďalej. Nakoniec sme ich uhovorili, akože na vlastné riziko. Vojaci o pohybe a postupe Nemcov nič bližšie nevedeli. Povyhadzovali sme z príručných kufríkov a vreciek všetko, čo sme považovali za nebezpečné a usvedčujúce ako cestovné lístky, noviny. Rozhodli sme sa pokračovať ďalej po trati, veď bola (a je) za Rimavou po okraji lesa, do „ktorého Nemci nepôjdu“. Až postupne sme začali vnímať aj celkovú atmosféru. Bolo hmlisté predpoludnie, čo bolo výhodou i nevýhodou. Občas poprchávalo, všade bolo ticho. Z hradskej cesty nebolo počuť nijaký ruch. Občas v dedine zabrechal pes. Medzi Príbojom a Hrachovom sme stretli dve rómske skupiny, dospelých i staršie deti, ktorí v uzlíkoch a na pleciach niesli osobné potreby a majetok. Utekali pred Nemcami, ale vôbec nevedeli, kde Nemci sú. Pred Hrachovom sme sa rozlúčili s priateľom, opustili sme trasu železnice a pustili sme sa krajom lesa a cez les ďalej. Nad Skalníkom sme stretli v plnej poľnej najprv príslušníkov finančnej stráže z Veľkých Teriakoviec a po niekoľkých minútach aj četníkov z tejto obce a stanice. Všetci vedeli, že Nemci idú, ale kadiaľ a kde sa nachádzajú, to nevedeli. Konečne sme narazili na nepočetnú skupinu vojakov, ktorej veliteľom bol desiatnik, môj krajan. Chvíľu sme si s nimi posedeli a dozvedeli sa, že boli ako vysunutá pozorovacia skupina na kostolnej veži v Čerenčanoch, že zbadali pohyb nemeckých jednotiek krajom lesa za Sobôtkou. Keď nemecké vojsko začalo obchádzať Veľké Teriakovce, opustili pozorovateľňu, čo sa stalo asi pred dvoma hodinami. Vojaci nevedeli a ani nemohli vedieť, či sa Nemci z Rimavskej Soboty pustili aj iným smerom, napr. do našej obce. Medzi rečou mi tento môj krajan povedal: „Predstav si, oni vôbec nejdú po hradskej!“ Hneď som si spomenul na detinskosť našich prekážok a nástrah pred Rimavskou Baňou. Keďže sa nám situácia objasnila iba čiastočne, pustili sme sa lesom do nám najbližšej obce zo severu, chránenej inak horským hrebeňom Slovenského Rudohoria a prístupnej iba lesnou cestou, po ktorej sa vozilo iba drevo. V obci sme sa stretli s našou pohraničnou strážou a pridelenými vojakmi. Financi nevedeli, či nemecké vojsko vťahlo aj do našej dediny. Oddýchli sme si, osušili sme sa a potom cez les, ktorý sme už dôverne poznali, sme sa dostali až na jeho okraj a sledovali, či sa niekto neobjaví na poli. Všade naokolo bolo ticho a na obzore sa nikto neukázal. Keď tento napínavý deň začal odchádzať, pod rúškom stmie-

vania sme sa šťastne dostali domov.

O tom, čo sa dialo na doline po 19. októbri, som nevedel. Po dedine kolovali fámy od ľudí, ktorí sa sem-tam z rôznych dôvodov predsa len „trúsili“. Napríklad, že v susednej obci Nemci prekutávali dom za domom, dokonca otvárali skrine so šatstvom a rozhadzovali aj ustlané posteľe, že istému občanovi zobrali voly, keď oral na poli, že zastreli nejakého uja, ktorý ich ponúkol ovocím atď. Ľudia sa naozaj báli vyjsť z domu, vyjsť z dediny, nikto nechodil ani na pole. Z rozhlasu som vedel, že Nemci útočia aj od Rožňavy a Lučenca. Občas, ale naozaj veľmi sporadicky, bolo počuť po dva výstrely z dela. Predpokladal som, že to strieľajú naši. V jedno popoludnie k nám doľahol aj hukot lietadiel a následná strelba a detonácie. Nádejali sme sa, že to naše letectvo bombarduje nemecké pozície. Aj napriek neinformovanosti a podľa zvukových efektov bolo zrejme, že sa Nemci zastavili. V záhrade som našiel letáky, z ktorých som sa dočítal, že je „po puči“ a že leták slúži pre vojakov a partizánov ako preukaz na pokojný, nerušený odchod domov, resp. ako prihláška do novo sa organizujúcej Hašíkovej armády. Tieto letáky boli pre ľahkoverných „glejtom“ do koncentrákov. Atmosféra neinformovanosti a neistoty trvala až do soboty, keď do obce v popoludňajších hodinách prišiel k rodičom už spomínaného desiatnika posol, že im syn padol pri Rimavskej Bani, čo pochopiteľne spôsobilo príbuzným veľký žiaľ a v celej obci rozruch. V nedeľu už nebolo počuť nijakú bojovú „vravu“. V pondelok a v nasledujúcich dňoch sa začali doma objavovať záložníci v civile, ktorí boli na obrannej línii. Všetci boli priam zdesení výzbrojou nemeckej armády a jej technickou prevahou (automaty, mínomety, ľahké pohyblivé delá, vozidlá). Pod tlakom Nemcov sa obranná línia rozpadla, prápor začal ustupovať smerom na Rimavskú Lehotu a Kokavu nad Rimavicou. Bolo mi divné, že dôstojníci dovolili vojakom vrátiť sa domov.

Ako sa to vlastne všetko udialo, som sa dozvedel až neskôr z publikovanej odbornej a populárnej literatúry. Región a udalosti, ktoré som opísal, zapadli do generálnej ofenzívy hitlerovských vojsk, ktorá sa rozvinula 18. – 20. októbra 1944. Útok viedla 18. divízia SS Horst Wessel.

Jedno zoskupenie divízie na jeho pravom krídle prelomilo povstaleckú obranu pri Lubeníku a Chyžnom, obsadilo Revúcu a Muráň. Z Muráňa sa tlačilo na Pohronie a do Tisovca, preto povstalecké jednotky neustupovali na Hnúšťa a Tisovec! Stredný prúd, ktorý postupoval Rimavskou dolinou, keď narazil na odpor pri Rimavskej Bani, zastavil útočné operácie. Hitlerovci ale neboli celkom pasívni, sondaovali pevnosť obrany, hľadali jej slabé miesta a našli ich práve tam, kde to povstalecké velenie najmenej predpokladalo – po oboch krídlach cez lesný terén. Na východnom krídle došlo k vojenskej zrážke, ktorá sa skončila pre príslušníkov česko-slovenskej armády a partizánsky oddiel Mastek (tvorili ho mladí ľudia z Hnúšte a okolia) veľmi tragicky. Dodnes je pri ceste z Rimavskej Bane do Kraskova na týchto krvavých miestach pamätník padlým. Na západnom krídle hitlerovci narazili na samotu v Kocižskej doline, kde postrieľali prítomné civilné obyvateľstvo – domácich i tých, ktorí tu hľadali bez-

peče.

Ako videl celú záležitosť cez historické pramene partizánskej proveniencie renomovaný regionálny historik J. Bolfík: „V čase nemeckého útoku bola v Čerenčanoch (prihraničnej obci) hliadka partizánov z Kozlovovej partizánskej brigády pod vedením J. Fábryho a dostala sa do styku s nepriateľom“ (podľa vyjadrenia des. J. O. hitlerovci v prvej fáze útoku Čerenčany obišli a vojenský strážny a pozorovací oddiel opustil svoje stanovisko, keď sa nemecké vojsko dostalo obchvatom až za Veľké Teriakovce). Potom, podľa J. Bolfíka, partizáni ustúpili do Vrbovic, kde zalarmovali povstalecké vojenské jednotky, zaujali palebné postavenie a pustili sa do boja proti okupantom. Prvé hodiny nemeckého útoku zrekonštruoval Bolfík podľa spomienok J. Fábryho (vyšli v publikácii: Pod vedením strany, Bratislava 1959).

Predtým som neraz sám osobne cez Vrbovce prechádzal a nikdy som v obci neregistroval nijakých vojakov, nevylučujem však, že tam nemohol byť nejaký náhodne predsunutý oddiel. Počas našej cesty z Rimavskej Bane domov, čo sa časovo zhoduje s postupom Nemcov, sme nepočuli ani jeden výstrel, pričom vzdušná čiara nášho pohybu od osi nemeckého postupu sa pohybovala v rozmedzí štyroch až šiestich kilometrov, a to v celkom otvorenom teréne. Bezprostredne po vojne nikto nijaké potýčky partizánov s Nemcami nespomínal!

V tejto knihe J. Bolfíka (na str. 46 – 47) sa uvádza pre mňa jedna veľmi prekvapivá informácia: „Dňa 19. októbra vstúpila do boja s hitlerovcami pri Rimavskej Bani partizánska hliadka, ktorú viedol A. D. Šestov a spôsobila Nemcom značné straty!“ A ďalej: „Kozlovovci chránili ľavé krídlo obrany povstaleckého práporu Rimavan a v bojoch prejavili hrdinstvo. Z taktických dôvodov, z obavy pred represáliami fašistov proti civilným obyvateľom sa Kozlovov partizánsky štáb rozhodol opustiť svoje postavenie bez boja (podľa všetkého bez príslušného informovania vojenského veliteľstva) a presunúť sa smerom na západ cez Klenovec.“ Pričom už 20. októbra boli partizáni na Málinci. Práve vtom čase a na tom mieste sa odohral onen bojový stret, ktorého obeťou bol aj môj krajan. V tejto súvislosti sa autor odvoláva na hlásenia Kozlova partizánskeho štábu do Kyjeva. To, čo sa servíruje ako ohľaduplnosť, taktická etika, vyzerá pri tomto počine partizánov presne naopak! Partizáni uvoľnili operačný priestor, ktorého pokrytie nebolo v silách práporu Rimavan, čím ohrozili pevnosť a účelnosť celého obranného systému. Pričom fakt, že sa vojaci a slovenskí partizáni dostali nečakane a nepripravení rovno pred nemecké hlavne, napovedá, že išlo o stret prekvapivý. O tejto tragickej udalosti, ktorej padlo za obeť viac osôb, kolovali po okolí rôzne výklady, pričom sa vina zvalovala iba na konkrétnych dôstojníkov povstaleckého vojska.

Žiada sa mi ešte niečo dodať. Keď si mozaiku týchto odlišných informácií premietnem na mapu, vychádza mi z toho, že obranné boje pri Rimavskej Bani, v kontexte s nemeckým plánom ofenzívy, boli druhoradými. Po prvom strete s povstaleckou obranou v populudňajších hodinách 19. októbra hitlerovci

prestali vyvíjať tlak, pretože sa im podaril prielom do povstaleckej obrany na Muránskej doline a celému zoskupeniu Rimavan hrozilo zaskočenie. Hitlerovci „vyvíjali“ bojovú aktivitu len na pútanie povstaleckej armády, na jej udržiavanie v strehu. Som presvedčený aj o tom, že za tie tri dni mali minimálne straty a všetky tie údaje o početných stratách a hrdinstvách sú ak nie vymyslené, potom prinajmenšom nadsadené.

V priebehu tejto nemeckej ofenzívy proti povstaleckej česko-slovenskej armáde sa nemecké vojsko v našej dedine neobjavilo, pretože neležala v smere nemeckej ofenzívy a v daných poveternostných podmienkach bola bojovou kolesovou technikou ťažko prístupná a najmä neprejazdná, bola „konečnou stanicou“. Štátna hranica medzi Slovenskom a Maďarskom prestala existovať, ale vzniknutú situáciu miestne obyvateľstvo nijako nevyužívalo, na poliach „za hranicou“ zostala aj nezobratá úroda. Asi dvakrát prišla do dediny málopočetná skupina nemeckých vojakov SS, ktorí zakotvili v krčme, kde si povypíjali a odišli. Krčmár hovoril, že to boli mladíci, ktorí vedeli aj po maďarsky – istotne Nemci z maďarského Zadunajska. A ešte raz sa do dediny omylom zatárali štyria nemeckí vojaci na voze ťahanom vychudnutými koňmi, ktorí sa zaujímali o drevo na kúrenie. Ako zvedavci sledujúci okolie dediny sme zbadali, že sa na lúky za Hájikom – na slovenské územie – chodí cvičiť. Cvičenie sme občas sledovali z jednej vysokej zimnej hrušky v záhrade na vyšnom konci dediny. Raz nás zbadali, lebo smerom k našej pozorovateľni spustili dávku z guľometu, čo bolo signálom k rýchlemu zmiznutiu a ukončeniu pozorovania. Z toho, že to bolo prevažne poradové cvičenie a manipulácia s ručnými zbraňami sme usudzovali, že to cvičila Levente (maďarská mládežnícka polovojenská organizácia).

Dňa 11. novembra 1944, práve na výročný deň posviacky chrámu, dorazilo z Rimavskej Soboty do obce nemecké vozatajstvo. Obec sa musela postarať o ubytovanie mužstva, ustajnenie koní a naložené vozy kryté plachtami sa vtiahli do humien. Aj nám sa ušli dvaja vojaci. Obaja boli Viedencania, už v pokročilejšom veku. Jeden z nich bol obuvník a druhý zbrojmaster. Usadili sa v nami už neobývanom prednom trakte domu. Starého otcov brat, ktorý tam spával, v čase Povstania zomrel. Ubytovanie si veľmi pochvaľovali. Bolo totiž za dvoma masívnymi drevenými dverami a v okne boli mreže. Mali panický strach z partizánov, pretože vraj v noci počas spánku podrezávajú nemeckých vojakov. Obuvník si zriadil „dielňu“. Opravoval mužstvu obuv a kožené časti vojenského výstroja. V našom humne bol celtovinou prikrytý voz s rôznymi pechotnými zbraňami, ktoré zbrojmaster opravoval. Z tohto voza som si „potiahol“ jednu pištoľ belgickej výroby, ktorú som si pre prípad potreby schoval do stohu slamy za kolešňou v záhrade. Keďže som ovládal nemecký jazyk, neraz sme sa dostali do debaty. Zo mňa chceli „vypáčiť“, prečo sme sa ako spojenci a priatelia postavili proti nim a prečo sa s nimi nebránime. Zdalo sa, že vojny už majú plné zuby, ale verili v tajnú zbraň, ktorú Hitler sľuboval. Toto nemecké vozatajstvo bolo v dedine pomerne dlho. Jeho veliteľ si zriadil aj „Or-

tokomando“ v kancelárii bývalej finančnej stráže a suverénne vydával rôzne „Pasierschein“-y (cestovné povolenia) aj do Maďarska. Jedno ráno (koncom novembra) ich už nebolo. Cez noc zmizli tak rýchlo, že si u nás v humne nechali aj nejaké rekvizity vo vojenskom plecniaku. Povrávalo sa, že ich nasadili v súvislosti s nemeckým záťahom proti partizánom na Kohút (vrch pri Revúcej).

O vývoji situácie na západnom, južnom a východnom fronte druhej svetovej vojny som bol informovaný pravidelným počúvaním domácej i zahraničných rozhlasových staníc. Približovanie sa frontu avizovali veľmi časté letecké poplachy. Maďarský rozhlas prerušoval vysielanie a oznamoval nálety anglo-amerických lietadiel zo základní v Taliansku. V momente, keď zahlásil letecké nebezpečie pre vzdušný priestor Jager – Miškovec, v Rimavskej Sobote sa ozvali sirény, ktoré bolo dobre počuť aj u nás. Podľa poveternostných podmienok bolo z juhovýchodu počuť dunenie diel, to sa blížil II. ukrajinský front. V nočných hodinách prelietavali sovietske lietadlá (tie maďarská protielietadlová obrana neregistrovala), občas sme počuli aj detonácie a na tmavej oblohe sa objavovali tzv. „Stalinove sviečky“ – pozvoľna padajúce a rozsvietené rakety, pretože ich lietadlá vystreľovali na padákoch. Blížiaci sa front predchádzali rôzne informácie. Nevieť, akou náhodou som sa v tejto etape bezvládia dostal s mamou k rodine na Nižnú Pokoradz. Títo naši príbuzní mali panický strach z Rusov, ktorých sme my čakali ako spasenie, nič dobré sme však neočakávali od ustupujúcich Nemcov. Pravda nikto nevedel, čo nás konkrétne čaká a na príchod frontu sme sa začali pripravovať bezpečnostnými opatreniami a ochranou hnutelného majetku.

Doma sme si mysleli, že najbezpečnejším miestom bude pivnica. Uverili sme ilúzii, že ani mína, ani delostrelecký granát neprerazí zároveň strechu domu a kamennú klenbu pivnice. Poisťovali sme len jej najzraniteľnejšie miesto – vchodové dvere. Zo silných brvien sme urobili akúsi konštrukciu ukotvenú do zeme a opretú o domový múr, ktorú sme vyplnili vyzretým maštalným hnojom proti črepinám, prípadne strelám. Pri zadnej strane pivnice sme vykopali jamu, do nej vložili pomerne veľkú drevenú truhlu s bielizňou a šatstvom a úkryt zatarasili. Ďalšiu drevenú truhlu s podobným obsahom sme zakopali v plevníku. Zásoby bravčovej masti v smaltovaných nádobách sme ukryli v drevárni medzi narúbané a uskladnené drevo. Príchod a priebeh frontu bol však tak neočakávaný, že sme si týmito opatreniami narobili nielen zbytočnú prácu, ale aj škodu. V pivnici sa nikdy nikto neschovával, ukrytá bielizeň, posteľné prádlo a šatstvo vo vlhkom uzavretom priestore poplesneli a drevo sme popálili ešte pred príchodom frontu. Osvedčili sa len zásoby petroleja a kahancov. Asi v polovici decembra dorazila do obce (myslím, že tiež omylom) kolóna utečencov. Muži v civile a v rôznych vojenských zvrškoch, ženy, deti a mali aj psíkov. Prišli na vozoch ťahaných vyziabnutými koňmi a na týchto vozoch aj „bývali“. Obec ich podľa reči identifikovala ako Ukrajincov (vlasovcov ?). Nič nechceli, boli uzavretou komunitou a neboli ani zhovorčiví, takže sme sa ani o dôvodoch ich migrovania, ani o ich ďalších zámeroch nič nedozvedeli. V obci pobudli asi tri

dni a ani neviem, ktorým smerom odtiahli.

V predvianočnom týždni roka 1944 sa II. ukrajinský front posunul až k bývalej československo-maďarskej hranici v oblasti Putnok – Bánréve – Rimavská Seč.

Z rozprávania starého a krstného otca a ďalších spoluobčanov, ktorí za prvej svetovej vojny bojovali na ruskom a talianskom fronte a zo spravodajstva premietaného v kinách, som si utvoril obraz o fronte. Predpokladal som, že najskôr prídu do obce zadné voje: zálohy striedajúce sa s frontovými vojakmi, oddiely s proviantom, muníciou, zdravotná služba. Po nich frontové jednotky, ktoré si osadia delá, mìnometníci, guľometníci a pechota, ktorí sa zakopú, resp. s využitím terénu obsadia oporné body. Že „front“ bude kompaktná línia, v ktorej každá jednotka bude mať a vidieť svoje krídla. Všetko však bolo inak. Dni čakania, napätia a strachu sa vliekli a nič sa nedialo. Nezosilmela ani streľba, len v súvislosti s budapeštianskou operáciou sa zintenzívnili letecké nálety. V stredu, 21. decembra v podvečerných hodinách otriasli vzduchom detonácie. Zhasla elektrina a bolo aj po správach z rádia. Tušili sme, že došlo k demolácii strategických objektov v Rimavskej Sobote. Kto to urobil a ako sa to vtedy stalo, to sme nevedeli (aktérom bolo nemecké vojsko, ktoré vyhodilo aj kamenný most cez Rimavu). Vo štvrtok bolo počuť vo veľkých časových intervaloch výbuchy, ktoré sme identifikovali ako od delostreleckých granátov dopadajúcich kamsi za dedinu do hôr. Zo štvrtka na piatok dobre pritiaхло. V piatok predpoludním prišli do obce sovietski vojaci na konskom povoze a na humne u susedov si do vriec naložili zemiaky pre poľnú kuchyňu. To sme už vedeli, že v meste je sovietske vojsko. Celý deň ale pretrvávala občasná kanonáda, ktorej dôvod a cieľ sme si nevedeli vysvetliť. V sobotu na Štedrý deň sa objavili sovietske vojenské hliadky, no v dedine sa zdržali iba krátko. Boli sme šťastní, lebo sme predpokladali, že u nás je už po vojne. Narýchlo sa napiekli aj zákusky, obľúbené „krémeše“. Na prvý vianočný sviatok, v nedeľu 25. decembra okolo 8 hod. odzvonili po prvý raz do kostola. Na to sa v obci objavila skupina sovietskych dôstojníkov v krátkych kožených kabátoch na koči ťahanom koňmi a ďalší dôstojníci a vojaci na pešo. V strede dediny sa roztrúsili, zhovárali sa s miestnymi obyvateľmi (niektorí už boli oblečení do kostola) a na priedomiach sa vytvorili hľúčiky debatujúcich. Zrazu sa dolu dedinou a z dvorov na vyšnom konci začali valiť nemeckí vojaci. Strhla sa prestrelka, domáci sa rozpŕchli a sovietski vojaci ušli z dediny aj s kočom a koňmi bez strát na životoch. K nám do kuchyne vtrhli dvaja vojaci v helmách, s automatom pripraveným na výstrel, s protiplynovou maskou, poľnou lopatkou, ovešaní granátmi a s krikom: „Ivan nichts?“ (Vtedy sme to nerozumeli; Ivanom volali Nemci všetkých ruských vojakov a tí zas nemeckých Fricom). Potom vrazili s veľkým lomozom vyvolaným narážaním ich výstroja do nábytku do prednej izby, otvorili dve skrine a jeden z nich rukou v pletenej rukavici začrel do „krémešov“ na tálke na stole a za celú hrst' si ich položil do úst. Prestrašení sme sa z domu ani nepohli. Okolo obeda preletelo ponad obec lietadlo a bolo počuť guľometnú

paľbu. Potom Nemci prečesali celú dedinu. Sústredili sa na jej nižšom konci. V rojnici sa pokúšali ovládnuť Hájik a začali sa zakopávať na Krátkych, v čom ich vyrušilo útočiace lietadlo. Stiahli sa preto do dediny. V poslednom dome (u Bornaych) zabili kfmníka, ktorého hneď skonžumovali. Cez noc vnikli na Nižnú Pokoradz a mali namierené do Rimavskej Soboty. V priebehu noci Nižná Pokoradz prechádzala z rúk do rúk, nakoniec ju ovládli nemeckí vojaci, ale do Rimavskej Soboty sa nedostali. A tak z ničoho nič, sme sa ocitli vo frontovej línii.

Zaujímam som sa, čo bolo príčinou onoho vojenského vákuu od stredy do soboty a podmienkou nemeckej protiofenzívy. Údajne región mala brániť nejaká maďarská vojenská jednotka, ktorá sa jednak rozutekala a ktorú Sovieti delostreleckou paľbou vyradili. Nemci na tento úsek dodatočne presunuli jednotky z Poľska. To mi potvrdili i nemeckí frontoví vojaci, ktorí bývali u nás. Keby nebolo zamrzlo, nemecké vojsko by v našom chotári bolo malo vážne problémy s koncentráciou sa do útoku na mesto z tohto najmenej očakávaného smeru. Ktosi v sobotu pustil v dedine fámu, že v teriakovských horách je plno Nemcov, ale nikto tomu neveril. A Nemci naozaj prišli odtiaľto. Na otázky, prečo sovietska armáda toto vákuum nevyužila a neobsadila „jedným ťahom“ celú dolinu, mi sovietsky plukovník (tiež potom býval u nás) vysvetľoval, že sa im na Tise podaril nečakane hlboký prielom a že nemali ani fyzické sily, ani technické podmienky tento prielom plne využiť. „Vďaka“ týmto okolnostiam sme boli vo frontovej línii celé tri týždne.

Po hektických „sviatočných“ dňoch nastalo zdanlivé upokojenie. Nemci sa ubytovali v jednotlivých domácnostiach. V jednom dome sídlilo Ortskomando (jeho veliteľom bol plukovník), v ďalšom vyvesili červený kríž, a to bola poľná ošetrovňa. Keďže veža v našej dedine je nízka, pozorovateľňu si zriadili na streche kostola. Asi dva dni nato padli do farskej záhrady míny. Keďže len o chlp minuli strechu kostola, Nemci pozorovateľňu opustili bez toho, aby upravili strešnú krytinu. U nás sa ubytovali traja vojaci stredného veku, boli to spojári pochádzajúci z Gdańska. Obsadili prednú izbu a spávali v hosťovských posteliach. Naša vtedy už len 6-členná rodina sa stiahla do zadnej izby. S nami prakticky nekomunikovali, nemali na nás nijaké požiadavky, každé ráno sa starostlivo oholili (to som ich obdivoval) a odišli do terénu. Nemecké Ortskomando sa nezaujímalo o podiel obce na Povstaní (inde robili evidenciu zbraneschopných mužov a držali ich v šachu), požadovalo len pracovnú službu. V čase potreby dal veliteľ vybubnovať, aby sa práceschopní muži aj s pracovnými nástrojmi zhromaždili pred veliteľstvom. Nemci nechodili vyháňať a sústreďovať chlapov po domoch. Ľudia sa báli nielen Nemcov, ale aj sami seba navzájom, takže chlapi nastupovali „dobrovoľne“, prípadnou neochotou nerobili Nemcom a sebe problémy. Aj ja som bol „pracovať“ asi trikrát, a to najmä na naliehanie spoluobčanov, pretože chceli mať v mojej osobe tlmočníka.

„Arbeitskompania“ – pracovná skupina sa schádzala vždy v podvečer okolo 16.00 hodiny. Za sprievodu nemeckého vojaka sme už pod rúškom hmly a tmy

vyrazili z dediny smerom do Javšovky. Prechádzali sme miesta, kde bolo východným smerom stádlo kráv, krytí z oboch strán zalesnenými kopcami. Keď sme sa dostali na voľné priestranstvo a prechádzali cez hradsú (z Rimavskej Soboty na Padarovce), začali ponad nás lietat' guľky, to sovietske jednotky tento priestor občas obstreľovali. My sme sa hádzali na zem, čo bolo v podstate komické, pretože guľka, ktorú sme počuli preletieť, už nebola nebezpečnou. Od nemeckého vojaka som sa dozvedel, ako túto strelbu treba vnímať, čo strieľajú „naši“ – t. j. Nemci a čo „Ivan“ a poučil som o tom aj spoluobčanov. Toto nebezpečné pásmo sme šťastne prešli a opäť sme sa ocitli v lese. Pohybovali sme sa jeho okrajom, ale už v nám neznámom teréne. Občas sme narazili na nemecké delostrelecké palebné postavenia, a keď sa zdvihla hmla, na voľnom priestranstve sme registrovali rozbitú a opustenú vojenskú techniku a poľnú kuchyňu, z ktorej sa ešte dymilo. Uvedomili sme si, že sa nachádzame medzi frontom. Po vyše dvojhodinovej chôdzi nás sprievodca zaviedol na nejaký svah hlbšie do lesa. Tu bol vojakmi obsadený bunker a my sme mali medzi stromami kopať základy ďalšieho, čo bolo v tme a v zamrzutej zemi takmer nemožné, navyše každé zakopnutie čakanom v nočnom tichu malo nežiadúcu ozvenu. Medzi vojakmi bol aj dôstojník, ktorý ma nebral ako pracovnú silu, ale ako tlmočníka a pozval ma do bunkra. Boli v ňom z dreva zbité prične a liatinové kachličky, v ktorých sa kúrilo. Veľa sme tam toho nenarobili a nemal som ani predstavu, koľko času sme tam strávili. Ten istý sprievodca nás ešte za tmy nadránom doviedol domov. (Po prechode frontu som túto trasu „identifikoval“ takto: obchádzali sme Zacharovce, dostali sme sa kdesi až nad Baktu – minimálne 10 km od nás – a z týchto miest Nemci kontrolovali a ostreľovali hradsú z Rimavskej Soboty do Tornale).

Ďalšia moja účasť na „brigáde“ bola na Silvestra. Zapamätal som si ju nielen pre jej časovú výnimočnosť. Mali sme pravdepodobne namierené do tých istých miest, kde sme boli prvý raz, lenže na jednom opornom stanovisku dostal náš sprievodca pokyn na návrat. Nevrátili sme sa tou istou cestou, pretože sme narazili na nejaké osamelé gazdovstvo, popri ktorom sme nikdy nešli. Bolo tam plno vojska. Náš návrat sa prerušil a sprievodca nás poslal do maštale, aby sme vonku nemrzli. Aj v maštali boli vojaci. Z ich vzájomnej komunikácie som sa dozvedel, že sa chystajú na „Angriff“ – na útok. To som povedal našim a dostali sme strach. V tej maštali sme boli asi dve hodiny. Keď nás konečne sprievodca vyzval, aby sme sa zoradili a nasledovali ho, boli sme radi, že z tejto horúcej pôdy odchádzame, hoci sme ani nevedeli, ktorým smerom a kam ideme. Keď sme v takejto neistote dorazili do Javšovky, boli tam už zasadené delá a delostrelci v bielych plášťoch a ušiankach. Nevracali sme sa rovno do dediny, ale obchvatom popod Galovu stráň a Viničky, kde bolo ďalšie nemecké palebné postavenie. Tu nám sprievodca povedal, aby sme išli ďalej sami, čo nám ale nebolo jedno. Keď sme prichádzali k dedine, vyletela smerom k mestu raketa a na obzore sa objavil požiar, to horel stoh slamy. Šťastne som sa dostal do pivnice, v ktorej sme prespávali. Tej noci dopadli míny aj do dediny, explodo-

vali pri zvonici a poškodili zrub jednej studne. Keď som sa cez deň stretol s našimi nemeckými „podnájomníkmi“, hrdo mi zahlásili, že Angriff sa podaril.

Asi dva dni nato sme opäť išli ako Arbeitskompánia. Smelo sme prechádzali tradičnými miestami vo vedomí, že po úspešnom útoku sa front kamsi odsunul. Na jednom mieste nás rozdelili a piati s jedným Nemcom sme vyšli z lesa do voľného terénu, kde sme mali v akejsi úžľabine kopať zákop. Šli sme oveľa kratšie ako predtým. Keďže bola jasná noc, porozhliadol som sa a ten terén sa mi zdal akýsi známy. Uistil som sa, že sme v nižnopolokoradzkom chotári, kde mala pole stará mama po matke. Začali sme kopať, samozrejme bez efektu, zem bola zmrznutá na kosť. Zrazu nočný pokoj preľala štylizovaná salva z guľometu, ktorá mi pripomínala rytmus ruskej piesne: Volga, Volga ... Nemecký vojak salvu skomentoval: „Ivan spielt.“ – (Ivan hrá.) Keďže Ivan prestal hrať a štylizované salvy zaznievali z viacerých miest, Nemec to pochopil tak, že sa Rusi dorozumievajú, takže bude lepšie vrátiť sa. Túto príhodu pripomínam aj preto, že nemecký útok sa vôbec nepodaril, že sovietske vojsko ovládlo nové pozície a že sa do bojovej vravy vkomponovala aj „poézia“, čo ma mimoriadne zaujalo. Nemci skutočne 31. decembra podnikli útok na Rimavskú Sobotu, a to nielen z okolitých kopcov, ale aj od Čerenčian. Útočili aj tankami, ktoré sa dostali len po okraj mesta, odkiaľ ich Sovieti zahnali. Stopy po tejto tankovej „operácii“ boli viditeľné na zdemolovaných objektoch a zanechaných pásoch. Z pobytu Nemcov si ešte spomínam, že občas doviezli nejakú hraciu aparátúru, postavili ju poniže dediny a vyhrávali na plné amplióny. Raz viedli dolu dedinou dvoch zajatcov, ktorí mali namiesto obuvi na nohách omotané handry. Miestne obyvateľstvo sa učilo žiť s frontom. Z uvedeného vyplýva, že tento priestor, čo do bojovej aktivity, bol pomerne pokojný. Akákoľvek vzájomná komunikácia ľudí sa však obmedzila, nikto z dediny nechodil ani po pitnú vodu. Ale rodiny mohli denne vykonávať bežnú prácu okolo domu a hospodárskych zvierat. Opatrnosť však nikdy nebolo dosť. Ja, sestra a mama sme často spávali v pivnici u susedov cez cestu, lebo bola pristrannejšia a bezpečnejšia ako naša. Boli v nej „strožliaky“ (matrace naplnené slamou) a prespávalo tu do 20 osôb. Prespávali sme i v pivnici u starých rodičov, ktorá bola mimo obytného areálu. Po onom útoku na mesto Nemci nariadili evakuovať Nižnú Pokoradz. My sme prichýlili manželku maminho bratranca i s dvoma deťmi. Chlapov, ktorí v Nižnej Pokoradzi zostali, zavreli nemeckí vojaci do miestneho kostola, aby ich prinútili k odchodu. Táto dedina veľmi trpela. Boli tu straty aj na civilnom obyvateľstve (mína zabila švagrinú starej mamy), domy a hospodárske budovy boli poškodené. Nemecké vojsko po evakuácii civilného obyvateľstva vyrabovalo všetky opustené domy, dokonca vytrhali dosky z dlážky a povál. Chotár smerom k mestu zamínovali a míny si počas jarných prác vybrali svoje krvavé obete.

V noci z 13. na 14. januára 1945 Nemci z dediny odišli. Počas ich pobytu z našej obce nikto neprišiel o život, nebol vážne poškodený ani jeden dom, ani jedna hospodárska budova. Nemci z obce nič neodvliekli (ani statok, ani ľudí),

nebrali ani hnutelný osobný majetok. Po ich odchode sa v chotári našli tri mŕtvolky, ktoré obec dala pochovať do cintorína na odľahlom mieste. Vedľa cesty, kde sa trasa z dediny ohýba k „Dvom skalám“ smerom do mesta, bol vo svaahu rozbitý nemecký bunker s pozostatkami vojenského výstroja.

V noci, keď nemecké vojsko z obce odišlo, som spal v pivnici u starých rodičov. Krstný otec okolo 8.00 hod. išiel do stodoly za záhrady po slamu do maštale. Keď si ju pripravil a chystal odnieť, od cintorína sa k nemu blížila početná skupina vojakov – už sovietskych. Pristavil sa pri ňom jeden poručík a pýtal sa na Nemcov. Krstný otec bol v zajatí na Ukrajine, takže vedel čo-to po rusky. Dôstojníka doviedol do kuchyne. Ten si na stôl rozložil mapu, ktorú mal v puzdre zavesenom na opasku, a keď zistil, že sa nachádza na Slovensku, medzi Slováckmi, neskrýval radosť. O pár minút bola dedina plná vojakov. Najprv prichádzali od Zacharoviec, Dražíc, Padaroviec, odkiaľ ich nikto nečakal, a potom aj od Rimavskej Soboty. Keď som na obed prišiel domov, na vyšný koniec, z okna povaly nášho predného traktu viala červená zástava. Vojsko sa neustále posúvalo ďalej, smerom k horám – k Strážam. Na druhý deň začali do obce prichádzať evakuanti zo Slovenských Zahorian, ktorých vystaňovalo sovietske velenie. Od nich sme sa dozvedeli, že sa front zastavil kdesi pred Krasokom a Lukovištiami. U nás zostali len akési spojovacie jednotky.

Počas nasledujúcich siedmich dní sme boli opäť nasadzovaní na pomocné práce, teraz pre sovietsku armádu a cez deň. Prvýkrát som bol neďaleko železničnej stanice v Čerenčanoch, v dolinke, ktorú vytvára od nás pritekajúci potok Hrušovo, pri dome pána Kušpála kopat' a stavať kryt pre tam umiestnenú delostreleckú batériu. Vojaci nás nachovali, pre mňa vtedy neznámym jedlom, borščom. Od nich sme sa dozvedeli, že front je kdesi za Teriakovcami, tam mali zamierené aj delá, čo aj z tejto strany bolo ešte nebezpečne blízko. Ale celý deň bolo počuť dunenie diel kdesi na Balockej (Blžskej) doline. Na ďalší deň sme išli cez Rimavskú Sobotu. Tu som prvý raz videl aj rumunských vojakov a dôstojníkov. Prekvapili a udivili ma sovietske vojačky, ktoré so zástavkami v rukách usmerňovali pouličnú dopravu v meste. Za mestskou záhradou desiatky ľudí kopali akúsi priekopu paralelne s korytom Rimavy. Celý deň cestou na Sobôtku v smere Lučenec – Tisovec prechádzalo vojsko: pechota, trény, vojenské autá, obrnené vozidlá. Cestou domov sme sa trochu potúlali po meste. Okrem vojska sme z civilov takmer nikoho nestretli. Rolety na obchodoch boli povylamované, výkladné skrine porozbĕňané, na niektorých objektoch vypáčené dvere. Naposledy sme boli „nasadení“ smerom na Slovenské Zahorany. Šli sme nám známou lesnou cestou, popri ktorej boli v poraste „zastrečené“ delostrelecké batérie. V hore, ktorú sme volali Kozinec, sme z cesty odbočili a dostali sme sa k samote, ktorú obývala rodina Václavikovcov. Tu jedni v stráni kopali nejaký zákop a druhí spillovali stromy ako zátarasy na nejakej málo frekventovanej lesnej ceste. Prácu „riadil“ sovietsky dôstojník, ktorý sa identifikoval ako Sibírčan. Pravidelne vo vojenskej košeli (nám bola zima aj v kabátoch) vybiehal z domu, zabehol na kopec, na ktorom sme zápasili so zamrznutou pôdou a „na-

verímboha“ spustil salvu z guľometu. Toto robil po celý čas. Nepriateľ mu však na našu radosť neodpovedal, pretože toho dňa ustúpil ďalej, čo zrejme onen dôstojník ešte nevedel. Oslobodzovanie tzv. gemerských vŕškov a Rimavskej doliny trvalo do konca januára 1945.

Asi začiatkom februára prišla do obce početná skupina vysokých dôstojníkov sovietskej armády a mužstva na odpočinok a rekonvalescenciu. Neznámi civili dohnali s nimi veľké stádo stepného dobytku (svetlosrstého s veľkými rozložitými rohmi), ktoré uzavreli v jednom dvore. Dôstojníci sa ubytovali po domoch a vojaci vo verejných objektoch (v škole, na „ulici“ – tak sme volali miestny spoločenský dom) a v prázdnych bytoch. Velenie hľadalo dobrovoľníkov, ktorí mali toto stádo po dvoch-troch dňoch oddychu hnať za frontom. Keď sa takí našli, stádo po etapách odohнали až na majer medzi Kriváňom a Zvolenskou Slatinou. Počas pobytu v našej dedine malo vojsko kasárenský režim: budiček, rozcvičku, cvičenie... Početný štáb sanitárov sa staral o doliečovanie. Raz, keď som mal nejaké žalúdočné ťažkosti, bola aj u mňa mladá sovietska lekárka. Dôstojníci absolvovali i nejaké školenia. „Školu“ mali v jednom prázdnom byte. S niektorými vrstovníkmi sme im chodili do „školy“ pľliť a kálat drevo a kúriť v peci. Pretože sa riadili moskovským časom, my sme stávali o 4.00 hod. a kúrili do 6.00 hod., v Moskve to bolo 8.00 hod., a vtedy prichádzali do zamestnania. Iná skupina miestnych mládencov rúbala drevo vo vyhni a kúrila na teplú vodu. Tu mali vojaci a dôstojníci „kúpeľňu“, t.j. otvorené plechové sudy na dvore, v ktorých sa robila hygienická očista. Premietali im tu aj filmy. Pamätám sa na jedno verejné filmové premietanie v stodole. Občanom – záujemcom premietli film Ona bráni vlasť. A ešte na nejakú divadelnú produkciu, ktorú predviedli v kostole pre svojich a miestnych záujemcov. Od kazateľnice po protíľahlú stenu natiahli na drôt záves (akože oponu), účinkujúci vychádzali zo sakristie a do nej aj odchádzali a dej sa odohrával pred oltárom.

U nás býval jeden plukovník s družkou a pucákom (vojenským sluhom). Pôvodným povoláním bol pedagóg. Mal pridelené osobné terénne auto so šoférom. Denne odchádzal na pracovné cesty, podľa jeho vyjadrenia, až k Budapešti. Nosil mi noviny, takže som sa aj azbuke priučil a mal som čerstvé frontové správy z II. ukrajinského frontu. Počas pobytu u nás mal narodeniny. U našich si objednal slávnostnú tabuľu v prednej izbe, ktorú okupoval. Naše ženy mu navarili kuraciu polievku a pripravili aj nejaké zákusky. Pri stole sa zišlo niekoľko vysokých dôstojníkov aj s manželkami (družkami), takže sme ho museli s pucákom rozťahnuť. Potom prizvali aj nás. Sestra pekne spievala a už sme poznali aj frontové pesničky (Kaťuša, Pieseň frontového šoféra ...) a samozrejme, aj niektoré ruské, ktoré vtedy leteli (Podmoskovské večery, Požalej ...). Bol to naozaj vydarený spoločenský večer, na ktorý sa nedá zabudnúť. Tí naši spolubývajúci tvorili kultivovanú dvojicu. Naším prekážalo len to, že nikdy nezatvárali dvere. (Dôvod tohto správania sa mi objasnil až počas prvého pobytu v Sovietskom zväze – nikde nemali kľučky). Mňa ale prekvapoval veľký odstup pucáka (nezdržoval sa nikdy v spoločnosti s plukovníkom a jeho druž-

kou), čo v atmosfére „súduhovania“ bolo až zarážajúce.

Keď tieto zálohy odišli, v obci vznikla akási mocenská prázdnota. Samo-správa nefungovala, neboli nijaké bezpečnostné zložky. Nevedno z koho iniciatívy a na čí pokyn sa „utvorila“ Národná stráž, ktorá mala bdieť nad poriadkom a bezpečnosťou občanov a ich majetku. Bol som v nej aj ja. Mali sme pásy na rukávoch, dokonca aj nejaké pušky, „bdeli“ sme vtedy už v opustenej krčme, v kuchyni, kde sa dalo kúriť a bolo vidieť na cestu. Z ľahkovážnosti a z nevedomosti sme raz asistovali pri veľkom podvode, ktorý sa stal nasledovne. Do obce prišlo nákladné auto a v ňom akási uniformovaní mladíci vydávajúci sa za sovietskych vojakov (Červená armáda mala rôzne uniformy a tvorili ju rôzne národy a národnosti), ktorí sa u starostu „preukázali“ poverením rekvirovať pre vojsko vykrímené ošipané, za ktoré dávali akési „bumašky“ – potvrdenia nárokov na finančnú úhradu štátom. My, ako Národná stráž, sme im pri tomto podvode pomáhali.

1.5 Návrat na fakultu

Front sa nadobro a nenávratne vzdialil. Začal som uvažovať, ako sa realizovať a kde sa zamestnať. Dostal som sa do kontaktu s istým pánom Vulganom, údajne majiteľom mlyna kdesi na Suchánskej doline, ktorý zakladal v Rimavskej Sobotě okresný sekretariát Demokratickej strany. Dal som sa do jeho služieb. Otvorili sme kanceláriu v objekte na rohu námestia a ulice k evanjelickému kostolu. Vchod bol z ulice a sekretariát na I. poschodí. Pracovala so mnou aj mladá dievčina z Klenovca. Podľa pokynov pána Vulgana som do rodnej obce a na Skálnik rozniesol prihlášky do Demokratickej strany. Pán Vulgan mi dal mená a adresy osôb, ktoré mal vytipované ako potenciálnych členov a organizátorov strany. Vtedy sa v Rimavskej Sobotě pred budovou múzea staval pomník padlým sovietskym vojakom. Chodil som ku „komandantovi goroda“ – ruskému veliteľovi mesta, ktorý sídlil na katolíckej fare, pripravovať slávnostné odhalenie pomníka, pri ktorom som mal aj ja verejne vystúpiť za Demokratickú stranu. Z môjho vystúpenia však nebolo nič, pretože sa iniciatívy ujali miestni maďarskí komunisti a radnica. No aspoň som sa zúčastnil na slávnostnej recepcii v bývalom župnom dome (teraz okresnej knižnici), ktorú usporiadal veliteľ mesta pri príležitosti odovzdávania správy mesta do civilných občianskych rúk. Keďže pán Vulgan mi „takticky“ ponúkol miesto okresného tajomníka v Tornali, čo pre mňa bolo nevýhodné a nezaujímavé, odišiel som zo straníckych služieb, ktoré som vykonával asi dva týždne.

Ďaleko lukratívnejšou príležitosťou bolo začatie vyučovania v Rimavskej Sobotě. Prihlásil som sa do školských služieb a okresný inšpektor (J. Miklo) ma prideliť na meštiansku školu. Okrem mňa učiteľský zbor predbežne tvorili: O. Bálint, J. Benko, O. Vargán a O. Laciak. To, že som vedel po maďarsky, ma zblížilo so školníkom, ktorý ma tituloval „tanárúr“ (pán profesor) – takto volali Maďari vyučujúcich na meštianskych školách. Cez neho som sa dostal

k žiackym učebniciam používaným za Horthyho. Veľmi ma prekvapilo, že vo všetkých učebniciach bez výnimky (či to bola maďarčina, zemepis, matematika) bol maďarský otčenáš (Verím v jedného Boha, jednu vlasť a vzkriesenie Veľkého Maďarska = Uhorska) a iredentistické motívy (mapy starého Uhorska a súčasného Maďarska, heslá: „Tak bolo, tak bude“; „Okyptené Maďarsko nie je krajinou – štátom – Veľké Maďarsko je rajom“, a pod.). Otvorená meštianska škola bola koedukačná. Vyučoval som, čo prišlo, dokonca aj matematiku a náboženstvo. Keďže mojím zámerom bolo pokračovať vo vysokoškolskom štúdiu, na meštianke som pobudol len do konca vojny. Za tých pár týždňov som si aspoň overil spôsobilosť na povolanie, ktoré som si vybral.

Keď sa skončila vojna a prichádzali správy, že sa na vysokých školách v Bratislave obnovili prednášky, vybrali sme sa (čitateľovi už známi traja krajanovia: Július A. – medik, Lajo B. – technik a ja) v polovici mája 1945 preveriť si možnosti pokračovania v štúdiu. Na každý prípad sme sa „vybavili“ na celý semester šatstvom, bielizňou a trvanlivými potraťami. Keďže už bolo teplo, posteľnú bielizeň, hlavnicu a perinu (vtedy ešte paplóny neboli „v kurze“) sme nebrali. Cestovanie v tomto povojnovom čase bolo rizikové z rôznych dôvodov. Existovali isté bezpečnostné riziká, ako napr. lúpeže, okrádania. Ja som si pre istotu zašil istý obnos peňazí – bankoviek do kabáta. No rozvrátená a nefunkčná bola najmä doprava. Železničné mosty a viadukty boli zničené, koľajnice vytrhané, nebolo ani vagónov, ani lokomotív, neboli cestovné poriadky, nefungovalo telefonické spojenie ani informačná služba o železničnom spojení. Pripravovali sme sa na rôzne nástrahy. Nevieť sa už rozpamätať, ako sme sa dostali do Lučenca (isto vlakom, ale neviem či cez Feledince – Filákovu alebo Poltár), ale na ďalšiu trasu som nezabudol. Staničná budova v Lučenci bola značne poškodená. Keďže sme mali čas a nikto z nás predtým v Lučenci nebol, išli sme do mesta. Nikdy nezabudnem, že na budovách na námestí boli provizórne orientačné tabule s nápisom: Republika Námesty (malo to byť Námestie republiky). V Lučenci boli bombardovaním zasiahnuté okrem stanice a staničnej budovy najmä kasárne pri mestskom parku (na ich mieste a z ich trosiek sa potom vybudovali tri objekty: obchodná akadémia, rodinná škola a stredná priemyselná škola stavebná). Vlak, ktorým sme ďalej cestovali, vypravili priamo z Lučenca. Nasadli sme do vozňa, aký sme predtým nepoznali. Kupé vo vozni boli vzájomne oddelené prepážkami a do každého kupé sa vchádzalo osobitne z dreveného schodíka, ktorý sa tiahol pozdĺž celého vozňa; týmto schodíkom prechádzal aj sprievodca z kupé do kupé počas jazdy. Železničná stanica vo Zvolene bola v dezolátnom stave – bez okien, dverí a nábytku. Tu sme sa dozvedeli, že zo Zvolena smerom na západ vlaky ešte nepremávajú. Preto sme odišli na výpadovku čakať na nejakú príležitosť. Na nekrytú korbu nás vzalo sovietske vojenské auto a zviezlo nás do Sv. Kríža nad Hronom (dnes Žiar nad Hronom). Ale vlaky nepremávali ani odtiaľto. Bolo potrebné rozhodnúť sa pre inú trasu. V obci boli furmani, ktorí na konských povozoch vozili cestujúcich do Handlovej. Aj my sme našli takéhoto prepravcu, ktorý nás ochotne aj prenoco-

val (býval v poslednom dome v ľavom rade smerom na Handlovú). Ráno sme nasadli na furmanský voz aj s ďalšími zákazníkmi. Kadiaľ sme cez Handlovú prechádzali, všetky obytné domy a hospodárske budovy boli zdevastované, po dvoroch sa povaloval rôzny mobiliár, úžitkové predmety (od hrncov a lavórov až po šijacie stroje) a pobehovali mačky a psy. Táto časť obce až po námestie bola ľudoprázdna, neobývaná. Dve nevybuchuté letecké bomby na námestí boli síce atrakciou, ale aj neklamným dôkazom na vojenskú operáciu. Keďže viadukt za železničnou stanicou bol nefunkčný, nečakali sme na vlak na stanici, ale na voľnej trati na kopci za viaduktom. Podvečer sme sa dostali do Prievidze. Na železničnej stanici bola situácia ako na zvolenskej. V noci prišla búrka a „čakáreň“ nestíhala chrániť pred dažďom všetkých, ktorí predtým polihovali po peróne. Na druhý deň sme sa osobným vlakom doviezli do Hlohovca. Železničný most cez Váh do Leopoldova bol tiež vyradený z prevádzky. Sovietske vojsko ešte v priebehu oslobodzovacích bojov postavilo dočasný pontónový cestný most, po ktorom aj tu cestujúcich vozili prepravcovia na vozoch. V Hlohovci bol ale záujem o cestovanie ďaleko väčší. Vozy, obyčajné upravené rebrňáky, boli cestujúcimi tak nebezpečne „naložené“, že mi nohy voľne viseli z voza a presahovali konštrukciu mosta, ktorý nemal ani zábradlie. Celou cestou som sa strnulo držal rebriny, aby som ani pri najmenšom náraze nespadol do Váhu. Z Leopoldova sme sa už jedným „ťahom“ dostali do Bratislavy. Vozne mali vybité okná, takže vo vlaku bol neustále prievan. Keď sme sa pohýnali zo stanice Grinava (Šenkvice), prievan mi strhol z police klobúk, ktorý vyletel von oknom, zaplachtil vo vzduchu a padol na koľajisko. Asi po dvoch dňoch som išiel na bratislavskú hlavnú stanicu na oddelenie strát a nálezov a na moje veľké počudovanie a radosť som si klobúk mohol vyzdvihnúť.

Ubytovanie som dostal v Štefánikovom domove. Spávali sme iba na matracoch, „šodronoch“ i po stoloch. Nie podľa „noriem“, ale koľko sa nás v izbe zmestilo. V domove sa už aj varilo. Vtedy ešte pretrvával prídelový systém zo Slovenskej republiky a na základné potraviny boli lístky. Ja som nijaké nemal, ale správa domova to tolerovala. Čo sa týka ubytovania (až na nepohodlie) a stravovania (podľa skromného jedálneho lístka; šťastie, že už bola zelenina a dostatok konského mäsa; priznám sa, že fašírka z neho mi veľmi chutila) som nemal žiadne problémy. Musel som sa ale starať o osobnú hygienu aj vtom zmysle, že bolo potrebné prať a žehliť spodnú bielizeň, košeľe, ponožky, uteráky, a pod., čo sa dialo v umyvárňach a na ubytovniach.

Na fakulte bola situácia zložitá. Na štúdium boli zapísaní i takí poslucháči, ktorí bez problémov absolvovali zimný semester 1944/45, pretože buď neboli aktívne zapojení do SNP, alebo sa ich bydlisko nachádzalo mimo povstaleckého územia, ale aj takí, ktorým sa cez Povstanie, či po ňom podarilo dostať do Bratislavy. Napriek tomu, že v prvých mesiacoch roka 1945 sa front priblížil k Bratislave, zápis do letného semestra prebiehal „normálne“. Potom bola skupina poslucháčov, ktorí začali prichádzať až po vojne a situácia okolo týchto študentov bola nejasná. Ja som sa už zmieril so stratou semestra a bol som rád,

že som dostal možnosť dodatočne sa zapísať do letného semestra. Využil som ju so zámerom zapísať si všetko to, čo som ešte potreboval k pripusteniu na I. štátnu skúšku. Z filozofie som si zapísal: metafyzický pokantovský idealizmus a seminár o diele J. Tvrdeho Teória pravdy (u Losského), použitá psychológia a myslenie a fantázia (u Jurovského) a sociologický seminár (u Štefánka). Z histórie: základy numizmatiky a úvod do štúdia heraldiky (u Húščavu), dejiny Slovanov v XVIII. a XIX. storočí (u Perfeckého), dejiny Francúzskej revolúcie a cisárstva (u Varsíka); Slovensko v dobe praveku (u Budinského – Kričku) a grécke dejiny do r. 362 (u Ondroucha). Zo všeobecného základu praktické cvičenia z jazyka slovenského pre pokročilých (u Štolca). Spolu to bolo 31 hodín. Všetko prebiehalo v akomsi provizóriu, v prísluboch na pozitívnu legalizáciu dodatočného zápisu a uznania neprítomnosti v zimnom semestri. Prednášky a cvičenia sa síce „mimoriadne“ pretiahli až do konca júna, ale aj tak to bol pre mňa prikrátky semester. Na nejaký spoločenský život v internáte, na fakulte, na využívanie sa v meste (bolo v ňom veľa vojska, skoro denne prechádzali mestom vracajúce sa vojenské kolóny) neboli veľmi podmienky, ale najmä čas. Prostredie, v ktorom som sa denne pohyboval, bolo prechodom frontu poznačené iba na dvoch miestach: rohový komplex viacpodlažných budov naproti Manderle bol natoľko zničený, že zostali len zdemolované obvodové múry (dnes je to voľné priestranstvo na prístupe k Poriu); a zastavaná ľavá časť bývalej Schön-dorfskej ulice (dnes Obchodnej ulice), ktorej ruiny ustúpili spojovacej ulici medzi Námestím SNP a Námestím M. M. Hodžu. Pamätám sa na mimoriadny priateľský zápas s anglickým klubom Derby County. Išli sme naň ešte pred obedom, aby sme sa dostali na štadión a zaujali výhodné miesta na státie. Štadión na Tehelnom poli bol beznádejne obsadený. Zápas mi utkvil v pamäti preto, že už pri odchode zo štadióna sa predávali noviny s referátom o ňom, o jeho výnimočnosti a o majstrovskom kúsku miestneho súpera (ŠK Bratislava), ktorý vyhral nad obávaným a vyspelým klubom.

Kolokviá som robil od 22. júna do 4. júla 1945. Celkom som ich absolvoval 10, čo „vydalo“ mimoriadnych 25 hodín. Za tento skrátený letný semester som zabsolvoval všetko podstatné aj za zimný semester! Keďže prednášajúci a vedúci cvičení tiež chceli mať prázdniny, vypisovali si termíny v časovo rýchlom poradí (nebolo zvykom dávať termíny pred novým semestrom a počas neho) do začiatku júla. Denne som preto absolvoval neraz aj dve kolokviá (25. 6., 27. 6., 30. 6., 3. 7. 1945). Na každom som dosiahol prospech veľmi dobrý. Zápis do letného semestra mi kvestúra potvrdila až 6. júla a dekanstvo (dekanom bol prof. dr. D. Rapant) postup do ďalšieho semestra až 15. júla, ale bez rozhodnutia, o ktorý semester v poradí pôjde. Hoci časovo budem predbiehať, chcem uzavrieť toto provizórium, ktoré mi pri plnení môjho harmonogramu štúdia psychicky vôbec neprospievalo. Po štvrtom semestri som chcel ísť totiž na I. štátnicu. Hoci som už mal splnené všetky podmienky na pripustenie k I. štátnej skúške, chýbal mi jeden semester. Až 25. októbra 1945 som dostal vyrozumienie tohto znenia, ktoré je zapísané aj v indexe: „V smysle § 2 nariadenia

Slovenskej národnej rady zo dňa 16. mája 1945, číslo 35 započítal Profesorský sbor Filozofickej fakulty Slovenskej univerzity dňa 24. októbra 1945 p. Júliovi Albertimu zimný semester školského roku 1944/45 do riadneho štúdia filozofického. V Bratislave 25. októbra 1945. D. Rapant poverený funkciou dekana. „Neviem si vysvetliť prečo, keď Slovenská národná rada rozhodla už 16. mája, nás fakulta držala v neistote celé mesiace. Ešteže som mal dobré nervy, pevné rozhodnutie a nevzdal sa! Týmto som mal „de jure“ za sebou štyri predpísané semestre a mohol som sa prihlásiť na I. štátnu skúšku.

Cesta domov na prázdniny už nebola taká dramatická. Železničná sieť bola na hlavných ťahoch spriechodnená. Až na jej záver, ktorý sa stal tiež nezbuditeľný. Sedeli sme (už spomínaný „trojlístok“) v uzavretom kupé ako pri ceste z Lučenca do Zvolena. Vedeli sme, že vlak ide iba po Fiľakovo. Rozprávali sme sa medzi sebou, čo budeme ďalej robiť, ako cestovať. Do debaty sa zamiešali spolucestujúci s ponukou, že nás vo Fiľakove prenocujú a ráno sa uvidí, len aby sme s nimi vystúpili na zastávke Fiľakovo. Tak sme aj urobili, ale „dobrodinci“ kdesi zmizli. Na zastávke bola tma, bolo asi 23.00 hod. Vo Fiľakove predtým nikto z nás nebol, nevedeli sme sa orientovať. Nakoniec sme sa vydali pešo po trati na veľkú stanicu, našťastie dobrým smerom. Utrmácaní sme dorazili asi o polnoci do staničnej budovy, ktorá bola plná pasažierov, veď na vlaky v oboch smeroch sa čakalo celé hodiny. Nikto nevedel, kedy pôjde najbližší vlak na Feledince (dnes Jesenské). Nás napadlo ísť za ruským komandantom. Vysvetlili sme mu situáciu a prosili o pomoc. Tento dôstojník vypravil o 2.00 hod. z Fiľakova do Felediniec „mimoriadny osobný vlak“ – akýsi neduživý rušeň a dva otvorené nákladné vagóny, v ktorých sme nadržanom šťastne došli do Felediniec.

Prázdniny som venoval príprave na štátnicu z dejepisu. Okrem toho som absolvoval nezrušenú povinnosť mlatobného komisára. Tentoraz v neďalekej maďarskej obci Zacharovce. Tu ma opätovne zastihla nepríjemnosť. Spával som u majiteľa mláčačky a súčasne strojníka, a to v posteli, ktorú predtým využívali frontoví vojaci. Po pár dňoch ma začalo svrbieť celé telo a nemohol som v noci spať. Bol som nútený navštíviť lekára v Rimavskej Soboti, ktorý diagnostikoval svrab. Predpísal mi akúsi masť na vonkajšie potieranie, odporučil zahodiť všetku používanú bielizeň a vrchné šatstvo „dezinfikovať“ v rozkúrenej peci na pečenie chleba. Receptúra pomohla a ja som sa potom mohol bez zdravotných problémov venovať svojej funkcii a príprave na štátnicu. Pri kolokviách za letný semester prof. dr. A. Jurovský prejavil záujem o moju prácu v zakladajúcom sa Psychotechnickom ústave Povereníctva SNR pre sociálnu starostlivosť, ktorého bol riaditeľom. Cez prázdniny som dostal od neho list datovaný 19. septembra 1945 tohto znenia: „Pripojene Vám posielam tlačivo žiadosti o prijatie do štátnych služieb a dotazník o osobných pomeroch ... Obidvoje vyplňte a zašlite ... podľa možnosti obratom, aby ste prípadne už od 1. októbra t. r. mohli nastúpiť.“ Keďže som sa „necítil“ aj na zamestnanie, aj na študovanie, za ponuku som sa poďakoval.

Akademický rok 1945/46 sa čo do času začal tradične, ale už s nebyvalou novinkou. K zápisu bolo potrebné osvedčenie o národnej a politickej spoľahlivosti, ktoré vydávali nové orgány samosprávy – príslušné národné výbory. Na fakulte pôsobila preverovacia komisia (bol som jej členom), ktorá na základe týchto osvedčení rozhodovala o možnosti zapísať sa alebo zápis odmietnuť. Cieľom tohto opatrenia bolo vylúčiť, resp. nepripustiť k štúdiu aktívnych exponentov HSLŠ, Hlinkovej mládeže, Hlinkovej gardy a Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy. Prekvapilo ma, že som bol ubytovaný vo Svoradove, predtým domove katolíckych vysokoškolákov, ktorého osadenstvo bolo známe svojou ľudáckou orientáciou. Svoradov bol kapacitne ďaleko väčší ako Štefánikov domov. Touto mixážou osadenstva sa správa už poštátneného internátu usilovala zmeniť jeho charakter. Rádové sestry tam ešte zostali, pracovali v kuchyni a vydávali stravu, v prevádzke bola naďalej aj internátna kaplnka. Býval som v „dvojke“ v starom trakte s Jankom H., mojím niekdajším spolužiakom z tísovského gymnázia. Bol to kolega s nevšedným záujmom o literatúru, sám literárne nadaný a činný, veľmi pracovitý, skromný, komunikatívny, ale aj veľmi pobožný katolík. To, že sa často na izbe modlil (a aj ja som cítil záväznosť správať sa pietne) mi neprekážalo, ale to, že denne chodil na ranné omše, to ma už vyrušovalo, najmä keď ho klopaním na dvere „ohlasovali“ kolegovia – spoluveriaci. Obom nám veľmi znepríjemňovali život, najmä spánok – plošnice. Skúšali sme spať aj pri svetle. Zvykli si aj na to a podľa zakódovaného harmonogramu vyliezali na steny a liezli nám do postelí. Usiloval som sa z tohto pre mňa cudzieho prostredia dostať späť do Štefánikovho domova, čo sa mi od letného semestra aj podarilo. Hoci som býval v „trojke“, ale už v dôverne známom a blízkom prostredí.

Zimný semester 1945/46 bol pre mňa kľúčový. Chcel som v ňom vykonať I. štátnu skúšku z oboch predmetov, takže som ho považoval viac za udržiavajúci kontinuitu štúdia, ale zároveň aj za príležitosť plniť podmienky na pripustenie na II. štátnu skúšku, ktoré neboli náročné na štúdium. Z filozofie som si zapísal: noetiku (u Štúra), sociálnu psychológiu (u Jurovského), špeciálnu sociológiu a sociologický seminár (u Štefánka), základné problémy estetiky (u Mukařovského, ale ten z Čiech nechodil, takže nám jeho prednášky dekanstvo škrtlo), J. J. Rousseau a jeho predchodcovia (u Čečetku) a metodické cvičenia I. z filozofie (u Janovjaka). Z histórie: grécke dejiny až po dobu helenistických a seminár zo starovekých dejín (u Ondroucha), latinskú paleografiu (u Húšča-va), dejiny revolučného hnutia v Rusku v XIX. a XX. storočí a dejiny Slovanov v najstaršej dobe (u Perfeckého), svetovú politiku v r. 1871 – 1914 (u Varsíka) a metodické cvičenia I. z dejepisu (u Trochtu). Spolu 30 hodín. Dekanom fakulty v tomto roku bol dr. Ján Bakoš a jej pečiatka bez štátneho znaku mala kruhopsis: Decanatus Facultatis Philosophiae Universitatis Slovacaе Bratislaven-sis.

Prihlásil som sa najprv na štátnicu z dejepisu. Štátnice zabezpečoval od fakulty nezávislý inštitút: Štátna skúšobná komisia pre učiteľstvo na stredných

školách, ktorej predsedom bol J. Hronec. Kanceláriu mala v budove univerzity na prízemí vpravo. Ani táto komisia nemala oficiálne vydaný skúšobný poriadok. Hoci členmi skúšobných komisií boli prednášatelia fakulty, k štátnici nedávali ani otázky, ani tézy, ani nevymedzovali konkrétnejšie skúšané oblasti. My sme len z počutia vedeli, čo je predmetom I. štátnej skúšky: mali ním byť pomocné vedy historické (mimo archeológie, ktorá sa „odbavovala“ štátnym kolokviom), historiografia a prehľad všeobecných dejín. Akýmsi organizačným pracovníkom pri tejto komisii bol pán Svorád (inak „pedel“ – informátor; počas pracovného dňa vždy postával pri hlavnom vchode). Keď kandidát chcel mať nejakú výhodu, bolo treba u neho peňažne zaintervenovať. Nechcel som ísť na skúšku do komisie, v ktorej bol prof. dr. Rapant, lebo som nevedel, ako skúša (on bežné kolokviá nikdy nevypisoval) a na seminároch bol veľmi neprístupný, ba až ironický. „Zásluhou“ pána Svoráda som sa dostal tam, kde som chcel – k prof. dr. Húščavovi, ďalšími examinátormi boli V. Ondrouch a B. Varsík. Hoci podľa legislatívy štátnica bola komisionálnou skúškou, v praxi to tak nebolo. Postupne sme chodili od examinátora k examinátorovi do príslušných pracovní. Na otázky sa odpovedalo hneď, bez akejkolvek prípravy. Štátnicu som vykonal 30. októbra 1945 s veľmi dobrým (1) prospechom.

Tento úspech ma posunul na funkciu vedeckej pomocnej sily v historickom seminári, za čo som dostával mesačný plat, ktorý mi pokryl náklady na internát. Myslím, že to bolo 150 až 200 Kčs. Šéfom historického seminára bol asistent P. Ratkoš a krátku dobu J. Smetana. Úlohou vedeckých pomocných síl (bol ňou aj môj dobrý priateľ Janko T. z Pudmeríc) bola pomoc poslucháčom pri hľadaní literatúry, služba prednášateľom chodiť do univerzitnej knižnice po knihy a s knihami. Napr. Perfeckému nechceli nič požičať, pretože knihy nevracal, čo sme si vždy „zlížli“ my. Robili sme i inventarizáciu kníh dovezených z Maďarska, ktoré boli deponované v osobitnej miestnosti na IV. poschodí pri výťahu. Mojou osobitnou povinnosťou bolo viesť zoznam prihlásených do proseminára, osobne kontrolovať a viesť prezenciu a na záver semestra predložiť prezenčnú listinu prof. dr. Rapantovi, ktorý podľa nej podpisoval vysvedčenia. Kto nevymeškal ani hodinu alebo najviac dve, dostal potvrdenie, že proseminár absolvoval veľmi pilne; kto mal väčšiu absenciu ako štyri prosemináre, ten vysvedčenie nedostal a musel si proseminár zapísať znova. Túto osobitnú funkciu som plnil nasledovne: každý utorok (vtedy býval proseminár) som o 16.00 hod. zašiel do posluchárne č. 4 na prízemí s prezenčnou listinou, do ktorej sa prítomní podpisovali, a to do 16. hod. 15. minúty, kedy do posluchárne vstúpil prof. Rapant a ja som sa s prezenčnou listinou vzdialil. Kolónku bez podpisu som hneď prečiarkol, aby som vylúčil dodatočný zápis. Týmto som sa u prof. Rapanta „zviditeľnil“, čo mi pomohlo v ďalšom štúdiu.

Okrem I. štátnice bolo potrebné uzavrieť zimný semester ako podmienku na ďalší postup v štúdiu, na pripustenie na II. štátnu skúšku a na ubytovanie. Dokopy som v dňoch 25. januára – 7. februára 1946 odkolokvoval, resp. uzavrel 13 hod. (v tom bol jeden povinný seminár z filozofie a jeden z histórie) a splnil aj

podmienky pedagogickej praxe z oboch predmetov. Zo skúšok a seminárov som dosiahol prospech veľmi dobrý. Zvyšok februára 1946 som venoval príprave na I. štátnu skúšku z filozofie, ktorá bola pre mňa neporovnateľne náročnejšia ako štátnica z dejepisu, a to hneď z niekoľkých dôvodov.

Filozofia nebola mojou srdcovou záležitosťou, vybral som si ju pre psychológiu. Stále platili akési staré princípy a predpisy, že filozofiu môžu študovať len znalí gréčtiny, takže aj v časoch, keď už prakticky neboli klasické gymnáziá, sa vyžadovala maturita z gréčtiny. Musel som si podať žiadosť, aby mi túto podmienku odpustili, čo sa aj stalo. Ani na filozofiu neexistovali definované skúšobné požiadavky. Žiadala sa znalosť filozofických problémov na báze dejín filozofie, ktoré sa ale prednášali doslova v zanedbateľnom rozsahu. Rečovo dostupné súborné dejiny filozofie absentovali, k dispozícii boli len Osuského dejiny, ktoré prednášatelia takmer ignorovali. Z literatúry univerzitnej proveniencie som mal „zošity“ – prednášky Tvrdého, ktoré boli síce tematicky štruktúrované (napr. filozofia hodnôt, mravnosti, dejín, a pod.), ale nepokrývali hlavné fenomény filozofického myslenia. Po vojne dostala priestor nová, nám neznáma a dovtedy len okrajovo pojednávaná materialistická filozofia, dialektická a historický materializmus. Pre mňa veľkým prekvapením bolo, že sa do skúšobnej komisie dostal jej slovenský reprezentant I. Hrušovský.

Narýchlo som sa zoznamoval s jeho produkciou (Teória vedy, Engels ako filozof), čo mi ale nevelmi pomohlo. Štátnu skúšku z filozofie som skladal 2. marca 1946. Uspel som aj na nej, ale s prospechom dobre (2). V priebehu skúšky som získal veľmi dôležitý poznatok pre svoju budúcu pedagogickú prax, a to práve u Hrušovského. Neviem si ani dnes vysvetliť otázky, ktoré mi dal. Išlo mu o poučenie, znervóznenie či priam podrazenie? Prvá otázka znela: historický materializmus. Odpovedal som mu vecne, pomerne stručne a to, čo som mal naštudované z dovtedy prístupnej literatúry. Zrejme s tým spokojný nebol, začal mi to ideologicky, politicky dotvárať s aspektom na dejiny a na filozofiu dejín, o čom som vtedy nemal ani tušenia. Druhá jeho otázka, ktorá ma doslova „zrazila“, bola: noetika materializmu, čiže ponáranie sa v podstate do tej istej sféry poznatkov, ktorú som podľa jeho nárokov neovládal. Vtedy som si povedal, že sa nikdy v živote nebudem „vyžívať“ v tom, čo študent nebude vedieť. Otázky z iného okruhu mi ani nepoložil. Nemal som možnosť zisťovať u kolegov, čo ich skúšal. Hádám predsa len zvažil, ako „zbehlý“ som mohol byť vtom čase v marxistickej filozofii a uznal, že predsa som len akú-takú orientáciu preukázal a vzhľadom na dosiahnuté výsledky u ďalšieho examinátora (bol ním S. Štúr) s úspešným ukončením skúšky súhlasil. Poučený a motivovaný skúškou u Hrušovského som sa začal zaujímať o filozofiu dejín.

Letný semester akademického roku 1945/46 bol tiež rozhodujúci pre včasné ukončenie štúdia. Naprogramoval som si doň splnenie podstatnej časti podmienok na pripustenie na II. štátnu skúšku, naštartovanie záverečných diplomových prác a prípadné rozšírenie aprobácie, keďže dejepis mal na školách malú dotáciu hodín; podobne aj filozofia, ktorá sa navyše učila iba v dvoch najvyšších roční-

koch. Využil som skutočnosť, že som bol opäť oslobodený od kolegiátneho a po riadnom zápise (22. 3.) som požiadal aj o dodatočný (legalizovaný 8. 5.). Celkom som si zapísal 44 hodín, čo výrazne zasahovalo najmä do môjho stravovacieho režimu. Keď som sa nestíhal vrátiť na obed do internátu, chodil som do Luxoru – ľudovej samoobslužnej jedálne pri stoloch, ale aj na „stojke“. Zákazník pri príchode dostal konzumný lístok, do ktorého mu zapisovali konzumáciu pri každom pulte a pri východe to zosumarizovala a vyinkasovala pokladnička. Z histórie som mal zapísané tieto prednášky a cvičenia: latinská paleografia (Húščava), dejiny revolučného hnutia v Rusku v 19. a 20. storočí, dejiny Slovanov v najstaršej dobe (Perfeckij), svetová politika v rokoch 1871 – 1914, české dejiny v dobe husitskej, dejiny Európy v 17. storočí a seminár z novovekých dejín (Varsík), seminár zo slovenských dejín (Rapant) a metodické cvičenia II. z dejepisu (Trochta). Z filozofie: grécke myslenie a seminár o gréckom myslení (Štúr), psychologické výskumy, psychológia citov, psychológia rodinného života (Jurovský), špeciálna sociológia (Štefánek) a metodické cvičenia II. z filozofie (Janovjak). Ďalej išlo o prednášky a cvičenia pokrývajúce pedagogickú kvalifikáciu (okrem späť s aprobáciou): novšie pedagogické smery, problémy všeobecnej pedagogiky a pedagogický seminár (Jurovský) a školská hygiena (Mucha – prednášal na lekárskej fakulte). Plánoval som si rozšíriť aprobáciu o francúzsky jazyk, takže som si zapísal: le moyen âge français (francúzsky stredovek) a la poésie contemporaine française (súčasná francúzska poézia) – Chollet. Od 21. 5. – 1. 6. 1946 som získal celkom 10 vysvedčení za skúšky a semináre (tých som absolvoval až päť!) a povinnú prax (náčuvy). Spolu to „obnášalo“ 14 hodín.

Keďže podmienkou získania kvalifikácie bolo predloženie záverečných (diplomových) prác z oboch predmetov, z filozofie som si zvolil tému: Filozofia československých dejín (u Štúra) a z dejepisu, pretože som od začiatku inklinoval k regionálnej histórii – Comitatus Rimaviensis (u Rapanta), čo bolo kolegami považované za veľmi odvážne, pretože u tohto profesora robil práce málokto, a iba výnimočne. Ešte pred „zadministrovaním“ tohto rozhodnutia som začal s vyhľadávaním a štúdiom literatúry, edícií prameňov a robil som si výpisky. Ako prvá bola na rade opäť práca z histórie. Pripomínam, že vtedy neexistovala nijaká funkcia vedúceho práce a na programe neboli ani nijaké konzultácie. Prvý a zároveň posledný môj osobný kontakt so Štúrom a Rapantom bol pri podpise, odsúhlasení témy.

Okrem študijných povinností treba spomenúť i nezabudnuteľné zážitky. Na fakulte sme si založili stavovskú organizáciu Filozof, v ktorej som sa stal tajomníkom. Svojich delegátov sme poslali i na festival mládeže do Prahy. Vytvorili sme tím informátorov, ktorý pomáhal „balekom“ pri zápise. Z podujatí tohto spolku si spomínam na stretnutie s vysokoškólákmi z Palackého univerzity v Olomouci a na výlet na historický Devín v máji 1946. Chceli sme nadviazať na štúrovcov a vytvoriť tradíciu stretávania sa vysokoškólákov – filozofov na Devíne. Keďže nešlo o turistické podujatie, ale slávnostné stretnutie, ako funk-

cionár spolku som si po prvý raz samostatne kúpil nový oblek. Na vzhľad veľmi pekný, svetlosivej farby s jemným modrým páskom, ľahký a príjemný na nosenie, ale bol nekvalitný – veľmi sa krčil. Celé toto podujatie trpelo neujasnosťou zámeru, netešilo sa predpokladanému záujmu, prebiehalo neorganizovane a skončilo sa „dostratena“. Profesor Rapant zakladal historickú spoločnosť, ktorej ustanovujúci zjazd bol v Piešťanoch, aj za prítomnosti kolegov zo seminára.

Spoločenský život v internáte nadobudol novú dimenziu. Pravidelne sa konal tanečné zábavy, ktoré bývali v jedálni. Obyvatelia Štefánikovho domova si pozývali kolegyně a partnerky a naša izba vtedy slúžila ako šatňa a prezliekareň pre dámy. Zažil som i triumfálny príchod J. B. Tita do Bratislavy, jeho nadšené pozdravovanie davom na uliciach, ktorými prechádzal. V internáte som prežil aj prvé parlamentné voľby, do ktorých kandidovali štyri strany: Strana práce (chápaná ako bývalá sociálno-demokratická), Demokratické strana, Komunistická strana a Strana slobody (vnímaná ako katolícka). Volebná miestnosť bola priamo v internáte. Osadenstvo internátu vililo prevažne Demokratickú a Komunistickú stranu. Strana práce dostala len jeden hlas a Strana slobody ani jeden. Po skončení volieb sme do neskorej noci sledovali svetelné noviny pri Avione, ktoré prinášali priebežné výsledky volieb. Na záver semestra sa v internáte udiala jedna mimoriadna udalosť. Stále platil lístkový systém na potraviny. Správa internátu dostávala na ubytovaných prídely potravín a potraviny (konzervy) zo zásielok UNRRA. Samospráva, reagujúc na podozrenie zo zneužívania prídely kuchyňou, sa rozhodla, že zásoby potravín v sklade kuchyne patria ubytovaným a svojvoľne ich porozdeľovala. Správa internátu nedokázala tomuto prehmatu zabrániť, len presadila odmietnutie ubytovania iniciátorom akcie v novom akademickom roku.

Ostatný študijný rok 1946/47 sa skončil tak, ako som pri zápise do zimného semestra nemohol predpokladať ani vo sne. Ubytovanie som dostal opäť v Štefánikovom domove, tento raz už v „dvojke“. Mojm spolubývajúcim bol Ján T., poslucháč Vysokej školy obchodnej v Bratislave. Bol mojm najnepríjemnejším „spoluobyvateľom“. Z poslucháčov menovanej školy sa v internáte vytvorila skupina, ktorá holdovala predovšetkým nočným radovánkam a štúdium odsunula na vedľajšiu koľaj. Iste pochádzala z majetnejších rodín, pretože si za peniaze objednávala u menej majetných kolegov spracovávanie rôznych úloh, ba dokonca aj vykonanie skúšok, na čo examinátori pri svojej nedôslednosti a nepozornosti vôbec neprišli. Peniaze stál aj nočný život. Môj spolubývajúci prichádzal nadránom na izbu v podnapitom až opitom stave, do kosti presiaknutý cigaretovým dymom. Potom jeden-dva dni dospával a polihoval, aby sa opäť odpočínutý vrhol do ďalšieho nočného dobrodružstva. Dojal ma najmä, keď som sa v januári 1947 vrátil z vianočnej pauzy uzavrieť semester. Z pracovného stola som na izbe našiel len hľbu dreva a dosák, moje posteľné prikrývadlo poprepáľované cigaretami, môj študijný materiál porozhadzovaný a poškodený. To som vtedy ale už vedel, že nebudem dlho jeho spolu-

bývajúcim. Na túto izbu mám aj ďalšiu nepríjemnú spomienku, ktorú som si ale zapríčinil sám. Jedného zimného dňa bol pred budovou univerzity veľký míting pri príležitosti sprevádzkovania mosta cez Dunaj. Konštrukciu mosta postavila sovietska armáda a vrchný veliteľ II. ukrajinského frontu, maršal Malinovský, ju slávnostne odovzdával verejnosti. Medzi zvedavcami som bol aj ja. Keďže celý čas padal dážď so snehom a nemal som dáždnik, veľmi som premokol a hoci som mal zimný kabát, bola mi aj tak zima. Keď som prišiel do izby, postavil som sa ku kachľovej peci, aby som sa čo najskôr ohrial a usušil, ale tak, že mi začal na chrbte tlieť zimník, čo som zbadal až podľa zápachu, ktorý sa šírila z mokrej tlejúcej látky znehodnoteného zimníka. Ale už ku škole, na fakultu, ktorej dekanom bol E. Perfeckij.

V zimnom semestri 1946/47 som si zapísal z filozofie tieto prednášky a cvičenia: logika (Štúr), problémy vedeckej metódy (Hrušovský – z prevencie a taktických dôvodov), vôľa a konanie a seminár o súčasnej psychologickéj tvorbe (Jurovský), sociologický výskum Slovenska a sociológia robotníckej triedy (Štefánek), metodické cvičenia III. z filozofie (Janovjak). Z histórie: revolučné hnutie v Rusku v II. polovici XIX. storočia (Perfeckij), slovenské osudy v dobe dualizmu a seminár zo slovenských dejín (Rapant), české dejiny po bitke na Bielej Hore, národnostný problém Uhorska v strednom a novom veku a všeobecné dejiny v dobe reformácie a protireformácie (Varsík), najstaršie dejiny Prednej Ázie (Ondrouch) a metodické cvičenia III. z dejepisu (Trochta). Spolu to bolo 31 hodín. Na prednášky som chodil len sporadicky, pravidelne len na dva semináre, ktoré mi ešte chýbali ako podmienka na pripustenie k II. štátnej skúške a na metodické cvičenia III., kde išlo o samostatné výstupy na gymnázium. Hoci som z výučby mal už aj vlastné skúsenosti, predsa len výstup pred kolegami, vyučujúcim a študentmi v staršom školskom veku bol o čomsi inom. Z dejepisu som mal hodinu v septime na Gymnázium na Kozej ulici, kde som preberal učivo o Francúzskej revolúcii a z filozofie tiež v septime na Gymnázium na Ulici Červenej armády išlo o učivo z psychológie, o citoch.

V priebehu zimného semestra sa však udiali pre mňa osudové veci. Po vojne bol na stredných školách nedostatok kvalifikovaných vyučujúcich, najmä na prinavrátenom území. Rozširovaním výučby bol tento nedostatok čoraz citeľnejší. Na fakultu chodili výzvy k poslucháčom z Povereníctva školstva, aby sa zapojili do riešenia tejto nepriaznivej kádrovej situácie. Tieto výzvy ma oslovili. Šiel som sa informovať na Povereníctvo, a tu som sa stretol s mojím bývalým profesorom z tisovského gymnázia, ktorý bol zodpovedný práve za personálne otázky. Nakoniec sme sa dohodli, že od druhého polroka školského roku 1946/47 nastúpim na gymnázium do Lučenca, kde akútne potrebovali práve dejepisára. Na mojom rozhodnutí sa podpísali tieto udalosti:

1/ Už som mal splnené všetky podmienky na II. štátnu skúšku. Chýbajúci VIII. semester bol vlastne len administratívnou formalitou. Zapísal ma doň môj dobrý priateľ Jožko H., Záhorák z Brodského a spoluštudujúci, čo do odboru i semestra. Zapísal mi 15 hodín prednášok, za ktoré som zaplatil 120 Kčs kole-

giátneho. Postaral sa mi o testy a abtesty, uzavretie semestra a poslanie prihlášky na štátnicu. V podstate som mal uzavreté aj excerpovanie na záverečné písomné práce.

2/ Nemal som iné ambície ako byť stredoškolským profesorom. Ponúkané miesto bolo pre mňa veľmi výhodné – veľká škola blízko domova.

3/ Naši začali s prestavbou neobývaného predného traktu, pretože čelný a jeden bočný múr sa už natolko rozpadli, že sme ich museli podopierať hranolmi a brvnami. Napriek tomu každú chvíľu, najmä po daždi a za vetra, hrozili zrútením sa. Vstupom do školských služieb odpadli výdavky na pobyt v Bratislave a naopak vznikla možnosť prispievať finančne, lepšie povedané vracieť peniaze do rodinnej pokladne.

Nebudem sa zaoberať mojou pedagogickou činnosťou ani novým prostredím, sústredím sa len na ukončenie môjho štúdia. Do zamestnania som nastúpil 1. 2. 1947 do rozbehnutého školského roku, teda som nemal šance vytvoriť si priaznivejšie podmienky na písanie záverečných prác a prípravu na ústnu skúšku. Hodiny filozofie som nedostal vôbec a hodiny dejepisu som mal len v kvinte a sexte (starovek, stredovek). Úväzok som si dopĺňal cudzími predmetmi (náukou o hospodárstve a prírodopisom). Príprava na vyučovanie ma osobitne nezaťažovala, učil som v paralelkách a písomné prípravy sa ešte nerobili. Pedagogická prax mi pomohla „sprehľadniť“ dejiny, objavovať ich vzťahy, fenomény doby. Vecné učivo sa totiž muselo didakticky spracovávať a prezentovať už aj z toho dôvodu, že učebnice neboli. Riaditeľ školy M. Trnovský ma zaťažil len triedníctvom v V. A, dozorom nad „mliečnou akciou“ (desiate pre študentov) a rozdeľovaním učebných pomôcok a iného tovaru dodaného UNRRA. V novom spoločenskom prostredí som nehľadal a neusiloval sa o nijaké vážnejšie pozície. Stal som sa len tajomníkom miestneho odboru Matice slovenskej a z tejto funkcie som bol aj na jej valnom zhromaždení v Partizánskom. Osobné starosti som nemal. Býval a stravoval som sa v internáte a domov som mohol odskočiť hocikedy, aj na otočku. Bol som rád, že prof. Rapant moju záverečnú prácu akceptoval, a tak som sa prihlásil na ústnu skúšku z dejepisu na jesenný termín roku 1947.

Predmet ústnej skúšky z dejepisu na II. štátnej skúške mi bol známy iba čiastočne. Vedel som len to, že sa už prof. Rapantovi nevyhнем, pretože ťažiskom skúšky boli slovenské a svetové dejiny, ktoré mali aj na tejto štátnici (od prvej nedefinovanú) reprízu. Ako ďalší členovia komisie prichádzali do úvahy Ondrouch a Varsík – jeden či obaja a nakoniec obaja. Záverečná práca sa vtedy neobhajovala. Ústnej skúške predchádzala písomná na spôsob písomnej maturity s tým rozdielom, že každý kandidát dostal v obálke osobitné zadanie, ktoré bolo treba splniť za 4 hodiny. V dlhých laviciach sme sedeli po traja. Opustiť miestnosť bolo možné len po dvoch hodinách a po jednom. Nad všetkým bdel predseda Štátnej skúšobnej komisie J. Hronec. Ja som ako zadanie dostal Uhorsko-poľskú úniu od Ondroucha. Až po úspešnom zvládnutí tohto kroku som mohol ísť na ústnu skúšku stanovenú na 6. decembra 1947. Priebeh ústnej

skúšky bol ako pri I. štátnici, nie pred komisiou, ale u každého examinátora v jeho pracovni. Ako k prvému som išiel k prof. Rapantovi. Skúška bola akousi rozpravou na témy: dynastický problém na Veľkej Morave, stredoveké mestá na Slovensku, reformácia a skončili sme maďarizáciou. Videl som, ako mi do protokolu zapísal veľmi dobre, ale dodal znamienko odčítania (-) s poznámkou: „Toto som už dávno nikomu nedal.“ Zmienil sa aj o mojej záverečnej práci. Nie veľmi lichotivo, ale s uznaním. Hodnotil ju ako kompilát, čo ma mierne zarazilo, pretože som si sľuboval urobiť si z nej „odpich“ na dizertačnú prácu. Protokol mi dal dokonca do ruky, aby som ho predložil ďalším examinátorom. Po tomto úspechu skúška u Ondroucha a Varsíka prebehla veľmi hladko s výsledkom veľmi dobre.

Čo sa týka ukončenia filozofie, mal som dosť starostí so záverečnou prácou. Predovšetkým s metodikou jej spracovania, ale aj s jej „vyhotovením“, pretože som ju klepal na písacom stroji, ktorý nemal mäčkene a ani pre slovenčinu typické písmená: ä, ô. Musel som to dopĺňať ručne. Ešte šťastie, že na technickú úroveň a na vizuálny dojem sa dôraz nekládol. Táto práca sa ukázala pre mňa veľmi prínosnou, najmä pre moju neskoršiu špecializáciu – didaktiku vyučovania dejepisu. Pri jej koncipovaní som sa zoznámil s názormi všetkých českých historikov (Palacký, Pekař, Goll, Masaryk) a uznávaných filozofov dejín až po marxistickú koncepciu prezentovanú Marxom, Engelsom a Leninom. K príprave na ústnu skúšku som už mal viac literatúry k dejinám filozofie (Tvrdý, Höffding), na trhu už bola aj marxistická filozofia a našťastie Hrušovský už v komisii nesedel. Ale aj tak ústna skúška zostávala veľkou lotériou, pretože jej predmetom mali byť aj také disciplíny, ktoré nikto neprednášal a ktoré neboli pokryté dostupnou literatúrou (napr. etika, estetika, metafyzika). Z výpisu prednášok a cvičení za jednotlivé semestre je zrejmé, že sa prednášala predovšetkým psychológia a sociológia. Po schválení záverečnej práce, bola hodnotená lepšie ako z dejepisu, som sa na ústnu skúšku prihlásil na jarný termín 1948. Počas skúšky som sa ubytoval „načierno“ u priateľa v internáte v Horskom parku. Na písomnú prácu som dostal tému Psychológia práce od Jurovského. Pred ústnou skúškou som sa s „domácom“ bavil o nových trendoch vo filozofii na fakulte. Upozornil ma, že hitom je existencializmus. Dal mi literatúru a dobre urobil. Dostal som naozaj takúto otázku a zvládol som ju k mojej i examinátorovej spokojnosti. Ústnu skúšku s prospechom dobre (2) som absolvoval 31. mája 1948. Examinátormi boli Štúr a Jurovský. Kvôli štátnici som ani nevolil. Takto som sa stal kvalifikovaným stredoškolským profesorom a mohol vyučovať dejepis a filozofiu na stredných školách s vyučovacím jazykom slovenským. Dostal som o tom len vysvedčenie. Diplomy sa vtedy nedávali a neboli ani slávnostné promócie.

Na základe spomienok som zrekonštruoval svoju mladosť, svoje intelektuálne a morálne dozrievanie (citovému, ktoré ma tiež neobišlo, som sa vyhol), ktorého vyvrcholením bola profesijná kvalifikácia, jasnozrivo vyvolená, pretože

ma plne uspokojovala a zostal som jej (až na nemorálne a nezákonné vyradenie v 70. a 80. rokoch) verný celý život. Na spoločenskú požiadavku som sa k nej na moje osobné potešenie vrátil aj v pokročilom postproduktívnom veku. Myslím a dúfam, že aj na prospech školstva a dorastajúcej generácie, ako aj histórie a jej spoločenského zhodnocovania či teórie a praxe dejepisného vyučovania.

2 Profesijná dráha

2.1 Stredoškolský profesor

2.1.1 Gymnázium v Lučenci

Ako som už v predchádzajúcej kapitole mojich spomienok uviedol, mojím prvým pôsobiskom bolo Gymnázium v Lučenci. Do služby som nastúpil 1. februára 1947 a na tejto škole som pôsobil do 31. augusta 1950. Ešte ako zapísaný poslucháč (v VIII. semestri) som bol podľa súdobých predpisov pracovno-právne zaradený ako výpomocný učiteľ (do 30. júna 1947), od 1. septembra 1947 ako suplujúci profesor (absolvent fakulty bez II. štátnej skúšky) a od 1. septembra 1948 ako dočasný profesor (plne kvalifikovaný na stredné školy). Toto gymnázium dostalo v roku 1947 čestné pomenovanie po novohradskej rodáčke, slovenskej spisovateľke – Božene Slančíkovej-Timrave², ktorá vtedy ako slobodná a bezdetná žila u svojej vydatej netere v učiteľskej rodine Petriwaldských v Lučenci.

Budova gymnázia (dnes je v nej základná škola s vyučovacím jazykom maďarským) bola rozľahlá, obdĺžniková, dvojpodlažná, natretá nažltlo. V čase môjho pôsobenia nemala ani popisné identifikačné číslo. Rozkladala sa za areálom kalvínskeho kostola, medzi hlavnou ulicou a výpadovkou do Opatovej (smerom na Rimavskú Sobotu a Košice)³ a vedľajšou súdežnou, vedúcou z námestia poza kalvínsky kostol.⁴ Priečelím bola orientovaná k Opatovej, tu bol aj hlavný vchod. Pred budovou bolo voľné priestranstvo ohradené nízkym železným plotom, chudobné na stromy a inú ozdobnú vegetáciu, s pomníkom padlým Červenoarmejcom, aké sa po fronte stavali vo všetkých našich mestách. Okrem hlavného vchodu bola budova ešte prístupná bránou z vedľajšej ulice (teraz Begovej), priechodnou na povozy a malé nákladné autá. Gymnázium nemalo dvor, len miniatúrny, štvorstrannou budovou uzavretý, holý nezatravný priestor (skôr akési átrium) so studňou na úžitkovú vodu, ktorá sa čerpala ručnou pumpou. V budove gymnázia nebola pitná voda. Na moje veľké prekvapenie, Lučenec nemal vtedy verejný vodovod ani kanalizáciu. Úžitková voda bola k dispozícii z uvedenej studne v obyčajných umývadlách po učebniach⁵

---

² Keďže gymnázium ešte nemalo novú pečiatku a bolo treba vydať vysvedčenia, každý triedny musel názov školy vypisovať ručne a každý si to robil po svojom. Jedni písali Gymnázium B. S. Timravy, iní Boženy Slančíkovej Timravy, ďalší B. Slančíkovej-Timravy... Kolega Karol K., ktorý sa nikdy s triednickou agendou neponáhľal, vzniesol pripomienku, ako má písať názov gymnázia. Riaditeľ rozhodol, že jednotne a my, čo sme sa ponáhľali a písali svojsky, sme museli vysvedčenia prepisovať.

³ Kým sa neurobil cestný obchvat Lučenca od Vidinej poza Opatovú, celá doprava od Zvolena na Rimavskú Sobotu a Košice (a opačne) išla cez mestské komunikácie (Zvolenskú cestu, Partizánsku ulicu, Námestie republiky, Ulicu T. G. Masaryka a Karmánovu).

⁴ Aj teraz sa výpadová ulica do Opatovej nazýva Karmánová a súdežná je Begova.

⁵ Spomínam si na príhodu, ako si mladý katolícky katechéta na svojej prvej hodine v triede pri zstupe z pódia nechtiac pristúpil sutanu a spadol do umývadla s vodou. Prišiel do zborovne celý

a v iných priestoroch, kde bola voda na umývanie rúk potrebná. V budove školy boli len suché toalety, zabudované v čelnom trakte, prístupné pre osadenstvo z chodby a na odvážanie a dovážanie fekálnych nádob z dvora, čo sa dialo na špeciálne upravených povozoch ťahaných koňmi.⁶ Budova sa vykurovala lokálne drevom. Počas môjho pôsobenia bolo v objekte školy 16 učební, kresliareň, skromná telocvičňa, prírodovedný kabinet, veľmi bohatá profesorská knižnica (počas môjho pobytu mŕtva, nebol v nej systém, knižky neboli skatalogizované a väčšinou boli maďarské), zborovňa, hovorňa, riaditeľňa a byt školníka. Interiér budovy bol podľa ústneho podania počas frontových udalostí v decembri 1944 a v januári 1945 značne vyrabovaný. Hoci bol Lučenec značne poškodený leteckými náletmi a delostreleckou paľbou, celý areál jadra mesta vrátane budovy gymnázia „prežil“ vojnu bez väčšej ujmy.⁷

Keďže spádovou oblasťou gymnázia bolo aj Modrokamensko – odkiaľ sa nedalo denne dochádzať – gymnázium malo vlastný chlapčenský internát na Vajanského ulici, v ktorom som istý čas býval aj ja ako nájomník či „vychovávateľ“. Internát bol na periférii mesta ako solitér v priestore, kde z hlavnej cesty na Bušince odbočovala cesta do Mikušoviec. Táto budova, pôvodne ako prechodná ubytovňa maďarského a nemeckého frontového vojska, bola značne poškodená (ale už opravená), a v jej areáli (okrem volejbalového ihriska mala aj obrábané plochy) sa údajne vyrábali ľudské kostry a vojenský inventár. V budove internátu bol lokálny rozvod úžitkovej vody zo studne čerpanej elektrickým agregátom, splachovacie (väčšinou nepoužiteľné), ale aj suché záchody. Voda slúžila na potreby kuchyne a hygieny chovancov (umyváreň, sprchy). Vykurovanie objektu bolo lokálne drevom. Internát tvorila jednoposchodová budova s kuchyňou, jedálňou, študovňou, spálňami, s bytom pre riaditeľa, samostatnými izbami pre vychovávateľov a nevyužitými priestormi na bývanie.⁸ Internát nemal domovníka a okrem kuchynského žiadny iný obslužný personál, takže si chovanci sami udržiavali poriadok a hygienu a sami si aj kúrili.

Za môjho pôsobenia na gymnáziu bol riaditeľom Mirko Trnovský. Podľa vtedajšej nomenklatúry štátny profesor s aprobáciou dejepis – zemepis. Väčšinou sa však venoval výučbe zemepisu a ešte z prvej republiky bol známy ako autor učebnice zemepisu pre gymnáziá. Zriaďovať gymnázium do Lučenca prišiel po II. svetovej vojne z Prešova. Hoci bol už v pokročilom strednom veku, bol mladoženáčom. K svojmu veku mal pomerne mladú ženu, pochádzajúcu zo všeobecne v regióne uznávanej rodiny (Viestovci) a malých synov. Do zamestnania chodil vždy upravený, v komunikácii bol kultivovaný, s prirodzenou autoritou a pedantériou v školskej agende, akú vyžadoval aj v dokumentácii

---

užialený nad tým, ako sa „postaral“ o autoritu.

⁶ Vyvážanie fekálií, najmä v lete a za dažďa, zamorovalo celé ovzdušie.

⁷ Dňa 25. decembra 1944 dopadlo na budovu gymnázia 9 delostreleckých granátov, ale ich deštrukcia bola dávno pred mojím príchodom zahladená.

⁸ Ak boli medzi chovancami maturanti, tieto nepravidelne obývané priestory im prideloval riaditeľ internátu ako spálne a študovne.

triednych učiteľov. Ku mne ako k začínajúcemu pedagógovi bol mimoriadne ústretový. V kompetencii riaditeľa bolo rozdeľovanie triednictva, stanovovanie učebných úväzkov a iných školských povinností, zvolávanie porád, klasifikačných konferencií, hospitácie, kontrola vedenia triednych kníh a výkazov, zabezpečovanie suplovania, prijímanie sľubu vernosti nastupujúcich pedagógov, písanie hodnotení na vyučujúcich a vo vzťahu k žiakom a študentom ich prijímanie a uvoľňovanie. V riaditeľskej agende mu pomáhal tajomník. Bol ním Ján L., jeho kolega ešte z Prešova, a tohto doménou bolo zostavovanie rozvrhu hodín. Posúdiť pedagogické pôsobenie riaditeľa neviem, nepozýval nás na svoje vyučovacie hodiny na hospitácie. Raz som po ňom v priebehu školského roku preberal vyučovanie a vtedy som zistil, že veľmi zaostáva s učivom. Študenti to zdôvodňovali tým, že kým všetci neovládali učivo, s novým ani nezačínal. Gymnázium podliehalo Poverenctvu školstva a od roku 1949 Krajskému národnému výboru (KNV) v Banskej Bystrici. Naším krajským školským inšpektorom sa stal dr. Ján Mikleš, ktorý mal ešte z Prešova mimoriadne dobrý vzťah k riaditeľovi. Myslím si, že práve vďaka tomuto vzťahu ďakujem aj za moje „zviditeľnenie“ u nadriadeného orgánu. Riaditeľ ma spoznal ako dôveryhodného, spoľahlivého a odborne i osobne zrelého človeka. Bol som mladý, slobodný a teda aj mobilný, politicky nezaťažený minulosťou a bezstranícky. Len týmito okolnosťami si viem vysvetliť, že na dotazy odboru školstva KNV mňa – neznámeho – odporúčal riaditeľ do funkcie riaditeľa Gymnázia v Tornali a posúval ma do rôznych aktivít školského odboru KNV, o ktorých ešte bude reč.

Profesorský zbor svojím počtom a aprobačnou štruktúrou zodpovedal potrebám 8-ročného gymnázia (v každom ročníku s paralelkou) zdomácneneho za Slovenskej republiky ako jednotného štandardu⁹ a zmenenej školskej politike v dôsledku skúseností z II. svetovej vojny a spoločensko-politických potrieb obnoveného štátu.¹⁰ Z profesorského zboru pôsobiaceho na gymnázium za maďarskej okupácie zostali len dvaja (Gustáv G. a dr. Zoltán M. – obaja pôsobili na tejto škole už za ČSR). Nový zbor sa generoval najmä v školskom roku 1945/46. Vytvorili ho poprekladaní profesori z iných gymnázií, učitelia zo škôl nižšieho typu (z mešťanok) a novonastupujúci absolventi filozofickej fakulty v podstate miestneho pôvodu (bývalí študenti gymnázia), ako aj katechéti rím. kat. a ev. a. v. náboženstva. Z pôvodného zboru československého gymnázia sa po vojne okrem dvoch uvedených nikto nevrátil.¹¹ Ako som už naznačil, kvalifikačná štruktúra členov zboru kopírovala celoslovenský stav na stredných školách na prinavrátenom území. Z počtu okolo 20 členov profesorského zboru plne kvalifikovaná bola len štvrtina,¹² taký istý podiel predstavovali suplujúci

---

⁹ Zanikli napr.: reálky, klasické i reálne gymnáziá.

¹⁰ Vytesnenie nemčiny, latinčiny, zavedenie ruštiny, politickej ekonómie, náuky o hospodárstve.

¹¹ Dr. Zoltán M. mal rodinný dom vo Fiľakove a Gustáv G. v Lučenci.

¹² Riaditeľ gymnázia, Július Č., Karol K., Zoltán M., Gustáv G., Pavol L.

profesori a ostatok tvorili odborní učitelia s kvalifikáciou na meštianske školy.¹³ Dlhotrvajúcim problémom bol akýsi pretlak a nedostatok niektorých aprobácií,¹⁴ takže nekvalifikovane odučené hodiny predstavovali značný objem, pričom v učebných plánoch boli aj také vyučovacie predmety, ku ktorým vlastne nebola ani zodpovedajúca kvalifikácia.¹⁵ Odborní učitelia, až na dve výnimky, vyučovali len v I. – IV. ročníku. Ku charakteristike profesorského zboru patrí aj to, že väčšina jeho členov bývala v mieste školy. Denne dochádzali len piati – a to z Poltára, Filáкова, Haliče a dvaja z Tomášoviec. Z mužských členov pedagogického zboru sme boli slobodní len štyria a naopak, zo ženských členiek boli vydaté len dve, aj tie sa v zbore doslova len mihli. Počas môjho pôsobenia boli personálne zmeny len minimálne. Do takto stabilizovaného zboru zasiahol školský zákon z roku 1948, ktorý I. – IV. ročník vyčlenil do samostatnej jednotnej strednej školy, takže od školského roku 1948/49 bolo gymnázium len štvorročné, čo malo dopad na početný stav a aprobačnú štruktúru profesorského zboru.

Profesorský zbor na gymnáziu bolo spoločenstvo slobodných, samostatných osobností, zviazaných iba spoločným zamestnávatel'om a rovnakým spoločenským poslaním, podložené vzájomným rešpektom a úctou dôstojnou pre akademicky vzdelaných ľudí. Takúto konšteláciu v ňom nenarušili ani dôsledky Februára 1948, keď sa do spoločenstiev, pracovných kolektívov a spoločenskej komunikácie implantovalo oslovenie „súdruh“ – „súdružka“ a všeobecné tykanie. Politika v tomto zbore nebola fenoménom všeobecného záujmu ani skupinovej integrácie. Pri vstupe do tohto profesorského zboru som nikoho nepoznal. Medzi kolegami neboli ani moji bývalí stredoškolskí profesori, ani konškoláci zo strednej a vysokej školy.¹⁶ Zbor ma pomerne rýchlo akceptoval. Myslím si, že aj preto, že som pre nikoho nepredstavoval ani konkurenciu, ani existenčné ohrozenie. Dejepisári sme síce boli traja (dejepisu bolo však 30 – 32 hodín a riaditeľ dejepis nevyučoval) a s aprobáciou na filozofiu dvaja, ale ani pre jedného z nás tento predmet nebol nosným (hodín filozofie bolo len 8). Ja som prevzal úväzok po kolegovi Karolovi K., ktorý v priebehu I. polroka školského roku 1946/47 odišiel zo školských služieb, a niektorí kolegovia boli dokonca radi, že som im z úväzku prevzal vyučovanie predmetov, na ktoré nemali aprobáciu a nemali k nim okrem naordinovanej povinnosti nijaký vzťah. Kolegovia

---

¹³ Výnimkou bol ruštínar – bývalý vojak Červenej armády so slovenskými koreňmi, ktorého kvalifikácia mi bola vždy neznámou.

¹⁴ Na gymnáziu boli štyria latinčinári, štyria nemčinári, ale slovenčinár najprv len jeden (až neskôr traja), chýbal kvalifikovaný ruštínar, vysokoškolsky vzdelaný matematik a fyzik, len nakoniec prišla kolegyňa s aprobáciou matematika – fyzika.

¹⁵ Napr. kolega s aprobáciou nemecký jazyk – latinský jazyk učil telocvik a ruštinu, kolega s aprobáciou nemecký jazyk a filozofia učil fyziku. Spôsobilosťou na výučbu ruštiny a angličtiny boli rýchlostné kurzy. Na výučbu náuky o hospodárstve a politickej ekonomie nebola žiadna vysokoškolská príprava.

¹⁶ V roku 1950 na gymnáziu veľmi krátko pôsobil spolužiak z tisovského gymnázia Zdenko K. s aprobáciou slovenský jazyk – francúzsky jazyk.

boli ku mne ústretoví, poinformovali ma o tom, čo som chcel vedieť a pomáhali mi najmä v triednickej administratíve. Nejaké blízke osobné vzťahy som si ani nevytváral. Na gymnázium na to neboli ani spoločenské príležitosti; neoslavovala sa ani výplata, ani narodeniny a meniny, okrem oficiálnych so študentmi ani štátne sviatky. Pravdaže, bližší mi boli mladší kolegovia, s ktorými som si viac rozumel aj cez záujem o šport. Osobitným zážitkom pre mňa boli prestávky, počas ktorých sme sa všeobecne stretávali v zborovni a rozprávalo sa o príhodách z vyučovacích hodín. Príležitostné spoločné aktivity boli iba počas pochodových cvičení a vtedy zavádzaných masových súťaží a pracovných brigád. Každý člen zboru mal svoje osobitné problémy (ako vychovávateľstvo v internátoch, dochádzka do zamestnania, rodina, deti v predškolskom veku, stravovanie po menzách...), takže vzájomné kontakty okrem školy boli skôr vzácnosťou. Príležitostne som bol predstavený aj manželkám kolegov.¹⁷ Riaditeľ ma raz pozval na nedeľný obed a ak sa dobre pamätám, bol som aj na dvoch návštevách v domácnostiach kolegyň (u kolegyne Márie G. v Tomášovciach a Jolany B. v Lovinobani). Ku kolegovi Adolfovi K. som si chodil klepať záverečnú prácu z filozofie.

A ešte aspoň zmienka o platových pomeroch. Boli sme štátni zamestnanci, ktorí k tarifnému platu dostávali pravidelne drahotné a mimoriadne príplatky za pôsobenie v pohraničí. Keď som bol vychovávateľom, dostával som celodennú stravu a ubytovanie zadarmo. Pri jednej platovej úprave sme dostali až dvojnásobné platy. Na železnici sme mali 1/3 zľavu na cestovnom. Manželky kolegov do zamestnania vôbec nechodili.

Osobne som si vážil, že gymnázium malo kontakty so spádovými meštianskymi školami. Pamätám sa na pracovný výjazd profesorského zboru do Meštianskej školy v Málinci a Poltári. V jeho priebehu sme absolvovali hospitácie na vyučovacích hodinách, prednášky a výmenu skúseností, spoločenské občerstvenie a športové súťaženia. Veľmi som si vážil aj inštitút rodičovského združenia. V jeho čele bol výbor, ktorého predsedom bol dôstojný pán Chochol, ev. a. v. farár v Tomášovciach, inak organizátor ilegálnej protifašistickej činnosti v regióne. Riaditeľ mal prehľad o rodičoch a do výboru navrhoval vážnych a vplyvných ľudí. Schôdzky rodičov boli pravidelne polročne pred klasifikáciou a konali sa v kresliarni. Popri odbornej prednáške, informáciách o problémoch gymnázia a činnosti výboru boli hlavným bodom schôdzok individuálne konzultácie rodičov o prospechu ich detí, ktoré sa vždy pretiahli až do

---

¹⁷ Z osobného styku a z relácií ma manželky kolegov „uznávali“. Už som uvádzal, že Lučenec nemal pitnú vodu. Stále piť limonádu a sódu sme považovali za cestu k „zhrdzaveniu“, takže sme sa orientovali na víno a pivo. Kolega, ktorý dochádzal z Filakova, mal vinicu a občas nám dal „lognúť“ aj cez prestávku, ale po vyučovaní sme chodili do najbližšej krčmy „Nový svet“. Ja som nikdy alkoholu neholdoval. Mal som ale troch kolegov, ktorí občas prišli domov „unavení“. Začas im pomáhalo schovávať sa za mňa. Ibaže raz ma jedna z manželiek videla vychádzať z Nového sveta a bolo po dôvere. Pri najbližšom poklesku manžela som mu už „nepomohol“. Pani vraj len mávla rukou a poznamenala: „To je už taký, ako Ty!“

popoludňajších hodín.¹⁸

Nemôžem obísť ešte jednu skutočnosť, pre ktorú mi Lučenec mimoriadne imponoval. Povojnová doba bola plná eufórie, že sme vojnu prežili, že sa prinavrátili dočasne odtrhnuté územia a Slováci sa v obnovenom štáte stali rovnocenným štátotvorným národom. V Lučenci bola okrem základných škôl pre 1. – 5. ročník chlapčenská a dievčenská meštianka, učiteľská akadémia, zakladala sa obchodná akadémia, rodinná škola a priemyslovka. Uvedená atmosféra vytvárala medzi školami puto vzájomnej spolupatričnosti a zodpovednosti.¹⁹ Pedagógovia v meste tvorili početnú a veľmi aktívnu, národne orientovanú komunitu. Boli jadrom miestneho odboru Matice slovenskej (ja som bol tajomníkom), ochotníckeho divadelného súboru Timrava, speváckeho súboru, mali vlastné spolkové miestnosti na Fučíkovej ulici, a dokonca aj nejaké vlastné nákupné družstvo na bezprídellový nákup úzkoprofilového tovaru (ako divenddu som raz dostal sadu vreckoviek). A práve na báze týchto aktivít sme sa takmer všetci poznali. Najmä učiteľia, ktorí prišli z dedinských škôl (napr. Michal Ondrejovič, Pavel Karas), mali v génoch kultúrno-osvetovú a telovýchovnú činnosť a stali sa neúnavnými organizátormi kultúrno-spoločenského a športového verejného života.

Po zániku prvej Československej republiky a vzniku Slovenskej republiky, po Slovenskom národnom povstaní a oslobodení som na Gymnáziu v Lučenci zažil ďalší politický prevrat v mojom, dovtedy ešte krátkom živote – Február 1948, prevzatie politickej moci Komunistickou stranou Československa (KSČ). Mesto Lučenec a jeho región malo síce ekonomicko-sociálne danosti na inklináciu k socializmu (závody, chudobu na pôde, socialisticky orientovaných intelektuálov), ale demokratický potenciál generovaný v protifašistickom odboji bol politicky silnejší. V dôsledku vojny bolo miestne maďarské etnikum politickospoločensky vytesnené, takže rozhodujúcim činiteľom v meste a regióne boli Slováci, a to dve politické strany: Demokratická strana (DS) – víťazná strana v parlamentných voľbách v roku 1946 a opozičná Komunistická strana Slovenska (KSS). V Lučenci, ako okresnom sídle, mala každá z týchto strán okresný sekretariát a v mestskej a okresnej samospráve svojich zástupcov podľa výsledku volieb. Demokratickú verejnú mienku vytváral regionálny týždenník

---

¹⁸ Po skončení rodičovského združenia nás výborníci pozývali na posedenie – akože do odchodu vlakov. Raz, keď hostitelia poodchádzali, zostali sme v podniku sami a zastihol nás tam aj večer. Do podniku prišla cigánska kapela, a keďže iných hostí nebolo, vyhrávala len nám a aj na rozkazovачky. My sme už ale boli bez peňazí. Kolega Janko U. zavolał predníka a začal s ním takýto rozhovor: „Pamätáš že, že si u mňa slúžil? A nezabudol si, koľkokrát si sa z dovolenky vrátil neskoró? A aký trest či pokutu si za to dostal?“ –Predník: „Nikdy nič, pán profesor.“ – „Aj teraz dostaneš – nič!“ povedal kolega. A vec bola vybavená.

¹⁹ S partnerskými školami, najmä s učiteľskou akadémiou, sa organizovali spoločné podujatia, medzi nimi i spoločné školské oslavy pamätných výročí v sále Reduty. Pri oslave Dňa slobody (28. októbra) 1947 som mal slávnostný prejav. Počas môjho vystúpenia zhasla elektrina. Prítomní si zapamätali, že som svoj prejav dokončil potme a spamäti. Na týchto spoločných oslavách sa učiteľská akadémia prezentovala recitátormi a hudobnými produkciami.

Novohradský hlas, do ktorého som prispieval aj ja sériou článkov z dejín Novohradu. Na hlavnej Ulici T. G. Masaryka bolo reprezentatívne kníhkupectvo Pravda s literatúrou a tlačou socialistickej politickej orientácie. Záhadou mi zostali okolnosti vynúteného odchodu môjho predchodcu z gymnázia Karola K. Dozvedel som sa len, že bol aktivistom Demokratickej strany, a že sa „čosi“ udialo počas návštevy predsedu tejto strany dr. Jozefa Letricha v Lučenci. Ako som už v predchádzajúcej kapitole uvádzal, po fronte som asi dva týždne pracoval na okresnom sekretariáte Demokratickej strany v Rimavskej Sobote a tejto strane som dal aj svoj voličský hlas v roku 1946. Ale do strany som nikdy nevstúpil, zostal som len jej sympatizantom. Nemal som totiž nijaké politické ambície a politika ma natoľko neoslovovala, aby som sa angažoval. Nezaujímala ma ani minulosť, ani súčasná orientácia kolegov. Len jeden z nich (Michal P.) sa verejne prezentoval ako člen KSS. Pre väčšinu kolegov bol z tohto aspektu nezaujímavý, skôr sme si z neho uťahovali. Na gymnáziu neboli nijaké stranícke štruktúry, len Revolučné odborové hnutie (ROH), do ktorého som vstúpil aj ja.

Počas politickej krízy na Slovensku na jeseň 1947 a v Československu vo februári 1948 som sa pripravoval na II. štátnu skúšku. Rádioprijímač som ani nemal (televízia ešte nebola) a nesledoval som ani dennú tlač. Mal som „vyše hlavy“ svojich osobných starostí a povinností. Nevedel som o nijakých nátlakových aktivitách Komunistickej strany Československa. Keď bol vyhlásený generálny štrajk, poslednú vyučovaciu hodinu sa nevyučovalo. Nevieam, či to bolo niekým naordinované, ani to, kto o našej účasti na štrajku rozhodol. Vníмали sme to vtedy dosť naivne, ako podporu urýchleného vyriešenia vládnej politickej krízy. O tom, ako vyzerala koncepcia jej riešenia presadzovaná predsedom vlády Klementom Gottwaldom, som nemal ani tušenia. V kuloároch prebehli správy, že sa na okresnom národnom výbore (ONV) vytvoril akýsi akčný výbor Národného frontu, ktorý zvoláva míting obyvateľstva pred budovu ONV. Samotné verejné priestranstvo pred ONV bolo miniatúrne. Ja som na tomto mítingu nebol. Pre mňa osobne to bola záležitosť, cez ktorú som spoznával miestnych a regionálnych „korifejov“ komunistického hnutia. V nasledujúcich dňoch sa v zborovni objavili tlačivá – prihlášky do KSS. Ja som do KSS nevstúpil. Viem, že sa prihlásili najmä starší kolegovia z podvedomej obavy za svoje profesijné pôsobenie za Slovenskej republiky. Pri následných previerkach ich za členov strany neprijali – a tento predpokladaný „bonus“ sa im stal v budúcnosti vážnou záťažou. Inak sa v zbere nič mimoriadne neudialo a v rovnakej personálnej štruktúre „fungoval“ až do môjho odchodu v júni 1950.

Následky Februára potom začali vnášať do gymnázia nové fenomény, a to v rôznych oblastiach. Pre riaditeľstvo a profesorský zbor bolo novinkou založenie mládežníckej organizácie Československého zväzu mládeže (ČSM) ako politicko-spoločenského partnera. V zbere boli oprávnené obavy, aby sa ČSM nestalo nátlakovou organizáciou proti riaditeľovi a kolegom v mene záujmu

ambiciózných a menej schopných študentských individualít.²⁰ Stratégiou riaditeľa bolo neustať v kontakte s touto organizáciou a ovplyvňovať ju. Za najvhodnejšieho emisára do tohto hnutia riaditeľ považoval mňa. Bol som najmladší, slobodný, „žil“ som so študentmi v internáte a bol som študentmi akceptovateľný. Ja som o to ale nestál a ani do ČSM som nevstúpil. Na začiatku roku 1949 (v januári alebo februári) bol krajský aktív školských organizácií ČSM v Banskej Bystrici. Riaditeľ ma naň poslal ako pozorovateľa. O tejto „misií“ som sa zmienil kolegyniam vychovávateľkám z dievčenského internátu, na čo ma jedna z nich (Valéria O., učiteľka v rodinnej škole, pôvodom z Trnavy) prosila, aby som ju vzal so sebou, pretože ešte nikdy nebola v Banskej Bystrici. Celý čas som sa jej venoval, posedeli sme vo vinárni „U Wagnera“, takže som na aktíve vôbec nebol. Na spätočnej ceste som od našich študentov – delegátov zbieral informácie o programe, aby som „vedel“ riaditeľovi referovať. Posledným pokusom vmanipulovať ma do mládežníckeho hnutia bolo moje vyslanie na celoštátne školenie o ČSM do Ústí nad Labem koncom augusta v roku 1949.²¹ Školenie prebiehalo vo vile továrnikar Schichta v miestnej časti Vaňov. Okrem mňa tam zo Slovenska nikto nebol. Pretože to bolo pri okrúhlym výročí SNP, na požiadanie organizátora som pohovoril o protifašistickom odboji na Slovensku. Na môj údiv vedenie kurzu zohnalo aj mapu Slovenska. Týmto sa „podnecovanie“ môjho záujmu o angažovanie sa do činnosti ČSM na gymnáziu skončilo.

V roku 1950 som sa bez vlastného pričinenia dostal do zákulisia veľkej politiky. Po zjazde KSS nastalo politické ťaženie proti slovenským buržoáznym nacionalistom. Nevieť komu „ďakovať“, že ma riaditeľstvo vyslalo na aktív školských pracovníkov a pracovníkov z rezortu kultúry na Krajský národný výbor do Banskej Bystrice. Čitateľ pochopí, že ako nestraničky radový stredoškolský profesor som sa na takýto špeciálny aktív nemohol nominovať sám! Ani som nevedel, o čo pôjde. Vedúci odboru školstva a kultúry Pavel P. mal referát o slovenských buržoázných nacionalistoch – o K. Šmidkem, G. Husákovi, ale najmä o L. Novomeskom, ktorý bol najviac spätý s rezortom kultúry a školstva. Dostali sme vytlačený referát a delegačky – moja znela na učiteľský aktív do Filáková. Vo vysokej politike som sa vôbec neorientoval a k problematike som bol aj vecne nepripravený. Aktív prebehol podľa „scenáru“ – formálne, diskusia

---

²⁰ Sám som bol objektom takéhoto excesu. Ako vyučujúci vlastivedné predmety v maturitnom ročníku som Povereníctvu školstva navrhol témy písomných prác zo slovenského jazyka. Jedného dňa ma telefonicky zavolali na okresný výbor ČSM. Keď som sa v dohodnutý čas dostavil, medzi prítomnými bol aj jeden náš budúci maturant (Ján V.). Chceli do mňa vypáčiť, aké témy som na písomky navrhol.

²¹ Dovedy som ešte takúto dlhú cestu neabsolvoval sám. Do Prahy chodil priamy nočný rýchlik Plešivec – Praha. V cestovnom poriadku som si vyľadil prípojné rýchliky do Ústí nad Labem. Na hlavnú stanicu v Prahe rýchlik došiel ráno – načas. Vo vestibule som čakal na grafickú a zvukovú informáciu o pristení rýchlika do Děčína. Prichádzal termín jeho odchodu a nič. Prešiel termín odchodu aj ďalšieho rýchlika. Myslel som si, že sa stalo niečo mimoriadne, ale až na informáciách som zistil, že rýchliky do Děčína odchádzajú zo stanice Praha-stred.

na moje veľké potešenie nebola žiadna. Zrejme tým bola zaskočená aj miestna učiteľská obec. Vtedy mi ani na um neprišlo, že takáto stranícka kritika, ktorú som nezainterosovane interpretoval, namiesto riešenia prípadných spoločenských problémov prinesie osobné tragédie. Ono to totiž zapadalo do éry ukončovania bezprávneho stavu maďarských spoluobčanov a rehabilitácie ich občianskych práv. Radový človek (aj akademicky vzdelaný) nemôže ovládať všetky celospoločenské problémy a pri jednostranných informáciách je aj jeho chápanie limitované. Postoj človeka v takýchto záležitostiach je potom viac vecou dôvery ako osobného presvedčenia a je ovplyvnený aj vzťahom subordinácie a rizikom v existenčných spojitostiach.

Lučenecké gymnázium bolo čo do počtu žiakov a študentov aj v slovenských reláciách veľkou školou. V čase jeho 8-ročnej štruktúry školu navštevovalo do 600 žiakov, po reforme na 4-ročnú školu zostala polovica tohto počtu. Samotný Lučenec bol stredne veľkým mestom. Sídлом početných inštitúcií miestneho, okresného a regionálneho významu, centrom obchodu, živností a slobodných povolání. Zbernou oblasťou gymnázia bol celý historický Novohrad. Študenti dochádzali najmä vlakom od Zvolena, Poltára, Fiľakova a Haliče. Asi stovka ich bývala v internáte. V budove nebol ambulantský predaj občerstvenia. Až po dodávkach od UNRRY (organizácie na podporu vojnou postihnutých krajín), ktorými som podľa rozhodnutia riaditeľa disponoval ja, sa záujemcom podávalo teplé občerstvenie (mlieko, kakao). Žiaci a študenti boli slovenskej národnosti, ale niekoľko desiatok aj maďarskej, no na ich slovných prejavoch to už nebolo ani badať (až na prízvuk a intonáciu).²² Školská dochádzka bola dobrá, veď išlo o výberovú školu a bolo to vo vlastnom záujme študentov. Možno to povedať aj o disciplíne. Disciplinovaní boli najmä žiaci a študenti bývalého maďarského gymnázia.²³ O zníženej známke zo správania rozhodovala klasifikačná konferencia podľa relácie triedneho (zápisy do triednej knihy, iné zaregistrované poklesky). Počas môjho pôsobenia nebol nikto pre správanie z gymnázia vylúčený. Prospech žiakov a študentov bol ako na každej škole rôzny. Jedni boli nadaní, usilovní, iných bolo treba k povinnosti aj písomne napomínať (po prvom a treťom štvrtroku) a boli aj prepadávajúci. Pri retrospektíve môžem napísať, že VIII. B, ktorú som v školskom roku 1948/49 učil filozofiu, patrila k najlepším triedam, aké som kedy na strednej škole učil. Väčšina z bývalých žiakov a študentov získala akademické vzdelanie a jednotlivci sa dopracovali do hodností doktorov vied, akademikov, vysokoškolských pedagógov. Za všetkých spomeniem aspoň Juraja Hrašku (bol aj slovenským veľvyslancom vo Švajčiarsku), Vladimíra Betinu, Michala Gáfrika, Júliusa Nogeho, Pavla Ferku, Jána Mlynárika. Po odchode z gymnázia, po pre-

---

²² Za maďarskej okupácie sa na miestnom gymnáziu vyučoval pre záujemcov aj slovenský jazyk (chodilo naň približne 50 – 60 žiakov).

²³ Keď išiel profesor po chodbe, títo žiaci sa postavili k stene, ruky pripažené (nie vo vreckách!) a s miernym úklonom sa úctivo a jasne pozdravili.

sťahovaní sa do Banskej Bystrice, som sa s bývalými študentmi stretával iba výnimočne. Len raz, v roku 1990, som bol na pomaturitnom stretnutí organizovanom k 40. výročiu maturity v motoreste Uľanka.

O dôsledkoch Februára 1948 sa treba zmieniť aj vo vzťahu k študentom. Žiaci I. – III. ročníka gymnázia odišli na jednotnú strednú školu a školský zákon a predpisy im naordinovali komisionálnu záverečnú skúšku po IV. ročníku. Československý zväz mládeže na gymnáziu bola síce dobrovoľná, ale v podstate povinná jednotná mládežnícka organizácia. Robil sa do nej nábor, ale aj selekcia podľa „triedneho“ pôvodu, obľúbenosti v triednom kolektíve, záujmu o hnutie. Nebyť členom ČSM bolo veľkou ujmom pri prijímaní na vysoké školy, prípadne do zamestnania. Na báze tejto organizácie sa presadzovali masové súťaže: o Fučíkov odznak (FO),²⁴ o Tyršov odznak²⁵ zdatnosti (TOZ) a letná aktivita – minimálne mesačná účasť na verejno-prospešných prácach.²⁶ Hrubým porušením nielen demokratických tradícií školy, ale aj občianskych práv a slobôd bola úprava maturitných skúšok. Maturity boli tradične internou záležitosťou školy. Predsedom maturitnej komisie bol síce Povereníctvom školstva delegovaný spravidla riaditeľ inej strednej školy, ale jeho zástupcom bol domáci riaditeľ, členmi komisie triedni profesori, vyučujúci ako skúšajúci a kolegovia ako príseďiaci. Od roku 1949 sa stali maturity verejnými v tom zmysle, že sa členom komisie stal zástupca Národného frontu (spravidla člen KSS z okresného aparátu strany) a zástupca ČSM (tiež aparátik). Zástupca Národného frontu (NF) prichádzal s inštrukciou, koho na ďalšie štúdium odporučiť či neodporučiť, čo komisia akceptovala, a to sa abiturientovi verejne oznámilo a zapísalo do maturitného vysvedčenia.

Novým fenoménom bolo vťahovanie gymnázia do aktuálnych „budovateľských“ úloh. So študentmi sme brigádovali pri zbere zemiakov (zbierať sme ich boli napr. medzi Pincinou a Novými Honmi), pri lámaní kukurice (na kukuričnom poli pri Ladove), pri sadení stromčekov (na zapustenom svahu pri Slatinke, v lese pri Ľuboreči), pri sprevádzkovaní Trate mieru (Lučenec – Opatová – Poltár),²⁷ pri odstraňovaní ruín kasární (v tomto priestore bola postavená budova rodinnej školy, obchodnej akadémie a stavebnej priemyslovky).

Zlegalizovali sa týždenné lyžiarske výcviky. V regióne gymnázia lyžovanie nemalo tradíciu ani podmienky. Prvý lyžiarsky zájazd sme absolvovali do Vysokých Tatier, pričom ja som bol vtedy prvýkrát v živote v Tatrách. Tým, ktorí potrebovali základné vybavenie ako lyže a palice, ho zabezpečila škola. Korpo-

---

²⁴ K jeho získaniu bolo treba prečítať predpísané tituly z beletrie a politickej literatúry.

²⁵ Súťaž spočívala v pochode so záťažou, bicyklovaní a z iných telocvičných disciplín.

²⁶ Nábor sa robil najmä na Trať mládeže v roku 1947 – 1948. Išlo o prestavbu trate z Hronskej Dúbravy do Banskej Štiavnice na normálne rozchodnú. Tejto brigády som sa zúčastnil v auguste 1948 aj ja.

²⁷ Po obsadení Lučenca bola táto trať nefunkčná, koľajnica a pražce vytrhané a traťové teleso demolované. Za Slovenskej republiky bola nahradená spojnicou od Tomášoviec cez Veľkú Ves a Kalinovo.

ratívne sme nastúpili do vyhradených vagónov rýchlika, vo Vrútkach sme prestúpili na vlak do Popradu, odtiaľ električkou do Smokovca a pozemnou lanovkou na Hrebienok. Účastníci kurzu boli ubytovaní na Hrebienku, na Bilfkovej chate (tam som býval aj ja) a na chate Kamzík. Výcvik pod vedením profesionálnych inštruktorov prebiehal na lúke pod hotelom Hrebienok. Druhý takýto lyžiarsky výcvik som absolvoval so študentmi v Krkonošiach. Vlakom sme sa dopravili do Vrchlabí a odtiaľ povozmi na miesto určenia. S mne pridelenou skupinou som býval v Boudě pod Malým Šišákem.²⁸ Nazad na železničnú stanicu vo Vrchlabí sme už išli „po svojich“ – na lyžiach. Škola a študenti okrem obligátnych kultúrno-spoločenských podujatí spojených s maturitou (stužková, banket) začala v decembri 1948 tradíciu mikulášskych zábav v hoteli Slovan pri železničnej stanici.

Študujúca mládež mala aj svoje vlastné mimoškolské záujmy. Pri gymnáziu pôsobil divadelný ochotnícky krúžok Timrava.²⁹ Z tejto liahne vyšli aj renomovaní slovenskí herci: Štefan Kvietik a Eva Rysová. Študenti sa priam masovo venovali športu: futbalu a volejbalu. Pôsobili v dorasteneckých družstvách i v družstvách dospelých a v športových kluboch na krajinkej, divíznej a okresnej úrovni (Poľana – Opatová, Slávia Lučenec, vo Filákovke, na Poltári, Cinobani, Lovinobani, v Haliči, v Tomášovciach a inde).³⁰ Študentom v mojej triede bol i Ladislav Kačáni, československý reprezentant vo futbale, neskôr vysokoškolský pedagóg.

Pristávam sa pri vlastnej pedagogickej činnosti počas pôsobenia na Gymnázium v Lučenci. Sám som bol absolventom gymnázia, takže som pedagogickú pôsobnosť svojich profesorov poznal a mal som na ňu svoje názory. Na vyučovacie predmety mojej aprobácie (dejepis – filozofia) boli vtedy učebnice, takže ani rôzne excesy v systéme vyučujúcich neznamenali nijakú vážnejšiu stratu na vedomostiach študentov. Po fronte som asi mesiac učil na meštianskej škole. Na filozofickej fakulte som absolvoval prednášky a skúšku z didaktiky. Ďalšie prednášky z oblasti pedagogiky, ktoré som si zapisoval, nekorešpondovali s potrebami praxe. V V. – VII. semestri som mal „metodické cvičenie“ (I. – III.) z dejepisu a filozofie. Vlastne to boli náhodné debaty, náčuvy a výstupy pod vedením príslušných lektorov. Didaktiku dejepisu či filozofie nám nikto neprednášal. O svojom poslaní ako stredoškolského profesora som mal predstavy a nechýbala mi ani odvaha takýto post zaujať. Pravdu povediac – bola to moja túžba, jediná ambícia do samostatného života.

Riaditeľ gymnázia bol o mojom príchode informovaný a bol naň aj pripra-

---

²⁸ Hneď prvý deň nešťastne spadla študentka Valéria D. Musel som ju odtransportovať do nemocnice vo Vrchlabí.

²⁹ S divadelnou hrou zo študentského prostredia, keď sa za Uhorska na školách potierali slovenské kultúrne aktivity, sme boli na zájazde v škole družby, v Učiteľskom ústave vo Valašskom Meziříčí.

³⁰ Ako fanúšika futbalu a znalca tejto hry ma riaditeľ poslal s futbalovým mužstvom gymnázia na turnaj do Zvolena. Na turnaji boli družstvá z Gymnázia zo Šiah, Kremnice, Zvolena a Obchodnej akadémie z Banskej Bystrice. Turnaj sme vyhrali a väčšine nadelili dvojicferný prehry.

vený. Už som sa zmienil, že som prevzal úväzok svojho predchodcu Karola K., ale táto predbežná informácia nebola presná, pretože on bol zároveň slovenčinárom. Prevzal som po ňom triednictvo v V.A triede (kvinte). Výučbu dejepisu rozdelil riaditeľ medzi mňa a kolegyňu Martu M. Dejepis som dostal „najvyššie“ v VI. triede (sexe) a z filozofie sa mi neušlo nič. Úväzok sa mi doplnil (najnižšia dolná hranica bola 21 hodín týždenne) prírodopisom v I. triede (prime) a národným hospodárstvom v III. a IV. triede (tercii a kvarte). Nebolo to pre mňa (ešte pripravujúceho sa na II. štátnicu) najideálnejšie riešenie, ale akceptoval som ho bez výhrad. Nakoniec, nastúpil som po pol roku a bol som v zbore najmladší. Dost' ma prekvapilo, že žiaci a študenti nemali učebnice z dejepisu. Učebnice som považoval za oficiálnu normu obsahu a úloh výučby. Predtým som o existencii nejakých učebných osnov, vtedy jediného závažného školského dokumentu usmerňujúceho výučbu, nevedel takmer nič. Úvodné poznámky učebných osnov, v ktorých boli úlohy a ciele dejepisného vyučovania, som si síce prečítal, ale ma nijako neoslovili, nemotivovali. Vtedy som o teórii výchovy veľa nevedel. Hoci som robil záverečnú prácu z filozofie dejín, problém „výchovnosti“ predmetu som považoval výberom učiva za vyriešený a nevidel som potrebu jeho osobitného pedagogického (politického) zhodnocovania. Preto ma z osnov zaujal predovšetkým vecno-tematický rozvrh učiva na jednotlivé ročníky, a ten sa v podstate zhodoval so stredoškolskými učebnicami z autorskej dielne: Bidlo – Dobiáš – Šusta (starovek, stredovek, novovek), ktoré som mal ešte zo svojich stredoškolských štúdií, a ktoré som si priniesol do Lučenca. Ako plynuli školské roky, s výučbou dejepisu som sa posúval vyššie a v školskom roku 1948/49 som tento predmet vyučoval aj v VIII. triede (oktáve) – v maturitnom ročníku, kde sa vyučovali česko-slovenské dejiny, ku ktorým už medzičasom vyšli „učebné texty“, ale české, s akcentom na české dejiny a s českým pohľadom na vznik, vývoj, zánik a obnovu ČSR. Súbežne mi z úväzku ubúdala výučba „doplňujúcich“ predmetov a postupne som sa v školskom roku 1948/49 dostal aj k vyučovaniu filozofie. O výučbu tohto predmetu som sa delil s dr. Karolom K. Ani na tento predmet nebola učebnica. V VII. triede (septime) som sa orientoval na psychológiu (mal som k dispozícii vysokoškolskú učebnicu od A. Jurovského) a v VIII. na logiku, sociológiu a etiku (k tomu som mal tlačou vydané prednášky J. Tvrdeho, sociológiu od A. Štefánka). Kým pri výučbe dejepisu som bol úplne samostatný, pri výučbe filozofie som spolupracoval s kolegom, už aj z toho dôvodu, že sme učili v paralelkách.

Ku koncu môjho pôsobenia na gymnáziu nastal v koncepcii výučby mojich predmetov mimoriadny zvrät. Do výučby dejín sa začalo „vmontovávať“ ich historicko-materialistické chápanie, do filozofie dialektický a historický materializmus a tzv. otázky leninizmu. Prvý závan novej koncepcie česko-slovenských dejín som osobne zažil na zjazde Slovenskej historickej spoločnosti (SHS) v Košiciach. Na tomto zjazde J. Dubnický, neskôr univerzitný profesor, jednoznačne odmietol uznávanú koncepciu národného obrodovania, štúrovcov označil za kontrarevolucionárov a robotnícku triedu povýšil na rozhodujúcu

fenomén národných dejín. Oponentom odpovedal nie faktami, ale demagogicky a osobnými invektívami.

Ako som sa už zmienil, v školskom roku 1948/49 som vyučoval dejepis aj maturantov. Išlo o maturitný predmet v rámci integrovanej vlastivedy, ktorá bola epicentrom maturitnej školy, a do skúšania ktorej sa miešali zástupcovia NF a ČSM. Aby maturanti vyhovelí začínajúcej sa transformácii vnímania našich národných a štátnych dejín, vypracoval som im na niektoré „kľúčové“ problémy tézy, ktoré si naklepali na blanu a ručne rozmnožovali.³¹ Tieto tézy akceptovali a použili aj na miestnej učiteľskej akadémii. Súbežne so vstupom novej politickej moci do obsahu vyučovania sa na gymnáziu začala vyučovať politická ekonómia. Tohto predmetu sa ujal riaditeľ v domnienke, že je príbuzný s hospodárskym zemepisom. Na januárovej klasifikačnej konferencii v roku 1950 mi povedal: „Pán kolega, zajtra už Vy pôjdete na hodinu politickej ekonómie do oktávy!“ Bol som týmto rozhodnutím šokovaný. Na gymnáziu som sa síce svojho času učil „národné hospodárstvo“ a počúval aj prednášky o utopickom socializme na fakulte, ale teraz išlo o čosi iné – o „Základy marxistickej politickej ekonomie“, tak sa totiž volala príručka od J. Ulrycha, ktorú mi riaditeľ láskavo podaroval. Takmer do rána som ju študoval, aby som bol aspoň „v obraze“ so študentmi. Príručka bola v češtine a ja som nevedel, čo s odbornými termínmi (napr. „statok“ bol v mojom dovtedajšom ponímaní dobytok a nie nejaká hodnota vyrobená pre vlastnú potrebu). Následne som bol aj na týždennom školení k výučbe politickej ekonomie v Trenčianskych Tepliaciach. Ubytovaní sme boli v učiteľskom domove, kde boli aj prednášky. Akýmsi ťažiskom školenia nebol ani tak obsah vyučovacieho predmetu ako ekonomická politika súčasného imperializmu.

Vecný obsah učebných osnov som si časovo-tematicky rozpracoval na štvrtroky, jednotlivé tematické celky rozvrhol na vyučovacie hodiny. Písomne, aj to len schematicky, som sa na vyučovanie pripravoval len výnimočne, keď som učivo považoval za náročnejšie čo do obsahu, jeho vnútornej štruktúry a vzťahov. Vyučovacie metódy a postupy som si premyslel a na vyučovacie hodiny som chodil s prípravou „v hlave“. U žiakov a študentov som budoval tým, že som na hodinách nemal ani učebnicu, ani nijaké iné vlastné písomné elaboráty.³²

Za prvoradú úlohu som vždy považoval zoznámenie sa s triedou. Dal som si urobiť zasadací poriadok, ktorý som sa doma „učil“ a študentstvo som udivoval svojou personálnou orientáciou po dvoch-troch hodinách. Preštudoval som si aj triedne výkazy, v ktorých bol prospech, rodinné prostredie a iné nacionálne.

---

³¹ Študent VIII. B Lajtoš napísal na jar 1949 maturitnú písomku zo slovenského jazyka, v ktorej polemizoval a odmietal marxizmus. Ja som tú písomku ako príslušný „učbár“ odobril. Slovenčinár mal zodpovednosť len za gramatiku a štylistiku. Obaja sme sa báli, čo na to predsedá komisie, ktorý rozhodoval nielen o osude písomky, ale aj o pripustení k maturite. Našťastie sa nič nestalo.

³² Kolega slovenčinár Samuel L. mal v osobitnom, už osúchanom zošite napísané učivo z literatúry, ktoré potom študentom na hodine čítal.

Vždy som poznal po mene všetkých študentov, ktorých som učil.³³ Ešte zo svojich študentských čias som mal zafixovaný stereotyp vyučovacích hodín, ktorý bol zdomácnený aj na cvičných Gymnáziách na Kozej ulici a Ulici Červenej armády v Bratislave. Jeho hlavnou zložkou bolo individuálne skúšanie a výklad nového učiva. K takémuto spôsobu výučby „nútila“ tradícia. Triedy boli početné a vyučovacích hodín málo – týždenne len dve. Vyučovacou stratégiou bolo predpísané učivo prebrať, často bez ohľadu na úroveň jeho osvojenia si. Navyše, písomné skúšanie v mnou vyučovaných predmetoch sa na gymnáziu nepraktizovalo. Tento stereotyp sa mi neosvedčoval. Nezabezpečoval sústavnú prípravu na vyučovanie. Študent, ktorý už odpovedal, nepredpokladal, že ho ešte počas štvrtého roka vyvolám. Spôsob skúšania a hodnotenia žiakov a študentov som začal kombinovať. Popri individuálnom skúšaní som si vytváral podmienky aj na kolektívne, frontálne, orientačné skúšanie a v nadväznosti na stupeň poznania jednotlivcov som si priebežne evidoval ich vedomosti, zručnosti a pilnosť. Upustil som aj od zásady prebrať učivo na úkor jeho fixácie a uvádzania do sústavy poznania. Keďže neboli učebnice, vykladal som pomalšie, súbežne som písal fakty, tézy a schémy na tabuľu, pretože som mal zručnosti vo vizuálnom prezentovaní učebnej látky. Žiaci a študenti si mohli robiť primerané poznámky, doplniť si ich a sprehľadniť po rekapitulácii, ktorú som robil na konci hodiny. Na vyučovacích hodinách som zásadne nesedel, ale stál a chodil popred lavice, takže som mal triedu vždy „v oku“ a chodenie mi bolo zároveň rytmom na rozmyšľanie. Pri nástupe do učiteľskej praxe som bol veľmi náročný – chcel som, aby študenti vedeli to čo ja! Napr. na prvej klasifikácii v apríli 1947 mal v „mojej“ triede takmer každý štvrtý študent odo mňa upomienku alebo nedostatočnú známku. Nevedel som sa prispôsobiť najmä žiakom nižších tried.³⁴ Postupne som sa prepracovával k valorite učiva, k jeho selekcii, k primeranejším nárokom. Vyučoval som spravidla v paralelkách, čo uľahčovalo nielen prípravu, ale dynamizovalo aj moje pedagogické skúsenosti. Myslím si, že som nikdy nebol autoritatívny, neprístupný, takýto vzťah k žiakom a študentom som ani nepotreboval a bol by býval v rozpore s mojou povahou.

Počas pôsobenia na gymnáziu som bol vždy triednym profesorom. Triedu V. A som doviedol až k maturite. Len dočasne na jeden pol rok, na dôvody si už nespomínam, som bol triedny v inej triede (vtedy VII. B).³⁵ Triedny mal právo-

---

³³ Kolegovi ruštinárovi Štefanovi V. sa stávalo, že ním vyvolaný žiak vstal, zahlásil sa ako neprítomný a pokojne si sadol. Trieda túto odvahu tolerovala a nepripravení žiaci to využívali.

³⁴ Na výučbu na tomto stupni mi zostala našťastie len banálna spomienka. Raz medzi žiakmi vypukla epidémia mumpsu. Aj mne napuchli príušné žľazy a lekár konštatoval ochorenie. Táto infekčná choroba bola pre dospelého zákerná. Našťastie som ju po týždennom domácom liečení prekonal bez následkov.

³⁵ „Moja“ trieda nevynikala v prospechu, zmaturovalo ich 34. V triede som mal študenta Júliusa Š. Upozornil na seba nezodpovednosťou a vytrvale sa ňou sprítomňoval. Nič neprinesol načas a v poriadku. Celé roky mi „pil krv“. Rozhodol som sa, že mu to dám pri najbližšej príležitosti pocítiť. Keď mi priniesol zamastené vysvedčenie, vylepil som mu „jednu“. Asi po dvoch týždňoch prišla za mnou jedna pani, ktorá sa predstavila ako jeho sestra. Prebleslo mi hlavou to najhoršie, ale

moc ospravedlňovať neprítomnosť študentov na vyučovaní a dávať im prípadne voľno v rozsahu do 3 dní. Zodpovedal za triedu nielen v škole, ale aj na pochoďových cvičeniach (chodili sme smerom na Pincinú alebo Fil'akovo), exkurziách (boli sme na avarsko-slovanskom pohrebisku pri Holiši) a na brigádach. Koncom školského roku sa chodilo na triedny výlet; pri tejto príležitosti sme sa paralelné triedy spájali dokopy. V školskom roku 1946/47 sa uskutočnil triedny výlet do Martina, do Banskej Štiavnice a na Sitno, nasledujúceho roku do Prahy, potom na Javor³⁶. Ako triedny som bol ako pedagogický dozor na už spomínaných lyžiarskych zjazdoch, na zázjazde divadelného súboru na Morave vo Valašskom Meziříčí³⁷ a na Trati mládeže.³⁸

Február 1948 priniesol do školského systému nové inštitúcie – vyššie školy pre pracujúcich. Pracujúcim, ktorí za mlada nemali možnosť študovať, sa touto cestou sprístupnilo úplné stredoškolské vzdelanie. Tieto školy vznikali pri gymnáziách. V Lučenci sa do tohto štúdia prihlásili najmä vydaté ženy z domácností a zamestnanci rôznych silových zložiek, ktoré zanikali, napr. financii z pohraničnej stráže. Zo záujemcov bola vytvorená jedna trieda. Ja som tu vyučoval svoje predmety. V meste sa postupne zakladala obchodná akadémia. Jej študenti – prváci – mali triedu na mestskom národnom výbore. Okrem riaditeľa

---

stal sa opak. Pani mi povedala: „Pán profesor, ako ste to dokázali s naším Julom? My sme si s ním už nevedeli rady, ale od toho času je ako vymenený. Doniesla som vám za to košík našich čerešní.“

³⁶ Na tento výlet mám úsmevnú spomienku. Cestovali sme vlakom do Pily pod Javorom a potom pešo asi 2 hodiny na vrchol do chaty. Profesor dr. Zoltán M. cestou zbieral rôzne kamene a horniny, ktoré ukladal do plecniaka, ktorý striedavo niesli študenti. Pretože pleciak im už bol ťažký, na spätočnej ceste z neho povyhadzovali kamene a obsah „doplnili“ na železničnej stanici v Lučenci zo štreky. Tento fígel' im kolega veľkoryso odpustil.

³⁷ Režisérkou inscenácie bola kolegyňa Oľga U. Mali sme dve vystúpenia: pre študentov a pre verejnosť. Pred obidvoma vystúpeniami som predniesol prednášku o gen. M. R. Štefánikovi – bolo totiž práve okrúhle výročie jeho smrti. Počas tohto pobytu bol súbor na Praděde a na prehliadke Teplic – lázni na Bečvou. Ja som bol aj na hospitácii v ústave. Na oplátku som ako vedúci pozval študentov, ktorí náš pobyt zabezpečovali, na návštevu Lučenca. Boli sme s nimi na Javore a v Domici.

³⁸ Bolo to v auguste 1948. Mój zámer byť s maturantmi, pre ktorých bola táto mesačná brigáda podmienkou na prijatie do internátu a na vysokú školu, nevyšiel. Dostal som sa na tábor č. 4, kde boli mne celkom cudzí brigádnici. Ako všetky tábory, aj tento pozostával z niekoľkých barakov, v ktorých boli ubytovaní a spávali na drevených poschodových postelích brigádnici podľa pracovných čiat. V tábore bol osobitný veliteľský barak s kuchyňou, jedálňou a spoločenskou miestnosťou. Vzdialené od barakov boli suché toalety. Pracovalo sa na dve zmeny: od 6.00 a od 14.00 hod. Pracovné čaty odchádzali na pracovisko a prichádzali v usporiadaných útvaroch a za spevu pochodových piesní. Z pracovného dňa boli 2 hodiny vyčlenené na spoločensko-kultúrny život, ktorý som organizoval ja ako „táborový kultúrnik“, a 2 hodiny na šport. Hygienickú očistu, vrátane umývania šálok a prania bielizne, poskytovala voda v potoku. Každý večer bol nástup celého tábora, čítal sa rozkaz, v ktorom bolo vyhodnotenie pracovného dňa a rozpis úloh na budúci deň. Tábor ležal pod dnešným viaduktom. Keďže bol v prevádzke druhý rok, jeho okolie bolo už skultivované. Boli tam zákutia s lavičkami, riečnymi kameňmi pofarbenými vápnom povykľadané ornamenty a heslá. Pri tábore sa staval amfiteáter, v ktorom v októbri 1948 otváral Trať mládeže Klement Gottwald. Na oslavy SNP boli všetci brigádnici transportovaní v nákladných vagónoch do Zvolena a Banskej Bystrice.

školy V. L. Matulaya, kmeňových učbárov takmer nebolo, takže sa výučba nezaobišla bez externistov. V druhom školskom roku, keď už mala dva ročníky, presťahovala sa do novostavby na zbúranisku bývalých kasární. Na obchodnej akadémii som externe vyučoval dejepis. Na gymnáziu boli elokované konzultácie na aprobáciu dejepis – zemepis z Konzultačného strediska v Banskej Bystrici patriaceho Pedagogickej fakulte v Bratislave. Jeden semester som tu konzultoval dejiny Ríma.

Od školského roku 1947/48 som bol po všetky ďalšie roky zároveň vychovávateľom po internátoch, v gymnaziálnom, resp. „učiteľáckom“. Povinnosťou vychovávateľa bolo budiť chovancov, dohliadať na ich hygienu, na včasný odchod do školy, zabezpečovať režim dňa, a to prípravu na vyučovanie a nočný pokoj. Chovanci vychovávateľovi hlásili potrebu príležitostného odchodu a návštevy. O gymnaziálnom internáte som sa už zmienil. „Učiteľácky internát“ bol v budove učiteľskej akadémie pri ev. a. v. kostole. Mal kuchyňu, jedáleň, štyri veľké ubikácie pre chovancov, jednu študovňu (tomuto účelu slúžili v popoludňajších hodinách aj triedy), suché toalety, studnu úžitkovej vody a umývaň. Vykurovanie bolo lokálne – drevom. Chovanci mali na chodbe k dispozícii stolnotenisový stôl a prístup do telocvične. Internát mal správkyniu, domovníka a kuchynský personál. K internátu patrila rozsiahla záhrada, v ktorej boli ovocné stromy, pestovala sa zelenina, bolo tam volejbalové ihrisko a voľný priestor na iné športové aktivity. Táto záhrada nebola v areáli školy, ale na Husovej ulici, vo vzdialenosti asi 10 minút chôdze. Vďaka týmto možnostiam som sa aj ja viac venoval športu, najmä stolnému tenisu (hrávali sme dvojhry a štvorhry), volejbalu a futbalu. Spoločenský život študentov učiteľskej akadémie bol oveľa živší ako gymnazistov. Učili sa aj hrať na hudobné nástroje, takže o príležitostné „kapely“ nikdy nebola núdza. Študentské zábavy bývali v jedálni internátu alebo na tanečnom parkete v záhrade. Vďaka ubytovaniu v tomto internáte som si zvykol na pitie artézskej vody. Jej prameň bol na pár krokov a na odber vody tu vždy čakali celé zástupy domorodcov. Pôvodne mi táto voda vôbec nechutila, bola akási letná, mdlá, vápenatá, slaná. Časom som si na ňu zvykol natoľko, že mi „chýbala“.

Všetko, čo som tu opísal, som zvládal bez ťažkostí. Slušne som zarábala (vždy som mal aj nadpočetné hodiny) a ako vychovávateľ som nemal problémy ani s ubytovaním a stravovaním³⁹, ktoré som mal zadarmo. Ukončil som školu, na gymnáziu som sa udomácnil, socialistická prestavba školy ma ešte neomínila. Mesto i mestskú atmosféru som už poznal⁴⁰ a poskytovalo mi dosť možností na trávenie voľného času – chodil som najmä do kina a na futbalové zápasy. K rodičom som mal „naskok“.⁴¹ Do tohto príjemného života zasiahlo moje

³⁹ V učiteľskom internáte nám raz nasypali namiesto cukru do rannej kávy prací prášok, takže nám všetkým za veľkých bolestí vyplachovali žalúdky.

⁴⁰ V r. 1950 som bol sčítacím komisárom v obvode Hviezdoslavova ulica a priľahlé, takže som mal možnosť nazrieť dokonca do súkromného života miestneho obyvateľstva.

⁴¹ Kým nezaviedli autobusovú dopravu medzi Lučencom a Rimavskou Sobotou, bolo treba chodiť

preloženie na Pedagogické gymnázium v Lučenci.

Na Gymnázium v Lučenci som začal aj publikovať, a to nielen v Novohradskom hlase. V časopise Slovensko, vydávanom Maticou slovenskou, mi vyšla štúdia Po stopách starých obyvateľov Gemera. K 100. výročiu revolúcie z roku 1848 sme v Rimavskej Sobote vydali publikáciu: Gemer a revolučné roky meruôsmo (spoluautori E. Lašan a O. Laciak). V podstate išlo o prezentovanie príslušných kapitol mojej záverečnej diplomovej práce z dejepisu. V prvej štúdiu som zhodnocoval výsledky archeologického bádania a v druhej som opisoval priebeh vojenských udalostí v rokoch 1848 – 1849 na území Malohontu. Táto činnosť sa vymykala z „popisu“ mojich povinností ako stredoškolského profesora.

2.1.2 Pedagogické gymnázium v Lučenci

Zriadenie pedagogických gymnázií k 1. septembru 1950 bolo všeobecným prevrpením. Prípravou učiteľov na I. stupeň základného vzdelania sa v republike tradične zaoberali učiteľské ústavy – akadémie. Tento typ školy, ako prežitok „kapitalizmu“, bol novou politickou mocou odsúdený na postupný zánik. Lučenecká učiteľská akadémia brala síce od školského roku 1948/49 študentov do I. ročníka, ale tí „išli“ už podľa učebných plánov gymnázia a v školskom roku 1950/51 boli oba tieto gymnaziálne ročníky (I. a II.) zaradené do štruktúry miestneho gymnázia. Prekvapivé bolo aj to, že sa pedagogické gymnázia nezakladali s časovou postupnosťou (od I. ročníka a pribúdaním ďalších), ale zároveň sa otvárali všetky štyri ročníky (I. – IV.). Do I. ročníka sa robili prijímacie skúšky, ale do II. – IV. ročníka prechádzali záujemcovia z iných stredných škôl bez diferenčných skúšok. Tento fakt spôsobil, že študenti III., ale najmä IV. ročníka museli svoju teoretickú i praktickú pedagogickú prípravu inak rozvrhnutú na tri roky absolvovať za dva, resp. za jeden školský rok. Na konštituovaní tejto novej školy sa Gymnázium Boženy Slančíkovej-Timravy podieľalo tým, že sme študentom I. – III. ročníka, ktorým „nešli“ jazyky a matematika, ba ani nemali ambície pokračovať v štúdiu na vysokej škole, odporúčali prestup na pedagogické gymnázium (PG), čo veľa z nich aj využilo a čo predznamenovalo aj prospechovú úroveň na budúcej škole.

Pedagogické gymnázium v Lučenci bolo zriadené v objekte bývalej učiteľskej akadémie na Komenského ulici. Bola stavaná ako účelová budova, mala učebňový trakt pre učiteľský dorast a cvičnú školu, internát a byty. Budova bola (a je) štvorcového pôdorysu, dvojpodlažná, stavebne uzavretá, prístupná veľkou drevenou bránou a bráničkou pre peších z Komenského ulice. Prístup do tried a internátu na I. poschodí bol riešený pavlačami. Školský trakt nemal ústredné kúrenie ani rozvod úžitkovej vody zo studne na dvore, splachovací záchod bol len pre učiteľov. Suché toalety slúžili študentom a zároveň chovancom interná-

---

vlakom buď na Filakovo a v Jesenskom presadať alebo na Poltár, kde sa tiež presadalo a na prípoj sa čakalo hodinu.

tu. Pri otvorení pedagogického gymnázia bolo v budove päť učební, knižnica, riaditeľňa a zborovňa, byt riaditeľa, školníka – domovníka a správkyne internátu. Škola nemala nijaký špecializovaný kabinet, všetky učebné pomôcky boli v zborovni! Pôvodné cvičné triedy boli už predtým elokované na najbližšiu národnú školu v meste.

Riaditeľom pedagogického gymnázia bol Štefan Beracko, pôvodným povolaním učiteľ, ale do funkcie prišiel z aparátu Okresného národného výboru v Hnúšti. Bol nadaný na výtvarnú výchovu a týmto smerom si aj dopĺňal a zvyšoval kvalifikáciu.⁴² Na školu mal byť menovaný aj zástupca riaditeľa, čo sa za môjho pôsobenia neuskutočnilo. Všetkých kvalifikovaných stredoškolských profesorov bývalej učiteľskej akadémie preložili, z tohto zboru zostali na pedagogickom gymnáziu len traja odborní učelia. Na stredoškolských učebných „povýšili“ aj dvoch učiteľov s kvalifikáciou na I. stupeň základnej školy a zbor sa doplnil odborným učiteľom telesnej výchovy. Bolo nás 8 vyučujúcich, z ktorých plnú potrebnú kvalifikáciu som mal len ja. Všetci boli v KSS, len ja nie! Všetci boli starší, ženatí, bohatší na pedagogické skúsenosti, ale hlavne z pôsobenia na školách zabezpečujúcich základné vzdelanie. Z vlastných osobných skúseností a z predchádzajúceho pôsobenia mali zafixovaný profil absolventa, v ktorom bolo stredoškolské všeobecné vzdelanie druhoradým a uprednostňovali pedagogické zručnosti absolventa, takže aj ich vyučovanie odborných predmetov bolo viac nácvikom vyučovania. Nebolo to vo súlade s trendom, ktorý som si priniesol z gymnázia, ale ani s mojimi názormi na profil absolventa. Ak absolvent nebude ovládať podstatu vecí = didaktickej matérie a nepochopí jej didaktickú valenciu, nebude vedieť ani dobre učiť! Ja som všetkých týchto kolegov poznal aj pred príchodom na pedagogické gymnázium, dokonca aj ich manželky. Ani táto škola nerobila nejaké spoločenské podujatia, s nikým zo zboru som sa nezbližil. Všetci sme si síce ako sa na súdruhov patrilo tykali, ale priateľstvá medzi nami neboli.

Študentov na pedagogickom gymnáziu bolo okolo 150. Rekrutovali sa z gymnaziálnych tried pri akadémii, z miestneho gymnázia a v „mojej“ triede (III. roč.) boli štyria študenti z Gymnázia v Tisovci. Väčšina študentov dochádzala denne do školy. Profesionálnu orientáciu si väčšina z nich zvolila dobrovoľne, zámerne. Prospech študentov nedosahoval gymnaziálnu úroveň. Svojou pilnosťou sa nejeden absolvent prepracoval k vyššej kvalifikácii a jednotlivci, ako napr. Július Boroš a Vladislav Kačáni až za katedru vysokoškolského profesora. Všetci študenti boli v Československom zväze mládeže.

Školský rok 1950/51 bol rokom záväzkov,⁴³ kultúrnych úderiek,⁴⁴ tlaku na

---

⁴² Bol vášnivým motorkárom a fotografom. V časoch „normalizácie“ ho vyhodili zo školských služieb. Živil sa potom ako fotograf a dekoratér. Bol mojím výtvarným spoluautorom pamätnej izby, ktorí sme v 70. rokoch robili na Základnej škole na Spojovej ulici v Banskej Bystrici.

⁴³ V rámci osobného záväzku som prednášal o Októbrovej revolúcii v Lovinobani a Haliči.

⁴⁴ So študentmi sa navštevovali kultúrne programy ako agitky na získavanie roľníkov do jednotných roľníckych družstiev (JRD). Úderky vystupovali po okolitých obciach.

socialistickú výchovu, vrátane ateistickej. Cieľom novej politickej moci bolo založiť elitnú politickú školu, na ktorej budú všetci pedagógovia členmi KSS, pričom ich kvalifikácia a morálny profil boli druhoradé a aj všetci študenti budú čistého triedneho pôvodu a členmi ČSM. Založiť školu, ktorá bude vychovávať socialistických učiteľov a bude sa prezentovať ako spoločenský fenomén, ako nástroj socialistickej transformácie spoločnosti nielen v duchovnej, ale aj v hmotnej sfére.

V živote každého dospelého človeka je zmena pracoviska medzníkom, najmä ak je to zmena neočakávaná a neželaná. A to bol môj prípad! Nikdy som neskúmal, kto sa mi o tento šok a následné traumy postaral. Ako som už uvádzal, nadriadeným personálnym orgánom gymnázia a budúceho pedagogického gymnázia bol odbor školstva KNV v Banskej Bystrici. Nevidel som dôvody na moje preloženie. Na gymnáziu som bol dobre pracovne i spoločensky udomáčený, na učiteľskej akadémii boli kvalifikovaní profesori s mojou aprobáciou (dr. Július K., dokonca člen KSS a Štefan R.). Vzájomnú personálnu výmenu som považoval za neodôvodnenú, nepedagogickú a neetickú; uskutočnila sa bez vedomia a súhlasu zainteresovaných. Pre mňa bola táto výmena maximálne nevýhodná, pretože nešlo iba o zmenu pracovného prostredia, ale najmä o zmenu pracovnej náplne. Na pedagogickom gymnáziu som musel vyučovať všetky spoločenskovedné predmety, dokonca aj také, ktoré som nikdy neštudoval a ktoré sa len konštituovali. Predmety, ktoré som ovládal, a už aj učil, boli vo vecnej a koncepcnej transformácii a všetky boli maturitnými predmetmi. Škola bola malá (paralelka len v I. ročníku), môj úväzok čo do štruktúry vyučovacích predmetov veľmi pestrý a aj ten istý vyučovací predmet mal v každom ročníku iný vecný a časový grafikon. Vysokoškolská kvalifikácia znamená aj spôsobilosť adaptovať sa na nové podmienky a úlohy, spôsobilosť samostatne konať. Treba predsa len pripomenúť, že Lučenec bol perifériou vo vzťahu k informačným žriedlam, neexistovala sieť informačných zdrojov a odbornej pomoci smerom k praxi, že len „za pochodu“ pribúdala študijná literatúra, neexistovali nijaké učebné texty a učebnice. Rezort školstva sa síce zmohol na nejaké „školenia“, ale prichádzali oneskorene a ich obsah a cieľ nezodpovedal nástojčivým potrebám praxe. V priebehu školského roku som bol pozvaný na akési všeobecné štátno-politické školenie do Sklených Teplíc⁴⁵ a z dejepisu do

---

⁴⁵ Organizátorom školenia bol odbor školstva KNV. Pozvaní boli najmä učitelia stredných škôl; profesori sme boli len traja (zaujalí sme spoločný stôl pri okne). Ubytovaní sme boli v kúpeľnom areáli a tam prebiehalo aj školenie. Ako prednášatelia chodili politickí pracovníci z aparátu KSS. Osobne mi to školenie nič nedalo. Zmieňujem sa o ňom len preto, aby zostala pamäť na stereotyp, aký sa na školeniach praktizoval. Školenie malo gestorom určeného organizačného vedúceho, ktorý rozdelil frekventantov na ubytovanie, do pracovných skupín, bdel nad režimom dňa a programom. Predpoludňajšie „zamestnanie“ začínalo prehľadom tlače (frekventanti sa striedali). Až do obeda bola prednáška. Prednášajúci dal každej pracovnej skupine otázky či problémy, ktoré sa preberali v skupinách od 14.00 do 16.00 hod. Potom sa to všetko od 16.00 do 18.00 hod. prenieslo do pléna, v ktorom po vystúpení hovorcov jednotlivých skupín začala diskusia.

Vojkova (pri Kladne).⁴⁶ Predvídajúc takéto mimoriadne zaťaženie úväzkom, prestal som aj s „vychovávateľstvom“ a našiel som si byt v súkromnom rodinnom dome učiteľskej rodiny Šuttovej na vtedajšej Marxovej ulici, dnes na Ulici L. Štúra. Takto mi ale pribudli stravovacie problémy, lebo do internátu som chodil len na obedy. Hoci som bol maximálne roztrpčený, proti preloženiu ma ani nenapadlo namietat⁷.

Aby som bol ale konkrétnejší. Na gymnáziu som síce vyučoval psychológiu, ale všeobecnú, na pedagogickom gymnáziu bolo potrebné vyučovať vývinovú a pedagogickú psychológiu⁴⁷ ako základnú teoretickú disciplínu pre budúcu profesiu absolventa. Do tohto teoretického základu patrila ako nosný vyučovací predmet „pedagogika“. S didaktikou som problémy nemal, na vysokej škole som z nej robil aj skúšku. S teóriou výchovy,⁴⁸ ktorá bola v učebných osnovách pasovaná do vedúcej pedagogickej disciplíny, som sa na vysokoškolských štúdiách vôbec nestretol, a to čiastočne platí aj o dejinách pedagogiky,⁴⁹ z ktorých sa prednášali len vybrané problémy. Nemôžem neprípomenúť, že psychológia a pedagogika boli v pilotnom učebnom pláne rozložené na tri školské roky, ale študenti IV. ročníka ich v školskom roku 1950/51 mali zvládnuť za jeden školský rok a povinne z nich maturovať.

Zmeny v koncepcii výučby dejepisu som už naznačil pri pôsobení na gymnáziu. K výučbe všeobecných dejín som mal k dispozícii učebné texty k dejinám staroveku až novoveku, ale boli to mechanické preklady sovietskych učebníc.⁵⁰ V nich už bola história ľudstva prezentovaná ako etapa prapôvodnej, otrokárskej, feudálnej a kapitalistickej spoločnosti, ako triedny boj s historickou úlohou robotníckej triedy. Ťažiskom obsahu boli dejiny geopolitického priestoru Sovietskej zväzu s akcentom na európske revolúcie. Aj v tejto konštelácii vyučovacích podmienok som naďalej ako korektív používal „moje“ učebnice z prvej republiky. V II. a III. ročníku bola predchádzajúca pripravenosť na výučbu dejepisu rozdielna, pretože študenti sa regrutovali z troch gymnázií. Keďže sa na učiteľskej akadémii vyučoval dejepis odtrhnutý od „uzemňovania“ historických udalostí, nemal som k dispozícii ani jednu školskú nástennú dejepisnú mapu, ani

---

⁴⁶ Toto školenie organizovalo Ministerstvo školstva. Školenie prebiehalo v nejakej detskej zotavovni, kde bolo všetko detské (postele, nábytok, WC). Zo Slovenska nás tam bolo asi päť. Prednášateľmi boli prekladatelia sovietskych učebníc dejepisu.

⁴⁷ Pri výučbe psychológie som sa stále pridržiaval koncepcie môjho univerzitného profesora A. Jurovského. O psychológii založenej na podmienených reflexoch som nemal informácie. Kolega dr. Július K. mi požičal akési tézy z vývinovej psychológie, ktoré zostavil pre abiturientov gymnázií k diferenciálnej maturite.

⁴⁸ Z tejto problematiky vychádzalo veľa literatúry, preklady zo sovietskych originálov. Vydávalo ich nakladateľstvo Pravda a rozosiľalo ich do svojich predajní, aj do Lučenca. Takto som sa postupne a samostatne dopracoval k štruktúre a obsahu tejto disciplíny.

⁴⁹ Dejiny pedagogiky sa vo vtedajšom IV. ročníku učili len v skrátanom rozsahu. Popri J. A. Komenskóm som učil o Pestalozzím, Herbartovi, Rousseauovi, z ruských o Ušinskom a zo sovietskych o Makarenkovi.

⁵⁰ Od autorov: Mišulin (starovek), Kosminskij (stredovek), Jefimov a kol. (novovek, 2 diely).

atlasy. Vo výučbe československých dejín, ktoré som vyučoval v IV. ročníku, a i tu boli maturitným predmetom, sa v porovnaní s predchádzajúcimi školskými rokami nič výraznejšie neudialo, takže som sa i naďalej držal učebných textov vydaných pre 8. ročník gymnázií. Predmetom, ktorý som ani neštudoval, ani na gymnáziu neučil, bola občianska náuka. Tento predmet som učil v I. ročníku. Obsah tohto predmetu nebol až tak náročný a boli k nemu základné materiály (Ústava 9. mája, materiály IX. zjazdu KSČ). V I. ročníku boli v prevahe študenti – chlapci, ktorí sa o spoločenský život zaujímali aj z vlastnej iniciatívy. Tento predmet som vnímal ako nezáväzný, debatný. Na jednej vyučovacej hodine v I. ročníku som mal aj hospitáciu krajského inšpektora dr. Jána M. Za takýchto podmienok na učebno-výchovnú prácu som nerozmýšľal o zmenách v mojej „technológii“ vyučovania.

Za istý čas som bol na škole pod politickým tlakom. Moja matka v roku 1947 zdedila asi 2 ha v chotári susednej obce. Pre odľahlosť sa táto pôda nami obrábať nedala, a tak sme ju prenajímali. Zistil to jeden redaktor regionálneho „plátku“ Gemerské zvesti, ktorý vychádzal v Rimavskej Sobote, a v satiricko-invektívnej rubrike začal napádať môjho otca ako vykorisťovateľa – kulaka. V tom čase sa začali zakladať JRD, ktorých najväčšími nepriateľmi boli kulaci, a preto ich deti začali vyhadzovať zo škôl a štátnej služby. Takéto znepokojujúce informácie som dostával aj ja s návodom, že ak vstúpim do KSS, všetko sa zažehná. Riaditeľ pedagogického gymnázia bol v príbuzenskom vzťahu s naším pánom farárom, takže mal o mne a mojej rodine len priaznivé informácie, preto nezačal proti mne nijaké ťaženie. Navyše rešpektoval aj môj postoj, že do KSS, a vôbec do politiky, vstúpiť nemienim. Bolo to na škole „elitného“ politického charakteru. Tento tlak som ustál, ale bol s ním zviazaný aj ďalší. Na učiteľských prípravkách sa predtým vyučovalo aj náboženstvo a v rámci povinnej hry na nástroj aj hra na organe. To umožňovalo absolventovi uchytiť sa na cirkevnej škole, vyučovať náboženstvo a byť cirkevným kantorom. Po poštátnení škôl takáto alternatíva prestala fungovať. Na pedagogickom gymnáziu sa už ani náboženstvo, ani hra na organe nevyučovala a naopak, táto nová socialistická škola bola vystavená ateizačnému nátlaku. Jeho programom bolo, aby vyučujúci a študenti nechodili na bohoslužby a iné cirkevné obrady. Vrcholom protináboženského nátlaku bolo vystúpenie z cirkvi, lepšie povedané vyplnenie a podpísanie špeciálneho tlačiva. A toto bolo „tuhým tabakom“ aj pre študentov, ktorí ostentatívne denne chodili do školy vo zväzáckych košeliach. Riaditeľ školy tento program nanášal na pedagogických poradách, s jednotlivými triednymi a v mimoškolskom kontakte s chovancami. Vo všeobecnosti monitoring tejto naoktrojovanej agendy bol postavený na sledovaní vyučujúcich a študentov pri bohoslužbách (pri budove pedagogického gymnázia bol ev. a. v. kostol, baptistická modlitebňa a na námestí rím. kat. kostol) a cirkevných obradoch (krstoch, svadbách, prijímaní, konfirmácii, pohrebe) a na „bonzáckych“ neanonymných a anonymných informáciách. Počas môjho pôsobenia tieto zámery úspešné neboli. Riaditeľ u mňa nepochodil, ale ani nenalieval. Ja som chodil do

kostola normálne ako predtým, dokonca so školopovinným synom domáceho. Dokonca na seniorálnom zjazde Zväzu ev. a. v. mládeže v Ožďanoch som bol zvolený za seniorálneho tajomníka tejto mládežníckej náboženskej organizácie.

Počas pôsobenia na Pedagogickom gymnáziu v Lučenci som bol so študentmi na lyžiarskom výcviku vo Vysokých Tatrách. Bývali sme v Tatranskej Lomnici, v zotavovni Detský raj. Na konci školského roku sme boli na výlete na Morave, v Moravskom krase. Naším cieľom bola Macocha. Už sa nepamätám, či sa vstup riadil nejakým časovým harmonogramom (a my sme prišli neskoro), alebo bol pre stav vody dočasne zablokovaný, takže sme si na mieste hľadali iný program. Boli sme na prehliadke akejsi podobnej jaskyne. Keď sme ju opustili, strhla sa veľká búrka a načisto sa zotmelo. Dážď sa lial, blesky sa len tak križovali a udierali okolo nás do horského a skalnatého terénu. Každý sa pred dažďom zachraňoval, ako vedel, roztratilí sme sa. Našťastie sme sa potom poschádzali na parkovisku. Boli sme „ubytovaní“ v telocvični jedného brnenského gymnázia. Telocvičné náradie (bradlá, rebriny, hrazda ...) nám poslúžilo ako vešiaky na premočené šatstvo. Takú búrku, ako tam, som dovtedy nikde nezažil, a aj preto si túto príhodu pamätám.

Počas letných prázdnin v roku 1951 nadriadený školský orgán sústredil na naše pedagogické gymnázium absolventov vyššej školy pre pracujúcich pri Gymnáziách v Tornali, Rimavskej Soboty, Lučenci a v Šahách. Prešli mesačným kurzom pedagogických disciplín a na našom pedagogickom gymnáziu skladali maturitnú skúšku učiteľskej spôsobilosti zo všetkých povinných predmetov a z voliteľného. V dôsledku revolučných zmien v školskej politike prestal v roku 1950 platiť aj tradičný systém potvrdzovania učiteľskej spôsobilosti ustanovujúcou skúškou, ktorá sa skladala po dvoch rokoch od absolvovania vysokej školy a praxe. Skúška podmieňovala definitívu (z dočasného profesora sa stal štátny profesor), funkčný a platový postup. Týkalo sa to aj mňa.

Odbor školstva KNV mal so mnou bezpochyby aj iné personálne zámery, o ktorých som ja nevedel, a o ktoré som vtedy ani nestál. Tieto zámery avizovalo moje vysielanie na školenia, poverenie organizovaním pomoci pre vyučujúcich dejepisu (z titulu účasti na celoštátnom školení vo Vojkove),⁵¹ menovanie za predsedu maturitnej komisie na Gymnázium v Brezne⁵² a preloženie na Pedagogické gymnázium v Banskej Bystrici k 1. septembru 1951, čo som s predpokladom lepších pracovných podmienok a spoločenských možností rád akceptoval.

---

⁵¹ Podľa pokynov KNV som vypracoval akúsi koncepciu, no plánované školenie vyučujúcich na neuskutočnilo. Koncepcie sa ujal až nový krajský školský inšpektor Ján B., ale až nasledujúceho školského roku.

⁵² Hoci som mal už skúsenosti z maturitných skúšok, Brezno ma prekvapilo a zaskočilo tým, že mi rodičovské združenie uhrádzalo pobyt a stravovanie v miestnom hoteli, že maturitná komisia bola denne dotovaná bohatým občerstvením, čo som z Lučenca nepoznal.

2.1.3 Pedagogické gymnázium v Banskej Bystrici

Pedagogické gymnázium v Banskej Bystrici bolo na Kuzmányho ulici (dnes Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela). Vtedy to bola dvojposchodová budova s priečelím k Hronu a k Urpínu, vkomponovaná mimo uličnej zástavby. Hlavný vchod od Hrona bol neviem prečo vždy uzavretý, nepoužíval sa. Od cestnej komunikácie (vedúcej po súčasnom Štadlerovom nábreží) školský areál oddeľoval plot, za ktorým bolo veľké voľné zatrávnené priestranstvo, čiastočne využívané ako zeleninová a kvetinová záhrada s ovocnými stromami, so zvyškom zhoreniska po drevenej ubikácii. Celý tento veľký priestor akoby nemal starostlivého „gazdu“ – bol pomerne spustený, neupravený a nevyužitý, hoci sa priam ponúkal na využitie študujúcou mládežou na individuálne štúdium, relax a získavanie pracovných zručností. Na opačnej strane z Kuzmányho ulice bol dvor obohnaný drôteným plotom a okrasnými krovinami, ktoré boli tiež schátrané, neudržiavané. Na dvore bolo volejbalové ihrisko, krátke bežecké trate a samostatný obytný objekt ako byt pre školníka. Z dvora boli vchody do centrálnej časti budovy – do školského traktu a druhý vchod do internátu. Centrálny trakt vybíehal do východného krídla (v ňom bola aj telocvičňa) a západného krídla (tam bola jedáleň, kuchyňa, sklady a manipulačné priestory). Na prízemí bola riaditeľňa a riaditeľský byt (s osobitným bočným vchodom), zborovňa, knižnica a učebne. Na prvom poschodí, v centrálnej časti a vo východnom krídle boli učebne, v západnom ubikácie pre študentov. Celé druhé poschodie bolo dievčenským internátom. Podkrovia bolo nevyužitá. V budove bol rozvod vody, splachovacie toalety, lokálne vykurovanie drevom. V tomto objekte bolo pedagogické gymnázium druhý školský rok, a čo do technického vybavenia po predchádzajúcom užívateľovi zdedilo len školský rozhlas, chatrnú knižnicu, telocvičné náradie a náčinie a chudobné prírodopisné zbierky (horniny a minerály). Ani tu v budove neboli triedy cvičnej školy, takže sa na pedagogickú prax chodilo do mesta na Strednú školu Slobodného slovenského vysielateľa.

V nasledujúcom školskom roku 1952/53 sa pedagogické gymnázium presťahovalo do budovy na Tajovského ulici (dnes je v nej Ekonomická fakulta UMB). Bol (a je) to impozantný, už na pohľad masívny školský objekt so zaujímavým čelným traktom a hlavným vchodom obráteným do mestského parku. Aj tento objekt mal okrem čelného centrálneho traktu dve postranné krídla. Bol postavený ako účelový školský objekt (škola – gymnázium a internát) s primeraným architektonickým vybavením a s vybavením aj pre správny a technický personál. V suteréne bol byt pre školníka a domovníka, kuchyňa, skladové a manipulačné priestory. V čase prisťahovania sa pedagogického gymnázia boli v suteréne aj byty profesorov bývalého gymnázia prístupné bočným vchodom s možnosťou prechodu na prízemie do riaditeľského bytu. Na prízemí bola riaditeľňa, hovorňa, učebne, v západnom krídle kabinety a telocvičňa, vo východnom jedáleň, byt a kancelária pre správu internátu. Na prvom poschodí

bola zborovňa, hovorňa, veľká knižnica (nespracovaná, neprevzatá a nepoužívaná), učebne, kresliareň a kancelárske miestnosti, v celom východnom krídle bol internát pre študentov (ubikácie a študovňa). Na druhom poschodí bola veľká aula, učebne a v celom východnom trakte internát pre študentky. Cez nevyužívané podstrešie viedli schody na hvezdársku pozorovateľňu. Škola vtedy potrebovala len sedem učební. Okrem nej v budove zostalo a pôsobilo konzultačné stredisko Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského. Nevyužitú učebne boli poskytované triedam cvičnej národnej školy, ktorá mala na I. poschodí aj svoje vedenie (riaditeľňu) a v ďalších nevyužitých priestoroch sa personálne a technicky etablovala inštitúcia, ktorá sa potom stabilizovala a legalizovala ako Krajský pedagogický ústav. Objekt mal súdobé technické zabezpečenie (vodu, lokálne kúrenie) a okrem hlavného vchodu bola budova prístupná z dvora tromi vchodmi (do internátu, do centrálnej časti a do telocvične). Na priečelí boli okrasné kríky a dreviny, popri východnom krídle zeleninové hriadky a ovocné stromy. V interiéri bol veľký dvor s volejbalovým ihriskom, veľká trávnatá plocha slúžiaca na ľahkú atletiku, improvizované hádzanárske ihrisko a celý priestor na severnej a západnej strane uzatváralo zalesnené úbočie s bohatou vegetáciou krovín, listnatých a ihličnatých stromov. Celý areál bol oplotený – na priečelí a v postranných priestoroch drôteným a udržiavaným živým plotom. Po pravej strane areálu viedla pešia cesta do prírodného amfiteátra.

Riaditeľom pedagogického gymnázia bol Alojz Rapko. Do funkcie prišiel pri otvorení gymnázia 1. 9. 1950 zo strednej školy v Novej Bani. Nemal nijaké verejné funkcie, býval aj s rodinou v škole a plne sa jej venoval. Poznal všetkých študentov (nie iba podľa mena), ale najmä chovancov v internáte. Škola mala aj zástupcu riaditeľa. Na moje veľké prekvapenie ním bol miestny stolár Ján Č., bez akejkoľvek kvalifikácie pre učebno-výchovnú prácu. „Sedel“ v riaditeľni a zúčastňoval sa všetkých kontaktov riaditeľa so študentmi a rokovaní so stránkami. Bola to osoba veľmi uzavretá, málo komunikatívna, bez iniciatívy a aktivity. Okrem výučby občianskej náuky mal mať na starosti politický profil školy. Nevie, ako sa s týmto svojím poslaním vyrovnával, lebo nikdy nespomínal osobné problémy s vyučovaním, ani neprezentoval svoje názory a návrhy, ako a pred kým sa zaň zodpovedal. Študenti ho brali s pochopením. Ja som ho vždy vnímal s istou dávkou ostražitosti, aj potom, čo som zistil, že je síce „nastavený“ proti inteligencii, ale tolerantný a v podstate neškodný.⁵³

Neviem, čo bolo príčinou pomerne veľkých personálnych zmien ku školskému roku 1951/52, lebo z pôvodného zboru okrem vedenia zostali len jeho piati členovia. Personálny pohyb nebol iba k začiatku školského roku 1951/52, ale aj v jeho priebehu. Okrem mňa do zboru prišlo ďalších deväť členov (Ivana

---

⁵³ V zbere boli kolegovia, o ktorých sa vyjadroval ako o nábožensky zaťažených, opozičných, ale nikdy z toho nemali ani pracovné, ani existenčné ťažkosti.

P. som poznal ešte z vysokoškolských štúdií), ale postupne odišli štyria. Pomerne veľký nárast počtu vyučujúcich k počtu tried (pribudla len jedna) spôsobilo zavedenie nového predmetu (teória pionierskeho hnutia a „pionierska“ prax), ale najmä možnosť pre študentov vybrať si hudobný nástroj (husle, klavír, harmonika), ktorý sa vyučoval po skupinkách. Plnú vysokoškolskú kvalifikáciu sme mali siedmi, s kvalifikáciou odborného učiteľa okrem riaditeľa pôsobili dvaja, s kvalifikáciou pre I. stupeň základnej školy (s maturitou na učiteľskej akadémii) štyria, klavír vyučovala absolventka konzervatória⁵⁴ a ruštinu čerstvý absolvent ruského Gymnázia v Prešove. Kolegovia s nižšou kvalifikáciou vyučovali výchovy (hudobnú, telesnú a výtvarnú). V ďalšom školskom roku sa kvalifikačne posilnila výučba hudobnej a telesnej výchovy dievčat. Z pedagogických gymnázií (neskôr pedagogických škôl) v kraji (v Lučenci, Tisovci, Rimavskej Sobote, Krupine) malo najlepšiu kvalifikačnú štruktúru banskobystrické. Viem to posúdiť, pretože od roku 1954 som bol ich inšpektorom. Okrem kvalifikácie pri posudzovaní kvality profesorského zboru sa brali do úvahy aj iné parametre, najmä úroveň a výsledky učebno-výchovnej práce. Za dva roky môjho pôsobenia na škole nebola nijaká inšpekcia oprávnená hodnotiť stav učebno-výchovnej práce, na hospitácie chodil riaditeľ veľmi zriedkavo a na poradách nebol nikdy na programe učebno-výchovný proces, ak tak len jeho satelitné zložky z mimotriednej a mimoškolskej práce. Fakt, že nestraníci mali prevahu nad straníkmi, mi po skúsenosti z Lučenca pripadal ako zázrak. Všetci sme ale boli v ROH, mali sme spoločnú organizáciu s kolegami na gymnázium. Jadro zboru tvorila stredná veková kategória. Vzťahy v zbore boli na báze tolerancie a rešpektu. Cez prestávky ešte nebolo v móde popíjanie kávy, resp. iné spoločenské občerstvovanie sa. Časť kolegov cez prestávky alebo voľné hodiny integroval šach (rýchlovka alebo na pokračovanie). Zvláštnosťou bolo, že nás až päť bývalo v areáli školy (v internáte, u školníka), takže sme sa stretávali aj pri stolovaní. Škola, podobne ako v Lučenci, nemala rodičovské združenie.

Banskobystrické pedagogické gymnázium malo ďaleko širšiu „zbernú oblasť“ ako to lučenecké. Študovali na ňom záujemcovia od Beňadika, cez Žiar nad Hronom, Kremnicu, Banskú Štiavnicu, Krupinu, Šahy (v IV. ročníku, v ktorom som bol triedny, som mal štyroch študentov maďarskej národnosti), od Zvolena až po Telgárt a na juh od Hnúšte a Tisovca. V triedach, v ktorých som vyučoval, bola len jedna študentka z Banskej Bystrice, zato veľký počet Zvolenčanov a Brežňanov. V maturitnom ročníku bola skupina študentov z akejsi robotníckej prípravky, vekovo staršia ako jej konškoláci. V školskom roku 1952/53 prestúpila z Pedagogického gymnázia v Ružomberku skupina študentov (do III. a IV. roč.) pre údajne „makarenkovský“ školský režim zavádza-

---

⁵⁴ Natrvalo mi zostala v pamäti cez túto príhodu: mal som voľnú hodinu, sedel som v zborovni, asi 20 minút pred zvoneníím prišla do zborovne, oprela sa o pec a vyhlásila: „Však som šikovná? Už som vyskúšala, prebrala novú látku, preopakovala a už som tu!“ A mne nikdy vyučovacie hodiny nestačili – boli prikrátke!

ný riaditeľom. Prvý a druhý ročník mal študentov po výbere, tretí a štvrtý náborových. Prospechom boli výberové ročníky lepšie, napr. trieda II. A (v ďalšom školskom roku ako III. B) patrila k najlepším, aké som kedy vyučoval. Všetci študenti mali záujem a cieľ stať sa učiteľmi. Časom si zvýšili kvalifikáciu na miestnej vysokoškolskej učiteľskej prípravke a viem o štyroch, ktorí úspešne skončili aj vysoké školy. S bývalými študentmi som bol v kontakte ako vysokoškolský pedagóg, cez pomaturitné stretnutia a rôzne stavovské a odborné podujatia, takže viem, že drvivá väčšina z nich pôsobila a vydržala v rezorte školstva.

Všetci študenti boli v ČSM, väčšina z nich bola aj pionierskymi vedúcimi, niekoľkých z vyšších ročníkov oslovil aj Zväzarm, hlavne parašutizmus. Masovo sa zapájali do súťaže o Fučíkov odznak a Tyršov odznak zdatnosti. Spoločensko-politické prostredie (sídlo Krajského výboru – KV KSS, KNV) tlačilo školu a študentov do verejnej prezentácie (kultúrne úderky, brigády) s vyvrcholením na lampiónových sprievodoch pri príležitosti Októbrovej revolúcie a na májovej manifestácii pod zástavami, transparentmi a heslami. Keďže škola bola viac dievčenská, pri verejných vystúpeniach ju usporiadatelia kombinovali s miestnou vojenskou posádkou. Študenti chodili v rámci tzv. letnej aktivity za vedúcich do pionierskych táborov, v lete roku 1952 sa masovo zúčastnili na výstavbe hlinikárne v Žiari nad Hronom a roku 1953 na stavbe Bučiny, drevárskeho závodu vo Zvolene. Kolega Dezider N., vyučujúci hudobnú výchovu a inak hudobný skladateľ a dirigent, zorganizoval a viedol zmiešaný spevokol. Študenti vyšších ročníkov, najmä bývajúci v internáte, boli závodnou organizáciou (ZO) KSS a vedením školy na častých improvizovaných besedách tlačení k vstupu do KSS a výstupu z cirkvi.

Väčšina študentov bývala v internáte, dokonca aj Zvolenčania. To, že pri internáte (aj na Kuzmányho, aj na Tajovského ulici) bolo volejbalové ihrisko a voľné priestranstvá, využívali študenti najmä na loptové hry za bohatej diváckej kulisy konškoláčok. V čase študijných povinností boli študenti a študentky vo vlastných vyhradených priestoroch. Spoločenský život bol poskromný. Príležitostné „kapely“ síce boli, ale na spoločenské zábavy sa chodilo do sál osvetových inštitúcií v meste a len výnimočne riaditeľ povolil zábavu v telocvični alebo v jedálni. Väčšina chovancov odchádzala na nedeľu domov k rodičom.

V októbri 1951 zomrela jedna študentka I. ročníka – chovanka v internáte. Podľahla obrne po skonzumovaní nejakých domácich výrobkov z bravčového mäsa, ktorými ponúkla aj spolubývajúce. Nákaza sa zistila aj u ďalších dvoch študentiek. Lekárska komisia dala internát do karantény. Až do odvolania ho nikto nesmel opustiť a naopak, do školy mali zákaz vstupu vyučujúci a dochádzajúci študenti. Karanténa bola spočiatku veľmi náročná pre všetkých, najmä psychicky a eticky. Bolo treba zmierniť obavy o život, zabezpečiť hygienu a karanténny režim, ale najmä preorientovať študentov na bežný život. Všetky triedy sme učili piati – tí, čo sme bývali v internáte a u školníka. Zostavovali sme na každý deň rozvrh hodín podľa zdravotného stavu. Našťastie, nákaza bola zažehnaná, nevybrala si ďalšiu obeť a pred Vianocami sa situácia

na škole znormalizovala.

Pedagogické gymnázium v Banskej Bystrici bolo síce mojím novým pracoviskom (nový zbor, noví študenti, nové prostredie), ale na pracovné povinnosti a úlohy som už bol pripravený z predchádzajúceho pôsobiska. Na škole sme boli dvaja dejepisári. Staršia a skúsenejšia kolegyňa vyučovala v nižších a ja vo vyšších ročníkoch (III. a IV. ročník). Ona svetové dejiny podľa prekladov sovietskych učebníc a ja hlavne česko-slovenské národné dejiny, ktoré práve začiatkom 50. rokov podstupovali veľké zmeny v obsahu a v cieľoch výučby.

V súvislosti so školskou reformou v roku 1948 vyšli pre strednú školu, ktorou prechádzala celá školopovinná populácia, učebnice spoločensko-vedných vyučovacích predmetov, ktoré sa stali predmetom kritiky vedenia KSČ.⁵⁵ Učebniciam dejepisu sa vytýkalo kompromisníctvo v otázke historicko-materialistického poňatia dejín, ktoré treba bez zvyškov vykoreniť. Ďalej sa kritizovalo, že nie je možné opatrnícky prešľapovať okolo pravdivého vykreslenia pomerov v predmníchovskej republike. Mala sa jasne odhaliť buržoázna, protiludová a protisovietska politika vtedajších vlád a ukázať pravá reakčná tvár T. G. Masaryka a dr. E. Beneša. Bolo potrebné vysoko vyzdvihnúť pokrokovú úlohu Sovietskeho zväzu v našej histórii a slávny boj KSČ za zvrhnutie kapitalistického jarma a za vybudovanie socializmu. Viac času sa malo venovať najnovším dejinám od Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie po dnešok. Dejiny českého a slovenského národa mali tvoriť hlavný páter dejepisného vyučovania. Toľko z „Dokumentu“. Na túto kritiku reagoval Historický ústav Československej akadémie vied a Historický ústav Slovenskej akadémie vied vydaním téz⁵⁶ na historicko-materialistickú transformáciu česko-slovenských dejín. Pod vedením V. Husa⁵⁷ sa pripravila a vydala akási príručná učebnica česko-slovenských dejín, podľa ktorej sa mali vyučovať české a slovenské dejiny na výberových školách. Ja som o tomto „diani“ mal len skromné informácie a nejedna z presadzovaných téz sa mi zdala vyložene politickou.⁵⁸ Aj k Husovej učebnici som sa dostal neskoro a študenti ju vôbec nemali. Na maturity v roku 1953 bol za školskú správu delegovaný Ondrej Pavlík. Hoci bol už vtedy známym teoretikom pedagogiky, viac sa angažoval do otázok a odpovedí z dejepisu. Svojimi dotazmi, komentármi a invektívami zneisťoval odpovedajúcich.⁵⁹ Nevedel som pochopiť, čo takýmto nezvyčajným vstupom do priebehu skúšok sleduje, či chce nás zorientovať „v najnovšej“ odbornej problematike, ktorú sme v tom čase nemohli ani ovládať, alebo nám dokazovať nepripravenosť na politický aspekt pôsobenia na škole.

Psychológiu a pedagogické disciplíny som vyučoval iba ja. Do výučby psy-

---

⁵⁵ Dokument strany o učebniciach, 1951.

⁵⁶ Prehľad československých dejín, Prehľad slovenských dejín.

⁵⁷ V. Hus a kol.: Dejiny ČSR, 1952.

⁵⁸ Napr.: bez Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie by nebolo ČSR.

⁵⁹ Na maturitnej skúške z dejepisu (vlastivedy) prepadol Ján M., čo bolo nezvyčajné a neočakávané (neprospeievajúci študenti spravidla neboli k maturite vôbec pripustení!).

chológie sa tiež presadil nový trend odvodzujúci psychologické danosti osobnosti od jej fyziologickej dispozície, najmä od jej vyššej nervovej činnosti, od bázy vrodených a podmienených reflexov. Mal som k dispozícii preklad sovietskej učebnice psychológie (na meno autora si už nepamätám), v ktorom namiesto odborných dokladov k vyšším parametrom duševna (pamäť, myslenie...) boli „príslušné“ citáty, resp. úryvky z krásnej literatúry, biografíí klasikov marxizmu. Bol som aj na školení z tejto tzv. pavlovovskej psychológie v Paběniciach pri Kutnej Hore. Študenti ani z psychológie, ani z pedagogických disciplín nemali učebnice. Zabehané „technológie“ pri edukačnom procese som nemenil. Študentov som iba prekvapil rýchlou orientáciou a znalosťou ich „nacionálií“. Bol som už skúsenejší, orientovanejší v didaktickej valorite učiva, v jeho selekcii, sústavne som preveroval základné vedomosti a začal som používať aj testy ako bleskovky. Pomerne pravidelne som chodil na pedagogickú prax (na praktické výstupy študentov) a kontrolou zápisov z náčuvov som ich orientoval v analýze a hodnotení vyučovania.

Veľmi ma prekvapilo, že mne, neznámemu a mladšiemu, riaditeľ pridelil triednictvo v maturitnom ročníku, po obidva školské roky môjho pôsobenia na pedagogickom gymnáziu. Je pravda, že som v IV. ročníku mal najviac vyučovacích hodín, takže som bol so študentmi v každodennom styku. Ako som už uvádzal, boli to triedy ešte náborové. Vynikajúcich študentov v nich bolo poskromne, aj to len dievčatá. S disciplínou a dochádzkou som problémy nemal, veď skoro všetci abiturienti bývali v internáte. Napriek prospechovej priemernosti som na výstupoch nadobudol presvedčenie, že všetci majú predpoklady byť dobrými učiteľmi na elementárnom stupni základnej školy. Ako triedny som sa však stretol s nevšedným a mne neznámym problémom, ktorý začal rozdeľovať verejnú mienku a mal aj politický podtext. Neviem, z koho iniciatívy sa objavil nápad, namiesto zelených maturitných stužiek (vraj buržoázny prežitok!) nosiť červené stužky ako symbol nového politického charakteru školy, fotiť sa na maturitné tablo vo zväzáckych košeliach a študentky aj s päťramennou hviezdou na náhrdelníku. A navyše, v takomto oblečení predstúpiť aj pred maturitnú komisiu. Iniciatíva sa síce presadila, ale nosenie červených stužiek abiturienti postupne „odsabotovali“ a namiesto predpokladanej pozornosti a obdivu sa u verejnosti stretávali viac s údivom a odsúdením. Druhý, dovtedy mne tiež neznámy problém, ktorý mi ako triednemu prichodilo riešiť, boli umiestnenky. Riaditeľstvo pedagogického gymnázia dostalo od Povereníctva školstva zoznam škôl s počtom voľných učiteľských miest a príslušné formuláre. Bola v tom istota zamestnania bez akejkoľvek osobnej intervencie, ale aj konflikt „záujmov“. Všetci absolventi pedagogického gymnázia boli domovsky príslušní do banskobystrického regiónu, ale ponúkané miesta boli do odľahlých regiónov, ktoré nemali vlastné zdroje nových učiteľských síl (Orava, Kysuce, Prešovský kraj). V podstate som s maturantmi situáciu vždy zvládol. Keďže u absolventov pedagogických gymnázií sa nepočítalo s ďalším pomaturitným štúdiom, maturitné komisie nerozhodovali o odporúčaní na vysokú školu, ako to bolo zavede-

né u maturantov gymnázií. Ani zo svojich čias a ani z Lučenca som nepoznal tradíciu, aby abiturienti v posledný vyučovací deň chodili za spevu po meste lúčiť sa s vyučujúcimi pod okná ich bytov. Vzbudzovalo to všeobecný rozruch a záujem. Trápnejšie však bolo, že študenti nemali ani vhodný repertoár a neovládali ani texty piesní.

Prví „moji“ maturanti na Pedagogickom gymnáziu v Banskej Bystrici (školský rok 1951/52) mi v posledný deň vyučovania darovali ako spomienkový predmet mramorovú sošku so športovým námetom a na jej podstavec napísali: „Koniec je štúdiu – dnes odchádzame, na vás súdruh profesor nikdy nezabudneme. Prosíme vás o to, spomeňte si na nás, veď sme tu už s vami iba krátky čas. Požalej, požalej – dnes sa lúčime, v srdci nám spomienka nezhynie. Veríme, že predsa raz príde ten čas, keď s vami stretneme sa tu zas.“ A ten čas pravidelne prichádzal každých päť rokov, a to i v období politickej nepohody. Väčšina týchto absolventov z oboch maturitných ročníkov postupne zakotvila v širšom okolí Banskej Bystrice, takže na pomaturitné stretnutie prichádzali v pomerne veľkom počte. Vždy je pre mňa dojemné, že na tieto stretnutia nosia môj prejav zo stužkovej a opakovane ho čítajú (banket sme nemali!). Odchádzali do života v období budovania socializmu. V povolani prežili 60. roky. Niektorí pre svoje spoločenské angažovanie sa stratili svoje pozície, iní naopak využili ponúkané šance a stali sa riaditeľmi škôl, inšpektormi. Na konci svojej verejno-spoločenskej pôsobnosti zažili politický prevrat v rokoch 1989 – 1990. Na stretnutiach bolo vždy o čom rozprávať – spomienky na školu, životné osudy. Na posledných stretnutiach – už všetci ako dôchodcovia – sa „riešili“ metamorfózy spoločnosti a jednotlivcov a aj vlastné, osobné dilemy: čomu sme to vlastne svojho času slúžili a prečo. Na stretnutí v roku 2003 som ich uistil, že mojím presvedčením o nich je, že vždy konali podľa svojho vedomia a svedomia, že sa nespreneverili základným etickým normám, že príprava dorastajúcej generácie bola vždy humánnym činom. Že naše vzájomné vzťahy zostali blízkymi a úprimnými, dokladám aj touto dojemnou príhodou. V roku 2000 mi zomrela manželka a na 80. narodeniny (v roku 2005) mi bývalé študentky z maturitného ročníka 1952/53 uplietli svet.

Ako triedny, a aj ako vyučujúci, som mal povinnosti zúčastňovať sa so študentmi na mimoškolských podujatiach. Bol som s nimi sadiť stromčeky v Španej doline, zbierať kamene a ošetrovať pastvu pri Sásovej, s kultúrnou brigádou v Štátnej mincovni v Kremnici a na JRD v Pribete,⁶⁰ na školskom výlete

---

⁶⁰ Pribeta je až pri Komárne. Bolo to v jednu februárovú nedeľu roku 1952. Na „brigádu“ sme cestovali s vojakmi miestnej posádky v ich autobusoch. Po skončení programu a spoločenskom posezení sme sa vybrali na spiatočnú cestu. Bola už noc. Padla taká hmla, že nebolo vidieť ani na cestné značky. Kolóna sa roztrhala a náš autobus zabľúdl. Po niekoľkohodinovej jazde sme zistili, že sme kdesi pred Krupinou. Ja som veliteľovi vozu povedal, že viem cestu domov. Ten ale trval na tom, že musíme ísť stanovenou trasou. Tak sme sa vrátili na miesto zlého odbočenia. Bolo už nadránom. Pred Hronskou Dúbravou nám vyšla nafta. V studenom autobuse sme museli dve hodiny čakať na prísun nafty.

v Liptove a na Orave⁶¹, na lyžiarskom výcvikovom zázname vo Vysokých Tatrách – v Tatranskej Lomnici (ubytovaní sme boli v Poľovníckom zámočku).

Po oba školské roky môjho pôsobenia na pedagogickom gymnáziu som bol opäť aj vychovávateľom. Bola to jedinečná príležitosť v podmienkach neznámeho prostredia zbaviť sa takých existenčných starostí, ako bolo bývanie a stravovanie a nákladov na tieto životné potreby. V internáte na Kuzmányho ulici som býval sám, na Tajovského ulici s kolegom, ruštinárom Michalom F. Ako som už uvádzal, dievčenský a chlapčenský internát bol pod jednou strechou. Z tejto koexistencie som ako vychovávateľ nemal nikdy problémy. Súviselo to jednak s vyhradením separátnych ubytovacích priestorov, študovni a sociálnych zariadení, dodržiavaním denného režimu (v časoch voľna sa chovanci a chovankyne mohli voľne sýkať na dvore) a štandardným súžitím oboch pohlaví. Chlapci – chovanci boli vychované dedinské deti so zmyslom pre poriadok a vzájomné rešpektovanie sa. Za dva roky som neriešil nijaký disciplinárny priestupok, ani jednu drobnú krádež, bežnú v takomto prostredí. Jedáleň a čas výtaja stravy boli spoločné. Voľný čas som často trávil volejbalom a na Tajovského ulici aj futbalom. Bol som pohybovo vyspelý a pri volejbale som bol disponovaný na všetky rozhodujúce úkony (servovanie, príjem podania, nahrávanie, smečovanie, ulievanie...). Šport ma so študentmi zblížoval,⁶² získal som autoritu nielen ako hráč, ale aj ako pedagóg. Moja spoluúčasť spôsobovala, že sa aj študenti správajú kultívovane. Boli síce zaujatí snahou o dobrý výkon, ale s rešpektom k súperovi. Študenti so zaujatím o šport (väčšinou Horehronci) boli inak aj vo vzájomnej bežnej komunikácii mimoriadne temperamentní.

Ked' sa psychóza po karanténe upokojila, zintenzívnila sa agitácia na vstup do KSS a vystupovanie z cirkví. Úlohou bolo získavanie mladých ľudí, najmä budúcich učiteľov, do strany. Výbor základnej organizácie KSS v mojom maturitnom ročníku vybral niekoľko študentov, išlo najmä o tých z robotníckych prípraviek. A aby bol zámer priechodnejší a atraktívnejší, aj všetkých mladých pedagógov – okrem mňa Eleny H. a Michala F. Podľa stanov strany bola predpokladom členstva v KSS prípravná, tzv. kandidátska lehota, počas ktorej mal tento vybraný kolektív absolvovať stranícke školenie a plniť individuálne stranícke úlohy. Za inštruktora nám bol určený „starý komunista“ – súdruh Zlevský. Bol viac starý vekom než členstvom v strane, bol domovníkom v Múzeu Slovenského národného povstania (vtom čase ešte v pôvodnej budove na terajšom Námestí Š. Moyses). Bol to živelný komunista, ktorý o marxizme-leninizme nevedel nič, len si matne spomínal na prítomnosť K. Gottwalda v Banskej Bys-

---

⁶¹ Bolo to 9. a 10. mája 1953. Bola už pokročilá jar, stromy boli rozkvitnuté. Nocovali sme v Litovskom Mikuláši. Do rána napadlo toľko snehu, že sme sa s ťažkosťami dostali do Ružomberka. Naším cieľom bola Oravská priehrada. Napriek riziku sme vyrazili. Za Likavkou ešte nebola uvoľnená cesta. Náhodou tam cvičila vojenská motorizovaná jednotka. Tankom vytiahli náš autobus do Valaskej Dubovej. Keďže ďalej už nešli, náš výlet uviazol v tejto obci v Jánošíkovej krčme.

⁶² Toto nedokázala pochopiť moja staršia kolegyňa Emília K., ktorá moje správanie považovala za neprímerané a invektívy voči mne vznášala aj na pedagogických poradách.

trici. O SNP vedel viac z kontaktu s odborníkmi múzea, než zo svojich skúseností. Pamätám sa na dve stretnutia s ním, a tým aj „školenie“ prestalo, pretože sa blížili maturity. Žiadnu konkrétnu stranícku úlohu som nedostal a nemali sme nijaký certifikát o tom, že sme čakateľmi a nechodili sme ani na stráncke schôdze. Nevieť z akých dôvodov, stratil v nasledujúcom školskom roku (1952/53) riaditeľ dôveru Povereníctva školstva (podľa jeho vyjadrení išlo o kontroverzie s ústrednou školskou inšpektorkou Elenou S.) a nečakane dostal dekrét o odvolaní z funkcie a kolega Ivan P. zároveň dekrét o poverení riadením školy, ale ten sa tejto funkcie odmietol ujať. Nakoniec – po bezvláde – riadenie školy zostalo po starom,⁶³ ale riaditeľ a základná organizácia ustali v snahe omladzovať stranícku organizáciu, a tým sa stratilo aj moje previazanie s KSS a ja som týmto smerom nikdy iniciatívu nevyvíjal. Rovnaký „harmonogram“ malo aj ateistické ťaženie. Kolektívne a individuálne pohovory so študentmi nemali nijaký konkrétny viditeľný účinok. Proti tým, ktorí sa identifikovali ako hlboko veriaci, riaditeľstvo nepodniklo nič – zmaturovali a dostali umiestnenky; vtedy sa budúcu zamestnávateľovi ešte neposielali „kádrové“ posudky a odporúčania.

Moje pôsobenie na Pedagogickom gymnázium v Banskej Bystrici sa nevyčerpávalo iba školskými povinnosťami. Viedol som konzultácie na detašovanom stredisku Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského (diaľkové štúdium na získanie kvalifikácie na II. stupeň základných škôl). KNV organizoval priebežný odborný kurz pre vychovávateľov v detských domovoch, na ktorom som prednášal psychologicko-pedagogickú tematiku. V roku 1952 som bol delegovaný na maturitné skúšky na Gymnázium vo Zvolene. Vtedajší krajský inšpektor Ján B. sa pokúšal o revitalizáciu už spomínanej odbornej pomoci pre stredoškolských profesorov dejepisu. Z jeho poverenia som zvolal akýsi prípravný aktív. Prišli naň len traja (z Gymnázia v Lučenci Mirko T., zo Zvolena p. Garaj a z Banskej Štiavnice p. Sokolík). Výsledkom stretnutia bola dohoda, že KNV odporučíme zavolať pracovnú poradu stredoškolských profesorov, a to do Zvolena. Pracovná porada sa stala skutočnosťou. V mene prípravného pracovného aktívu som prehovoril o súčasných problémoch výučby dejepisu. Bolo to moje prvé verejné vystúpenie pred odborníkmi, kolegami. Zámery organizovať vecno-didaktickú pomoc vyučujúcim prešli do kompetencie Krajského pedagogického ústavu v Banskej Bystrici. Počas letných prázdnin v roku 1952 boli na pedagogickom gymnázium sústredení abiturienti gymnázií, ktorí chceli získať učiteľskú kvalifikáciu. Súbežne v študentskom internáte (Vincentíne) prebiehal mesačný kurz pre už v školských službách pôsobiacich nekvalifikovaných učiteľov. V oboch týchto kurzoch som prednášal psychologicko-pedagogické disciplíny. Školský rezort prestal organizovať rôzne preškoloňovacie kurzy (ilúzia, že nimi prejdú postupne všetci učelia, sa nenaplnila) a namiesto nich zaviedol

---

⁶³ Riaditeľ zostal ešte rok vo funkcii, potom bol preradený za riaditeľa osemročnej strednej školy a pri previerke v roku 1970 vylúčený z KSS.

povinné štúdium.⁶⁴ Od jeho absolvovania a odkolokovania pred komisiou záviselo zotrvanie v zamestnaní a platový postup. Takéto „domáce“ školenie som absolvoval aj ja a bol som aj členom kolokvujúcich komisií pre odbor dejiny a pedagogika. Vstúpil som do Československej spoločnosti na šírenie vedeckých a politických poznatkov. V rámci tohto členstva som podľa delegovania prednášal dejiny.

Jedinou nevýhodou môjho preloženia z Lučenca a pôsobenia v Banskej Bystrici bola komplikácia styku s rodičmi, s domovom. Na domov som nebol nejako špeciálne psychologicky a morálne viazaný, veď som ho v 13. roku svojho života opustil, bol som už dospelý a samostatný. Napriek tomu, človek ten domov, kým ho má, potrebuje. Bývanie v internáte neumožňovalo saturovať všetky životné osobné potreby. V internátnej izbe som nemohol mať potrebnú osobnú garderóbu,⁶⁵ nemal som podmienky na pranie a žehlenie bielizne, na ošetrovanie šatstva. Bol som odchovaný na domácej kuchyni, najmä na mlieku, vaječných jedlách a slanine. V stravovacích nárokoch som bol vždy skromný a na internátnu stravu adaptovaný, ale podávaná strava si „pýtala“ obohatenie a zmeny. V internáte neboli variče, kuchynky ani chladničky na suroviny a jedlo. Veľmi som privítal otvorenie mliečneho baru v meste. Cítil som aj zodpovednosť za rodičov. Boli už starí a po založení JRD prišli o existenčné zabezpečenie (spočiatku v JRD nič neplatili, potom za pracovnú jednotku 4 Kčs!). Človek potrebuje pravidelne relaxovať, hľadať novú energiu, a kde, keď nie u rodičov, doma, v prostredí, v ktorom strávil najkrajšiu časť života. V 50. rokoch bol 6-dňový pracovný týždeň, autobusy na diaľkových tratiach ešte nechodili a cesta domov vlakom⁶⁶ a peši trvala okolo 7 hodín (vlakom, presadť v Brezne a v Tisovci, pešo z Rimavskej Soboty alebo Čerenčian). Vydať sa na cestu v sobotu po vyučovaní aj pri dobrom vlakovom spojení znamenalo prísť domov okolo 19. hod. a v nedeľu návrat hneď v popoludňajších hodinách. Takže frekvencia návštev u rodičov sa znižovala. Nedele som trávil v Banskej Bystrici. Navštevoval som najmä športové podujatia, futbalové zápasy (na škvarovom ihrisku na Žltých pieskoch), volejbalové (v mestskom parku), hokejové (na prirodzenom ľade na tenisových kurtoch v parku). Chodil som do kina (dve kiná boli hneď pri malej stanici) a na predstavenia v prírodnom amfiteátri (premietali sa filmy a vystupovali súbory). Iných kultúrno-spoločenských podujatí bolo poskromne. Chodil som na ochotnícke divadelné predstavenia a raz som bol na maškarnom plese v Národnom dome. Spoločenské vzťahy s kolegami

---

⁶⁴ Na povinné štúdium boli predpísané témy a k nim vydané brožúry. Išlo o témy: marxizmus v jazykovede, ekonomické problémy socializmu, dejiny slovenského robotníckeho hnutia, buržoázny nacionalizmus a proletársky internacionalizmus, Makarenkove pedagogické teórie a úspechy sovietskej biológie (Mičurin, Lysenko, Lepešínská). Každý učiteľ mal akýsi index, do ktorého komisia zapisovala absolvovanie kolokvia.

⁶⁵ Okrem bežných pracovných dní boli aj slávnostné príležitosti, potreboval som vybavenie na šport, na brigády, na výkyvy počasia, na „doma“, a pod.

⁶⁶ Medzitým sme ako štátni zamestnanci stratili 1/3 zľavu na cestovnom vlakom.

som nemal, nebol som ani kaviarským typom. Vždy som sa vedel sám postarať o to, aby som sa nenudil. Politika a celospoločenské pomery ma nezaujímali. Rádio som ani nemal a dennú tlač som čítal len príležitostne, aj to od zadnej strany – od športu. Do verejno-spoločenského života v meste som sa tiež neangažoval.

Ako epilóg môjho pôsobenia vo funkcii profesora a vychovávateľa na Pedagogickom gymnáziu v Banskej Bystrici sa hodia tri udalosti z jari 1953. Smrť J. V. Stalina a následne aj K. Gottwalda. V republike bol vyhlásený štátny smútok. V škole bol katafalk, pri ktorom držali čestnú stráž študenti – zväzáci, podobne aj v meste pri pamätných tabuliach venovaných K. Gottwaldovi, ale navyše aj s pioniermi. Druhou udalosťou bola výmena peňazí. V priebehu školského roku 1952/53 som mal veľa nadpočetných hodín. Odmeny za ne nám nevyplácali priebežne so mzdou, ale za celé uplynulé obdobie v poslednú májovú stredu. Dostal som viac ako 30 tisíc Kčs. Prosil som kolegu Janka J., aby šiel so mnou do obchodu, pretože som si chcel kúpiť fotoaparát a on sa v tom vyznal. V obchode bolo veľa ľudí, takže sme odišli s prázdnyimi rukami s tým, že sa najbližšie vrátíme, keď budú v predajni lepšie podmienky na výber. Nasledujúcu sobotu o 12.00 hod., keď už boli všetky obchody pozatvárané a finančné toky zablokované, rozhlas oznámil, že k 1. júnu dochádza k výmene peňazí: 1 nová Kčs za 5 Kčs starých. Peniaze v hotovosti sa ale menili v pomere 50 Kčs starých za 1 Kčs novú. Vtom momente sa mojich 30 tisíc zmenilo na 600 Kčs. S Banskou Bystricou som sa však nelúčil ako „chudobný“, ale naopak – osobne veľmi bohatý. A to je to tretie. Medzi študentkami som si vyhlíadol budúcu životnú partnerku Hanku D. z Mýta pod Ďumbierom. Zaujala ma najprv svojím fyzickým výzorom a môj záujem o ňu sa prehlboval poznávaním jej skromnosti, zodpovednosti a kultivovanosti.

2.2 Riaditeľ školy v Brezne

S platnosťou od 1. septembra 1953 bola zavedená školská reforma všeobecno-vzdelávacích a pedagogických škôl. Na konci školského roku 1952/53, po mesačných kurzoch, končili strednú školu záverečnou skúškou aj žiaci III. ročníka a gymnázium maturitnou skúškou študenti III. ročníka. Bola to „predbežná“ reforma nasmerovaná k sovielizácii česko-slovenskej školskej sústavy. V Sovietskom zväze sa končila školopovinnosť v 7-ročnej škole („semiletka“) a úplné stredoškolské vzdelanie 10-ročnou školou („desatiletka“). Šťastie, že tento trend pri ďalších školských reformách nepokračoval! K 31. augustu bola zrušená národná a stredná škola a namiesto nich bola zriadená 8-ročná stredná škola (OSS), čím sa základná školopovinnosť skrátila z 5 + 4 na 8 rokov. V mestách, kde boli gymnáziá, ktoré boli tiež zrušené, sa táto nová stredná škola zlúčila so zvyškom gymnaziálnych tried do jedenásťročnej strednej školy (JSS),⁶⁷ čím sa aj úplné stredoškolské vzdelanie skrátilo o rok. Jedenásťročné

⁶⁷ Takto vznikli v Banskobystrickom kraji JSS v Banskej Bystrici, Banskej Štiavnici, Brezne,

stredné školy sa zakladali aj v tých okresných mestách, kde neboli gymnáziá, buď postupným narastaním ročníkov alebo jednorazovo – sústredením študentov do výberových tried z okolitých gymnázií.⁶⁸ Táto školská reforma bola unáhlená, nepripravená – ani personálne, ani pedagogicko-organizačne.⁶⁹ Čo sa týka pedagogického školstva, pedagogické gymnáziá boli premenované na pedagogické školy (PŠ), pedagogické fakulty boli zrušené a zavedené vyššie pedagogické školy (VPS – dvojročné na prípravu učiteľov II. stupňa základnej školy) a vysoké pedagogické školy (VŠP – 5-ročné pre budúcich vyučujúcich na II. cykle; súbežne pôsobili s takým istým poslaním aj filozofické a prírodovedecké fakulty univerzít).

Nová politická moc využila túto školskú reformu na výmenu dovtedajších riadiacich kádrov v rezorte školstva na regionálnej úrovni, na odboroch školstva a na riaditeľských postoch. Legislatívne zmeny boli totiž na tento účel výhodnejšie a priechodnejšie ako pracovno-právne postupy a prípadné súdne spory a prieťahy. Jedenástorčné stredné školy a odbory školstva ONV boli posunuté do zriaďovateľskej kompetencie ONV, len stredné pedagogické školy zostali v právomoci KNV. Vyššie a vysoké školy boli v pôsobnosti Povereníctva školstva, pričom v kádrovej politike mali spolurozhodovaciu moc príslušné regionálne politické orgány. Nevieam z akého rozhodnutia, ale medzi vytipovaných do riadiacich funkcií som sa dostal aj ja, čo mi vôbec nevyhovovalo. (Osobne som si chcel udržať a prehľbovať nabadený vzťah s Hankou D.) Povereníctvo školstva povolalo všetkých dezignovaných do Bratislavy na dvojtyždňové školenie – inštruktáž. Boli sme ubytovaní vo vysokoškolskom dievčenskom Belojanisovom internáte, na prednášky a inštruktáž sme chodili na blízku „techniku“. V politických prejavoch zástupcov Povereníctva a Ústredného výboru (ÚV) KSS sa zdôvodňovala potreba a aktuálnosť školskej reformy (dlhá príprava na prax, budovateľské úlohy a potreby, pozitívne sovietske skúsenosti).⁷⁰ Mňa najviac zaujímali didaktické dôsledky školskej reformy, pedagogicko-organizačné novinky, oblasť riadenia škôl a ich hospodárske zabezpečenie. Z tohto komplexu sa vymykala problematika zvláštnych úloh (ZÚ) a civilnej obrany (CO),⁷¹ ktorej dal náležite zarezonovať svojim nekultúrnym a agresívnym vystupovaním pracovník povereníctva Ján T., keď za každý nedostatok v tejto oblasti sa vyhrážal sankciami, trestami. Po skončení školenia – inštruktáže nasledovala

---

Kremnici, Lučenci, Rimavskej Soboty, Šahách, Tormali a vo Zvolene.

⁶⁸ JSŠ v Hnúšti, Filákovce, Modrom Kameni, Krupine, Poltári, Žarnovici.

⁶⁹ Po rokoch mi prof. Ernest Sýkora raz rozprával, ako ho bleskovo povolali do Prahy, vymenovali za ministra a dali mu podklady, ako má pred Národným zhromaždením túto reformu predkladať a obhajovať. V Čechách JSŠ nevolali inak ako „sýkorky“.

⁷⁰ V podstate sa kamuflavala skutočnosť, že štát nemal dostatok financií na udržovanie a rozvoj školstva, že sa prvá päťročnica (1948 – 1953) skočila fiaskom a v rokoch 1954 – 1955 sa musela „dorábať“.

⁷¹ Bol prijatý nový branný zákon, ktorý legalizoval všeobecnú brannú povinnosť, zaväzoval každé pracovisko ku školeniam, organizovaniu simulovaných situácií, k vytváraniu krízových štábov, operačných jednotiek, krízových opatrení.

„burza“ riaditeľských miest. O Banskú Bystricu som sa ani neuchádzal.⁷² Ako ponuku som najprv dostal Pedagogickú školu v Tisovci pre vzdelávanie učiteliek materských škôl. Tisovec som poznal zo svojich stredoškolských štúdií, bol by mi vyhovoval aj komunikačne, lebo bol blízko domova. Lenže ponúkaná škola bola pre mňa neznámeho druhu a navyše v štádiu vzniku (len I. ročník – jedna trieda). Na takejto začínajúcej škole sa nedá odborne vyučovať a moja aprobácia by bola nevyužiteľná.⁷³ Škola mala mať regionálny význam, čo predstavovalo problémy s ubytovaním študentiek. Začínajúci riaditeľ – začínajúca škola, to bola pre mňa najnevýhodnejšia ponuka. Druhá prišla na rad funkcia riaditeľa JSS v Banskej Štiavnici. Toto mesto som nepoznal. Vedel som len, že je školským mestom s dobrými tradíciami. Mesto bolo ale komunikačne odľahlé, v čom som videl riziko pre predmanželský vzťah a na prípadné založenie rodiny (aj partnerka chcela byť v budúcnosti v blízkosti svojho domova). Nakoniec som si „vyjednal“ Brezno. Cez toto mesto som často cestoval, týždeň som v ňom prebýval ako predseda maturitnej komisie, takže som poznal nielen jeho siluetu z vlaku, ale aj „interiér“, poznal som aj profesorský zbor. Brezno bolo vyhovujúce aj pre udržiavanie kontaktov s Hankou D. a prijateľné aj pre ňu, veď v tomto meste chodila do strednej školy, mala v ňom rodinu a známych a jej rodičovský domov bol neďaleko. To som ale netušil, čo ma v tomto, pre mňa prijateľnom, dokonca výhodnom prostredí čaká!

Moje menovanie za riaditeľa Jedenásťročnej strednej školy v Brezne miestny odbor školstva ONV zaskočilo. Môj menovací dekrét nosil okresný školský inšpektor týždeň vo vrecku. Odovzdal mi ho až po reklamácií tri dni pred začiatkom školského roka. „Našťastie“, v meste bol týfus, takže sa otvorenie školského roku posunulo o týždeň.⁷⁴ Ešte pred tým, ako som sa ujal funkcie, miestne školské orgány – bezo mňa – rozhodli o umiestnení JSS, o počte tried, o učiteľských káddoch, o školskom obvode II. stupňa školy a ďalších hospodárskych, technických a správnych opatreniach. Ja som tieto opatrenia akceptoval, pretože som situáciu nepoznal, veril som v dobré úmysly a v optimálnosť riešenia. Veľmi skoro sa však ukázalo, ako ma „dobešli“. Podľa platných predpisov na určený počet tried som mal mať dvoch zástupcov a hospodárku – sekretárku. Schválili len jedného a neprijali ani hospodárku. Učiteľov bývalej národnej školy rozdelili podľa počtu tried, učiteľov bývalých dvoch stredných škôl síce podľa počtu tried na II. stupni, nie však podľa kvalifikácie a aprobácie a pre JSS poddimenzovane pre „možnosť“ vyučovať na tomto stupni aj učiteľmi z výberových tried. O tom, čo takáto delimitácia na jedenásťročnej strednej

---

⁷² Z Banskej Bystrice sme boli štyria adeпти na dve funkčné miesta. Okrem mňa Ivan P., člen KSS, ženatý, býval v Banskej Bystrici; Ján H., člen KSS, odbojár, riaditeľ bývalého gymnázia; Zdenko K., člen KSS, zasnúbený, profesor na Obchodnej akadémii v Banskej Bystrici.

⁷³ V jednej triede bolo 30 – 34 vyučovacích hodín; najnižší úväzok bol 21 hodín, čiže úväzok pre dvoch vyučujúcich, ktorí mali ale vyučovať 10 predmetov.

⁷⁴ Neskôr som sa dozvedel, že do tejto funkcie počítali s riaditeľom bývalej strednej školy vo Švermove (Telgárte).

škole spôsobila, sa zmienim podrobnejšie. Do JSS, na jej I. a II. stupeň mali chodiť žiaci z mesta, z mestskej aglomerácie (Halny, Padličková, Vagnár, Podkoreňovo, Mazorník, Banisko) a z blízkych obcí (Beňuš, Bacúch, Braváčovo, Valaská). Neznalý pomerov som vzal na vedomie, že keď bude JSS bližšie k železničnej stanici, budú ju navštevovať „vlakári“. To som ale nevedel, že na Horehroní kvitne záškoláctvo, že školopovinné deti zamestnávajú pri poľnohospodárskych prácach nielen vlastní rodičia, ale aj miestne národné výbory (MNV), napr. pri pasení dobytka. Nevedel som ani to, že učitelia na prímestských školách prepúšťajú aj neúspešných žiakov cez ročníky, takže sa do VI. roč. dostali žiaci aj bez elementárnej gramotnosti. Boli v ňom repetenti, dokonca i takí, ktorí v tomto ročníku končili školopovinnosť. Pre mňa, pôsobiaceho na výberových školách a pochádzajúceho z kultúrneho prostredia, to bol doslova šok. V mojej rodnej obci za Československej republiky chodili do školy vždy všetky deti, dokonca aj všetky rómske. Centrálna budova jedenásťročnej strednej školy mala byť v bývalej strednej chlapčenskej a dievčenskej škole. Riaditeľ bývalej dievčenskej školy, ktorý odchádzal na osemročnú strednú školu, dal v polovici budovy odmontovať školský rozhlas, zlikvidoval technické zariadenie a vybavenie kuchyne (odniesli aj taniere a príbory), stiahol so sebou aj obslužný personál (kuchárky, upratovačky) a ako bývalý správca budovy súhlasil s navozením obilia do telocvične. Z objednaných učebníc prednostne saturovali potreby osemročnej strednej školy.⁷⁵ Najviac sa ma dotklo, keď ma asi po dvoch týždňoch ráno pred vyučovaním citovali na školský odbor. Bol na poschodí v miestnom hoteli s výhľadom na námestie. Dôvod pozvania som nepoznal. Prítomní boli vedúci odboru a okresný inšpektor. Zavolali ma k oknu a upozorňovali ma bez akejkoľvek identifikácie príslušnosti ku škole na žiakov, ktorí vchádzali a vychádzali z miestneho rím. kat. kostola. Keď som im pripomenul dôležitejší problém – záškoláctvo – tvárili sa, že počujú „novinku“. Veľmi rýchlo som dospel k presvedčeniu, že ma odbor školstva neakceptoval, čo bolo pre mňa veľkým sklamaním, nepredpokladanou bariérou.

Jedenásťročná stredná škola bola umiestnená v troch budovách: v budove bývalého gymnázia (dnes Malinovského ulica 1), kde okrem učební, riaditeľne a zborovne bol malý dvor s volejbalovým ihriskom; v budove bývalej chlapčenskej a dievčenskej školy (na Rázusovej ulici) s učebňami, riaditeľňou, zborovňou, telocvičňou, riaditeľským a školníckym bytom; v súkromnom dome „U Kachničov“ (na Rázusovej ulici), v ktorom boli z obyčajných obývacích izieb zadaptované dve učebne. Budova bývalého gymnázia bola majetkom Okresnej vojenskej správy, ktorej prvá komunikácia so mnou bola o vypovedaní nájmu s termínom na vyst'ahovanie sa.⁷⁶ V blízkosti centrálnej budovy bola Sokolovňa, škole neprístupná, ale s možnosťou využívať jej ihrisko. Prvou mojou úlohou bolo rozmiestnenie ročníkov a tried. Do budovy na Malinovského ulici som

⁷⁵ Na tejto škole sa zgrupovali bývalé riadiace štruktúry, takže školské pomery mali dobre prečítané.

⁷⁶ Túto záležitosť sa mi podarilo predbežne „uhrať“.

umiestnil 1. – 4. ročník. Po čase sme tu zriadili vývarovňu a jedáleň pre žiakov a študentov. Ostatné ročníky a triedy boli na Rázusovej ulici. V centrálnej budove zostalo riaditeľstvo (na I. poschodí), zborovňa (na prízemí), obsadený školský byt, ktorý naďalej využíval bývalý riaditeľ strednej chlapčenskej školy Ernest K. Ďalšou neodkladnou a rozhodujúcou úlohou bolo pridelenie triednictva, rozdelenie učebných povinností a stanovenie úväzkov. Kolegov som, až na výnimky, nepoznal. Mal som v rukách len ich ustanovovacie dekréty s platovým zaradením, ale bez uznaných kvalifikácií a započítaných rokov. Musel som sa s každým aspoň osobne orientačne pohovárať a dôverovať ich výpovediam. Za kľúčové ročníky som považoval výberové (IX. – XI. ročník). K dispozícii boli kolegovia z bývalého gymnázia. Z nich plnú kvalifikáciu mali len dve profesorky (jedna z nich už v dôchodkovom veku), ale ani bývalý riaditeľ nemal ukončené vysokoškolské vzdelanie. Pre absenciu plne kvalifikovaných pedagógov na výučbu na III. stupni som naň musel presunúť odborných učiteľov z bývalej strednej školy, čím sa „vybielila“ kvalifikovanosť na II. stupni. Na tento stupeň mala potom kvalifikáciu len jedna kolegyňa, ostatné mali kvalifikáciu len pre I. stupeň. Niektoré z nich sa už v predošlom pôsobení špecializovali, iným to bolo „jedno“ a v zbere som mal aj čerstvých maturantov z gymnázií. Bez problémov bol I. stupeň, tu k výučbe dezignovaní mali všetci potrebnú kvalifikáciu (až na jednu čerstvú absolventku gymnázia) a dlhšiu pedagogickú prax. V hre bol ešte jeden faktor: do jedenásťročnej strednej školy boli niektoré triedy bývalej strednej školy začlenené takmer komplexne – aj s vyučujúcimi. Keďže moje predbežné informačné pohovory sa mi nezdaľi dostatočujúce pre tak závažné rozhodnutia, navrhol som, aby sa vyučujúci na II. a III. stupni vzájomne dohodli na triednictve a na úväzkoch, čo som následne akceptoval. S ľútosťou musím konštatovať, že sa mi na III. stupni nepodarilo zabezpečiť kvalifikované vyučovanie. Až v priebehu jesene prišli dve kvalifikované profesorky (na jazyky a telocvik), ale aj nosné predmety (napr. slovenský jazyk a literatúru, matematiku) vyučovali kolegovia dokonca bez odbornej a pedagogickej kvalifikácie. Edukačný proces, najmä v niektorých ročníkoch (v VIII. a XI. ročníku), bol mimoriadne náročný. Pracovalo sa podľa prechodných učebných osnov, ktoré mali paralyzovať výpadok jedného ročníka zo základného vzdelania a jedného z úplného stredoškolského vzdelania.⁷⁷ Najväčším problémom II. stupňa JSŠ bolo záškoláctvo⁷⁸ a nedostatok učebníc.

Ukázalo sa, že ťažkým problémom bolo aj zostavenie rozvrhu hodín. Malo to svoje objektívne príčiny – fluktuáciu vyučujúcich (personálny stav sa stabilizoval až postupne), možnosť koordinácie vyučovania v dvoch budovách a na vzdialenejšom ihrisku. Zostavovanie rozvrhu mal v kompetencii zástupca riadi-

⁷⁷ Napr. v dejepise to bolo takto: študent II. ročníka gymnázia sa dostal do XI. triedy JSŠ – maturitnej. V II. ročníku gymnázia absolvoval stredovek, ale v XI. triede ho čakal novovek a čl. dejiny (učivo dvoch ročníkov gymnázia!).

⁷⁸ Zbytočne som predvolával rodičov a upozorňoval na trestnú zodpovednosť. Na Ondrejský jarmok boli triedy II. stupňa takmer prázdne.

teľa, ktorý nepoznal ani metodiku zostavovania rozvrhu,⁷⁹ ani vhodné manipulačné schémy. Pre mňa bola úplnou neznámou „administratíva“ školy a hospodárska agenda – na túto činnosť mi ONV nikoho nedal. JSS sa stala „dedičkou“ gymnázia a strednej školy chlapčenskej, to znamená zodpovednou za nevyriešené záležitosti k 31. augustu.⁸⁰ Na nadriadené orgány bolo treba posilať situačné správy, štatistiky, zápisy z porád, a pod. Naposledy som písal na písacom stroji pred piatimi rokmi, keď som klepal diplomovú prácu z filozofie. K bežnej agende pribudla problematika vybavovania dodávok učebníc a prihlasovania na náboženstvo. Rodič musel osobne u riaditeľa písomne nahlásiť, že dieťa zapisuje na výučbu náboženstva.⁸¹ Externý styk bol komplikovaný. Neboli ešte automatické telefónne ústredne, volalo sa cez centrálu a čakalo na spojenie. Nemal som dispozičné právo nad financiami. Všetko som najprv musel prekonzultovať s ONV, až potom vypísať objednávku, úradne prevziať služby či tovar a potvrdiť faktúru, ktorú vyplatilo ONV. Len vďaka ústretovému postoju školníka sa nám darilo udržiavať budovu v hygienickom a prevádzkyschopnom stave.⁸² Vrcholom tohto stresového stavu bola trojdňová komplexná inšpekcia Povereníctva školstva vedená ústredným inšpektorom Jurajom K. a odborom školstva a kultúry KNV zastúpená vedúcim odborom Jánom B. Výsledky inšpekcie (aj z iných škôl) boli zverejnené na krajskom aktívne riaditeľov a inšpektorov na KNV v Banskej Bystrici.

Konfrontácia s takouto skutočnosťou bola mimoriadne vážna a náročná už aj preto, že som ju neočakával. Často som si kládol otázku, či mi to bolo treba. Nepochyboval som o svojej spôsobilosti a pripravenosti na takúto funkciu, ale čeliť okolnostiam, na ktoré som nemal vplyv, to žiadalo nadľudské úsilie. Realita ma totálne zaskočila! Byť nekompromisný, nájostlivý, autoritatívny (na to som nemal povahu), nechať sa vťahovať a vyčerpávať každodennými starosťami a problémami, za ktoré boli v podstate zodpovední iní, alebo sa prepracovať k nadhľadu, uvažovať o perspektívach, či dokonca sústrediť sa iba na svoj vlastný osobný život!? Vzdať som sa nemienil. Pokiaľ sa to nepriečilo môjmu poznaniu, presvedčeniu a svedomiu, a ak to bolo v mojich silách

⁷⁹ Mojmím zástupcom bol Zoltán Sz., učiteľ na I. stupeň, údajne študujúci na diaľku (na konzultácie a skúšky nechodil!). Bol mladoženáč a manželka ho chodila „vyzdvihnúť“ každý deň po vyučovaní. Poradil som mu farebný papier – dať každému vyučujúcemu farbu a inú viditeľnú symboliku, nastrihať toľko plátkov, koľko mal učiteľ vyučovacích hodín a tieto vkladať do matice – do dní a poradia vyučovacích hodín. Poučil som ho aj o didaktických zásadách v zoraďovaní vyučovacích predmetov.

⁸⁰ Zo zrušených škôl mi nikto neodovzdal agendu. Bývalý riaditeľ gymnázia bol síce kultivovaný, uhladený, disciplinovaný, ale uzavretý a nekomunikatívny. Len bývalý riaditeľ strednej školy chlapčenskej mi výdatne pomáhal pri riešení restov.

⁸¹ V tomto som nevyvíjal nijakú aktivitu, len som bral rozhodnutia rodičov na vedomie. Nových, aktívnych riaditeľov v ateistickej agitácii na Horehroní zastrašovali ľudia vybjáňaním okien, záškodníctvom, vyhrážkami – do roka väčšina z nich z taktu nabudenej atmosféry poutekala.

⁸² Odbor školstva ONV nedokázal zabezpečiť a stabilizovať upratovačky. Do budovy sa chodili „odbavovať“ cudzí ľudia (v blízkosti bola pošta a kino bez sociálnych zariadení), na prízemí nám vybjáňali okná, nemali sme kuriča, atď.

a schopnostiach, situáciu som považoval za osobnú výzvu, osobný test. Rozhodol som sa ísť cestou boja za svoju odbornú, organizačnú a inak osobnú autoritu⁸³, cestou rekognoskácie mne najbližšej oblasti, spoznávania úrovne edukačného procesu, a to chodením na hospitácie, za čo ma aj inšpekcia na spomenutom aktíve „pochválila“. V tejto súvislosti nemôžem obísť ani svoje vlastné existenčné podmienky na tomto novom pôsobisku. Platovo som utrpel. Ako stredoškolský profesor som mal vždy osobitne platené nadpočetné hodiny, ako riaditeľ som na ich finančnú úhradu nárok nemal. Funkčný príplatok bol len nepatrným percentom zo zárobku za nadčasové hodiny (mal som plat 1 700 Kčs). Nedarilo sa mi nájsť ubytovanie, takže som „býval“ – lepšie povedané spával – na gauči v riaditeľni,⁸⁴ bez sociálneho zariadenia a bez kuchynky. Na obedy som chodil do našej školskej jedálne, raňajky mi pripravovala suseda – bývalá pani riaditeľova. Nastavený pracovný a životný režim sa začal podpisovať na mojom zdraví. Začal som mať zažívacie problémy, chodil som na žalúdočné sondy, ale bez zreteľného úspechu. Stávalo sa mi, že počas vyučovacích hodín prichádzala na mňa nevoľnosť a z obavy, že stratím vedomie, som predčasne odchádzal z vyučovacích hodín. K psychologicky stimulujúcim faktorom patrilo len to, že na škole nebolo nijaké „politické“ vedenie ani spolitizovaná psychóza. Nepôsobila stranícka organizácia a ani som nevedel, kto všetko je v KSS, takže so svojou straníčkou „príslušnosťou“ som mal úplný pokoj. Ale hlavne to, že som sa mohol takmer týždenne stretávať so svojou partnerkou – chodil som za ňou do Banskej Bystrice alebo sa ona zastavila u mňa cestou z návštevy rodičov.

2.3 Krajský školský inšpektor pre Banskobystrický kraj

A stal sa zázrak – inak si to totiž dodnes neviem vysvetliť. Počas pôsobenia v Banskej Bystrici som sa nijako verejne neangažoval. Nemal som ani pracovné, ani osobné kontakty s vedením a pracovníkmi odboru školstva a kultúry Banskobystrického kraja. Nezvíditeľňoval som sa ani počas pôsobenia v Brezne, bol som osobou len miestneho významu. S vedúcim odborom školstva a kultúry KNV Jánom Bartošom som sa zoznámil počas inšpekcie na JSS v Brezne. Veľmi ma prekvapilo, keď ma začiatkom decembra 1953 opäť navštívil s ponukou, že ma chce od 1. januára 1954 preložiť na odbor školstva a kultúry KNV za inšpektora pre všeobecno-vzdelávacie a pedagogické školy. V prípade môjho súhlasu vec prekonzultuje s poverenikom Ernestom S. (dekrét za riadite-

---

⁸³ Ku každému kolegovi som bol ústretový až natoľko, že to niekedy oslabovalo moju autoritu. Za všetky prípady aspoň tento: mladá kolegyňa, ktorá vyučovala v V. ročníku, si so žiakmi nevedela dať rady. Raz som jej navrhol, aby nespratníka priviedla ku mne. Ja, ako študent gymnázia, som sa riaditeľa doslova bál, vždy som ho rešpektoval a ísť do riaditeľne „na koberec“ – to bola pre mňa nepredstaviteľná situácia. Predvolanie žiakov do mojej riaditeľne tak zovšednelo, že som stratil na autorite.

⁸⁴ Riaditeľňa susedila s bytom a bola doň priechodná. „Domáca“ pani nechodila do zamestnania, ale súkromne vyučovala hru na klavír a husle, čo ma vyrušovalo celé popoludnie až do večerných hodín.

ľa mi podpísal povereník Ondrej K.) a zabezpečí mi aj ubytovanie. O takejto ponuke som nemusel ani veľmi premýšľať. K Breznu ma už po tomto nič neviazalo. S riaditeľskou funkciou som si veľmi „netykal“. Na jej zastávanie v breznianskych podmienkach som nebol morálne a vôbec osobne disponovaný. Denne ma ubýjala nemožnosť (neschopnosť?) zabezpečiť základné podmienky na chod školy (kompletizácia vedenia, doplnenie a skvalitnenie pedagogického zboru, učebnice, učebné pomôcky, dochádzka, disciplína, prevádzkyschopnosť školských budov, vypratanie telocvične). Funkcia inšpektora mi pripadala oveľa samostatnejšia, voľnejšia, neviazaná a nezaťažovaná dennými problémami pracoviška. Okrem toho sa v Banskej Bystrici pripravovalo založenie vyššej pedagogickej školy, a tým aj príležitosť nadviazať na predchádzajúce pôsobenie na konzultačnom stredisku. Prípadnú šancu na návrat k plnej pedagogickej činnosti som nechcel odhodiť. Spolurozhodovala aj možnosť naplniť môj osobný životný program, doviest' vzťah do manželstva a založiť si rodinu. Cestovania, novej náplne práce, nového pracovného a životného režimu som sa nebál. Veril som, že ma nová funkcia obohatí o nové poznatky a skúsenosti, o nové známosti a iné možnosti a bude inšpiratívnu v ďalšej osobnej realizácii. S triednymi učiteľmi sme ešte pripravili Deda Mráza (verejný kultúrny program v sále miestneho hotela) a na pozvanie maturantov som sa zúčastnil na stužkovej slávnosti. Po štvormesačnom pôsobení som sa rozlúčil s riaditeľskou funkciou a s mestom – bez nostalgie.

Nasťahoval som sa do internátu Strednej priemyselnej školy elektrotechnickej v Banskej Bystrici (do Vincentína na Hurbanovej ulici pri parku), kde som mal v prípade potreby zabezpečenú aj celodennú stravu. Moje nové pracovisko – odbor školstva a kultúry (OŠK) KNV – sídlilo v modernej budove bývalej učiteľskej akadémie (dnes Ľudová škola umenia J. Cikkeru na Štefánikovom nábreží) spolu s jednou osemročnou strednou školou. Vedenie KNV a ostatné odbory boli v novostavbe „cez ulicu“. Okolie tejto budovy bolo zaťažené stavebnými prácami, prekladalo sa vtedy koryto Hrona a budoval sa nový most na Žlté piesky. OŠK KNV mal nasledovné obsadenie: vedúci (Ján B.), referent (miestny stavebný robotník súdruh Štric – akýsi politický zmocnenec na dohľad), kádrovník (disponoval „kádrovými“ materiálmi⁸⁵ zamestnancov odboru a nomenklatúrnych kádrov – riaditeľov JSS a okresných školských inšpektorov), krajskí školskí inšpektori pre materské školy, všeobecno-vzdelávacie, stredné výberové, učňovské školy a učilištia, osobitné školy a pre telesnú výchovu a šport, pracovníci na úseku plánovania a financií, pedagogicko-organizačný pracovník a personalista. Pracovníkov z rezortu kultúry som osobne poznal, ale o ich zaradenie a kompetencie som sa nezaujímal. Naše pracovne

---

⁸⁵ Základom „kádrových“ materiálov bol úradný štvorstránkový dotazník, ktorý vyplňoval vlastnoručne každý zamestnanec a pravdivosť údajov, s vedomím postihu, vlastnoručne osvedčoval. V dotazníkoch boli okrem osobných údajov rubriky o predošlom bydlisku, o predošlom zamestnaní, o členstve v politickej strane, v masových organizáciách, o školeniach, zahraničných cestách. Dotazník sa zaujímal aj o triedny pôvod a politickú orientáciu rodičov a manželky.

boli na I. poschodí dislokované do bývalých tried (v inšpektorskej nás bolo päť). Odbor nemal administratívneho pracovníka ani sekretárku, celú agendu si každý vybavoval sám a ako kancelársku techniku sme mali len písacie stroje. Pracovný režim bol voľný, len v pondelok predpoludním bola operatívna porada, na ktorej sa vyhodnocoval minulý týždeň a prijímali sa zámery na začínajúci. Ako inšpektori sme nemali ani stránkové dni. Časom sa odbor presťahoval do Malinovského ulice (teraz Dolná ulica) do tzv. „Raifovho domu“ (dnes Dom Matice slovenskej). Do tejto budovy sa vchádzalo z Malinovského ulice podchodom jedného nábytkárskeho obchodu. Bola to dvojpodlažná budova s prízemím vsadeným pod terénom, tmavá, nevľúdna s primitívnym sociálnym vybavením. Počas pôsobenia vo funkcii inšpektora ma zastihlo aj ďalšie sťahovanie do reprezentatívnej rohovej budovy nazývanej „Hungária“. Vchod na pracovisko bol z Hornej ulice, pracovne na I. poschodí boli dostupné pavlačami. Za tých dvadsať mesiacov môjho pôsobenia na OŠK KNV došlo len k výmene vedúceho. Ján B. odišiel za odborného asistenta na vyššiu pedagogickú školu a novým vedúcim sa stal inšpektor pre základné školy Matej G., ktorého som počas jeho vojenského cvičenia v lete 1955 zastupoval.

Mojou hlavnou pracovnou náplňou bol dozor nad edukačným procesom na jedenásťročných stredných školách (I. a II. JSŠ v Banskej Bystrici, JSŠ v Brezne, Hnúšti, Rimavskej Sobote, Tornali, Kremnici, Žarnovici, Banskej Štiavnici, Šahách, Zvolene, Modrom Kameni, Lučenci a Filákov),⁸⁶ na pedagogických školách (PŠ v Banskej Bystrici, Lučenci, Rimavskej Sobote, Krupine a Tisovci) a na osobitných školách. V podstate boli dva spôsoby, ako túto úlohu vykonávať. Jeden – nepriamy – predstavovalo štúdium písomnej agendy (štatistické výkazy k začiatku školského roku, zápisnice z pedagogických porád, rôzne situačné hlásenia, pracovné stretávanie sa s riaditeľmi). Priamy spôsob spočíval v inšpekciách. Na prvej akejsi zábehovej inšpekcii som bol s inšpektorom pre odborné školy Jánom B. na školách v Banskej Štiavnici.⁸⁷ Počas pôsobenia vo funkcii som bol na inšpekcii na všetkých jedenásťročných stredných školách v kraji (okrem Brezna),⁸⁸ na pedagogických školách v Krupine, Tisovci a v Rimavskej Sobote a z osobitných škôl len v Banskej Bystrici a Podrečanoch; na tieto školy som vôbec nechodil.⁸⁹ Na požiadanie Ministerstva národnej obrany som bol na inšpekcii aj na vojenskej škole dôstojníckeho dorastu v Kremnici. Keďže jedenásťročné stredné školy boli čo do tried početné, spravidla som na inšpekciu povolal aj príslušného okresného školského inšpektora a ďalšieho inšpektora tak, aby sme svojou kvalifikáciu pokrývali čo najviac vyučovacích predmetov. Inšpekcia prebiehala od

---

⁸⁶ JSŠ v Poltári a Krupine sa kreovala postupne – po ročníkoch.

⁸⁷ Boli sme na baníckej, lesníckej a chemickej priemyselke. Boli práve fašiangy s neskutočnou záľahou snehu.

⁸⁸ Škola nemala celé mesiace riaditeľa.

⁸⁹ V učebniach boli deti rôzneho veku, s rôznym postihnutím, s rôznymi dispozíciami na edukačný proces; hodnotiť jeho kvalitu nebolo na báze jednej návštevy vôbec možné.

utorka do piatku, v piatok popoludní bola vyhodnocovacia porada a v sobotu som písal zápisnicu. Do mojej kompetencie spadala aj kontrola odborov školstva ONV, a to vyhodnocovanie a vybavenie siete základných škôl, kontrola personálnej politiky, školskej dochádzky a vyhodnocovanie inšpekčnej činnosti inšpektora. Tejto sfére som sa programovo nevenoval, a to z dôvodu, že môj vplyv na prácu odborov ONV bol zanedbateľný. Na kontrole som bol len na ONV v Novej Bani, Tornali a v Poltári.

Keďže som do funkcie nastúpil už po spomínanej „kádrovej“ čistke, personálne problémy s nomenklatúrnymi kádrami neboli žiadne. Nemožno ale nespomenúť, ako oná „kádrová“ čistka dopadla. Rozhodujúcou „kvalifikáciou“ na zastávanie riadiacej funkcie bolo členstvo v KSS, odborná spôsobilosť bola druhoradá. Tak sa stalo, že z riaditeľov jedenásťročných stredných škôl mali plnú kvalifikáciu iba štyria (Ján H. na I. JSS v Banskej Bystrici, Ivan P. na II. JSS v Banskej Bystrici, Margita L. v Hnúšti a Ondrej H. vo Zvolene). Za riaditeľa JSS v Šahách vymenovali učiteľa s kvalifikáciou pre národnú školu, ostatní riaditelia boli buď odbornými učiteľmi alebo učiteľmi s kvalifikáciou na I. stupeň, ale s praxou na strednej škole. Z riaditeľov pedagogických škôl mal kvalifikáciu iba krupinský: dr. Július K. Nevie, či existovala nejaká legislatíva so zameraním na obsadzovanie inšpektorských miest. Od roku 1948 to bol vyložene politický post. Nemal som v rukách nikdy osobný dotazník inšpektorov, vedel som len o štyroch ako „ďalej slúžiacich“, a to v okrese Zvolen, Banská Štiavnica, Krupina a Kremnica. Všetci ostatní boli novovymenovaní k roku 1953 s kvalifikáciou na I. stupeň ZŠ. Všetky tieto novovymenované riaditeľské a inšpektorské kádre sa vehementne pustili do diaľkového štúdia s cieľom zvýšiť si kvalifikáciu.

Inšpekčná činnosť bola spojená s cestovaním a pobytmi mimo bydliska. Vtedy ešte nebola rozvinutá autobusová doprava, takže som chodil vlakom. Banská Bystrica nebola železničným uzlom, tým bol Zvolen. Rýchliky, ktoré premávali cez Banskú Bystricu, mali nevýhodné harmonogramy, a do 100 km sa mohli používať len na vlastné náklady. Na stihnutie prípojných vlakov vo Zvolene (na Krupinu – Šahy; na Lučenec – Filákov; na Hronskú Dúbravu – Banskú Štiavnicu; Kremnicu) bolo treba vycestovať okolo 5. hodiny ráno. Na všetky vzdialenejšie školy a odbory deň vopred (Šahy, Tornaľa, Hnúšťa, Rimavská Sobota, Modrý Kameň, Filákov). Pre zjednodušenie agendy okolo cestovného zakúpilo KNV inšpektorom „voľné“ prenosné lístky na trate na území kraja a na rýchliky do Žiliny, Košíc a Bratislavy. Aj pobyt v mieste inšpekcie nebol bez komplikácií, lebo vo väčšine miest bol iba jeden hotel.⁹⁰

Kvalifikáciu vyučujúcich nepovažujem stereotypne za podmienku „sine qua non“, ale predsa len za závažný, až rozhodujúci faktor. Situácia, akú som zažil

---

⁹⁰ Pri inšpekcii v Šahách som bol ubytovaný v hoteli „Lengyel“. V tom istom čase tam pobývala akási skupina, ktorá celé noci hulákala a jeden z jej členov bol zároveň mojím spolunocľazníkom, takže som nič nespál.

na Jedenásťročnej strednej škole v Brezne, a ktorú som považoval za miestnu, špecifickú, sa ukázala byť všeobecnou. Nekvalifikované vyučovanie dominovalo najmä v 6. – 8. ročníku, ale aj v 9. – 11. ročníku takmer na každej jedenásťročnej strednej škole a pedagogickej škole v kraji. Kvalifikácia na II. stupeň základných škôl sa získavala ešte aj odbornou skúškou na báze samostatného štúdia. Tento spôsob získavania kvalifikácie už ale nebol ničím podporený, a preto aj neatraktívny. Po vojne boli zriadené pedagogické fakulty pre učiteľov stredných škôl, t. j. na II. stupeň základných škôl. Počas môjho pôsobenia sme do školských služieb prijali len dvoch interných absolventov takejto fakulty. Diaľkové štúdium na pedagogickej fakulte malo síce už podporné inštitúty (konzultácie, sústreďenia), ale pri 6-dňovom pracovnom týždni, obmedzených možnostiach zastupovania, komunikačnej dostupnosti, nevyriešených pracovných úľavách a cestovnom bolo toto štúdium v prvých rokoch len skromným personálno-kvalifikačným prínosom. Školskou reformou boli personálne postihnuté aj tradičné gymnáziá. Znížil sa počet ročníkov, nosné vyučovacie predmety na gymnáziách strácali v učebných plánoch svoje pozície (napr. latinčina a cudzie jazyky), takže bolo celkom bežné, že na doplnenie úväzku jazykári vyučovali aj matematiku či prírodné vedy. V kraji boli výberové školy, resp. ročníky bez pedagógov zodpovedajúcej kvalifikácie (napr. PŠ v Tisovci, Rimavskej Sobote, JSS v Žarnovici) alebo len s jedným-dvoma (JSS Kremnica, Šahy, Modrý Kameň, Hnúšťa, Tornaľa, PŠ Krupina). Učiteľské fakulty vtedy ešte jedinej univerzity tiež neboli nastavené na zvýšený dopyt a nový profil všeobecno-vzdelávacích a odborných škôl. Zriadenie veľkého počtu škôl nového typu nebolo dotované kvalifikovanými kádrami. Mobilita pracovnej sily bola zanedbateľná. Jediným zdrojom bolo vlastné zázemie a prílev absolventov. Ako krajský školský inšpektor som sa v tejto situácii zasadzoval a na inšpekciách sa hlavne zaujímal o činnosť predmetových komisií na jedenásťročných stredných školách, pretože som ich považoval za prvotný prirodzený inštitút vzájomnej pomoci v oblasti vyučovacieho procesu a samoštúdia. Prijímanie a ustanovovanie na funkčné miesta sme na KNV aj administratívno-právne viazali na zvýšenie si kvalifikácie. Pomerne „masové“ diaľkové štúdium sa muselo koordinovať. Boli sme si totiž vedomí toho, že diaľkové štúdium nepridáva hneď na kvalite odvedenej práce. Poznatky ukazovali, že kvalifikovanosť a stabilitu pedagogických kádrov podmieňuje aj umiestnenie učiteľskej prípravky. To potvrdzovali regióny Hont a Tekov (učiteľské akadémie v Banskej Štiavnici a Leviceiach), Novohrad (Lučenec), Zvolensko (Banská Bystrica). Deficit učiteľov na I. stupeň základných škôl saturovali popri prežívajúcich učiteľských akadémiách v Banskej Bystrici a Lučenci vyššie školy pre pracujúcich a kurzy pre abiturientov gymnázií, následne pedagogických gymnázií, resp. pedagogických škôl. V rokoch môjho pôsobenia na KNV sa etablovala Pedagogická škola v Krupine a v Rimavskej Sobote – obe s internátmi. S miestnymi orgánmi bolo treba vyriešiť umiestnenie škôl a internátov, prípadne bytové podmienky. Napr.: riaditeľ PŠ v Krupine dr. Július K. býval aj s rodinou

v školskej budove na prízemí v jednej učebni; riaditeľ PŠ v Rimavskej Sobotě Pavel M. dostal riaditeľskú bytovku pri internáte (bývalom detskom domove). Na zvýšenie kvalifikovanosti učiteľov a pre školstvo v regióne malo neoceniteľný význam zriadenie Vyššej pedagogickej školy v Banskej Bystrici.

Pokiaľ to bolo v mojich silách a v mojej právomoci, usiloval som sa o postupnú likvidáciu dedinských jednotriedok. Ročníky V. – VIII. už boli oddelené do strednej školy, po roku 1953 do osemročných stredných škôl. V jednotriedke zostali len ročníky I. – V., ale málokde boli v jednotriedke všetky postupné ročníky s primeraným žiackym zastúpením. Za hlavný dôvod ich likvidácie som považoval mimoriadne organizačne a pedagogicky náročnú prácu spojenú s edukačným procesom, pričom jeho efektívnosť spravidla nebola na požadovanej úrovni. Poznal som to aj z vlastnej skúsenosti a zo skúseností mojich spolužiakov. Tieto školy stratili svoje bývalé atraktívne benefity. Riaditeľské byty boli poštátnené, zanikla možnosť byť kantorom a mať za túto službu aj iné výhody. Mladí začínajúci učitelia nemali o málotriedne školy záujem. Starší, pokiaľ ešte zostali, sa tradične venovali dedinskému, mimoškolskému životu – poznal som včelárov, rybárov, poľovníkov, ale aj opravárov spotrebičov, a pod. Rúcal sa tradičný model školy ako dedinského centra vzdelanosti a kultúry. Takmer masovo boli na málotriedne školy ustanovené za učiteľov dospelé osoby iba so základným vzdelaním, miestne i dochádzajúce. Z titulu svojej funkcie som nariadil odborom školstva ONV, aby urobili selekciu o ďalšej dočasnej udržateľnosti takýchto škôl a všetkých nekvalifikovaných učiteľov k 30. júnu 1954 prepustili zo školských služieb. Zároveň som ich zaviazal prerokovať a prispôsobiť potrebám školskej dochádzky miestnu autobusovú dopravu.

Pokus o nejaké meritórne komplexné hodnotenie úrovne a výsledkov edukačného procesu na JSŠ a PŠ v kraji by bol ľahkovážny, neférový. Našťastie takéto podklady odo mňa nežiadala ani Rada KNV, ani Plénum KNV, ani Povereníctvo školstva. Edukačný proces bol mimoriadne determinovaný objektívnymi faktormi. Školské roky 1953/54 a 1954/55 boli pre JSŠ a niektoré PŠ vlastne zábehové, školy sa čo do základných podmienok len stabilizovali (budovy, učiteľské zbory, osnovy, učebnice...). Už pri spúšťaní tejto reformy sa predpokladala jej dočasnosť.⁹¹ Jednorázová návšteva na škole, hospitácia na niekoľkých vyučovacích hodinách a príležitostné spoznávanie prostredia školy môže smerom k úrovni edukačného procesu poskytnúť nanajvýš indície. Pravda, inšpekcia na škole bez vyhodnotenia postrehov, poznatkov a iných relevantných daností by nebola úplná. Toto bývalo predmetom záverečnej porady s vyučujúcimi a obsahom úradného záznamu. Zásadne som nechodil na hospitá-

---

⁹¹ Uvažovalo sa o dvoch cestách ako ďalej so všeobecno-vzdelávacím školstvom: a) pokračovať jeho ďalšou deštrukciou (na 7. a 10. ročnú školu) alebo b) vrátiť sa a rozvíjať tradície (zvolila sa táto: 3 – 4 ročné stredné všeobecno-vzdelávacie školy, 4 ročné gymnáziá, základné deväťročné školy).

ciu k riaditeľom škôl. Informoval som sa a overoval si obsah a úroveň ich riadiacej činnosti (spolupráca so zástupcami, triednymi, predmetovými komisiami, metodickými združeniami, rozdelenie učebných úväzkov, rozvrh hodín, režim školy, pracovná disciplína, starostlivosť o materiálno-technické vybavenie, hygiena, spolupráca s rodičmi, hospitácie, triednická administratíva...). Nechodil som na predmety, ktorým som nerozumel (ruský jazyk, astronómia). Pravidelne som formou „bleskovky“ preveroval vedomosti žiakov a študentov z pravopisu, z gramatiky, nemeckého a francúzskeho jazyka a z matematiky.⁹² Na jednotlivých vyučovacích hodinách som sledoval najmä všeobecné základné parametre ako: pedagogické dispozície vyučujúceho, najmä vzťah k žiakom a študentom, ich motivovanie, náročnosť, systém práce, ale aj pracovnú disciplínu žiakov a študentov, ich záujem, aktivitu. Okrem pozorovania a pohovoru s vyučujúcim som sledoval aj písomnú dokumentáciu žiakov a študentov a v prípade potreby aj vyučujúcich (časovo-tematické plány, písomné prípravy). Drvivá väčšina vyučujúcich bola vo „výkonnostnej“ norme, nijaké výraznejšie inovačné didaktické prvky som nezaregistroval. Stretol som riaditeľov a pedagógov, ktorí pre svojský prístup a postup zostali nezabudnuteľní.⁹³

S inšpektorskou funkciou boli spojené aj iné satelitné úlohy – pravidelné, ale aj príležitostné, mimoriadne. K pravidelným úlohám patrilo schvaľovanie dátumov maturít na JSS a PŠ a vysielanie zástupcu rezortu školstva na tieto skúšky dospelosti. Ku koncu školského roku prebiehala dislokácia. Na pedagogických školách a na učiteľských fakultách Univerzity Komenského platil miestenkový systém. Dislokáciu učiteľov I. a II. stupňa v rámci okresu si odbory školstva riešili sami. Do kompetencie krajskej dislokačnej komisie patrili medziokresné a medzikrajské presuny, ktorých realizáciu podmieňovalo súhlasné stanovisko zainteresovaných osôb a orgánov. Dislokácia sa konala na základe osobného alebo verejného záujmu. K pravidelným úlohám sa radila aj účasť na okresných Dňoch učiteľov. Tie nebývali iba 28. marca, ale boli rozložené do niekoľkých dní. Osobne som sa za OŠK KNV zúčastnil na Dni učiteľov okresu Banská Štiavnica, Brezno a Šahy.⁹⁴ Z príležitostných úloh som si zapamätal:

---

⁹² Priam s obľubou som dával slovné úlohy z matematiky pre 5. ročník študentom z výberových ročníkov. Čím vyšší ročník, tým komplikovanejšie to riešili a spravidla nevyriešili.

⁹³ Riaditeľ JSŠ v Modrom Kameni preferoval činnosť mládežníckej organizácie (pionieri, ČSM) a mimoškolskú aktivitu: súbory, zbery, pracovné brigády. Vyučujúci na tejto škole sa ma pred vstupom do triedy pýtal, akú hodinu chcem, aby odučil (myslel tým predmet, učivo). Vyučujúca telocvika na PŠ v Krupine počas hodiny sedela na lavičke pod kvitnúcim orgovánom a pletla!

⁹⁴ Vedúcim delegácie v Banskej Štiavnici bol referent súdruh Štric. Ja som mu napísal prejav a povedal som mu, aby vystúpil ako prvý. On to neurobil a jeho prejav (nebol schopný improvizácie) vyznel doslova ako hlúposť. Učiteľský deň pre okres Šahy bol v Kúpeľnej dvorane v Dudinciach. Tam ma zaviezli autom, ale o spätný dovoz som sa musel postarať sám. Činovníci mi sľúbili, že to zabezpečia. V priebehu noci sa však všetci vytratilí a zostali sme tam z KNV sami. Nadránom sa strhla búrka a my sme museli ísť cez rozmoknuté oráčiny pešo na železničnú stanicu na prvý ranný vlak do Zvolena.

otváranie Osemročnej strednej školy v Hornej Ždani,⁹⁵ vyjadroval som sa k investičným zámerom na výstavbu školy v priestore Vígláš – Pstruša – Slatinské Lazy⁹⁶ a Chorvatice – Tupá, vyjadroval som sa k čestným titulom Vzorný učiteľ; návrhy ONV som bol overiť a odobriť na OSS v Hliníku nad Hronom, Teplom Vrchu (išlo o riaditeľov) a na ZŠ v Čerenčanoch. K nepríjemným povinnostiam patrilo riešenie anonymných udaní, konfliktov, ktoré sa dotýkali morálky vyučujúcich, medziľudských vzťahov alebo iných záležitostí.⁹⁷ V čase, keď som zastupoval vedúceho odboru, som musel na Rade KNV riešiť a eliminovať zámer vysťahovať osobitnú školu a domov z kaštieľa v Tornali a naopak, presadzovať presťahovanie obchodnej akadémie z Krupiny do Žiaru nad Hronom. Prvýkrát som musel obhajovať záujmy školského rezortu pred inak ladenými, najmä regionálnymi poslancami za príslušný volebný obvod.⁹⁸ Škola a domov v Tornali sa nesťahovali, obchodná akadémia sa následne premiestnila zo schátraného objektu v Krupine do poštátneho areálu biskupského úradu v Žiari nad Hronom.

Krajský národný výbor bol regionálnym orgánom štátnej správy, vlastne špecializovanou inštitúciou na plnenie úloh štátostrany prijatých na IX. a X. zjazde KSČ. Všetci jeho zamestnanci vyššieho rangu boli členmi KSS a tvorili závodnú organizáciu, ktorá sa rozčleňovala na dielenské na jednotlivých odboch. Celú organizáciu riadil centrálny výbor. Mňa „viedli“ ako kandidáta KSS. Už mi uplynula dvojročná kandidátska lehota a podľa stanov som mal byť alebo preverený za člena KSS, alebo vyškrtnutý z evidencie. Bolo ale treba podať písomnú prihlášku a podložiť ju dvoma ručiteľmi – členmi KSS. Ja som si ručiteľov nehľadal a ani súdruhovia z pracoviska z dôvodov, že ma poznajú len krátko, nemienili sa za mňa zaručiť a zodpovedať. Mne takýto stav vyhovoval. Nebol som zaradený ani do Roku straníckeho školenia, nechodil som ani ako lektor prednášať, či ako inštruktor podujatia organizovať a na komunálnu stranícko-politickú akciu som bol delegovaný iba raz.⁹⁹ Okrem stranícko-politických úloh zabezpečovalo KNV aj ďalšie úlohy celospoločenského charakteru.

---

⁹⁵ Deň pred otvorením školy bol taký lejak, že v Hliníku nad Hronom voda strhla most a ja som sa dostal cez Hron kompou, aj to oneskorene.

⁹⁶ Miestne orgány sa na stavebnom pozemku nevedeli dohodnúť. Rozhodol som, že sa škola postaví na rázcestí, kde sa cesta z Vígláša rozchádza na Lučenec a Modrý Kameň. Dnes je tam nielen škola, ale celá osada.

⁹⁷ Sťažnosti na morálny profil pedagógov som bol dvakrát riešiť na JŠŠ v Šahách, na ZŠ v Drieňove (okr. Krupina), na riaditeľov na OSS v Halčici, Jesenskom, na okresného školského inšpektora v Šahách a Kremnici.

⁹⁸ Motivovaný a znepokojený nekvalifikovaným postojom poslancov KNV som napísal do Smeru – krajského orgánu KSS – odsudzujúci článok.

⁹⁹ Po smrti J. V. Stalina N. Chruščov obnovoval kontakty s J. B. Titom a so Zväzom komunistov Juhoslávie. Dostal som materiál, aby som túto novú politiku vysvetlil občanom Rovňan (okr. Poltár). Stavil som sa na škole. Nikto z miestnych činiteľov o moje vystúpenie nestál, a tak som večer a noc trávil u p. učiteľa. Ráno ma zaviezli na železničnú stanicu do Poltára na prvý ranný vlak do Rimavskej Soboty. Sadol som si do súpravy a zaspal. Keď som sa zobudil, zistil som, že sa vraciam do Poltára. Súpravu totiž v Hrnčiariskych Zalužanoch rozdelili, a ja som zostal v tej, ktorá sa vracala.

Takou bola agitácia po dedinách na vstup malých a stredných roľníkov do jednotného roľníckeho družstva. Vedenie KNV vytvorilo agitačné dvojice, ktorých povinnosťou bolo každé sobotné popoludnie počas kampane vycestovať do určeného terénu a podľa situácie cestou MNV alebo dedinskej organizácie KSS zvolať buď verejné zhromaždenie, alebo robiť agitáciu po vytipovaných domácnostiach. Na lepšiu prichodnosť zámeru si dvojice mohli vybrať z obcí predurčených na socialistickú prestavbu. V pondelok ráno, ešte pred pracovnou dobou, sa všetky agitačné dvojice stretávali v zasadačke KNV a organizačnému výboru referovali o skúsenostiach a výsledkoch. Ja som si s kolegom, pedagogicko-organizačným pracovníkom Júliusom Ď., vybral Kraskovo, pretože to bol náš rodný, domovský región. Kolega vedel, že mám na sobotu a nedeľu dôležitejšie „srdcové“ záležitosti, a tak bol tak ústretový a láskavý, že chodil len sám, ale bez konkrétnejšieho úspechu. Ja som v Kraskove nebol ani raz. Z týchto celospoločenských aktivít boli najhumornejšie prípravy na prvomájové manifestácie, na ktorých bola účasť povinná a kontrolovaná. Organizátori manifestácie zabezpečili čelo sriedvodu KNV, nositeľov vlajok, transparentov, hesiel, rozmnožili texty a noty pochodových hesiel a na Ulici Februárového víťazstva (dnes Národná ulica) sme niekoľko popoludní nacvičovali pochod, spev a vyvolávanie hesiel. Za OŠK KNV som sa zúčastnil na Celostátnej učiteľskej konferencii v Prahe¹⁰⁰ (delegáti z nášho kraja sme bývali v hoteli Flóra), na Celostátnom pracovnom stretnutí pracovníkov školstva v Kroměříži¹⁰¹ a v roku 1955 vybavený spartakiádnym oblečením na spartakiáde na Strahove (bývali sme v hoteli Paríž).

Mimoriadnou úlohou, ktorú som si dal osobne, bola všestranná pomoc pri vytváraní Vyššej pedagogickej školy (VPŠ) v Banskej Bystrici, pretože som s ňou osobne počítal. Za dekana školy bol vymenovaný ako zástupca docenta Jozef Fraňo, konškolák vedúceho OŠK KNV z vysokej školy. Škola sa mala otvoriť k školskomu roku 1954/55. V trojici (dekan, vedúci odboru a ja) sme riešili umiestnenie vyššej pedagogickej školy. Dekanovi sa páčila budova Pedagogickej školy na Tajovského ulici. Problém ale bol, že sa do tejto budovy premiestnilo len pred dvoma rokmi pedagogické gymnázium. V prípade zabratia budovy vyššou pedagogickou školou, kde potom umiestniť pedagogickú školu, ktorá nebola v štádiu zániku, skôr nárastu pre programované presídlenie pedagogickej školy z Krupiny, ktorá bola vytláčaná z používanej budovy. Vyššie pedagogické školy boli podriadené Povereníctvu školstva, takže sa regionálne orgány necítili byť týmto zámerom osobitne viazané. Jedinou devízou bolo, že takúto školu v meste chceli a zapôsobil aj Zvolen, ktorý pre Vysokú školu lesnícku a drevársku obetoval nielen budovu bývalého gymnázia, ale aj novostavbu

---

¹⁰⁰ Na konferencii bol prítomný aj Zdeněk Nejedlý, ktorý vo svojom prejave komentoval prvé historické víťazstvo „zbornej“ v hokeji nad Kanadou na majstrovstvách sveta.

¹⁰¹ Viac si pamätám na arcibiskupské sídlo, zámocký park a letné francúzske záhrady, než na obsah tohto stretnutia.

ONV. Rošáda so školami sa podarila a pedagogická škola išla nazad na Kuzmányho ulicu. Ďalším vážnym problémom bolo zabezpečenie spôsobilých pedagogických kádrov. Dezinovaný dekan mal vo výhľade len štyroch, aj to dvoch s najnižšou vysokoškolskou kvalifikáciou (asistentov). Na školu bol ochotný hned' prejsť vedúci odboru (za odborného asistenta na marxizmus) a ja po roku. Po vzájomnej dohode sme vytipovali ďalších z miestnych škôl a ja som zabezpečil ich uvoľnenie.¹⁰² Nový vedúci OŠK súhlasil s tým, aby som už od školského roku 1954/55 vyučoval na VPŠ externe, ale pod podmienkou, že výučbu budem mať sústredenú do jedného poldňa, čo bolo v pondelok predpoludním. Moje uvoľnenie z OŠK KNV bolo podmienené nájdením si náhrady, čo som zabezpečil. Do mojej funkcie prišiel riaditeľ JSS v Žarnovici, môj spolužiak z gymnázia a kolega z Gymnázia v Lučenci. Cez prázdniny roku 1955 som sa oženil¹⁰² a ako zastupujúci vedúceho som si vybavil uvoľnenie zo služby na KNV. 1. októbra 1955 som odišiel za interného pedagóga na VPŠ a s manželkou sme dostali aj ubytovanie (izbu, v ktorej som býval ako vychovávateľ).

Funkcia krajského školského inšpektora bola pre mňa prínosom z niekoľkých hľadísk. Spoznal som sídlištnú mapu Banskobystrického kraja, cestovaním po ňom aj jeho prírodnú konfiguráciu, rôzne spoločenské prostredia, historické pamätihodnosti a tradície, čo mi potom pomáhalo pri vedecko-výskumnej práci. Získal som veľa poznatkov z riadenia škôl, organizácie edukačného procesu, z vyučovacej technológie, ďalej prehľad o stave a potrebe všeobecno-vzdelávacích škôl, o stave výučby dejepisu, čo mi zase poslúžilo pri akademických funkciách a koncipovaní didaktiky dejepisu. Ako krajský školský inšpektor som prichádzal do osobného a pracovného styku s predstaviteľmi a zamestnancami Povereníctva školstva¹⁰³ (od povereníka, cez jeho námestníkov, odborných referentov až po plánovačov a ekonomických pracovníkov), čo mi neskôr pri vykonávaní akademickej funkcie umožnilo bezproblémové zapadnutie do nadriadených organizačných štruktúr a mechanizmu kontaktov.

---

¹⁰² Na VPŠ boli ustanovení: Ivan P. – na slovenský jazyk, Elena H. – na ruský jazyk, František N. – na biológiu, Jozef V. – na chémiu, Karol L. – na matematiku. Pedagogický zbor doplnili záujemcovia z iných regiónov.

K 1. 9. 1955 som pre VPŠ uvoľnil ďalších.

¹⁰² Civilný sobáš sme mali 30. 7. 1955 na MsNV v Rimavskej Sobotě. Napriek vrcholiacej ateizácii, riziku pre ďalšiu kariéru, dokonca pre súčasné pracovné a spoločenské postavenie, sme ešte ten istý deň mali aj cirkevný sobáš v evanjelickom kostole v Tornali, a to z toho dôvodu, že môjho dôverného priateľa ev. farára v Rimavskej Sobotě Vladimíra G. medzitým preložili do Tornale; inak išlo o náš osobný prísľub – záväzok ešte z vysokoškolských čias.

¹⁰³ Pracovné cesty do Bratislavy boli fyzicky náročné. Diaľkové autobusové spoje začali premávať až roku 1955. Chodil som nočným rýchlikom Brezno – Bratislava, ktorý odchádzal z Banskej Bystrice okolo 1.30 hod. a na železničnú stanicu autobusom MHD, ktorý prichádzal z Podlavíc na zástavku v parku o 1.00 hod. v noci.

2.4 Vysokoškolský pedagóg

2.4.1 Vyššia pedagogická škola v Banskej Bystrici

Školský rok 1955/56 bol bezproblémový. Bol som šťastne ženatým mladenáčom. Ešte ako inšpektor som manželke vybavil preloženie zo školy na Piesku na I. OSŠ do Banskej Bystrice, čím sa vrátila do známeho prostredia. V zbere mala aj bývalé spolužiačky a známych kolegov z pedagogickej praxe. Ubytovanie sme síce nemali komfortné (spoločné umývárne a WC so študentmi), ale do internátnej izby sme si priviezli vlastný nábytok, kúpili dvojplatničku a rádio. V internáte bola aj kuchyňa a jedáleň, takže sme starosti tohto druhu nemali. Mne odpadlo cestovanie, administratívna práca, naordinované verejnoprospešné aktivity, pracovná podriadenosť a „kádrový dohľad“. Bol som zodpovedný len sám za seba. Zaradený som bol na katedru dejepisu a zemepisu ako odborný asistent. Vedúcim katedry bol dekan a katedra bola umiestnená na II. poschodí (po vystúpení) vpravo na konci chodby a vedľa nej bola aj „naša“ poslucháreň. Vedel som, že popri pedagogickej činnosti ma čaká aj vedeckovýskumná a publikačná práca a na všetko som sa pripravoval už ako externista.

Pred začiatkom zimného semestra dekan a jeho asistent (Jaroslav M. – obaja geografi) pripravili pre poslucháčov II. ročníka kombinácie dejepis - zemepis týždennú vlastivednú exkurziu po Morave a Čechách. Jej cieľom bolo pozrieť si pamätihodnosti, spoznávať geografický a sídlíštný reliéf regiónov, navštíviť výrobné závody a iné zaujímavosti. Trasa exkurzie bola vedená po mestách, v ktorých boli vyššie pedagogické školy. V programe boli stretnutia s ich vedením na výmenu informácií a skúseností, prípadne s námetmi na budúcu spoluprácu. Pomocou nich sme zabezpečovali aj ubytovanie. Exkurzia mala k dispozícii autobus s posádkou, takže s presunmi nemali byť a ani neboli problémy. Vedúci exkurzie pozval ako pedagogického sprievodcu po pamiatkach aj mňa, čo som uvítal a s vďakou prijal. Z časovo a zemepisne dlhej trasy zaznamenávam len to, čo mi najviac utkvelo v pamäti. Už na úvod pripomínam, že až na Brno som predtým v precestovaných končinách nikdy nebol a aj latinský nápis na trenčianskej skale som videl prvý raz v živote.

Prvým cieľom bola južná Morava s metropolou Brno. Prezreli sme si veľkomoravské pamiatky (Staré Město), miesto Bitky troch cisárov (Slavkov), archeologické vykopávky a v Brne Špilberg. Z miest v južných Čechách sme Třebíč a Jindřichův Hradec len precestovali. Zdržali sme sa však v Českých Budějovičiach, kde sme boli na exkurzii v závode KOH-I-NOR.¹⁰⁴ Zastavili sme sa v Českom Krumlove, v Hlubokej nad Vltavou, v kláštore Zlatá Koruna a v Husinci. V Plzni sme boli na prehliadke pivovaru¹⁰⁵ a stretli sa s vedením vyššej pedagogickej školy. Po prehliadke kúpeľných miest (Františkovy Lázně,

---

¹⁰⁴ Pri odchode zo závodu mi sprievodca strčil pod kabát za dve hrste ceruziek, takže som mal o tieto písacie potreby postarané na celé roky.

¹⁰⁵ Po skončení exkurzie sme sa sústredili v recepčnej sále, kde nás ponúkli párkami a pivom.

Mariánske Lázně a Karlovy Vary) sme sa presúvali severočeskou hnedouhoľnou panvou popod Krušné hory, regiónom zdevastovaným povrchovou ťažbou, ale aj divokým odsunom Nemcov (spustnuté polia, ľudoprázdné osady, zdemolované obytné domy, hospodárske staviská a verejné budovy). V Ústí nad Labem ma zaujali vodné diela a lodná doprava. Na exkurzii v Severočeských tukových závodov (bývalá chemická továreň firmy Schicht) sme si prezreli najmä sklady a spracúvanie rôznych exotických plodov na oleje a tuky. Po prehliadke Děčína sme navštívili aj Česko-saské Švajčiarsko a Českú Kamenicu. Poslednú noc sme spali v Opave. Na pôde tunajšej vyššej pedagogickej školy sme sa stretli s vedením a dohovorili sme sa na budúcej spolupráci. Táto vyššia pedagogická škola sa nám zdala komunikačne najprístupnejšia, bola tiež „regionálna“ (mimo centra) so zhodnou štruktúrou kombinácií. Dohoda o spolupráci a spoločenský večer aj s miestnymi poslucháčmi bol dôstojným zakončením exkurzie. Pre mňa bola táto exkurzia veľkým obohatením po vecnej, ale aj organizačnej stránke. Približne po tejto trase s rozšírením, napr. o Tábor, Třeboňsko, vodné diela na Vltave a samozrejme Prahu sme chodili na exkurzie s poslucháčmi kombinácie dejepis - zemepis aj v ďalších akademických rokoch.

Ako už bolo naznačené, dejepis sa na vyššej pedagogickej škole študoval v kombinácii so zemepisom tak v internom, ako aj diaľkovom (pôvodne v trojročnom, neskôr v dvojročnom) štúdiu. Učebné plány tejto aprobácie boli pre celú republiku jednotné. Ťažiskom výučby boli česko-slovenské a svetové dejiny, a to prednášky z nich. Na dejepis sme boli dvaja. Okrem mňa dr. Vladimír M., absolvent lučenského gymnázia, ktorý po skončení vysokej školy pracoval na Ústrednom výbore Československej spoločnosti pre šírenie vedeckých a politických poznatkov, takže nemal za sebou nijakú pedagogickú prax a dochádzal na „týždňovky“. Vyučovacie povinnosti sme si rozdelili tak, že ja som prednášal staršie česko-slovenské a svetové dejiny a on novšie. Toto delenie zostalo až do zániku VPŠ a platilo pre interné i diaľkové štúdium. Okrem prednáškových kurzov z dejín som sa orientoval na metodiku vyučovania dejepisu. Na túto disciplínu som mal osobitné predpoklady: mal som psychologicko-pedagogické vzdelanie, vlastné pedagogické skúsenosti, poznatky z výučby dejepisu na školách a ovládal som aj „filozofiu“ dejín, teda aj zmysel a ciele dejepisného vyučovania. Problém bol ale vtom, že metodika dejepisu nebola skonštituovaná ako vedný odbor. Na Slovensku neexistovala ani podporná literatúra a na učiteľských vysokých školách a fakultách tento predmet nemal zafixovanú domovskú príslušnosť. Bol som odkázaný sám na seba a na pomocné tituly vychádzajúce v Čechách. V odbornom časopise Dějepis ve škole som v roku 1956 uverejnil dve štúdie,¹⁰⁶ akési sondy na overenie mojej koncepcie metodiky dejepisu. Prvým finálnym, ucelenejším výstupom boli vysokoškolské skriptá Úvod do vyučovania dejepisu (SPN, 1956) ako prvá pomocná študijná

---

¹⁰⁶ K predmetu metodiky dejepisu, roč. 3 číslo 2, Zásada vedeckosti vo vyučovaní dejepisu, roč. 3, číslo 9.

literatúra pre poslucháčov dejepisu. Tento elaborát, ktorý vyšiel aj v druhom vydaní (SPN, 1959), je poznačený dobou a súdobou koncepciou výučby dejepisu na všeobecnovzdelávacích školách.

Nový akademický rok 1956/57 bol v mojom osobnom a rodinnom živote¹⁰⁷ mimoriadne rušný. Preverili ma za člena KSS a zvolili do výboru základnej organizácie Komunistickej strany Slovenska.¹⁰⁸ Dekan ma poveril funkciou prodekana pre interné štúdium. V tejto funkcii som ale nič nerobil. Nemal som ani osobitnú pracovňu, úradné hodiny, kompetencie nad študijným oddelením a nerozhodoval som o študijných záležitostiach poslucháčov. Bral som len 150 Kčs príplatok k tarifnému platu.

Začiatkom semestra v niektorých bratislavských internátoch vypukli nepokoje v súvislosti s ubytovaním a stravovaním, ktoré sa prenášali aj do ulíc. Oficiálne správy o týchto nepokojoch boli veľmi kusé, neprehľadné. V kontexte s nimi prišiel na VPŠ pracovník krajského výboru KSS Vojtech K., mne známy ešte z lučeneckých štúdií. Dal zvolať výbor ZO KSS a zúčastnených informoval o „bratislavských“ udalostiach v takom zmysle, že bratislavskí vysokoškooláci vysielajú agitátorov do vidieckych vysokoškolských centier s cieľom aktivizovať a vyvolať študentské hnutie za zlepšenie sociálnych a spoločenských pomerov. Prítomní sme nemali poznatky o informovanosti našich poslucháčov a ich reagicii. Na výzvu Vojtecha K., aby sa VPŠ verejne vyjadrila k zneužitej situácii v Bratislave, sa skoncipoval akýsi všeobecný ohlas, ktorý bol následne uverejnený v Smere. Z tejto situácie nás prítomných potešilo zistenie ústredných orgánov, že je nezdravé koncentrovať vysokoškoolákov v hlavnom meste, čiže šance v oblasti decentralizácie vysokých škôl pre regionálne centrá výrazne stúpili. V tomto čase dekan VPŠ bol v Bratislave a celá vec prebehla bez neho. Keď sa vrátil, odsúdil postup výboru a od ohlasu sa dištancoval, čo oznámil aj orgánom strany. Zo svojho hľadiska konal asi zásadovo, ale neuvážene, najmä pre seba. Už počas exkurzie som zisťoval, že dekan je človekom samostatného, náhleho (až unáhleného) rozhodovania. Ako vedúci funkcionár nezvolával nijaké pracovné, konzultačné porady. Bystrické politické pomery nepoznal, orgány takmer obchádzal. Hoci nebol v nomenklatúre miestnych politických orgánov, strácal svojím postojom ich dôveru. Koncom novembra 1956 vypukla „kontrarevolúcia“ v Maďarsku, na škole bol naordinovaný akýsi pohotovostný režim. Po násilnom potlačení demokratizačného odboja v Maďarsku, miestne politické orgány v horúčkovitom zaujatí predchádzať podobným udalostiam, začali tlak na dekana, čo ho znechucovalo, až rezignoval.

V priebehu januára 1957 ma navštívil námestník povereníka prof. Dr. Lu-

---

¹⁰⁷ Očakávali sme prírastok do rodiny. Dekan nám umožnil presťahovať sa o poschodie nižšie, do uzavretého priestoru, kde boli dve izby a predsieň. Dňa 23. 10. sa nám narodil syn. Začiatkom r. 1957 sme dostali dvojizbový byt na Polevého ulici.

¹⁰⁸ Stranička organizácia bola mladá a malá; ako jej najmladší člen som od jari do jesene vykonával dokonca funkciu jej predsedu.

dovít B. a „vzhlľadom na moje skúsenosti z riadiacej práce a predchádzajúce pracovné a osobné kontakty s poverením“ ma v mene povereníka uznal za najpovolanejšieho prevziať funkciu dekana, s čím súhlasil aj dekan. A tak doba a situácia bola ku mne opäť priaznivá. Ani nie 32 ročný som sa od 1. februára 1957 stal najmladším dekanom na Slovensku. Tým sa ale moje spokojné obdobie skončilo.

Prevzal som už zabehnutú školu pôsobiacu v stabilizovaných podmienkach. Študijné kombinácie sa nemenili (slovenský jazyk – ruský jazyk, dejepis – zemepis, biológia – chémia, matematika - fyzika), učebné plány boli obsahovo a organizačne rozpracované a praxou pooverované, skúšobné požiadavky boli tiež ustálené, harmonogram akademického roka optimalizovaný... Poverením dávalo smerné čísla na prijímanie na jednotlivé kombinácie a miestenky pre absolventov. S pedagogickým procesom ani s jeho súčasťami (prijímacie skúšky, rozvrhy, exkurzie, pedagogická prax) som nemal problémy. Riadili si ho vedúci katedier a zodpovedne naplňali príslušní pedagógovia. Všetci boli vysokoškolsky kvalifikovaní, uznávaní a skúsení stredoškolskí profesori. Na jednotlivých katedrách vládla vzájomná dôvera, úprimná spolupráca, pracovná a spoločenská pohoda. Katedier bolo postupne sedem: katedra slovenského jazyka – ruského jazyka, katedra dejepisu – zemepisu, katedra biológie – chémie, katedra matematiky – fyziky, katedra marxizmu-leninizmu, katedra pedagogiky – psychológie, katedra telesnej výchovy. Za dva a polroka pôsobenia vo funkcii dekana som neriešil nijaký problém z oblasti pracovnej disciplíny, medziľudských vzťahov a vzťahov k poslucháčom. Zrekonštruoval a doplnil som vedenie VPŠ. Vo funkcii prodekana pre diaľkové štúdium som ponechal Františka N., funkciou prodekana pre interné štúdium som (od 1. septembra 1957) poveril Ivana P. a za prodekana pre vedecko-výskumnú činnosť som ustanovil (od 1. septembra 1957) bývalého dekana Jozefa F. V čele dekanátu zostal ako tajomník i naďalej Vladimír H. (bývalý kolega z OŠK KNV). Vo funkciách vedúcich katedier som ponechal všetkých doterajších vedúcich.

Za hlavnú, taktickú a strategickú úlohu som považoval stabilizáciu školy a jej ďalšie perspektívy, k čomu som našiel plnú podporu a pomoc. Ešte ako zamestnanec OŠK KNV a potom ako dekan VPŠ som prichádzal do kontaktov s Poverením školstva a vedel som o dvoch prognózach – o dvoch možných líniách učiteľského vzdelávania. Jedna línia bola za vysokoškolské vzdelávanie všetkých učiteľov, popri pedagogických stredných školách začal pokusne pôsobiť pedagogický inštitút v Martine ako vysokoškolská prípravka učiteľov I. stupňa základných škôl. Druhá línia koketovala s možnosťou získať kvalifikáciu na II. stupeň základných škôl odbornými skúškami na báze samoštúdia popri zamestnaní, podporeného konzultáciami a sústredeniami. Argumentovalo sa najmä nekvalifikovanosťou ako prechodným stavom a nezvyčajnou finančnou a technickou zaťaženosťou spoločnosti interným štúdiom, čiže začala sa spochybňovať existencia VPŠ. Hoci prevahu získavala prvá koncepcia, ale aj v jej intenciách VPŠ ako akási nadstavbová, špecializovaná štruktúra nemala jedno-

značnú oporu. V nadväznosti na otvárací prejav povereníka školstva, v ktorom odporúčal hľadať argumenty, „aby vaša škola bola v dohľadnej dobe pretvorená na úplnú vysokú školu,“¹⁰⁹ sme si v rámci platnej legislatívy vytýčili za cieľ transformovať VPŠ na vysokú pedagogickú školu. Uvedomovali sme si, že okrem objektívnych a politických daností (rozvoj siete škôl, nekvalifikovanosť v stredoslovenskom regióne, geografická poloha a komunikačná prístupnosť, školské tradície, existencia VPŠ, Slovenské národné povstanie) bude rozhodovať materiálno-technické zabezpečenie úplnej vysokej školy a jej obsadenie kvalifikovanými kádrami.

Budova, v ktorej sídlila VPŠ, bola masívna stavba (obvodové múry hrubé meter a viac, silné priečky, mohutné stropy, a to všetko z kameňa, betónu a vystužené železom), účelovo riešená na potreby gymnázia, bežného stredoškolského internátu (spoločné ubikácie a sociálne zariadenia) s bytmi pre riadiaci a obslužný personál. Vysoká škola nepotrebovala tradičné učebne a kabinety, ale špeciálne posluchárne, seminárne miestnosti, laboratóriá, pracovne pre dekanstvo, katedry a nie riaditeľňu a zborovňu.

S prestavbou interiéru začal dekan Jozef F. V separovanom priestore na prízemí vľavo (po vstupe do budovy) vybudoval katedru chémie, poslucháreň na chémiu, prípravovňu a dve laboratóriá. Nad chémiou na I. poschodí tiež v uzavretom priestore boli pracovne katedry biológie, poslucháreň a zbierky z botaniky, zoológie a antropológie pochádzajúce hlavne z dedičstva gymnázia. Na II. poschodí nad biológiou bola už spomínaná katedra dejepisu a zemepisu, poslucháreň a bohatá zbierka z mineralógie a geológie, ktorú programovo a iniciatívne obohacoval dekan so svojím asistentom.

Z prírodných vied náročných na materiálno-technické vybavenie mi zostalo už len budovanie fyziky. Najprv bolo ale treba vystaňovať z dezignovaných priestorov študentský domov a kuchyňu, čo sa nám len po dramatických rokovaníach podarilo.¹¹⁰ Vedenie VPŠ nadviazalo kontakty s riaditeľstvom Strojární na Piesku, ktoré sa potom odbornými konzultáciami i materiálno-technicky podieľalo na výstavbe laboratória a dielni. Fyzika bola umiestnená v pravom krídle (pri pohľade z parku) na I. poschodí a v suteréne. Vystaňovaním internátu sa získali priestory aj pre administratívno-technický aparát dekanstva. Katedry slovenského jazyka – ruského jazyka, pedagogiky – psychológie a marxizmu-leninizmu mali vyhovujúce prevádzkové a učebné priestory. Katedra telesnej výchovy¹¹¹ mala telocvičňu a ihriská. Na dvore školy sme spevnili volejbalové ihriská, postavili basketbalové ihrisko a tartanovú bežeckú dráhu. Po rokoch stagnácie sa skatalogizovala a sprístupnila ústredná knižnica, okrem

---

¹⁰⁹ Prejav zo dňa 4. 12. 1954. In: 10 rokov vysokoškolského učiteľského štúdia v Banskej Bystrici 1954 – 1964; Stredoslovenské vydavateľstvo 1964; str. 16.

¹¹⁰ Miestne orgány boli vždy „ústretové“, pokiaľ VPŠ nemala na ne požiadavky a nároky.

¹¹¹ Marxizmus-leninizmus, pedagogika, psychológia a telesná výchova boli povinnými zložkami tzv. spoločného základu.

toho si katedry začali budovať vlastné, príručné knižnice. Za mimoriadny úspech považujem inštaláciu ústredného kúrenia, telefónnej ústredne a telefonizáciu budovy, a to v podmienkach plného školského režimu. Internát, kuchyňa a internátnu administratívu sa podarilo vystať do budovy YMCA (dnes rektorát UMB). Toto prostredie bolo krajne nevýhodné. Ulica Februárového víťazstva, v súčasnosti Národná ulica, bola mimoriadne frekventovaná, cez ulicu bol Národný dom – reštaurácia, kaviareň s hudbou, hotel a mestská sála. Namiesto nocľahárne a spoločných sociálnych zariadení mali poslucháči síce k dispozícii bunkový systém (2 – 3 lôžka na izbe), ale aj toto ubytovanie sme považovali za provizórium. Vypracovali sme investičnú úlohu na výstavbu moderného študentského domova na Sídlišku pri veľkej železničnej stanici (dnes Študentský domov Ekonomickej fakulty UMB). Investičná úloha bola schválená a výstavba sa započala. Výdatnou oporou pri prestavbe budovy a investičných zámeroch, popri tolerancii kolegov a poslucháčov, boli príslušní pracovníci dekanstva (najmä tajomník Vlado H., plánovač Ondrej M., kolegovia z OŠK KNV a Pavel V.). Na záver tejto časti treba ešte pripomenúť, že peňazí nikdy nebolo dosť, bolo si ich treba doslova vybojovať. V 50. rokoch bol veľký nedostatok stavebného materiálu a každý zámer si vyžadoval veľa papierovania a rokovaní. Výhodou bolo, že VPS mala vlastné osobné motorové vozidlo (polododávku) a prostriedky na jeho prevádzku a vydržiavanie vodiča.

Politické zmeny po roku 1948 zasiahli aj personálne obsadenie vysokých škôl a legislatívu získavania vedeckých a vedecko-pedagogických hodností. Z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave prepustili najvýznamnejšieho slovenského historika prof. Dr. Daniela Rapanta a za univerzitného profesora bez akéhokoľvek odborného vzdelania menovali Miloša Gosiorovského, pôvodom robotníka, profesiou politického pracovníka. Menovaním za docentov a profesorov sa kreoval aj pedagogický zbor Vysoké školy pedagogickej v Bratislave. Zrušené boli akademické tituly PhDr. a RNDr. a bol zavedený sovietsky systém: kandidát vied (CSc.) a doktor vied (DrSc.). Titul CSc. sa získaval tzv. internou (3-ročnou) alebo externou (5-ročnou) aspirantúrou po vykonaní skúšok (okrem iného aj povinnej skúšky z ruského jazyka) a obhájením kandidátskej dizertačnej práce. Legislatíva a prax výnimočne umožňovala získať CSc. aj verejnou rozpravou pred „akreditovaným“ kolektívom. Úzus menovania za profesora a docenta zostal v platnosti.¹¹² Menovaniu predchádzala odborná publikačná činnosť, pedagogická prax, návrhy a odporúčenia príslušných školských a politických orgánov, odborné posudky a súhlas príslušných komisií a orgánov povereníka školstva. Na prechodnú dobu bola zavedená aj vedecko-pedagogická hodnosť zástupcu docenta a mimoriadneho profesora. V praxi sa docentúra podmieňovala získaním CSc. a profesúrou DrSc., ale uplatňovali sa aj výnimky.

Na Vyššej pedagogickej škole v Banskej Bystrici mal jedine dekan vedec-

---

¹¹² Habilitácie (za docenta) a inaugúracie (za profesora) sa legalizovali v podstate až v 90. rokoch.

ko-pedagogickú hodnotu zástupcu docenta, čo nebolo „nič moc“, ale aj ten sa v priebehu akademického roku 1957/58 vrátil do Bratislavy. Takže naša „vedecká“ rada v oblasti zvyšovania kvalifikácie nemala nijaké kompetencie, tvorili ju len odborní asistenti.¹¹³ Po prevzatí funkcie dekana mi teda zostala úloha personálne dobudovať katedry, nosné pedagogické kádre stabilizovať a orientovať ich na získavanie vedecko-pedagogických hodností. V personálnej politike som mal úplne voľnú ruku. Pri prijímaní ľudí rozhodovala kvalifikácia ako podmienka „sine qua non“, pedagogická prax a stanovisko budúceho pracovníka. Usiloval som sa na minimum obmedziť vyučovanie externistov (napr. na katedre matematiky – fyziky), personálne dobudovať a osamostatniť katedru psychológie a pedagogiky, doplniť katedru telesnej výchovy a katedru marxizmu-leninizmu v súlade s jej pôsobnosťou rozšíriť o historikov, filozofov a ekonómov.¹¹⁴ Napriek tomu, že sme zaručovali ubytovanie,¹¹⁵ resp. byty, nepodarilo sa získať ani len aspiranta, nieto hotového CSc. alebo docenta, takže sa muselo siahnuť len do miestnych zdrojov. Zložitejšie to bolo aj so zvyšovaním kvalifikácie. Nosní pedagógovia na katedrách boli v pokročilom veku, na predchádzajúcich pracoviskách nikto od nich nežiadal vedecko-výskumnú a publikačnú činnosť, ktorej sa venovali len jednotlivci.¹¹⁶ Bariérou bola najmä požiadavka znalosti ruského jazyka, absentovali pracovné kontakty s vedeckými ústavmi Slovenskej akadémie vied (SAV) a katedrami univerzity.

Dekan Jozef F. ma nabádal, aby som sa uchádzal o docentúru z histórie, lebo didaktika, v ktorej som mohol mať väčšie šance, ešte nebola uznávaná za vedu. Ešte pred nástupom na VPŠ som sa rozhodol orientovať sa na regionálnu históriu (v podmienkach „vidieckej“ školy boli bádateľské možnosti o celospoločenských či celonárodných problémoch iluzórne) a na II. polovicu 19. storočia, pretože mi toto obdobie bolo vzhľadom na jazykové predpoklady – znalosť maďarčiny, nemčiny, latinčiny – aj osobne najbližšie. A aj z histórie som už mal skromnú publikačnú činnosť. Napísal som štúdiu o hospodárskych a sociálnych pomeroch v onej dobe v Banskobystrickom kraji.¹¹⁷ Dal som ju dekanovi, aby ju dal odborne posúdiť. Nijaký posudok som ani nedostal a štúdiu mi nikto ani nevrátil. Vtedy som osobne nemal pracovné kontakty ani

---

¹¹³ Podľa legislatívy odborní asistenti mali viesť najmä semináre, no na VPŠ prednášali dokonca i asistenti, čo nemalo oporu v zákone ani v tradícii.

¹¹⁴ Za svoje funkčné obdobie som prijal osem pedagogických pracovníkov, ktorí sa stali stabilnými a mimoriadne prínosnými osobnosťami VPŠ (Jozef A., Vlado H., Jaro S., Zoltán K., dr. Karol K., dr. Ján M., Stanislav O., Blanka Š.).

¹¹⁵ Čakateľov na byt som aj s rodinami umiestňoval do internátu, napr. Mirka T., Stanislava O. Svoj dekanový byt som prepustil Ivanovi P., od mesta sme priebežne dostali 8 bytov na Sídlisku pri železničnej stanici.

¹¹⁶ Napr. Mírko T. písal učebnice zemepisu pre gymnáziá, Jozef V. vedecko-populárne články o chémii v „kuchyni“, dr. Ján M. štúdie o banskobystrickom školstve, Ivan P. literárno-kritické štúdie.

¹¹⁷ Vyšla ako Hospodársky a sociálny profil Banskobystrického kraja v epoche rakúsko-uhorského kapitalizmu a imperializmu v Zborníku VPŠ, 1958.

s Historickým ústavom SAV, ani s Filozofickou fakultou Univerzity Komen-ského.

Takmer všetci odborní asistenti mali ambície vedecky pracovať,¹¹⁸ stali sa členmi a funkcionármi vedeckých spoločností, ale podmienky presadzovania sa zostali sťažené. Do koncepcie rozvoja kvalifikačnej štruktúry prekvapujúco zasiahlo zrušenie VPŠ k 31. augustu 1959 a zriadenie pedagogických inštitútov s inými nárokmi na pedagogicko-personálne zabezpečenie. Vyučujúci v I. ročníku aprobačného štúdia nemali v akademickom roku 1959/60 úväzok a aprobačné štúdium malo nabehnúť až v roku 1961/62. Keďže na toto preklenujúce obdobie sa zdroje na ich udržanie v zamestnaní nenašli, po vzájomnej dohode poodchádzali vyučovať na miestne stredné školy v nádeji, že sa vrátia.

Vyššia pedagogická škola sa postupne zviditeľňovala a získavala kredit. Štúdiom na nej bolo atraktívne najmä pre absolventov jedenásťročných stredných škôl, ktorí za 13 rokov školskej dochádzky a štúdia získali vysokoškolskú kvalifikáciu, hoci predtým 13 rokov dochádzky a štúdia zabezpečovalo len úplné stredoškolské vzdelanie. Výhodným bolo aj pre učiteľov s kvalifikáciou na I. stupeň základných škôl, ktorí sa dostali vyučovať do 6. – 8. ročníka osemročných stredných škôl. Navyše, Banská Bystrica bola pre nich komunikačne prístupná aj popri zamestnaní. VPŠ nikdy nemala núdzu o poslucháčov. Na štúdium sa zapisovali nielen Stredoslováci, ale aj záujemcovia z východného Slovenska (hoci VPŠ bola aj v Prešove), ba mali sme aj poslucháčov z Moravy a Čiech, dokonca aj z Prahy. Poslucháči úspešne prezentovali svoju VPŠ na celoslovenských a celoštátnych prehliadkach vysokoškolských umeleckých súborov a na športových súťažiach. V regióne sa VPŠ stala známou tzv. „Tajovskou akciou“. Jej iniciátorom bol vedúci katedry marxizmu-leninizmu Dagmar H. Išlo o plnenie síce politickej, ale v svojej podstate veľmi užitočnej koncepcie „spojenia školy so životom“. Podľa pôvodnej verzie sa katedra biológie – chémie mala podieľať na prieskume prírodného potenciálu tajovského „mikroregiónu“¹¹⁹ s návrhmi na využitie zdrojov nerudných surovín (vápenec, kameň). Nakoniec sa zámer zúžil na rekultiváciu horských lúk a pastvín. Poslucháči a pedagógovia sa počas letnej aktivity zúčastňovali na výstavbe senníkov, hnojnicových hospodárstiev¹²⁰ a prístreškov pre voľne sa pasúci hovädzí dobytok a ovce.

Ako dekan som inicioval spoluprácu s VPŠ v Opave. Spočívala vo výmene prednášateľov a zabezpečovaní vzájomných vlastivedných exkurzií. Do Opavy som chodil prednášať didaktiku a regionálnu históriu, Ivan P. dejiny slovenskej literatúry, Ján R. históriu slovenského jazyka a slovenskej gramatiky a dr. Ján

---

¹¹⁸ Prvý raz sa odbornej verejnosti a záujemcom predstavili v Zborníku Vyššej pedagogickej školy z r. 1958.

¹¹⁹ Išlo o chotáre obcí: Tajov, Králiky, Kordíky, Riečka, Skubín, Podlavice a Malachov.

¹²⁰ Bolo potrebné zachytiť horské pramene, vybudovať vodojem, maštaľ, napájadlá, močovkovú a miešacie jamy, strojoňvu, rozvody, zrekultivovať 60 ha lúk a pasienkov, ktoré spadali pod močovkovú závlahu.

M. dejiny školstva. Špecifickým spôsobom sme sa dostali k spolupráci s učiteľským ústavom v Balašských Ďarmotách v Maďarsku. Po roku 1956 asi na pokyn ústredných orgánov sa regionálne orgány rozhodli prebrať akýsi politický patronát nad župou Novohrad (Nógrád). Vyzvali niektoré inštitúcie, aby nadviazali partnerské kontakty v Novohrade s cieľom pričiniť sa o „umravnenie“ Maďarov a ich „normalizáciu“. Tak sa VPŠ dostala k spomínanému učiteľskému ústavu, aj keď nebol naším ekvivalentom, lebo to bola len stredná škola. Delegácia VPŠ vycestovala autom do Veľkého Krtíša, kde nám príslušné orgány na okresnom národnom výbore dali vycestovacie doložky a vybavili prechod cez hranicu Slovenské Ďarmoty-Balašské Ďarmoty. To bola vôbec moja prvá cesta do zahraničia. V Balašských Ďarmotách nás prijali veľmi srdečne a neboli ani jazykové bariéry, lebo okrem mňa boli aj ďalší v našej delegácii, ktorí ovládali maďarčinu a na miestnom ústave pôsobili profesori pochádzajúci z Československa.¹²¹ S touto školou sme si vymieňali len poznávacie zájazdy.¹²²

Z titulu funkcie som sa často dostával do kontaktu s Poverenctvom školstva, ktoré sídlilo na Šoltésovej ulici v Bratislave. Na otočku som cestoval služobným autom. Pri finančných požiadavkách a investičných zámeroch sme mali oporu v námestníkovi povereníka – mojom bývalom triednom profesorovi z Tisovca (Fraňovi P.) a v zodpovednom za tento rezort povereníctva (Ing. Jozefovi Š.) – mojom gymnaziálnom spolužiakovi. Poverenctvo zvolávalo všetkých rektorov a dekanov na týždenné pracovné stretnutie počas prázdnin. Ja som takéto sústreďenie absolvoval v Smoleniciach a v Brezovej pod Bradlom.¹²³ Chodil so mnou aj prodekan pre interné štúdium Ivan P., za KV KSS Vojtech K., ktorý mal v kompetencii všetky vysoké školy v kraji. Obsahom týchto sústreďení boli politicko-pedagogické smernice na akademický rok, ktoré prednášali pracovníci ÚV KSS a povereníctva a odborné vystúpenia profesorov pedagogického zamerania. Vo voľnom čase sa organizovali športové súťaže medzi zástupcami vysokých škôl: v Smoleniciach volejbal, v Brezovej futbal. Ja s prodekanom som hral vo farbách Vysokej obchodnej školy. Pre mňa boli tieto sústreďenia prínosom hlavne vtom, že som sa dostal do povedomia akademickej obce a zoznámil sa s jej predstaviteľmi. Občas som ako dekan dostával pozvania aj na celoštátne pracovné stretnutia rektorov a dekanov na Ministerstvo školstva do Prahy. Spravidla som chodil v spacom vozni nočným rýchlikom Plešivec –

---

¹²¹ V čase našej návštevy bol na Népstadíone v Budapešti futbalový zápas Maďarsko – Juhoslávia. Hostitelia vyhovelí nášmu záujmu. Po zápase, ktorý Maďari vyhrali 2 : 0, sme sa na predmestí Budapešti stavili v Megyeri csárde na rybaciú polievku. Ďalšou zástavkou bol Vacov, kam sme dorazili tesne pred záverečnou. Usadili sme sa v kaviarni „U bieleho holuba“. Uviaznutých hostí prišla vyháňať polícia, ktorú hostitelia „uhovorili“. Ja som dal nezapísaných 50 Kčs muzikantom, takže nám vyhrávali takmer do polnoci.

¹²² Pri poznávacom zájazde boli maďarskí študenti ubytovaní v YMCE. Celý večer sledovali vodotrysk pri Národnom dome, jeho farebné vodné hry. Pri ceste do Vysokých Tatier ich nevšedný záujem budili pasúce sa stáda oviec, ale hlavne čiernosrstého hovädzieho dobytká, lebo študenti poznali len stepný – bledosrstý.

¹²³ Vtedy sme niekoľkí boli ilegálne pri Mohyle generála M. R. Štefánika na Bradle.

Praha, niekedy aj lietadlom zo Sliacha.

Z mimoriadnych udalostí, aké som počas funkcie zažil, nemôžem nespomenúť moje „účinkovanie“ v televízii. Bol som pozvaný za porotcu do súťaže stredoškôľakov zo znalostí regionálnych dejín. Ubytovaný som bol v apartmáne hotela Carlton. Priamy prenos sa uskutočnil z provizórneho štúdia na Kozej ulici a za Banskobystrický kraj súťažili študenti z Banskej Štiavnice.

V 50. rokoch prebiehalo združstevňovanie, zakladanie jednotných roľníckych družstiev a ateizácia. Jedným zo spôsobov nátlaku na vstup do JRD, resp. zrieknutie sa cirkvi, bolo blokovanie vysokoškolského štúdia alebo prepúšťanie zo štátnej služby. Bol som vystavený tlaku Okresného výboru (OV) KSS v Zlatých Moravciach, v Banskej Bystrici a v Krupine. Nikoho som z uvedených dôvodov zo štúdia či štátnej služby nevytláčil.¹²⁴

2.4.2 *Pedagogický inštitút v Banskej Bystrici*

Pedagogické inštitúty (PI) vznikli prekvapivo, povedal by som až utajene. Pamätám sa na poradu na Ministerstve školstva v Prahe na Malej strane na Karmelitskej ulici na jar 1959 (apríl – máj?), na ktorej nepadlo ani len slovo o pripravovanej zmene v sieti a štruktúre vysokých škôl. Dňom 1. septembra 1959 nabiehajúce pedagogické inštitúty boli definované ako vysokoškolské prípravky pre učiteľov I. a II. stupňa základných škôl (ZŠ). Boli zriadené v každom kraji a podriadené príslušnému krajskému národnému výboru.¹²⁵ Keďže mali byť prvými socialistickými vysokými školami, do ich čela boli postavení riaditelia (nie rektori!) a zástupcovia riaditeľa.

Štúdium na pedagogických inštitútoch sa časovo a vecne rozkladalo do dvoch fáz: spoločný základ (prvé dva roky), potom buď ročná nadstavba na získanie kvalifikácie vyučovať na I. stupni ZŠ, alebo dvojročná s trojpredmetovými kombináciami na kvalifikáciu na II. stupeň ZŠ. Spoločný základ tvorilo 18 študijných blokov: okrem marxizmu-leninizmu a psychologicko-pedagogických disciplín to boli „základy“ všetkých vyučovacích predmetov na I. stupni ZŠ s metodikami.¹²⁶ Poslucháči mali v I. a II. ročníku 32 – 34 hodín týždenne. Podľa metodických pokynov malo ísť o akúsi systemizáciu všeobecného vzdelania na báze prednášok a skúšok. Poslucháči so záujmom o učiteľstvo na I. stupni ZŠ mali okrem študijných povinností aj pedagogickú prax (týždennú v 1. ročníku ZŠ, priebežnú dva dni v týždni v V. semestri, trojtýždennú v pionierskom tábore a súvislú celý VI. semester), týždenný kurz plá-

---

¹²⁴ Íslo napr. o poslucháčov: Karola M. (otec nechcel vstúpiť do JRD), Dušana D. (bol organistom), Stana M. (podozrivý z cirkevných aktivít).

¹²⁵ Na Slovensku okrem Banskej Bystrice boli zriadené v Trnave (z VPŠ Bratislava), v Nitre, v Košiciach, v Prešove (z VPŠ) a nový štatút dostal PI v Martine. VPŠ v Opave zanikla, PI bol otvorený v Ostrave.

¹²⁶ Slovenský jazyk a ruský jazyk s metodikou, aritmetika, prírodoveda, dejepis-zemepis, hudobná, výtvarná a telesná výchova, výrobná práca a metodika ručných prác, ... dokonca povinná hra na husliach.

vania, stanovania a turistiky, dvojtyždenný kurz lyžovania, mesiac výrobnéj praxe v závode a mesiac v poľnohospodárstve. Na získanie kvalifikácie vyučovať na II. stupni ZŠ bolo potrebné absolvovať jednu trojpredmetovú kombináciu z predpísaných jedenástich.¹²⁷ Keďže celý posledný semester bola súvislá prax, na tri vyučovacie predmety zostávali len tri semestre, čo bolo v porovnaní s VPŠ značný regres. Podobnú štruktúru malo aj diaľkové štúdium.

Treba ešte uviesť, že sa pedagogické inštitúty zavádzali v čase, keď bola školopovinnosť predĺžená na 9 rokov, čo sa „zabezpečovalo“ nesplniteľnými smernými číslami na zápis.¹²⁸ Takto legalizovaná inštitúcia nemala od začiatku dôveru pedagógov, ale ani rodičov, širokej verejnosti a nepýtala ani záujem abiturientov. Takýto širokospektrálny učebný plán sa nedal zvládnuť na vysokoškolskej úrovni, nebol podložený ani pedagogickým (vysokoškolská príprava učiteľov na I. stupeň ZŠ až na pokusný PI v Martine neexistovala), ani materiálno-technickým vybavením. Takáto koncepcia bola pre samotných študentov neúnosná!¹²⁹

Na konci akademického roku 1959/60 som bol opäť na pracovnej schôdzi na ministerstve školstva. Zástupcovia pedagogických inštitútov, ktorí sme sa poznali z predchádzajúcich funkcií, sme sa dohodli, že vystúpime s kritikou takto nastaveného modelu prípravy učiteľov základných škôl. Na porade bol prítomný aj minister školstva František Kahuda. Vypočul si jeden kritický príspevok a po druhom vystúpil s tým, že takto spochybňovať pedagogické inštitúty po ročných skúsenostiach je predčasné a zarazil ďalšie vystúpenia podobného druhu. Po dvoch ďalších akademických rokoch sa ten istý minister na špeciálne zvolanej porade na Valdštejskom námestí v Prahe pokojne postavil za rečnícky pult a na údiv prítomných ľahkovážne prehlásil: „Jo, soudruzí, zmýlili sme se!“ A načrtnol „reformu“ pedagogických inštitútov.

Vo vedení VPŠ sme uvažovali o integrácii prípravy učiteľov na II. a III. stupeň (výberové školy). Skĺbenie prípravy učiteľov I. stupňa s II. stupňom ZŠ ako predstavoval pedagogický inštitút nás doslova zaskočilo. Na VPŠ výchovy vôbec neboli a didaktikou I. stupňa sa nikto nezaoberal. Namiesto výberu poslucháčov na štúdium sa čakal nábor a pedagogický konflikt medzi vlastným a naoktrojovaným záujmom. Na nastavený edukačný proces nemala VPŠ ani stavebno-technické dispozície. V budove bola najväčšou miestnosťou aula s kapacitou do 100 osôb, ale bez „školského“ vybavenia. Deliť ročník – do 300 poslucháčov pri frontálnych prednáškach znamenalo zaťažovanie tých istých priestorov, pričom normálne učebne používané ako prednáškové a seminárne

---

¹²⁷ Dejejis sa študoval so slovenským jazykom a hudobnou alebo výtvarnou výchovou.

¹²⁸ Na PI v Banskej Bystrici sa malo zapísať do 300 poslucháčov, čo by znamenalo, že každý tretí abiturient JSŠ mal byť učiteľom.

¹²⁹ Napríklad poslucháč, ktorý chcel študovať matematiku – fyziku musel povinne absolvovať jazyky, spoločenské a iné prírodné vedy, výchovy a 4 semestre hry na husliach – to sa predsa nedalo absolvovať na úrovni!

miestnosti strácali svoju funkčnosť. A navyše v akademickom roku 1959/60 ich potreboval využívať ešte dobiehajúci II. ročník VPŠ. Rozšírenie školopovinnosti o jeden ročník prinieslo priestorové problémy miestnym základným školám. Bol záujem o budovu na Kuzmányho ulici, v ktorej bola zanikajúca pedagogická škola, a tak vznikol tlak na presťahovanie zostávajúcich ročníkov do budovy budúceho pedagogického inštitútu na Tajovského ulici, čo sa aj časom uskutočnilo. Štart pedagogického inštitútu bolo ale treba pripraviť. Raz ma oslovil (možno len formálne) vedúci odboru školstva Stredoslovenského (S) KNV¹³⁰ Matej G., či chcem byť riaditeľom pedagogického inštitútu. Moje negatívne stanovisko vzal na vedomie. Nevieť, u koho, resp. kde sa zrodil nápad poveriť funkciu riaditeľa pedagogického inštitútu Jozefa Hagaru, riaditeľa JSŠ v Prievidzi. Ja som o tejto osobnosti mal isté informácie ešte z čias môjho pôsobenia vo funkcii inšpektora. Na pracovných poradách na Povereníctve školstva sa neraz v správach za Nitriansky kraj podávaných kolegom Jurajom K. objavili výhrady na morálny profil tejto osoby (alkoholizmus). Ako dekan VPŠ som sa s ním stretol aj osobne. Bol raz intervenovať v prospech netere, ktorá na VPŠ študovala dejepis – zemepis a mala problémy so skúškami. Sebavedome vtiahol do mojej pracovne s celou rodinou (s manželkou a dvoma deťmi, ktoré sa správali veľmi neviazane) a vystupoval – mierne povedané – nepríjemne. Keď padlo toto meno, od kolegov pôsobiacich v Banskej Bystrici za Slovenskej republiky, som sa dozvedel, že istý čas učil na miestnej obchodnej akadémii a že bol za protištatnú (antifašistickú) činnosť aj internovaný. Jeho vymenovaním za riaditeľa začal mať starosti aj odbor školstva Stredoslovenského KNV ako priamy nadriadený orgán. Chcel mať vo vedení pedagogického inštitútu aj „domácich“, znalých miestnych pomerov ako garantov existencie. V rozvinutej aktivite sa odbor školstva S KNV orientoval predovšetkým na svojich bývalých pracovníkov, teraz pôsobiacich na VPŠ. Išlo o mňa a Zdenka K., tiež bývalého inšpektora. Po vzájomných rokovaníach sme sa napokon dohodli, že Zdenko K. dočasne prevezme funkciu zástupcu riaditeľa pre interné štúdium a ja, tiež dočasne, funkciu zástupcu riaditeľa pre diaľkové štúdium. Odbor školstva S KNV v spolupráci s ideologickým oddelením krajského výboru KSS zriadil výberovú komisiu, ktorá zasadala na KV KSS pod vedením aparátника Ondreja Š. a rozhodovala o prijatí pedagógov na pedagogický inštitút, pričom hlavnou kvalifikáciou bola stranícka príslušnosť. Napriek tomu, že post riaditeľa bol J. Hagarovi schválený v časovom predstihu, na VPŠ sa ani neukázal a ani inou formou sa o stav príprav nezaujímal.

Jedno slovenské príslovie hovorí: „O mŕtvych len to najlepšie.“ Možno to aplikovať na súkromnú osobu, na jej osobný, prípadne rodinný život. Nemôže to ale platiť o verejne a spoločensky činnnej osobe, najmä ak jej činnosť vo sfére svojej pôsobnosti neslúžila záujmu veci, ak sa premietala negatívne do osudov

---

¹³⁰ Od roku 1959 pôsobili tzv. veľké kraje. Zlúčením Banskobystrického a Žilinského kraja vznikol Stredoslovenský kraj, do ktorého bol začlenený aj okres Prievidza.

Ľuďi, ak dôsledky tejto činnosti zasahovali dané prostredie aj do budúcnosti. Jozef Hagara sa ako riaditeľ pedagogického inštitútu nashoval aj s rodinou v septembri 1959 do uvoľneného riaditeľského bytu. Ja osobne, ale i väčšina kolegov z bývalej VPŠ, sme ho „prijali“ zdržanlivo, zatiaľ čo cez uvedenú stranícku komisiu novoprijatí kolegovia s dôverou a nádejou. Nový riaditeľ sa hneď od začiatku začal prezentovať svojším autoritatívnym spôsobom riadenia, ktorý bol v rozpore s legislatívou, ale najmä s demokratickými tradíciami vysokého školstva. Bez primeranej znalosti a bez logických dôvodov začal s reorganizáciou katedier, vytvoril neživotné konglomeráty, ktoré „de facto“ pôsobili i naďalej v bývalej konštelácii, ale už bez kompetencií. Napr. do katedry marxizmu-leninizmu, ktorej sa stal vedúcim, zaradil dejepis, psychológiu a pedagogiku a z tejto katedry urobil elokované pracovisko KV KSS.¹³¹ Zriadil katedru základov priemyselnej výroby, do ktorej začlenil matematiku a fyziku a do jej čela postavil novoprijatého učiteľa Vojtecha O., predtým učiteľa odborného výcviku na učňovskej škole v Lučenci, čím avizoval svoju personálnu politiku.¹³² Za svoje trojročné pôsobenie vo funkcii riaditeľa J. Hagara nevystúpil na nijakom školskom orgáne ani pred osadenstvom s nejakou koncepciou pedagogického inštitútu, so svojimi názormi, opatreniami či s víziou ďalšieho rozvoja školy. Inštitút nemal ani KNV¹³³ požadovaný štatút, ani organizačný poriadok, pedagogická rada nemala pevnú štruktúru, prípadne cieľavedomý plán svojej činnosti. Do prostredia, ktoré charakterizovala všeobecná vysoká informovanosť, kde bola denná komunikácia bežná, zaviedol byrokraciu, akú poznal v byre KV KSS, t.j. písomné predkladanie materiálov v násobku zodpovedajúcemu počtu adresátov. Niektoré školské tradície (napr. slávnostné otvorenie školského roku, pracovné stretnutia vedenia na katedrách) zanikli a aj tie, čo ostali (napr. promócie, komplexný rozbor) sa uskutočnili bez aktívnej účasti riaditeľa, nanajvýš si ich odsedel.¹³⁴ Ani na iných domácich bežných fórach nikdy verejne nevystupoval, dokonca ani na straníckych schôdzkach.¹³⁵ Neprejavoval záujem komunikovať s ľuďmi, ale zato ich „kádruoval“.¹³⁶ Neplnil

---

¹³¹ Všetci členovia katedry museli byť lektormi, resp. inštruktormi.

¹³² Tento kolega nemal ani odborné, ani pedagogické vzdelanie a mal riadiť vysokoškolsky vzdelaných a skúsených pedagógov; jeden čas bol aj predsedom ZO KSS.

¹³³ Hagara KNV ako nadriadený orgán neuznával, odmietol mu dokonca dať doklady o svojom vzdelaní pre platové zaradenie, vymohol si ale osobný plat. K štatútu zaväzovala smernica MŠK z 31. 3. 1961 č. 16830/61-U.

¹³⁴ Na jeseň roku 1959 dal zvolať rodičovské združenie, čo bolo na vysokej škole raritou. Namiesto privítania rodičov sa dal zástupcom riaditeľa privítať sám a miesto podania informácií rodičom, pasívne presedel celú schôdzku, na ktorej referoval zástupca riaditeľa Zdenko K.

¹³⁵ Na Deň učiteľov v roku 1960 „vystúpil“, t.j. prečítal prednášku o kpt. Nálepkevi, ktorú mali k dispozícii lektori Československej spoločnosti na šírenie vedeckých a politických poznatkov. To bolo prvý a posledný raz.

¹³⁶ Pravou rukou mu vtom bola kádrová pracovníčka Hana Dz.; niektoré kádrové materiály nosil v náprsnnej taške. Kádrové materiály, ktoré som poznal ako dekan, po opätovnom prevzatí funkcie (napr. o dr. Karolovi K., či dr. Jozefovi H.) som už nenašiel.

si ani elementárne pedagogické povinnosti. Hoci bol aprobovaný na jazyky, zaradil sa na katedru marxizmu-leninizmu, ale miesto neho chodil prednášať asistent Zoltán H.¹³⁷ V záujme školy nikde nechodil. Jediným pozitívom bolo, že v roku 1959 predložil do byra KV KSS návrh na investičnú výstavbu nového školského areálu. Byro ju schválilo, ale pre J. Hagaru sa tým vec skončila. Svoj nezáujem o pedagogickú činnosť, o riadenie pedagogického inštitútu zastieral takmer „permanentným“ zasadaním byra KV KSS a svojou „politickou činnosťou“ vyplývajúcou z členstva v byre. Riaditeľ bol alkoholik, ale nepil z vlastného, využíval k tomu „zaviazaných“ ľudí.¹³⁸ Bol si príliš vedomý svojho neotrasiteľného politického postavenia, a napriek rôznym indiciám a upozorneniam v nabehnutom „štýle“ práce a vzťahu k ľuďom a problémom pokračoval. Jeho počínanie a morálny profil vyvolal opozíciu nielen u väčšiny osadenstva, ale aj vo výbore ROH a ZO KSS. Hagara z tejto opozície urobil politický problém. Stranícka komisia, ktorá riešila vnútorné vzťahy na pedagogickom inštitúte, „naletela“ na tézu, že ide o komplot protikomunistických síl (ľudákov, demokratov) a v konečnom dôsledku riaditeľ prepustil niekoľko kvalifikovaných a skúsených pedagógov. Keď ani po takomto opatrení opozícia neprestala, začal J. Hagara prepúšťať aj tých, ktorých sám získal a prijal, keď mu prestali slúžiť, a to z rôznych dôvodov.¹³⁹ Nakoniec po troch rokoch politické orgány došli k záveru, že riaditeľa treba „upratať“ a k začiatku akademického roku 1962/63 odišiel na techniku do Bratislavy, kam sa presťahoval sa aj s rodinou.

V predchádzajúcom som zhrnul svoje poznatky a názory na pôsobenia J. Hagaru vo funkcii riaditeľa pedagogického inštitútu, a to v konfrontácii s mojimi názormi a nárokmi na ním vykonávanú verejno-spoločenskú funkciu. Na doplnenie aspoň niekoľko ďalších osobných skúseností. Najprv chcem ale zdôrazniť, že moje závery nikdy neboli motivované záujmom o funkciu. Tri roky mi stačili. Počas nich som si overil svoje organizačné a komunikačné schopnosti, našiel si bádateľský a publikačný priestor, osadenstvo VPŠ, Povereníctvo a Ministerstvo školstva ma akceptovalo, zviditeľnil som sa v odbornej verejnosti a vzala ma na vedomie aj mestská komunita a širšia verejnosť. V druhej polovici 50. rokov mojím, a s manželkou naším, prioritným záujmom bolo zakladanie rodiny (v roku 1961 sa nám narodil druhý syn) a budovanie si domácnosti. Vo všetkom sme boli odkázaní sami na seba. Manželka z existenčných a osobných potrieb nastupovala do zamestnania hneď po mater-

---

¹³⁷ Napriek tomu, že nemal ani filozofické, ani historické, ani ekonomické vzdelanie, ničím sa z marxizmu-leninizmu neprezentoval, nič nepublikoval, povereník ho menoval za docenta.

¹³⁸ Raz, keď sa popíjalo a neboli sponzori, Hagara nás vyzval, aby sme sa na pijatiku zložili a na to konto vytiahol z vrečka 4 Kčs.

¹³⁹ Zoltána H., keď odmietol chodiť zaňho prednášať, prepustil preto, že začal študovať teológiu, čo Hagara vedel od začiatku; riaditeľa študentského domova Jána P. prepustil, keď ho prestal častovať pijatikou za to, že bol údajne v Bielej légii, čo tiež vedel aj predtým; Vojtecha. S., keď zaostával v pohostinnosti, za to, že bol nekvalifikovaný, hoci ho takého prijal.

skej.¹⁴⁰ V druhom „pláne“ som mal záujem o zasadzovanie sa za vysokú školu v Banskej Bystrici. Z predchádzajúcich funkcií som vedel, že pri vytváraní siete škôl, aj vysokých, ide takmer vždy aj o „lobing“. Myslel som si (a podobne aj väčšina blízkych bývalých spolupracovníkov), že práve tak silná politická osobnosť, akou bol J. Hagara, môže byť užitočná pri fixovaní vysokej školy v meste a jej postupnej transformácii na vyššiu úroveň. Preto som bol spočiatku k riaditeľovi zhovievavý a ústretový, veď potreboval čas, aby obsiahol všetko „do čoho išiel“ a bol som mu k dispozícii so svojimi poznatkami a skúsenosťami. Aj prvé jeho pochybné opatrenia som pripisoval neznalosti vecí či pomerov a nie za neštandardnú metódu riadenia. Chcel som, aby riaditeľ a bližšie spoznali aj poslucháči dobiehajúcej VPŠ. Pozval som ho na prednášku do kombinácie dejepis – zemepis s cieľom, aby pohovoril o svojej ilegálnej činnosti a svojej účasti v partizánskom hnutí. Nepripravil sa! Nevedel ich ničím ani obohatiť, ani zaujať! Snažil som sa ho pomocnými otázkami neustále motivovať. Bol som veľmi sklamaný, a dokonca som začal pochybovať o pravdivosti informácií z literatúry o jeho odbojovej činnosti. Namiesto uznania, úcty a obdivu sme z posluchárne odchádzali s chudobným vysvedčením. Odmietol sa prihovoriť absolventom VPŠ pri slávnostnej promócií. Po takýchto skúsenostiach prišla mi vždy na um dilema – nechce či nevie!? Spočiatku ma dosť často brával na služobné cesty, ale ich cieľu sa vždy vyhol s tým, že má dôležitejšiu a neodkladnejšiu vec, a veď, že „ja viem, čo treba“.¹⁴¹ Ďalšia nezabudnuteľná skúsenosť: poslal ma do Handlovej na tri dni prednášať okresnému straníckemu aktívu. Vedúci školenia ale čakal J. Hagaru! Vysvitlo, že ako inštruktor KV KSS pre OV KSS v Prievidzi ich vyzval, aby zorganizovali školenie, na ktoré im príde prednášať dejiny KSČ a KSS a súčasné politické problémy. Z inej oblasti: škola mala služobné vozidlo, ktoré muselo byť vždy k dispozícii riaditeľovi, ku ktorému si vodiča Bohuša M. dovedol z Prievidze. Na škole bol ešte z čias VPŠ folklórny súbor, ktorý mal vystupovať v Petrochme Dubová. Súbor ale nemal kroje, tie sa objednávali z divadla v Martine. Vedúcim súboru odmietol poskytnúť služobné auto na prevoz krojov. Uhovorili ma, aby som ich „zachránil“ mojím osobným motorovým vozidlom. Nikdy som nebol náruživým, ale ani zručným šoférom. Cesta cez Šturec bola vo výstavbe, takže sa do Martina chodilo buď cez Donovaly a Ružomberok, alebo

---

¹⁴⁰ Poznámam, že sobota ešte stále bola normálnym pracovným dňom, ale s tým, že predškolské zariadenia zatvárali do 13.00 hod., čo platilo aj o obchodnej sieti a službách. Zvládnuť v sobotu pracovné a rodinné povinnosti bolo neraz nad naše sily (ja som mal konzultácie, manželka učila na dve zmeny).

¹⁴¹ Napr.: išli sme na vedeckú radu Vysokej školy lesníckej a drevárskej (VŠLD) do Zvolena, predstavil ma rektorovi a odišiel, dodnes neviem, na čo sme tam išli. Pri služobnej ceste na Povereníctvo školstva sa neraz odpojil v Nitre. Na spätočnej ceste sme vždy odbočili do Zlatých Moraviec, kde kedysi učil. Sadli sme si do kaviarne a hneď telefonicky volal istého bývalého kolegu, ktorému sľuboval, že ho vezme na psychológiu. Po záverečnej sa natlačil k rodinnej návšteve. Toto som zažil asi trikrát. Domácim to bolo krajne nepríjemné, čo nám aj naznačovali. Naposledy mi Hagara povedal, že kolegu neprijme, pretože má nad dverami kríž, ale ten tam bol dávno predtým!

na Zvolen a Kremnicu. So spolucestujúcou Elenou S., pracovníčkou riaditeľstva, sme sa vybrali „južnou“ trasou. Ja som mal osobné auto s pravým riadením, čo bolo veľmi nevýhodné pri predbiehaní a cesta cez Kremnicu bola úzka a svojou náročnosťou za mestom ma zaskočila. Trvalo nám dlho, kým sme v Martine našli divadelné šatne. Práve toho dňa v podvečer bolo v Martine nejaké kritérium, takže prejazd mestom bol na nejaký čas zastavený. Pochopiteľne, že sme meškali, za čo nám vynadal a nedostal som ani úhradu za benzín. Už som uvádzal, že J. Hagara neuznával KNV. Nebral na vedomie nijakú agendu. Úplným hororom boli komplexné rozборы, ktoré bola podľa legislatívy povinná predkladať každá organizácia v kompetencii KNV. Robili sme ich my, zástupcovia s administratívnym aparátom. Boli to elaboráty, ktoré presahovali sto strán textu, rôzne štatistické údaje, informácie o splnených úlohách a námety na opatrenia. Riaditeľ nebol ani na jednom vyhodnotení! Takéto a podobné situácie sa hromadili.

Vyrcholilo to začiatkom akademického roku 1960/61. Povereník školstva sľúbil, že na pedagogické inštitúty ako na nové vysoké školy, prednostne a mimoriadne vymenuje profesorov a docentov. Pedagogická rada zvažila a odporučila Ivana P., známeho ako literárneho historika, Jána L., ktorý už predtým pôsobil na Vysokej obchodnej škole v Bratislave a bol CSc. a mňa. Na 1. decembra 1960 sme boli pozvaní do Bratislavy prevziať si dekréty. Bolo nás tam asi dvadsať. Na naše veľké prekvapenie len my traja sme dostali titul „zástupca docenta“, o čo sa dodatočnou osobnou intervenciou pričínil J. Hagara.

Z politického rozhodnutia o potrebe vzájomnej „družby“ slovenských a českých krajov pripadol Stredoslovenskému Východočeský kraj a nám ako partnerská inštitúcia Pedagogický inštitút v Hradci Králové. Vedenie tamojšieho inštitútu sme pozvali na prvú zoznamovaciu návštevu, ktorú sme rozplánovali a všestranne zabezpečili, aj s ubytovaním a stravovaním na náš účet. Hostia boli ubytovaní už v novom vysokoškolskom internáte na Triede SNP a tam mal prebehnúť aj uvítací ceremoniál. Riaditeľ J. Hagara namiesto informácií o našom inštitúte a návrhoch na spoluprácu prečítal všetkým prítomným, teda aj hosťom!, zápis z pracovnej porady, čo, kto, kedy a kde hosťom zabezpečí. Bolo to vrcholne trápne. Hoci v delegácii bol aj riaditeľ tamojšieho inštitútu Karel Angelis, Hagara sa delegácii ďalej nevenoval a nešiel ani na pozvanie do Hradca Králové.

Josef Hagara mal na dané podmienky vynikajúci „kádrový profil“. Bol vysokoškolsky vzdelaný, študoval aj v Paríži na Sorbone (ukázal mi raz index). Uviazol však v regióne a utápal sa vo svojich nerestiach.¹⁴² Jeho vzťah ku mne bol čisto pragmatický a „pre istotu“ dal aj mňa kádrovať.¹⁴³ Môj vzťah k nemu

---

¹⁴² Jeho brat František bol spoločensko-politicky uznávanou osobou, členom vrcholných orgánov KSS a istý čas aj povereníkom.

¹⁴³ Poslal kádrovníčku Hanu Dz. do Lučenca, ktorá na OV KSS, kde ma ale nikto nemohol poznať a u bývalého kolegu Michala P. člena KSS, „snorila“ po negatívnych informáciách o mne.

sa začal meniť. Postupne sme sa vzájomne vzdŕaľovali nielen pracovne, ale aj osobne. Kým nemal svoje promile, bol nervóznym, rozrúzaným, keď ich prekročil, bol neznašanlivý až agresívny. Neakceptoval som jeho samolibosť, nezodpovednosť a falošnosť. Bol takou svojráznou osobnosťou, na ktorú sa nedá zabudnúť!

Na záver tejto state sa mi priam podsúvajú ešte dve informácie. Povereník nariadil¹⁴⁴ revíziu riadiacej a hospodársko-finančnej činnosti pedagogického inštitútu. Revíziu vykonali dvaja kontrolóri z Povereníctva školstva v dňoch 21. 4. – 19. 5. 1964. Odhalili chaos vo vnútornej správe a vážne nedostatky v dodržiavaní legislatívy a finančnej disciplíny. Na odstránenie zistených nedostatkov som vydal dňa 6. 6. 1964 príkaz riaditeľa, ktorý mal 55 bodov, t. j. nápravných opatrení. Pre zaujímavosť a na ilustráciu zdedeného stavu uvádzam aspoň niektoré z bodov – opatrení:

- čo sa týka pedagogickej rady: pravidelne podľa plánu zvolávať, zabezpečiť účasť, zamedziť zastupovanie, viesť záznam o priebehu a uzneseniach, do troch dní doručiť zápis každému členovi a dokumentáciu rady zakladať na sekretariáte (bod č. 3);
- vzhľadom na nedostatky v obsadení pracovných pozícií a v mzdových záležitostiach: preveriť všetky pozície a funkcie zamestnancov: pracovníkov učiteľského zboru, riaditeľstva a študentského domova; preveriť či vystavené platové dekréty spĺňajú všetky náležitosti, či je platové zatriedenie v súlade s kvalifikačnými požiadavkami (bod 1, 12), vypracovať návrh na rozmiestnenie do takých pozícií, na ktoré pracovník spĺňa kvalifikačné požiadavky (8), vymôcť preplatky na mzdách (13), neoprávnené poberané diferenčné platy (14), pri prijímaní a preraďovaní pracovníkov zápisnične zhodnotiť stav príslušného úseku (5);
- neoprávnené využívanie školského inventáru: vymôcť poplatky za používanie (19), zamedzenie využívania štátneho majetku (21);
- na úseku štipendií: vymôcť neoprávnené vyberané štipendiá (24 zistených prípadov – bod 16) a rešpektovať výnos o štipendiách (17);
- na úseku knižnice: skatalogizovanie (8560 ks neskatalogizovaných – bod 22), vymôcť náhradu za zistené straty (23 tis. Kčs – bod 24);
- v študentskom domove:¹⁴⁵ vypracovať internátny poriadok (28), zabezpečiť výber nájomného za ubytovanie (20 tis. Kčs nedoplatkov – bod 30 – 32); likvidovať neoprávnené ubytovanie (27, 29), odstrániť neoprávnenosť tzv. služobných bytov (33), manipuláciu s výberom na nezistené škody (34 – 36);
- ďalšie opatrenia sa týkali finančnej disciplíny a finančných tokov (11, 20, 40, 54), hmotnej zodpovednosti (38), a pod.

¹⁴⁴ Nariadenie z 1. 4. 1964, č. 15453/26/1964 -ORK.

¹⁴⁵ Jozef Hagara priviedol z Prievidze Karola F., úradníka bytového odboru na MsNV a urobil ho riaditeľom študentského domova.

Hagarom navrhnutá a schválená investičná úloha nemala na škole žiadne vykonávacie zázemie. Ešteže sa investičnej úlohy ujal KNV, objednal projekt a zablokoval na výstavbu 19 mil. Kčs. Do roku 1964 nebola doriešená ani stavebná parcela, v dôsledku čoho neprebiehala vyvlastňovanie, nebola zabezpečená ani stavebná organizácia a základný stavebný materiál,¹⁴⁶ výstavba nebola zaradená do tretej päťročnice, čo bolo inak kardinálnou podmienkou na realizáciu.

Obdobie pôsobenia vo funkcii zástupcu riaditeľa pre diaľkové štúdium na pedagogickom inštitúte, napriek uvádzaným excesom a politickým turbulenciám, sa mi darilo osobne zhodnocovať. Riaditeľ sa do mojej kompetencie nestaral.¹⁴⁷ Hoci bol súbeh rôznych štúdií (dobiehanie VPŠ v dvojkombináciách, nábeh nového štúdia v trojkombináciách, zabehávanie doplnkového pedagogického štúdia pre učiteľov a majstrov odborného výcviku na učilištiach a učňovských školách), zvládalo sa to bez problémov aj preto, že som mal k dispozícii skúsený a spoľahlivý aparát na študijnom oddelení. Okrem funkcie som i naďalej pedagogicky pôsobil. Na dejepis sme už boli štyria (okrem mňa a dr. Vladimíra M., Andrej G. a Juraj K.), takže dochádzalo k určitej špecializácii. Na dobiehajúcej VPŠ som pôsobil podľa predchádzajúceho rozdelenia, na PI som v spoločnom základe prednášal dejepis a zemepis s metodikou, v aprobačnom pokračovaní najmä metodiku dejpisu. Od 1. januára 1963 som bol menovaný za docenta.¹⁴⁸

Riaditeľskú funkciu od 1. septembra 1962 obsadil Tomáš Slouka. Ujal sa jej aj s dekrétom zástupcu docenta. Vedeli sme, že prichádza z aparátu strany, a to z jej ústredného výboru. Že mal iba stredoškolské učiteľské vzdelanie, to sme sa dozvedeli až neskôr. Prišiel s presvedčením, že situácia na pedagogickom inštitúte je politicko-spoločensky komplikovaná a všetko chcel mať „pod palcom“. V stranícko-politickej horlivosti zasahoval dokonca aj do pedagogickej činnosti jednotlivcov a „usmerňoval“ ich, pochopiteľne nekvalifikovane.¹⁴⁹ Podporil a začal realizovať zámer postupne na Pedagogickom inštitúte v Banskej Bystrici zrušiť spoločensko-vedné kombinácie, čím si vyprovokoval odmietavý postoj veľkej časti mienkotvorného osadenstva, politickej a odborovej organizácie. Riaditeľ nemal takú politickú pozíciu ako J. Hagara a pedagogické inštitúty už podliehali Povereníctvu školstva. Z ÚV KSS musel údajne odísť pre osobné konflikty za svoje dogmatické postoje. Často bol chorý, práceneschopný. V takomto stave sa začínal aj akademický rok 1963/64, ktoré-

---

¹⁴⁶ Za ten istý čas napr. v Nitre a Trnave postavili celé nové areály pre inštitúty.

¹⁴⁷ Jediné, čo som neustriehol, bol zápis manželky Vojtecha O. na kombináciu (slovenský jazyk – dejepis – základy priemyselnej výroby), ktorá bola nelegitímna.

¹⁴⁸ Ako zástupca docenta som mal o 100 Kčs vyšší plat ako odborný asistent (spolu 2 200 Kčs), ale prednášky sa mi nezapočítavali do úväzku dvojnásobne. Ako docent som dostal 2 300 Kčs.

¹⁴⁹ Napr. kontroloval témy záverečných prác a svojvoľne ich upravoval. Kolega Ján L. zadal diplomovú prácu: *Ekonomika JRD v Dobrej Nive* a Slouka dopísal: a jej význam v súťažení dvoch svetov.

ho väčšinu zimného semestra bol na liečení v Trenčianskych Tepliciach. V podstate išlo o neutržateľný stav. Dlhodobé provizórium vyriešilo Povereníctvo školstva tým, že od 15. januára 1964 ma poverilo funkciou riaditeľa. Tomáš Slouka počas celého letného semestra do zamestnania na katedre pedagogiky nenastúpil, neodovzdal mi nijakú agendu, ba ani len kľúče od riaditeľne, ktorá zostala zatvorená a neprístupná až do jeho odchodu z Banskej Bystrice v lete 1964.

Od akademického roku 1962/63 bol zrušený spoločný základ. Interné štúdium pre oba stupne základných deväťročných škôl (ZDŠ)¹⁵⁰ bolo zjednotené na tri roky, na ktoré nadväzovala jednoročná nástupná prax. Kvalifikácia vyučovať na I. stupni bola rozšírená o jeden odborný predmet, t. j. absolvent ho mal spôsobilosť vyučovať v 6. – 9. ročníku ZDŠ. Zrušené boli aj trojkombinácie, zavedených bolo najprv 20 dvojkombinácií (najviac možností bolo so slovenským jazykom a matematikou),¹⁵¹ potom bol ich počet rozšírený o základy priemyselnej, resp. poľnohospodárskej výroby. Táto úprava priniesla viac priestoru na výučbu marxizmu-leninizmu a pedagogického základu, ale aj možnosť študovať cudzie jazyky (nemecký, francúzsky a anglický jazyk). Pedagogické inštitúty boli zároveň vyčlenené z kompetencie KNV a podriadené Povereníctvu školstva. Pre poslucháčov bola zavedená vojenská príprava. Keďže na Pedagogickom inštitúte v Banskej Bystrici bola vlečúca sa „politická kríza“ (bude ešte o nej reč), údajne živená pedagógmi spoločensko-vedných pracovísk, na návrh KV KSS a so súhlasom riaditeľa pedagogického inštitútu sa na akademický rok 1963/64 neprijímali poslucháči na štúdium spoločensko-vedných kombinácií, tie mali byť presunuté na Pedagogický inštitút v Martine.¹⁵²

V súvislosti s reformou sa udiali aj zmeny v diaľkovom štúdiu. Zaznamenávam len tie najpodstatnejšie. Záujemcovia o diaľkové štúdium, ktorí nemali maturity z pedagogickej strednej školy a nepôsobili v učiteľských službách, museli najprv absolvovať tzv. základný ročník (základy psychologicko-pedagogického vzdelania), potom 3 ročníky didaktík predmetov I. stupňa a jeden odborný predmet, alebo 3 ročníky zvolenej dvojkombinácie a v ďalšom roku absolvovať ročnú riadenú prax. Pre ostatných záujemcov s učiteľskou kvalifikáciou a pôsobiacich v školských službách sa podľa záujmu otváralo dvojročné, dvojkombinačné štúdium. Pre učiteľov odborných predmetov a majstrov odborného výcviku na učilištiach a učňovských školách bolo otvorené ročné doplnkové pedagogické štúdium, ktorým si dopĺňali kvalifikáciu.

Tento širší záber do štruktúry a vývoja pedagogického inštitútu bol potrebný preto, aby si čitateľ mohol aspoň rámcovo uvedomiť zásahy, ktoré PI prinie-

---

¹⁵⁰ Po predĺžení povinnej školskej dochádzky sa základná škola premenovala na základnú deväťročnú školu (ZDŠ).

¹⁵¹ Dejepis sa kombinoval so slovenčinou alebo ruštinou.

¹⁵² Osobne som bol v tejto veci intervenovať aj s pracovníkom ideologického oddelenia KV KSS s. M. Beňom u riaditeľa P. I. T. Slouku, ktorý bol vtom čase na liečení v Trenčianskych Tepliciach, ale zbytočne.

sol do udomácnujúcej sa VPŠ a do jej úsilia o plnohodnotné vysokoškolské štúdium v Banskej Bystrici. Pedagogické inštitúty akademickým rokom 1963/64 zanikli a fúziou inštitútov v kraji sa k 1. septembru 1964 vytvárali pedagogické fakulty.

Za riaditeľovania T. Slouka sa začal vytvárať a využívať priestor na zviditeľňovanie pedagogického inštitútu. Organizovali sa vedecké konferencie a vydávali sa zborníky (polytematické a špecializované). Bol som vždy aktívnym členom organizačného kolektívu, redakčných rád a prispievateľom štúdií.¹⁵³ Keďže na Pedagogickom inštitúte v Martine a Nitre nemali vybudované odborné katedry, na požiadanie tamajších riaditeľov som chodil prednášať najmä na diaľkové štúdium didaktiku. Z týchto potrieb vyšlo aj moje skriptum Úvod do vyučovania dejepisu v reedícii.

Cez publikačnú činnosť v celoštátnom periodiku na výučbu dejepisu (a zemepisu) som bol už známy v pražských odborných kruhoch. Ako dekan VPŠ a potom ako zastupujúci riaditeľ a PI na ministerských poradách som sa dostal do povedomia príslušných a kompetentných pracovníkov ministerstva školstva, takže som dostal poverenie byť vedúcim odbornej komisie na prípravu učebného plánu aprobačného štúdia z dejepisu a stal som sa aj členom autorského kolektívu vysokoškolskej učebnice metodiky dejepisu. Komisiou skoncipovaný a potom aj pre celú republiku schválený jednotný učebný plán priniesol nové disciplíny: jedny posilňujúce našu spolupatričnosť so socialistickým táborm (napr. zo svetových dejín sa samostatne vyčlenili dejiny Sovietskeho zväzu, zvýšila sa pozornosť dejinám národov a štátov socialistického tábora a najnovším dejinám), iné dávali príprave vyučujúcich dejepisu nové, moderné dimenzie (dejiny vedy, techniky a výroby, hospodárske dejiny, dejiny umenia). Ukázalo sa, že tento učebný plán bol otvorený aj obrodnému procesu, ktorý nastoloval len vnútornú reštrukturalizáciu obsahu svetových a národných dejín a odlúčenie historických disciplín od disciplín toho istého charakteru zakotvených do konglomerátu marxizmu-leninizmu. Vedúcim autorského kolektívu na tvorbu vysokoškolskej učebnice metodiky dejepisu bol prof. Dr. Václav Mějstřík. Na rozdelenie si úloh a vyjasnenie koncepcie sa autorský kolektív zišiel v zariadení Ministerstva školstva v Štířine pri Prahe. Po reedícii skript som sa pripravoval na vydanie novej, komplexnejšej učebnej pomôcky metodiky pre poslucháčov histórie; už som mal premyslenú aj jej koncepciu. Keďže dovtedajšia metodická literatúra bola vlastne aplikáciou didaktiky na výučbu dejepisu, bol som presvedčený, že takúto jednosmernú koncepciu treba prekonať, a to práve z opačného „garde“: čím sa výučba dejepisu líši od výučby iných predmetov, v čom sú jej didaktické zvláštnosti a práve na tomto postaviť technológiu výučby. Z poverenia autorského kolektívu som potom do učebnice vypracoval (popri inej) túto kľúčovú kapitolu. V čase prípravy učebnice došlo k ďalším školským reformám, ktoré si vynuocovali zakomponovanie nových reálií, takže

---

¹⁵³ Pozri zborník z roku 1962, 1964.

vydanie učebnice sa presunulo až na rok 1964.¹⁵⁴ Hodnotu učebnice zvyrazňuje aj fakt, že bola preložená do srbochovátčiny.

Na prelome 50. a 60. rokov sa v inej personálnej štruktúre¹⁵⁵ obnovila činnosť Slovenskej historickej spoločnosti (SHS), ktorej som bol členom. Na zjazde, valnom zhromaždení SHS v zasadačke Slovenského národného múzea na Vajanského nábreží v Bratislave, vznikla metodologická debata o funkcii a charaktere regionálnej histórie. V diskusii som povedal niekoľko svojich názorov. Prítomní rozhodli, že sa regionálnej histórii bude treba čo najskôr osobitne venovať. Riaditeľ Historického ústavu SAV Ľudovít H. ma oslovil, vlastne poveril, aby som pripravil a predniesol na plánovanej celoslovenskej konferencii podstatný referát. Táto mimoriadna konferencia sa konala v aule Pedagogického inštitútu v Banskej Bystrici začiatkom roku 1961. Môj referát bol všeobecne akceptovaný a vyšiel ako súčasť zjazdu – valného zhromaždenia v zborníku.¹⁵⁶ Pre všeobecný záujem mal veľkú publicitu: vyšiel v informačných materiáloch Československej historickej spoločnosti, v dennej tlači, v odborných časopisoch (so zameraním na výchovu k regionalizmu, na využitie v edukačnom procese), v špeciálnych publikáciách a doplnený stredoslovenskými reáliami ako úvodný zväzok Historického zborníka kraja.¹⁵⁷ Pri príležitosti konferencie sme založili pobočku Slovenskej historickej spoločnosti pre Stredoslovenský kraj, ktorej som bol predsedom až do normalizácie. Za referát na mimoriadnej celoslovenskej konferencii sa mi dostalo aj mimoriadneho uznania: bol som dve volebné obdobia členom vedeckého kolégia histórie SAV. Toto členstvo malo pre mňa veľký význam. Zoznámil som sa s predstaviteľmi všetkých historických pracovísk na Slovensku a vedel som, na čom sa kde vedecko-výskumne pracuje. Cez funkciu predsedu pobočky SHS som sa dostal do riadiacich štruktúr a niekoľko volebných období som bol podpredsedom SHS.

Keďže som sa i naďalej mienil zaoberať históriou regiónu v druhej polovici 19. storočia, niekoľko rokov som sa dožadoval študijného pobytu v Budapešti s cieľom bádať v centrálnych archívoch bývalého Uhorska. Mojej žiadosti vyhovel na júl roku 1961. Bolo to v najvhodnejšej dobe, lebo manželka bola bezprostredne po pôrode (29. 5.) a druhý syn bol ešte škôlkar. Dlhو sme zvažovali, či sa tejto príležitosti nevzdať. Keďže sa nečrtal prípadný možný odklad cesty, manželka sa obetovala, že to zvládne. Z Ministerstva školstva ČSR som dostal cestovný lístok na konkrétny rýchlik a informáciu, že ma na stanici bude čakať za môj pobyt zodpovedný pracovník maďarského Ministerstva školstva. Podľa bilaterálnych dohôd som mal dostať ubytovanie, stravovanie a forinty na bežné útraty. Podľa pokynov som vystúpil na Západnej stanici (Nyugati p. u.)

---

¹⁵⁴ Metodika dejepisu jako učebního předmětu, SPN, 1964.

¹⁵⁵ Z vedenia odstavili jej „zakladateľskú“ generáciu, medzi inými aj iniciátora prof. Dr. D. Rapanta.

¹⁵⁶ Úlohy slovenskej historickej vedy v období socialistickej výstavby, SAV, 1961.

¹⁵⁷ Za ďalší rozvoj regionálnej histórie v Stredoslovenskom kraji; Stredoslovenské vydavateľstvo, 1963. S redaktorom Milošom Štíllom sme založili edíciu Náš kraj.

okolo 16.00 hod., ale na stanici ma nikto nečakal. Postával som tam s batožinou celé hodiny, až si ma všimol jeden nosič a oslovil ma. Keď som mu vysvetlil situáciu, len mávol rukou s poznámkou: „To sa im stáva často. Ministerstvo je v susedstve, ja vás tam zavediem.“ Bolo to už podvečer, po pracovnej dobe. Vrátnik zavolať námestníčku ministra, ktorá náhodou bola ešte v budove. Tá sa ospravedlnila, dala mi peniaze na večeru a zaviezla ma autom do nejakého blízkeho stredoškolského internátu. Keď som sa navečeral, vrátil som sa do internátu a vybalil som sa. Okolo 22.00 hod. prišiel domovník, že mám návštevu. Vysvitlo, že je to onen za mňa zodpovedný pracovník. Vyhováral sa na zlé informácie o mojom príchode. Žiadal ma, aby som sa zbalil, pretože mám bývať v domove pre zahraničných vedeckých pracovníkov na Tököliho ulici (Thökölyi út. 10), kam ma zaviezol taxíkom s tým, že ho mám ráno navštíviť na ministerstve, kde dostanem „gážu“ a ďalšie informácie o pobyte a programe. V domove som nahradil kolegu Ladislava Ď., psychológa z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, ktorý práve odchádzal zo stáže a zanechal mi balík zviazaných kníh s prosbou, aby som mu ich na spätočnej ceste doniesol. Na izbe som býval s českým inžinierom – potravinárom, ktorý študoval maďarskú technológiu výroby ovocných štiav. Inak osadenstvo domova tvorili Arabi (tí sa viac bavili ako študovali), početná bola aj komunita Číňanov, Vietnamcov a Kórejčanov, ktorí na moje počudovanie už dobre ovládali maďarčinu. Ministerstvo školstva mi ako odborného konzultanta pridelo historika Arató Endre-ho (vedel aj po slovensky), ktorý ma zorientoval v archívoch a študijných poriadkoch. Vtom čase mal Historický ústav SAV v Budapešti elokované pracovisko na pomoc slovenským bádateľom, ktoré viedol p. Štollman, pôvodom z Banskej Bystrice. Študoval som prevažne v Ústrednom hospodárskom archíve (Központi gazdasági levéltár) na Budíne, a to najmä archívne dokumenty k erárnemu podnikaniu v baníctve a železohutníctve na Horehroní. Keďže v blízkosti archívu sa dalo aj stravovať, plne som využíval možnosti pracovnej doby v archíve. V nedeľu som chodil na futbalové zápasy alebo so spolubývajúcim na výlety do okolia Budapešti.

Ku koncu študijného pobytu som si na ministerstve vybavil cestu do Miškovca, pretože som chcel vidieť Hutnícke múzeum v Ózde. Pracovník ministerstva mi cez kanceláriu – predajňu IBUSZ zabezpečil v Miškovci nocľah. Rozišli sme sa s tým, že sa po príchode do Miškovca mám hlásiť v ich filiálke a pýtať si adresu hotela. Cestou rýchlikom mi prišlo na um zastaviť sa v Egre a pozrieť si tamojší hrad známy a preslávený v časoch tureckej okupácie. Vystúpil som vo Fűzesabony a presadol na lokálku do Egru. Pre časový harmonogram vstupov som sa neplánovane zdržal, takže som do Miškovca prišiel už po pracovnej dobe. Na moje veľké prekvapenie som vo výkladnej skrini miestneho IBUSZ-u našiel na moje meno adresovaný slovenský odkaz, že mám nocľah zabezpečený v hoteli Avas. Múzeum v Ózde ma sklamalo. Neposkytlo mi to, čo som podľa jeho propagácie očakával. Prezrel som si i ruiny miestneho „hradu“, lepšie po-

vedané prízemnej pevnosti.

Z ušetrených peňazí som manželke kúpil krásne pletené šaty mrkvovej farby, ktoré som vyhliadol na Vacovskej ulici (Váczi út.). Takmer denne som chodil sledovať, či ich nepredali. Keďže vtom čase neboli hranice priechodné, mal som starosti, ako ženské šaty prepašovať, pretože som nechcel podstúpiť riziko oclenia. Bol horúci koniec júla. Aby som „kontraband“ ukryl a zamaskoval, na ženské podkasané šaty som si obliekol svoje – košeľu a kravatu. S kufrom, príručnou taškou a balíkom kníh som nastúpil do medzinárodného rýchlika Hungaria, ktorý premával z Budapešti do Berlína. Náhodou som si sadol do kupé, v ktorom cestovali Nemci do Berlína a cez našu republiku mali iba tranzit. Z celého kupé som sa objektom záujmu našich colníkov stal len ja. Asi im bolo podozrivé moje „cestovné“ oblečenie a evidentné potenie sa. Nebolo väčšej úľavy, ako keď som v Bratislave vystúpil, odovzdal priateľovi jeho knihy, ktoré colníci akceptovali s podozrením a následne si odviazal kravatu a v príslušnom zariadení sa vyzliekol zo ženských šiat.

Zostal som aktívnym členom Československej spoločnosti na šírenie vedeckých a politických poznatkov. Chodil som na verejné prednášky,¹⁵⁸ a to nielen v regióne, ale aj do Čiech, napr. o SNP som prednášal učiteľom v Českom Tešíne a kultúrno-osvetovým pracovníkom v Brne. Ako člen vedecko-metodickej rady pri krajskom výbore som bol v októbri 1960 členom delegácie, ktorú spoločnosť vyslala na pracovno-poznávací zájazd do Sovietskeho zväzu. Z pedagogického inštitútu boli v delegácii okrem mňa Zdenko K. a dr. Vladimír M. Išli sme vlakom. V Čiernej nad Tisou sme presadli do ležadlových vozňov sovietskej širokorozchodnej vlakovej súpravy. Po rozmiestnení prišli sovietski colníci a vyplňali sme ruské colné a devízové prehlásenie, v ktorom boli dotazy na zbrane, omamné látky, zlato a drahé kovy. Sotva sa rýchlik rozbehol, zrazu zastal mimo stanice v otvorenom poli. Nevedeli sme, čo sa stalo. Do vagónov nastúpili sovietski pohraničníci so psami, nariadili nám všetkým vystúpiť. Do vozňov sme sa mohli vrátiť až potom, keď prehládli celú súpravu. V Čope sme mali prestávku na večeru. Na železničnej stanici vzbudila môj obdiv elektronická mapa sovietskej železničnej siete, na ktorej sa po stlačení tlačidla destinácie na mape svetelne objavila optimálna trasa cestovania. Naopak, v staničnej reštaurácii sme zažili úsmevnú príhodu ako zo stredoveku. Obsluhujúci personál nám vysvetľoval, na čo je príbor, čo sa na čo používa a ako sa s tým narába. Prvá zastávka bola v Kyjeve. Ubytovaní sme boli v poprednom hoteli, presiaknutom ruskými „duchmi“ (lacnou, ale intenzívnou voňavkou) bez kľučiek na dverách a s latrínami, čo som videl prvýkrát v živote.

---

¹⁵⁸ Pri týchto výjazdoch na prednášky som neraz zažil kuriózne príhody. Napr. som bol delegovaný do Rimavskej Soboty do závodu RISO s prednáškou o dejinách mesta a regiónu. Príležitosť som dostal vystúpiť, ale cez závodný rozhlas, čo som odmietol ako nepedagogické, neetické. Podľa delegačky som mal na letisku na Sliachi prednášať o vojenskej histórii. Zodpovedný pracovník ma voviedol do dielne, v ktorej ženy ručne opravovali vojenské textílie. V Brusne mala byť prednáška o česko-slovenských historických vzťahoch, no do obecnéj sály neprišiel ani organizátor!

Našu delegáciu prijali na úrovni ukrajinskej vlády v príjemnej zasadačke s občerstvením, čo boli „gazírovanie a fruktovie vody“ (sýtené a ovocné šťavy) a ovocie. Večer pred odchodom bol tiež slávnostný banket, ale bez alkoholu! Ako hlavné jedlo sa podávali kyjevské kotlety = mäsový závin plnený zeleninou. Kyjev ako mesto ma zaujal množstvom zelene, sakrálnymi stavbami s pozlátenými kupolami, pamätníkmi z dejín Ukrajiny (mohutná socha Bohdana Chmelnického) a z obdobia bojov proti fašizmu, impozantným bulvárom Kreščatik či mohutným tokom Dnepra. Historická architektúra mesta bola zdevastovaná dvojnásobným prechodom frontu a vzniknuté rozsiahle preluky už vyplňali stavby sovietskej architektúry – na pohľad mohutné, ale zároveň jednoduché s neprímerane malými oknami. Na uliciach nás tiež zaujali automaty na minerálnu vodu a ovocné šťavy, lebo v krajine vtedy prebiehal boj proti alkoholizmu a alkohol nebol všeobecne dostupný. Z Kyjeva sme išli nočným ležadlovým rýchlikom do Leningradu, dnes Sankt Peterburg. Na rozdiel od ukrajinského rozľahlého jednotvárneho terénu s riedkym osídlením sa nám na svitaní ukázala nová panoráma: ihličnaté lesy, sídlíštná diaspora s úhľadnými drevenými domčekmi severskej architektúry. Aj v tomto meste okrem oficiálnych stretnutí bol program vyplnený najmä prehliadkou pamätihodností (Aurora, Ermitáž, Smolnij palác, Piskarevský cintorín, Nevský prospekt, Petropavlovská pevnosť, Planetárium – tam som videl prvý raz farebnú televíziu, Palác admirality, otváranie mostov, pobytové miesta V. I. Lenina). Leningrad ma zaujal svojou nedávnou hrdinskou minulosťou, palácmi ruských kniežat, prienikom európskej architektúry. Služobný personál v hoteli mal mimoriadny záujem o naše oblečenie a obuv (dederónové košele, plášte do dažďa, „montgomeráky“). V uliciach mesta bolo vidieť, že je to svetový prístav. Rozlúčkový banket bol v hoteli Astória, v ktorom chcel Adolf Hitler osláviť dobytie Leningradu. Poslednou zastávkou na tomto zájazde bola Moskva. Boli sme na predstaveniach Aidy a Kniežaťa Igora vo Veľkom divadle (Bolšoj teátr),¹⁵⁹ na Výstave úspechov Sovietskeho zväzu, v Kremli, Treťjakovskej galérii, v Mauzóleu, v Cárskom Sele, ale prešli sme i nové sídlisko Čerjomušky, kde boli byty bez záclon; niekde sme namiesto nich videli papier. V Moskve bolo viac voľného času. Zašiel som do GUM-u (Gasudarstvenyj Univerzalnyj Magazin = Štátny veľkoobchod) na Červenom námestí. Prekvapili ma „sčoty“ = ručné guľičkové kalkulačky a nízka kultúra predaja, napr. ryby a mäso balili do novinového papiera, textil bol len tak nahádzaný na pultoch. V kaviarni ako aj v hoteli, všade bol „dežurnyj“ (zriadenec), ktorý usmerňoval, kde si možno sadnúť, pretože ten stôl „už nerabotajet“ a ten ďalší „iščo nerabotajet“, čo znamenalo, že ten stôl už nerobí alebo ešte nerobí. Obsluha bola všade nepružná a na otázky a pobádanie stereotypne reagovala: „Vremja chvatit“, čiže času dost'. Trasa tohto zájazdu bola vopred naplánovaná. V každom pobytovom meste sme mali všetko zabezpečené

---

¹⁵⁹ Cez prestávky boli v salónikoch misy s ovocím a nealkoholické nápoje na voľný konzum.

(ubytovanie, stravu, vstupenky). Mali sme aj sprievodcu¹⁶⁰ a taký bohatý program, že nebol ani čas, ani možnosti vniknúť do bežného života ľudí. Okrem množstva zážitkov som si z tejto cesty priniesol presvedčenie, že niet nejakej vonkajšej sily, ktorá by bola schopná takéto rozsiahle a komunikačne náročné územie natrvalo ovládnuť. Týmto tvrdením som si vysvetlil neúspech Napoleona, Hitlera a šance prípadného budúceho agresora.

Ako som už spomenul, ako člen katedry marxizmu-leninizmu, podobne ako ostatní kolegovia, som sa dostal do štruktúry krajských straníckych orgánov ako lektor, ako vedúci lektorskej¹⁶¹ skupiny dejín KSC, vedúci skupiny zameranej na zbieranie dokumentov k robotníckemu hnutiu a dejinám KSC. Prednášal som v III. ročníku Večernej univerzity marxizmu-leninizmu¹⁶² (prednášky boli na pedagogickom inštitúte v pondelok popoludní) a príležitostne v Oblastnej straníckej škole v Rajeckých Tepliciach.¹⁶³ Okrem obligátneho kurzu dejín KSC mi boli určené aj rôzne špeciálne témy, napr. dejiny I. internacionály, rusko-japonská vojna, dejiny Bulharska, Albánska. Moja (naša) prednášková činnosť (s výnimkou VUML-u) bola orientovaná na aparátikov (zamestnancov orgánov a organizácií KSS),¹⁶⁴ členov, lektorov a aktivistov nižších straníckych orgánov, len ojedinele na širšiu verejnosť. Spomínam si, že v súvislosti s postavením Berlínskeho múru ma KV KSS delegoval na verejnú prednášku na Kysuce – do Starej Bystrice. Bolo to v nedeľu predpoludním, teda v čase omše. Prednáška, ku ktorej som dostal písomné podklady, mala byť v istej verejnej budove na rázcestí. V budove sa naozaj nachádzala skupina dospelých mužov, ale zhromaždených na protialkoholickú prednášku. V snahe získať potrebné informácie som sa pýtal náhodne stretnutých ľudí, ale nikto nič nevedel. Nakoniec ma jeden človek upriamil na muža, ktorý pracoval v neďalekom včelíne, že je to miestny učiteľ, ktorý vie o všetkom. Tento znalec miestnych pomerov ma uistil, že o nijakom verejnom zhromaždení nevie a že je vylúčené improvizovane ho zvolávať. Poďakoval som sa mu za informácie, dal som mu podklady, čo som dostal, a tým sa moja politická misia na Kysuciach skončila.

Do danej doby a politickej atmosféry zapadá jedna udalosť, ktorá opäť rozvírila vzťahy medzi ZO KSS, školou a KV KSS a ktorá predznamenovala aj ďalší politický vývoj. Na jar roku 1964 bolo v čítárni pod vedením predsedu ZO KSS (Ondrej G.) zasadnutie výboru rozšíreného o vedúcich straníckych skupín. Na

---

¹⁶⁰ V Moskve som sa pýtal sprievodcu, aké majú úspechy s nastaveným bojom proti alkoholizmu. Ukázal mi na súsošie kvadrigy a hovorí: „Keby toho, čo ako socha drží tie kone, mal kto vymeniť, hneď by sa išiel ožrať.“

¹⁶¹ Lektorské skupiny boli špecializované zoskupenia členov KSS zaoberajúcich sa históriou na pedagogických inštitútoch a iných vysokých školách v kraji, najmä z VŠLD vo Zvolene.

¹⁶² VUML navštevovali vybraní nestraniční – adepti na členstvo v KSS alebo na funkcie: lekári, technická inteligencia, zamestnanci krajských inštitúcií.

¹⁶³ Táto príležitosť bola pre mňa komunikačne náročná. Cestoval som nočným pražským rýchlikom a v Žiline som prestúpil na lokálku do Rajca. Do Rajeckých Teplíc vlak prichádzal okolo polnoci.

¹⁶⁴ Takémuto zoskupeniu som raz prednášal štyri dni v nejakom školskom či rekreačnom zariadení v Manínskej úžine.

zasadnutí bol prítomný Mikuláš B. z ideologického oddelenia KV KSS. Predmetom rokovania bola situácia, ktorá vznikla po odvolaní riaditeľa pedagogického inštitútu Tomáša S. a informácie o zámeroch transformovať pedagogický inštitút. V tejto súvislosti sa v diskusii náhodne, ale zákonite objavili aj výhrady k politike KSČ a jej regionálnych orgánov.¹⁶⁵ Mikuláš B. diskusiu hodnotil ako provokáciu a takto o priebehu schôdze informoval aj svojich nadriadených. Krátko na to zasadalo plénum KV KSS, ktorého som sa ako „kandidát“ na členstvo v pléne z titulu funkcie riaditeľa pedagogického inštitútu zúčastnil aj ja. Na pléne sa objavili neopodstatnené invektívy proti stránickej organizácii na pedagogickom inštitúte. Niektorí diskutujúci ani nevedeli, o čo konkrétne išlo, ale využívajúc vznikajúcu atmosféru sa objavili hlasy spochybňujúce zriadenie pedagogickej fakulty na báze banskobystrického¹⁶⁶ pedagogického inštitútu. Snažil som sa pedagogický inštitút obhajovať a argumentmi som zdôvodňoval založenie fakulty v Banskej Bystrici.¹⁶⁷ Vedúci tajomník KV KSS (Rudolf C.) a tajomník pre ideológiu (Ján H.) sa usilovali zvolať členskú schôdzu, ktorá by sa od prednesenej kritiky dištancovala, kritizujúcich odsúdila a stránicky postrelala. Keďže sa nič také neuskutočnilo, tajomník pre ideológiu predložil 11. augusta 1964 správu o politickej situácii na pedagogickom inštitúte plénu KV KSS. Správa a rokovanie o nej bolo opäť tendenčné, bez záujmu poznať objektívnu situáciu. Plénum odsúdilo výbor a celú ZO KSS a vedúcim funkcionárom udelilo stránickú výčitku. Snahou KV KSS bolo mať túto ZO KSS, jednu z intelektuálne najvyspelejších, pod bezvýhradnou kontrolou.

2.4.3 Pedagogická fakulta v Banskej Bystrici

Podľa zákonného opatrenia predsedníctva Národného zhromaždenia z 12. 8. 1964 § 3 ods. 1/ sa z Pedagogického inštitútu v Banskej Bystrici zriadila ako samostatná vysoká škola pedagogická fakulta (PdF) a podľa § 6 toho istého opatrenia počínajúc školským rokom 1964/65 zanikol Pedagogický inštitút v Martine. Toto zákonné opatrenie nadobudlo platnosť 1. 9. 1964.¹⁶⁸ V tomto konkrétnom prípade išlo o zlučovanie banskobystrického a martinského pedagogického inštitútu. Touto úlohou ma v časovom predstihu poveril povereník školstva, ktorý ma zároveň od 1. 9. 1964 poveril aj funkciou dekana pedagogickej fakulty. Keďže sa všetky štruktúry Pedagogického inštitútu v Martine nedali z rôznych dôvodov predisponovať do Banskej Bystrice, zlučovanie bolo viac-

---

¹⁶⁵ Pospomínalo sa všeličo: opatrníctvo pri prekonávaní dogmatizmu a kultu osobnosti, karibská kríza, revízia súdnych procesov s tzv. buržoáznymi nacionalistami, zásahy do slobody umeleckej tvorby a samozrejme aj politická kríza na pedagogickom inštitúte.

¹⁶⁶ Členka pléna s. Gregorová navrhla, aby fakulta bola v Martine, s. Valovič, aby sa zriadila v Prievidzi.

¹⁶⁷ Po pléne pri obede v Národnom dome našiel odvahu sadnúť si ku mne len delegát ÚV KSS Ivan L.

¹⁶⁸ Na Slovensku sa PI v Prešove a Trnave transformovali na pedagogické fakulty vo zväzku príslušných univerzít; PI v Nitre sa zmenil na samostatnú PdF.

ročným procesom. Našťastie, uľahčeným tým, že proti nebola opozícia ani na škole, ani v Martine.¹⁶⁹ Riaditeľ zanikajúceho Pedagogického inštitútu v Martine Martin Paška ma úprimne a objektívne poinformoval o všetkých reáliách a dohodli sme sa aj na fázovaní celého procesu. Najnáročnejšou a najcitlivejšou úlohou bol presun pedagogických pracovníkov a poslucháčov. Osobne som sa stretol so všetkými pedagógmi inštitútu, sondoval som ich ochotu k prechodu a prípadné podmienky. Pravda, riadil som sa aj potrebou budúcej pedagogickej fakulty. Väčšina pedagógov¹⁷⁰ s prechodom súhlasila, sľúbil som príležitostné ubytovanie v študentskom domove, pomoc pri výmene, resp. získavaní bytu.¹⁷¹ Poslucháčom interného štúdia sa dala možnosť prestúpiť. Pre tých, ktorí o to nemali záujem, ak ich počet vydal na študijnú skupinu, a zároveň pre všetkých poslucháčov diaľkového štúdia, som zriadil elokované študijné a konzultačné pracovisko, ktoré až do ukončenia ich štúdia značne zaťažovalo pedagógov bývajúcich v Banskej Bystrici, ale aj rozpočet pedagogickej fakulty.¹⁷² Existencia tohto elokovaného pracoviska si vyžiadala ponechanie Martina P. vo funkcii zodpovedného za pedagogicko-organizačný proces, študijného oddelenia a správy a prevádzky študentského domova. Elokované pracovisko pedagogickej fakulty bolo spočiatku v centrálnom objekte bývalého inštitútu, no potom sa presťahovalo do študentského domova, v ktorom sa už udomáčňovala Lekárska fakulta Univerzity Komenského. Okrem personálnych záležitostí pedagogická fakulta doťahovala najmä resty súvisiace s výstavbou študentského domova.

V období môjho pôsobenia vo funkcii dekana (akademické roky 1964/65 – 1969/70) sa vo vedení pedagogickej fakulty ako prodekani pre interné štúdium vystriedali: Jozef Kosír, Zdenko Kasáč a Ján Matejčík; ako prodekani pre diaľkové štúdium: Andrej Grega a Jozef Kosír; ako prodekani pre vedu a výskum Ján Lietava a Vladimír Motoška. Podľa citovaného zákonného opatrenia § 3, ods. 3 mal dekan „spravidla“ troch prodekanov. K nim vzhľadom na investičnú výstavbu pribudla funkcia prodekana pre výstavbu, ktorú vykonával Pavel Kachnič, neskôr aj celoštátne naordinovaná funkcia prodekana pre politicko-výchovnú prácu, ktorú zastával Ján Lietava. Podľa zákonného opatrenia § 4 dekana a prodekanov menoval povereník. V roku 1966 a 1969 dekana a prodekanov volila vedecká rada a povereník, resp. po federálnom usporiadaní minister voľbu len potvrdzoval. Vedenie pedagogickej fakulty bolo stabilné. Personálne zmeny či presuny kompetencií sa uskutočnili v dôsledku odchodu

---

¹⁶⁹ Mesto malo prednostný záujem o lekársku fakultu.

¹⁷⁰ Pedagógovia, ktorí nechceli prejsť alebo nebol o nich záujem, sa zamestnali na lekárskej fakulte, v Matici a inde.

¹⁷¹ Zamestnanci PdF si založili stavebné bytové družstvo a za pomoci štátu postavili bytovku na Fončorde.

¹⁷² Cesta cez Šturec bola vo výstavbe. Rýchlik do 100 km sa dal použiť len pri úhrade rýchlikového príplatku z vlastného. Toto je už čitateľovi známe. Na prevoz vyučujúcich som poskytoval služobné vozidlo, ktoré počas semestra prekonávalo trasu cez Ružomberok do Martina dvakrát do týždňa.

Andreja G. ako experta Ministerstva školstva do frankofónnej Afriky a Jána L. na stáž do Sovietskeho zväzu. Za celé obdobie môjho pôsobenia vo funkcii dekana bol tajomníkom JUDr. Jozef Tanečka, ktorého tiež menoval povereník. Osobnými sekretárkami boli zrelé, kultivované ženy Alžbeta Chovancová a po nej Alica Mištarková; osobným vodičom vždy upravený a s čistým vozidlom pripravený Pavel Hrubý.

Veľmi závažným a neodkladným počínom bola reorganizácia základných pracovísk zabezpečujúcich edukačný proces. Dedičstvo inštitútu bolo neakceptovateľné, prílev pedagógov z martinského inštitútu tiež poskytoval nové organizačné možnosti. Rozhodol som sa i napätie v medziľudských vzťahoch¹⁷³ spôsobené atmosférou na inštitúte riešiť aj organizačnými zmenami a personálnymi presunmi. So súhlasom vedeckej rady som zriadil tieto samostatné katedry: marxizmu-leninizmu, psychológie, pedagogiky, metodík predmetov 1. stupňa ZŠ a pedagogickej praxe, slovenského jazyka, ruského jazyka, cudzích jazykov (nemeckého, francúzskeho a anglického jazyka), dejepisu, zemepisu, biológie s oddelením práce na pozemku (neskôr sa stalo tiež samostatnou katedrou), chémie, fyziky s oddelením základov priemyselnej výroby (neskôr samostatná katedra), matematiky, hudobnej výchovy, výtvarnej výchovy, odbornej telesnej výchovy a základnej telesnej výchovy. Po náročnom a dlhom úsilí sa nám podarilo vystať z budovy všetkých nájomníkov, svojpomocne v priebehu jedného leta z prefabrikátov postaviť za telocvičňou dvojpodlažný učebný pavilón, k hlavnému traktu z dvora za volejbalovým ihriskom pristaviť dvojpodlažný objekt ako telocvičňu na gymnastiku a ateliér a dokončiť chlapčenský študentský domov. Týmito úpravami sa výrazne zlepšili technické podmienky pre jednotlivé pedagogické pracoviská pedagogickej fakulty. V suteréne, v pravom krídle budovy, bola umiestnená katedra základov priemyselnej výroby s dielňami (drevo, kovo). Nad ňou na prízemí bola katedra dejepisu; presne v priestoroch, kde som v rokoch 1956 – 1957 býval s manželkou a so synom. V pravom krídle na prvom poschodí zostala katedra slovenského jazyka, matematiky a fyziky s laboratóriami. Na druhom poschodí pri aule bola katedra výtvarnej výchovy,¹⁷⁴ v pravom trakte katedry telesnej výchovy, ruského jazyka a cudzích jazykov s jazykovými posluchárňami. Katedry chémie, biológie a zemepisu si podržali priestory z VPŠ. Do učebného pavilónu boli premiestnené katedry marxizmu-leninizmu, pedagogiky, psychológie a základov poľnohospodárskej výroby. Katedra hudobnej výchovy bola elokovaná na prízemie do chlapčenského študentského domova a katedra metodík 1. stupňa ZŠ a pedagogickej praxe do cvičnej ZDŠ na Triede SNP.¹⁷⁵ Vyprázdnením bytov sa vylepšili aj podmienky pre pracoviská dekanátu. Do bývalých bytov v suteréne

---

¹⁷³ Išlo o katedru psychológie a pedagogiky, hudobnej výchovy a základov priemyselnej výroby.

¹⁷⁴ Katedra mala ateliéry aj v podkroví.

¹⁷⁵ Zriadenie katedry vojenskej prípravy nebolo v mojej kompetencii a bola spoločná s VŠLD vo Zvolene.

v čele budovy bola premiestnená učtáreň s pokladňou. Bývalý riaditeľský byt na prízemí sa adaptoval na pracovňu dekana, sekretariát dekana, pracovňu tajomníka, zasadačku a študijné oddelenie. Z vedľajších miestností riaditeľského bytu sa zriadila príručná kuchynka a manipulačný priestor. Z miestnosti pri vchode, v ktorej býval predtým kurič, sa zriadil bufet pre zamestnancov a poslucháčov, ktorý prevádzkovali Reštaurácie a jedálne. V rámci kompetencie danej mi Štatútom,¹⁷⁶ podľa § 7 ods. e) a h) zriadil som Ústav pre regionálny výskum. Mojmím cieľom bolo: dať zamestnancom a poslucháčom zaujímavú špecifikáciu, poskytnúť priestor na prelínanie výskumu a jeho zhodnocovanie v edukačnom procese, aj touto cestou ukotviť fakultu do regiónu a vybudovať samostatné vedecké pracovisko (v spolupráci so SAV) na regionálnu históriu (baníctvo, školstvo, SNP...), etnológiu, literárnu históriu a dialektológiu.

Vedenie pedagogickej fakulty si uvedomovalo, že existencia samostatnej pedagogickej fakulty nemá dlhodobú perspektívu. S jej začlenením do Univerzity Komenského v Bratislave alebo do Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach sa nepočítalo. Začlenenie fakulty humanitného zamerania do technickej vysokej školy, napr. do Vysokej školy lesníckej a drevárskej vo Zvolene, nemalo ani tradíciu, ani spoločenský konsenzus. Návrat k projektu vysokej pedagogickej školy bol tiež nereálny. Za takejto situácie sa začal rodiť projekt tretej slovenskej univerzity, a to v regióne, ktorý takúto vysokú školu nemal, ale akútne ju potreboval. Kalkulovalo sa s rozdelením pedagogickej fakulty na dve samostatné fakulty: filozofickú a prírodovedeckú. Zároveň sme začali hľadať ďalších partnerov na integráciu. Vtom čase mala v Banskej Bystrici elokované pracovisko Vysoká ekonomická škola v Bratislave. Osobne som rokoval s jej vtedajším rektorom (prof. Paulendom), ktorý prejavil ochotu dobudovať pracovisko ako fakultu cestovného ruchu a turistiky a nepredpokladal vážnejšie dôvody proti jej vyčleneniu zo štruktúry Vysokej ekonomickej školy. V Martine vznikla lekárska fakulta, ktorej samostatnosť či fúzia s Lekárskou fakultou Univerzity Komenského bola na vážkach. Okrem nemocnice a po pedagogickom inštitúte zdedenom internáte táto fakulta nemala v Martine vlastné vhodné učebné a laboratórne priestory. V Banskej Bystrici sa začala stavať nová moderná fakultná nemocnica. Dekan Lekárskej fakulty v Martine prof. Mézeš, bývalý študent lučeneckého gymnázia, sa tiež nebránil preloženiu lekárskej fakulty do Banskej Bystrice. Školské a internátne priestory v Martine, v sídle Matice slovenskej a Slovenskej národnej knižnice, sa priam ponúkali na zriadenie fakulty knihovedy a ľudovej osvety; táto oblasť vysokoškolskej prípravy bola však na Slovensku len v začiatkoch. Takto postupne sa koncipovala štruktúra novej stredoslovenskej univerzity a zhoda panovala aj pri jej názve – Univerzita Slovenského národného povstania.¹⁷⁷ Vedeli sme, že tieto ambície zo strany nás –

---

¹⁷⁶ Fakulta mala Štatút podľa § 53 ods. 1 zákona č. 19/66 Zb. o vysokých školách, ktorý som vydal 11. 10. 1966 a ktorý Povereníctvo schválilo 15. 3. 1967.

¹⁷⁷ V Čechách existovala univerzita s podobne odvodeným názvom – Univerzita 17. listopadu.

ako iniciátorov – bude treba podložiť už známymi dvoma nosnými podmienkami: 1. vybudovaním nového vysokoškolského areálu a 2. stabilizovaním a zvyšovaním kvalifikácie pedagogického zboru až do potencie prednášať aj na sesterských fakultách a zároveň obsadiť tzv. rektorátne katedry zabezpečujúce výučbu spoločných disciplín.

Už som uvádzal, že KV KSS a vtom čase kompetentný štátny orgán regionálny orgán KNV schválili roku 1959 investičnú úlohu na výstavbu nového účelového školského areálu v objeme 19 mil. Kčs. Úvodný projekt sa až po urgenciách dostal do vedenia pedagogickej fakulty na jeseň roku 1964. Keďže sa od zadania projektu výrazne zmenila koncepcia inštitúcie, na výstavbu ktorej bol určený, a navyše neboli doriešené ani základné podmienky výstavby, ako sú územné rozhodnutie, dodávateľ stavby, materiálo-finančné sanovanie výstavby, rozhodol som v rámci dekanátu zriadiť už naznačené osobitné oddelenie na výstavbu na čele s prodekanom. Základnou úlohou bolo prepracovanie projektu, na čo sa podujal ateliér Ing. arch. Štefana Hatalu v Ružomberku. Do pôvodného projektu sa zakomponovalo okolo 90 stavebných úprav. Uzatvorili sme predbežnú dohodu s dodávateľom stavby s národným podnikom Pozemné stavby Banská Bystrica, pretože projekt a možnosti jeho realizácie bolo treba sústavne vzájomne konzultovať.¹⁷⁸ Na odbore mestského architekta (Ing. J. Rendek) sa upresňoval územný plán súbežnej výstavby pedagogickej fakulty a nemocnice, pretože obe novostavby mali byť situované medzi Banskou Bystricou a Podlavičami. Výstavba vysokoškolského areálu bola rozfázovaná na niekoľko etáp. V prvej etape išlo o výstavbu hlavného objektu a študentského domova, v druhej o výstavbu športovísk. V ďalšej etape sa mal postaviť osobitný pavilón pre katedru hudobnej výchovy a vedecko-výskumné pracoviská a súbežne smerom do Laskomera sa malo projektovať „univerzitné mestečko“ – rodinné a bytové domy s infraštruktúrou. Podľa pôvodnej koncepcie cez vysokoškolský areál mala ísť len príjazdová cesta z nemocnice do spaľovne, pričom nová príjazdová cesta do Podlavič, tajovskej doliny a do nemocnice sa mala vyprojektovať cez Fončordu popri Tajovke. Ťažkým a zdĺhavým problémom bolo územné rozhodnutie a následné vyvlastňovanie pozemkov. Podlavičiam išlo o najúrodnejšiu pôdu. Kým na výstavbu nemocnice boli Podlavičania pri vyvlastňovaní ústretoví, vyvlastňovaniu pre pedagogickú fakultu sa bránili. Tlaky na zmeny v územnom rozhodnutí boli aj z iných strán. O vyvlastnenú pôdu, vyňatú z pôdneho fondu na stavebné účely, mali záujem aj individuálni stavebníci¹⁷⁹ a rezort dopravy, ktorý presadil prístupovú cestu do nemocnice cez školský areál, a to na úkor bezpečnosti cestnej premávky, nerušeného chodu edukačného

¹⁷⁸ Hlavný projektant Ing. arch. Š. Hatala bol obdivovateľom modernej francúzskej architektúry – skeletov z ocele a sklenej výplne, na čo Pozemné stavby nemali ani technológiu, ani odborníkov.

¹⁷⁹ Lokalita bola výhodná, terén na stavebný pozemok nenáročný, bola tu výhoda napojiť sa na inžinierske siete. Boli vydané tri stavebné povolenia, jedno – to najpriateľnejšie – sa podarilo zrušiť; dva rodinné domy však boli postavené a najmä postavenie domu s popisným číslom 38 si vynútilo iné riešenie vchodu do auly a ubralo jej tak na priestranstve a výzore dominanty.

procesu, straty životného priestoru patriaceho školskej inštitúcii a zdravotnej hygiene.¹⁸⁰

Osobitným problémom bolo dostať investičný zámer do päťročnice, do legislatívnej materiálno-finančnej konštrukcie národohospodárskeho plánu. Po peripetiách s projektom, s územným rozhodovaním ma roku 1965 zavolať vedúci ideologického oddelenia KV KSS súdruh Mikuláš B. Oznamoval mi, že komisia ÚV KSS, ktorá pripravuje podklady na 4. päťročnicu (1966 – 1970), sa dohodla s KV KSS, že sa výstavba areálu pedagogickej fakulty nezaradí do najbližšej päťročnice. Bol som tým veľmi sklamaný a zaskočený. Avizoval som to na KNV, ktorý zostal akýmsi garantom a stimulátorom výstavby. Po vzájomnej konzultácii som najbližším leteckým spojom spolu s povereným pracovníkom krajskej plánovacej komisie (Ing. Kötelesom) odletel na Ministerstvo školstva do Prahy. Bez predbežného ohlásenia nás prijal námestník ministra pre výstavbu (Havlín). Vysvetlili sme mu situáciu, ktorú sme podložili dokladmi. Naše argumenty ho presvedčili a výstavba pedagogickej fakulty sa do 4. päťročnice dostala.

Práce na projekte sa zintenzívnili. Vyvstala úloha zabezpečiť finančné náklady, a to mimo každoročne schvaľovaných súm v rozpočte. Využívali sme na to rôzne legálne možnosti¹⁸¹ a veľmi nám pri tom pomáhal námestník povereníka Ing. Sedlák a môj ďalší už spomínaný krajan Ing. Jozef Š. Napriek tomu, že sme nemali ešte všetky príslušné veci k projektu doložené a chýbalo aj finančné krytie, dostali sme stavebné povolenie a v máji 1966 za prítomnosti povereníka školstva prebehol slávnostný výkop. V prejave som okrem iného povedal: „Veľmi vážnou brzdou pri organizovaní vyučovacieho procesu a ďalšom zvyšovaní jeho úrovne je nedostatok učebných a prevádzkových priestorov, citelný najmä v posledných rokoch... Priestory, ktoré máme nateraz k dispozícii, boli určené pre 400 žiakov gymnázia a 30 pedagogických pracovníkov. Dnes v týchto priestoroch ... máme zabezpečovať vyučovací proces pre 2 000 poslucháčov s množstvom vzájomne sa líšiacich edukačných podmienok, pracovné podmienky pre 150 pedagogických pracovníkov a desiatky pracovníkov dekanátov a pomocných síl na katedrách. Budova svojím architektonickým poňatím nezodpovedá ani základným podmienkam na podstatnú modernizáciu vyučovacieho procesu. Práve preto sme sem – na stavenisko – do budúceho areálu pedagogickej fakulty prišli s pocitom hlbokého vzrušenia a vďaky. Príprava projektovej dokumentácie a staveniska nás upozornila na zložitosť a náročnosť výstavby. Vychádzajúc z týchto skúseností a našich maximálnych možností, vypracovali sme opatrenia na zabezpečenie plynulého postupu prác. Výstavbu areálu považujeme za základnú podmienku ďalšej úspešnej práce, ... za spevnenie ďalších osudov pedagogickej fakulty. Práve preto je výstavba vecou nášho srdca, obsahom a cieľom všetkých našich počinov... Z rozhodnutia kolégia de-

---

¹⁸⁰ Premávka ruší, nemožno vetrať.

¹⁸¹ Napr. z titulu krytov civilnej obrany sme získali 20 mil. Kčs.

kana vyslovujem ... úprimnú vďaku a uznanie všetkým, ktorí sa o výstavbu doteraz pričínili. Ich mená sú uvedené v zakladacej listine... Prajem tomuto nášmu počinu úspešný štart i finiš. Nech um technikov vyjadrený v projektoch stelesňuje denno-denne tvorivá práca zamestnancov stavebnej organizácie i brigádnikov. Nech silnejú základy a mohutnejú múry a my sa postaráme, aby našou prácou a prácou našich poslucháčov silneli základy... a mohutneli múry vzdelanosti, kultúry a ľudského šťastia vôbec.“

V socializme to bolo spravidla tak, že po investičnom nadšení prišlo realizačné vytriezvenie. V prejave pri otvorení akademického roku 1966/67 som povedal: „V máji t. r. sme započali s výstavbou areálu pedagogickej fakulty. Nateraz sa pracuje na inžinierskych sieťach a objektoch pre telovýchovný komplex... Učebná časť má byť odovzdaná do prevádzky v III. kvartáli roku 1968. Tempo výstavby nie je však želateľné. Príčiny zaostávania sú ... mimo nás a našich možnosti...“ V plánovanom hospodárstve to chodilo tak, že nič, čo bolo plánované, nebolo dostupné podľa plánu a všetky „zádrhy“ musel riešiť investor. Pamätám sa na situáciu, keď prodekan chodil s kolegami do okolia Krupiny hľadať murárov pre dodávateľa stavby a na to, ako ich zamestnávateľ premiestnil po niekoľkých dňoch na iné svoje stavby. Za moje funkčné obdobie sa postavil a stavebne vybavil trakt pre telovýchovu a dielne¹⁸² a hlavný skelet učebnej časti, pričom sa náklady na výstavbu blížili k 100 mil. Kčs.

Druhou mojou prioritou bol pedagogický zbor: jeho dobudovanie, špecializácia, stabilizácia, sústavné pedagogické usposobovanie a zvyšovanie jeho kvalifikačného potenciálu. Uskutočňovalo sa to v kontexte s potrebami edukačného procesu a normatívmi pedagogického úväzku pre jednotlivé kategórie. Treba si zrekapitulovať dedičstvo vyššej pedagogickej školy a pedagogického inštitútu v tejto oblasti, a to v tom najsignifikantnejšom aspekte – v stave a vývoji kvalifikačnej štruktúry. Jediný zástupca docenta na VPŠ (Jozef Fraňo) odišiel roku 1957 do Bratislavy. Pedagogický zbor pedagogického inštitútu tvorili pôvodne len odborní asistenti a asistenti bez vedeckej hodnosti. Prvým kandidátom vied bol Ján Lietava, ktorý s touto hodnosťou prišiel roku 1960 z Vysokej školy ekonomickej v Bratislave. Koncom roku 1960 boli menovaní traja zástupcovia docentov (Július Alberty, Ján Lietava a Ivan Plintovič). Prvým docentom na pedagogickom inštitúte bol Jozef Hagara (roku 1962 odišiel do Bratislavy), druhým dr. Ján Mikloš (menovaný roku 1962), tretím Július Alberty (1963). Prvým CSc. z vlastných kádrov bol Ing. Imrich Vaňo (1963), ktorý v tom istom roku získal aj hodnosť docenta.¹⁸³ V roku 1963 získali vedecko-pedagogickú hodnosť zástupca docenta Vladimír Hlôška a Zdenko Kasáč, v roku 1964 ako docenti prišli Jozef Kosír a Fedor Klimáček z Pedagogického inštitútu v Martine a z Lesníckeho a drevárskeho múzea vo Zvolene Ing. Ján Madlen. Číže súhrnná

¹⁸² Bazén, telocvičňa, šatne, sklady náradia a náčinia, pracovne, dielne, sklady, sociálne zariadenia.

¹⁸³ V tomto kontexte neuvádzam zástupcu docenta Š. Slouku, ktorý na PI pôsobil len čosi vyše jedného akademického roku.

bilancia kvalifikovanosti pri vstupe do prvého akademického roku na Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici vyzerala takto: 6 docentov, 5 zástupcov docentov, dvaja CSc., 89 odborných asistentov, 7 asistentov, ale aj 7 pedagógov, ktorí nemali vysokoškolské vzdelanie.

Špecializačná štruktúra pedagogického zboru sa výrazne zmenila zrušením vyššej pedagogickej školy a zriadením pedagogického inštitútu. Najväčšie zmeny boli v školských rokoch 1959/60 – 1961/62. V slávnostnom prejave pri príležitosti 15. výročia vysokoškolskej prípravy učiteľov v Banskej Bystrici (1969) som povedal: „...V mene tejto novej koncepcie sa urobili unáhlené ... personálne opatrenia, ktorým priebehom dala i tá skutočnosť, že pedagogické inštitúty boli priamo podriadené krajským orgánom. Z pôvodného pedagogického zboru vyššej pedagogickej školy zostalo len 17 učiteľov, pričom niektoré personálne už vybudované katedry (katedra chémie, zemepisu, fyziky, dejepisu) úplne zanikli... V tomto období sa na pedagogický inštitút dostalo veľa ľudí bez potrebného vzdelania a praxe a niektorí aj s minimálnymi predpokladmi stať sa vysokoškolskými pedagógmi... Takáto kádrová politika priniesla vážnu krízu... Hoci sa v tejto etape objavili na škole prvé vedecké a vedecko-pedagogické hodnoty, bol to na dané možnosti v celoslovenských reláciách začiatok veľmi skromný... Stratené roky a šance tejto škole už nikto nevráti...“ Aj po zlúčení s Pedagogickým inštitútom v Martine zostali nedobudované katedry pedagogiky, psychológie, cudzích jazykov, matematiky a fyziky a po doplnení študijných kombinácií o samostatný odbor základy poľnohospodárskej, resp. priemyselnej výroby bolo treba tieto katedry budovať nanovo.

Podľa už uvedeného dokumentu – „Príkazu riaditeľa“ sa vykonala personálna inventúra (stupeň a hodnota vzdelania, zastávaná funkcia a platové zaradenie, perspektíva odborného vývoja). Problémy so získavaním vedeckých a vedecko-pedagogických hodnôt som už naznačil. Vedenie pedagogickej fakulty sa dohodlo nielen o pedagogickej výpomoci, ale aj o akceptácii pedagógov do vedeckej prípravy s Filozofickou a Prírodovedeckou fakultou Univerzity Komenského, s Vysokou školou výtvarných umení v Bratislave a s niektorými ústavmi SAV. Po dohode s vedením katedier som zaradeným do vedeckej prípravy, ukončenia kvalifikácie, a pod. znižoval pedagogické úväzky, resp. dočasne ich oslobodzoval od pedagogických povinností. Vedenie pedagogickej fakulty vytváralo podmienky na prezentovanie sa publikačnou činnosťou alebo aktívnou účasťou na vedeckých podujatiach.¹⁸⁴ Fakulta postupne dostala právo habilitácií a právo udeľovať akademické tituly v niektorých vedných odboroch. Prvým habilitovaným docentom pred Vedeckou radou Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici bol Róbert Dúbravec. Pri 15. výročí pedagogickej fakulty tu pôsobili dvaja profesori, deväť docentov, dvadsaťdva CSc., v menovacom pokračovaní na profesorov a docentov bolo 10 pedagógov, vo vedeckej príprave

---

¹⁸⁴ Za 15 rokov vyšlo 18 zborníkov, z toho jeden z obdobia VPS a dva z obdobia PI. Významnejších vedeckých konferencií bolo päť.

36, takže edukačný proces sa postupne a nezadržateľne presúval na profesorov, docentov¹⁸⁵ a CSc., čo bolo základnou črtou reálne sa rodiacej vysokej školy. Bola to bilancia uznaniahodná už aj preto, že sa nedarilo zabezpečiť pre značnú časť pedagógov primerané podmienky (byty,¹⁸⁶ školiace pracoviská, potrebnú techniku, pracovné zázemie, a pod.).

Z funkcie dekana vyplývali pravidelné činnosti a fenomény, s ktorými bolo treba denne žiť. Podľa § 53 ods. 1 zákona č. 19/66 Zb. o vysokých školách som s platnosťou od 11. októbra 1966 vydal Štatút Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici, ktorý schválil povereník pre školstvo a kultúru dr. Matej Lúčan 15. marca 1967. Štatút ako základná norma existencie a pôsobenia pedagogickej fakulty bol kolektívnym dielom. Štatút mal 8 článkov a v nich 50 paragrafov. V prvom článku § 2 boli definované hlavné pedagogické úlohy; v odseku 2 bola zakotvená možnosť organizovať postgraduálne štúdium. V § 3 v ods. 3 bolo ustanovené, že sa študijné odbory otvárajú podľa rozhodnutia povereníctva. Paragraf 4 bol venovaný vedeckej činnosti a výchove k vedeckej práci; v ods. 1 sa špecifikovali hlavné oblasti vedeckej činnosti: pedagogika, psychológia, metodiky vyučovacích predmetov a regionalistika. Štatút pripúšťal vedeckú činnosť aj vo všetkých odboroch, ktoré sa na pedagogickej fakulte vyučovali. V tomto § boli stanovené aj spôsoby zverejňovania výsledkov vedecko-výskumnej činnosti (konferencie – ods. 3, zborníky a monografie – ods. 4). Piaty § obsahoval základné organizačné členenie na katedry, ktoré podľa ods. 2 zriaďuje a ruší dekan po prerokovaní vo vedeckej rade.

Druhý článok sa zaoberal riadením fakulty. Paragraf 6 legalizoval riadiace a poradné orgány a dekanstvo ako výkonný orgán; § 7 charakterizoval funkciu dekana a vymedzoval jeho pôsobnosť v 16 oblastiach. V odseku 1 bola zakotvená voľba dekana vedeckou radou a jej potvrdenie povereníkom. Okrem iného do kompetencie dekana patrilo menovanie členov vedeckej rady, predkladanie návrhov na menovanie (odvolanie) prodekanov a tajomníka, predkladanie návrhov na profesorov a docentov, vymenúvanie (a odvolávanie) vedúcich katedier, pridelenie finančných prostriedkov katedrám a iným pracoviskám zo schváleného rozpočtu... Ďalšie paragrafy (8 – 12 §) boli venované jednotlivým prodekanom a tajomníkovi – ich pôsobnosti a zodpovednosti. V § 14 boli zachytené kompetencie vedeckej rady, spôsob jej menovania. Na tento § nadväzoval článok VI. o rokovacom poriadku a článok VII. o voľbe akademických funkcionárov. V článku II. v § 15 štatút zriaďoval inštitút kolégia dekana ako stály poradný orgán dekana a v § 16 stále komisie pre politicko-výchovnú prácu v študentskom domove, štipendijnú, disciplinárnu, edičnú a knižničnú oblasť. Osobitné články boli venované katedrám a účelovým zariadeniam (III.), deka-

---

¹⁸⁵ Okrem vlastných z iných VŠ na PdF pôsobilo 6 profesorov a docentov.

¹⁸⁶ V akad. roku 1966/67 na pracovisko dochádzalo až 32 učiteľov, 9 rodín a 19 slobodných pedagógov bývalo v provizóriách.

nátu (IV.) a pracovno-právnym záležitostiam zamestnancov (V.).¹⁸⁷

Edukačný proces si organizovali, riadili a zabezpečovali príslušné katedry. Bol determinovaný jednak platnými a meniacimi sa zákonmi o vysokých školách, ďalej legalizovanými (pôvodne) jednotnými učebnými plánmi a programami, ale aj politicko-pedagogickými smernicami z dielne ÚV KSČ.¹⁸⁸ Vedenie pedagogickej fakulty do edukačného procesu vstupovalo predovšetkým záväznými organizačnými opatreniami a internými smernicami (uzneseniami vedeckej rady) zameranými na posilnenie integrácie edukačného procesu do cieľovej stratégie – osobnosti absolventa ako kvalifikovaného učiteľa na I., resp. II. stupeň základných škôl. Čo sa týka organizačného zabezpečovania edukačného procesu treba uviesť, že aj po vzniku pedagogickej fakulty sa legislatíva k edukačnému procesu menila. Vysokoškolský zákon platný od 1. 5. 1966 zjednotil interné štúdiium na pedagogických fakultách na 4 roky.¹⁸⁹

Pre narastajúci záujem o štúdiium a pre zvyšovanie smerných čísel na prijímanie študentov prestala fakulta disponovať potrebným množstvom a primeranou kapacitou učebných priestorov, hoci sme v ústrednej budove využili aj suterén, podkrovie, chodby, postavili „školičku“ s 20 prevádzkovými priestormi, vyučovalo sa aj v suteréne študentského domova, na cvičnej škole, a to od 7.00 hod. ráno až do 19.00 hod. večer. Ďalej treba uviesť, že bolo treba vyhradiť dni aj pre pedagogickú prax, sobota bola vyhradená na diaľkové štúdiium a vojenskú prípravu poslucháčov. V akademickom roku 1969/70 bolo v internom štúdiu zapísaných 1269 poslucháčov v rôznych študijných kombináciách. Každoročne sme zafixovali časovo jednotlivé fázy a zložky vyučovacieho procesu (otvorenie,¹⁹⁰ zápis, prednášky a cvičenia, skúškové obdobie, exkurzie,¹⁹¹ výcvikové kurzy).

V januári a februári roku 1964 som prešiel všetky katedry s cieľom zmapovať didaktickú úroveň a podmienky edukačného procesu. Zaujímal som sa najmä o obsahovú a metodickú úroveň prednášok, seminárov a cvičení, o zameranie vedecko-výskumnej činnosti s aspektom na zvyšovanie úrovne edukačného procesu, o metodickú prípravu poslucháčov na učiteľské poslanie, o stav a podmienky na tvorbu školských učebných pomôcok. Zo zistených po-

---

¹⁸⁷ Štatút podľa zákona určil obdobie pôsobenia akademických funkcionárov a vedeckej rady na 3 roky; dával možnosť voliť do tej istej akademickej funkcie najviac na dve funkčné obdobia za sebou. Členmi vedeckej rady okrem akademických funkcionárov a vedúcich pedagogických pracovníkov boli aj zástupcovia organizácií pracovníkov a študentov. Štatút legalizoval povinnosť zúčastňovať sa zasadaní vedeckej rady.

¹⁸⁸ Napr. Uznesenie ÚV KSČ o spojení školy so životom (1959) napriek ideovo-politickej intencii a socialistickému pragmatizmu malo aj svoje reálne pedagogické jadro.

¹⁸⁹ Napr. v akademickom roku 1968/69 interné štúdiium prebiehalo podľa troch druhov učebných plánov.

¹⁹⁰ Slávnostné otvorenie bolo najprv v aule, potom pre jej nedostatočnú kapacitu v kine Urpín alebo v divadelnej sále Národného domu.

¹⁹¹ Na zvýšenie mobility a nezávislosti na ČSAD pedagogická fakulta zakúpila autobus.

znatkov¹⁹² som si skoncipoval referát na vedeckú radu konanú 30. apríla 1965 a 19. júna 1965, čím som chcel „naštartovať“ prestavbu edukačného procesu – pracovne nazvanú ako jeho „pedagogizáciu“. Tento program som prezentoval v prejave na slávnostnom otvorení akademického roka 1965/66 v nasledujúcom znení: 1. poskytovať poslucháčom poznatky na úrovni súčasnej vedy, techniky a praxe, prekonávať encyklopedické osnovanie a postupy, pedagogické pôsobenie posúvať do funkcie riadenia samostatného štúdia a poznávania poslucháčov; 2. bohatstvo sprostredkovaných a inak získaných poznatkov nasmerovať do schopnosti ich zhodnocovania v budúcej pedagogickej praxi. Na tento účel: a) určiť v študijnom programe nosné, pedagogicky profilujúce disciplíny, odhaľovať ich vlastnú metodológiu a pedagogický potenciál; b) v II. semestri zaviesť povinné praktikum s modernou vyučovacou technikou a záujmové praktikum na získanie vlastných skúseností z oblasti budúceho povolania v ľubovoľnom termíne; c) každá katedra mala budovať metodický kabinet, nadviazať konkrétnu spoluprácu s odborom školstva a základnými školami a s Učebnými pomôckami ako monopolným výrobcom didaktickej techniky. (Nie som schopný konkretizovať, ako tieto zámery vedenia uskutočňovali jednotlivé katedry). V ďalšom priebehu, lepšie povedané úsilí o podporenie tohto projektu, vedenie pedagogickej fakulty organizovalo vedecké konferencie, aj s medzinárodnou účasťou, napr. o profile absolventa, o morálke, a pod. Metodikov a ďalších pedagógov sme podporovali a viedli k tomu, aby pre poslucháčov tvorili študijnú literatúru (zaevidoval som 32 študijných materiálov). Na jednotlivých katedrách sa vypracovali všeobecne uznávané osobnosti metodikov.¹⁹³

Ešte pred uvedením nového zákona o vysokých školách do platnosti sme už v akademickom roku 1964/65 začali s otvorením študijného programu a liberalizáciou štúdia. Popri štandardoch učebných plánov dostali katedry a poslucháči možnosť zaviesť, resp. absolvovať odporúčené, výberové prednášky a cvičenia, t. j. mohli si kreovať vlastný záujmový program. Podľa nových študijných predpisov zavedených novým zákonom o vysokých školách sme zrušili dovtedy povinnú (a kontrolovanú) účasť na prednáškach a upravili sme aj skúšobný poriadok – namiesto semestrálneho sme zaviedli ročníkový.¹⁹⁴ Z pozície vedenia a v rámci kompetencie sme upravili obsah, požiadavky a cieľ v predmetoch spoločného základu. Poslucháči, ktorí mali v aprobačných študijných programoch zložky marxizmu-leninizmu, si ich v jeho štruktúre nemuseli zapisovať.¹⁹⁵ Vo všeobecných pedagogických disciplínach (didaktika, teória

---

¹⁹² V spolupráci s ROH vedenie pedagogickej fakulty zabezpečilo kurz pedagogiky pre kolegov, ktorí nemali pedagogickú prípravu v kvalifikácii.

¹⁹³ Napr. metodici: Želmíra Tarcelová – slovenský jazyk, Stanislav Ondrejka – fyzika, Martin Klein a Otto Tomeček – chémia, Ján Banáš – výtvarná výchova

¹⁹⁴ Poslucháč si mohol dve skúšky zo zimného semestra preložiť do letného, ale všetky skúšky za ročník musel absolvovať do 30. septembra.

¹⁹⁵ Napr. poslucháči študujúci dejepis si nezapisovali dejiny KSČ a medzinárodného robotníckeho hnutia.

výchovy) sa semináre organizovali podľa aprobačných skupín z dôvodov ich špecializácie. Pomerne neujasnená bola povinnosť poslucháčov neštudujúcich dva cudzie živé jazyky absolvovať jazykové skúšky. Ruský jazyk bol povinný, učili sa ho aj na strednej škole a maturovali z neho, druhý výberový si vyberali podľa štúdia na strednej škole. Katedry ruského jazyka a cudzích jazykov boli viazané poskytovať im konzultácie. Zámerom bolo zlepšiť jazykovú kultúru poslucháčov a osvojiť si v cudzom jazyku aj odbornú terminológiu. Zámer sa nenaplnil ani zo strany poslucháčov, ani katedier, lebo nemali personálne kapacity ani vhodných pedagógov. Preto sme spôsob plnenia tejto povinnosti zliberalizovali tak, že sme požadovali len jeden cudzí jazyk a dali možnosť absolvovať ho od II. do V. semestra. V štúdiu pre I. stupeň základných škôl sme posilnili nároky na znalosť vyučovacieho materinského jazyka. V III. ročníku sme znížili počet hodín povinnej základnej telovýchovy na jednu. V orgánoch vedenia a na rôznych úrovniach s pedagógmi sme sa príležitostne a sústavne zaoberali prijímacím pokračovaním, problémami prechodu zo strednej na vysokú školu, didaktikou seminárov, absenciou systematického štúdia, nízkou úspešnosťou skúšok na kombináciách s matematikou, fyzikou a cudzími jazykmi, tematikou a vedením diplomových prác.

Za úspech považujem „vyriešenie“ pedagogickej praxe, ktorá predtým prinášala rôzne problémy ako nechť pedagógov prijímať poslucháčov, riaditeľov strážiacich si atmosféru na škole, technické komplikácie s presunom zo školy na školu... Zorganizovali sme medzinárodnú vedeckú konferenciu o pedagogickej praxi. Pedagogická prax sa podľa nového zákona o vysokých školách skoncentrovala do rámca štúdia na pedagogických fakultách¹⁹⁶ a bola rozdelená na dve fázy: prvá náčuvová – akási psychologicko-pedagogicko-diagnostická; druhá – náčuvová odborno-metodická a vlastné výstupy poslucháčov. Zriadením katedry pedagogickej praxe sa odborné katedry odbremenili od organizačných povinností. Táto katedra bola umiestnená priamo na cvičnej škole a personálne dotovaná pedagogicko-organizačnými pracovníkmi. Zástupcu riaditeľa cvičnej školy som menoval za člena vedeckej rady. S odborom školstva ONV som sa dohodol, že cvičných učiteľov budeme vyberať konkurzom a za prácu vykonanú pre pedagogickú fakultu dostanú platové zvýhodnenie. Na cvičnej škole sme do dvoch tried nainštalovali televízne kamery – jednu fixnú, zameranú na tabuľu a katedru a dve pohyblivé – na triedu a pohyb vyučujúceho po triede. Obraz a zvuk sa prenášal do osobitnej miestnosti, v ktorej poslucháči s metodikom sledovali priebeh vyučovacej hodiny, mohli sa pýtať, komentovať bez rušenia a v autentickej situácii. Jedna pohyblivá televízna kamera bola vyhradená na výučbu v telocvični, na ihrisku, v dielňach a na pokusnom pozemku. Našou cvičnou školou, ktorá pokrývala všetky potreby, bola ZDŠ na Triede SNP 54 (dnes osemročné športové gymnázium), ktorej riaditeľom bol Juraj Mikula.

Cieľom interného štúdia bolo pripravovať kvalifikovaných učiteľov na zá-

---

¹⁹⁶ Predtým bola v 4. ročníku riadená súvislá prax na školách po regióne.

kladnú všeobecno-vzdelávaciu školu. V tomto poslaní pedagogickej fakulty okrem odbornopedagogickej zdatnosti absolventov bola zakódovaná aj spoločenská objednávka na ich socialistickú osobnosť, riadiacu sa Kódexom budovateľa socializmu, importovaným zo Sovietskeho zväzu a zapracovaným do uznesení ÚV KSC, do politickopedagogických dokumentov a bohato rozpracovaným politickou a pedagogickou literatúrou. Hlavným nástrojom socialistickej výchovy mala byť výučba marxizmu-leninizmu, ktorého výučba sa na vysokých školách začala v 50. rokoch. K jeho základným zložkám (historický a dialektický materializmus, politická ekonómia, dejiny KSC a Komunistickej strany Sovietskeho zväzu) sa časom pridružili ďalšie (napr. vedecký ateizmus), alebo sa pôvodné transformovali do iných zložiek, napr. medzinárodné robotnícke hnutie, vedecký komunizmus. Tento predmet postupne zakotvil ako povinná, kľúčová zložka záverečných skúšok. Jeho výučbu v uvedenom rozsahu zabezpečovala na pedagogickej fakulte integrovaná katedra marxizmu-leninizmu. Jej členovia boli v nomenklatúre¹⁹⁷ na KV KSS a okrem prijímania na konkurz, pedagogické pozície obsadzovali aj detašovaní pracovníci aparátu (Želmíra V., Martin B., Elena K.). V dôraze na tzv. politickovýchovnú prácu sa na každej fakulte kreovala aj funkcia príslušného prodekana, najmä na časovo a priestorovo najvhodnejšie podmienky – na politickovýchovnú prácu v študentských domovoch. Okrem výučby každý akademický rok poskytoval príležitosti na tzv. masovo-politickú prácu. V jeho priebehu boli výročia:¹⁹⁸ Medzinárodný deň študentstva, Veľká októbrová socialistická revolúcia, Mesiac československo-sovietskeho priateľstva, Víťazný február, 1. máj, zjazdy KSC (XIII.), okružle výročia osobností, a pod. Vedenie pedagogickej fakulty pri takýchto príležitostiach neorganizovalo nijaké oficiálne celofakultné podujatia a iniciatívu prenechávalo jednotlivým pracoviskám a organizáciám. Fakulta bola ale vťahovaná do mestských verejných podujatí, musela zorganizovať aspoň reprezentatívnu účasť na verejných oslavách, mítingoch a sprievodoch, čo bolo vážnym problémom – a ešte vážnejším problémom bolo zabezpečiť ich aspoň kultivovaný priebeh. Verejné vystúpenia pedagogickej fakulty sa nezaobišli bez kritiky politických orgánov a rôznych samozvaných zoskupení. Boli odvodzované od politickovýchovnej práce na pedagogickej fakulte a za ňu sa kritika koncentrovala najmä na vedenie pedagogickej fakulty. Takéto jednostranné posudzovanie obchádzalo fakt, že nová inteligencia má na súdoby naordinovaný život svoje názory, že poslucháč ako dospelý človek je sám osobne zodpovedný za svoje správanie, že je zaň spoluzodpovedný celý reťazec výchovy – od rodiny, cez všetky absolvované školy a až po realitu života. Disproporcie vnímania politického profilu poslucháčov vyústili v roku 1968 – 1970 do napätia

---

¹⁹⁷ Vyučujúcich schvaľovali politické orgány – ideologické oddelenie a byro KV KSS.

¹⁹⁸ Slovenské národné povstanie som každoročne pripomínal v slávnostnom prejave na začiatku akademického roku. Pamätám sa len na jedno moje verejné vystúpenie pri príležitosti Medzinárodného dňa študentstva v roku 1964 v aule.

a konkrétnych konfliktov, pre ktoré pedagogickú fakultu odsúdila konsolidačná politika a mienkotvorná verejnosť, ktorých ale opodstatnenosť a inšpiratívnosť potvrdil vývoj v 90. rokoch 20. storočia.

Z možností štúdia popri zamestnaní sa najviac využívalo získavanie kvalifikácie na II. stupeň základných škôl a pedagogickej kvalifikácie na výučbu všeobecno-vzdelávacích predmetov na stredných odborných školách, učňovských školách a učilištiach a pedagogickej kvalifikácie pre majstrov odborného výcviku a učiteľov odborných predmetov. Postgraduálne štúdium, na ktoré bolo potrebné samostatne koncipovať učebné programy, sa len rozbiehalo. Dlhotrvajúcim a neriešiteľným didaktickým problémom vo všetkých formách štúdia popri zamestnaní bolo, že poslucháči neštudovali priebežne. „Konzultácie“ a sústredenia, ktoré bývali na začiatku letných prázdnin, boli vlastne len monológom vyučujúceho zameraným na obsahové tézy a odkazy na literatúru. V tomto štúdiu som bol nútený v záujme dobrého mena fakulty riešiť nepopulárny – morálno-pedagogický problém. Išlo o rodinných príslušníkov vyučujúcich, najmä o manželky. Vedecká rada ma podporila, že semestrálne čiastkové skúšky nemožno vykonať u rodinného príslušníka, ale po vzájomnej dohode príslušných katedier na inej fakulte. V akademickom roku 1969/70 bolo v štúdiu popri zamestnaní zapísaných 1473 poslucháčov, z toho 80 v postgraduálnom štúdiu.

Novinkou, a nielen pre mňa, bolo zavedenie predvojenskej prípravy poslucháčov – brancov. Zabezpečovala ju vojenská katedra. Na prevádzku mala katedra k dispozícii jednu miestnosť v suteréne centrálnej budovy a ďalšiu v študentskom domove. Vojenskou špecializáciou poslucháčov boli: tankisti – motostrelci. Predvojenská príprava prebiehala počas semestra priebežne jeden deň v týždni počas dvoch rokov a končila sa mesačným sústredením vo vojenských výcvikových priestoroch. Na každé takéto sústredenie a následné vyradovanie absolventov predvojenskej prípravy ma ako dekana vedenie katedry oficiálne pozývalo. Pozvanie ma „stálo“ niekoľkodňový výjazd (autom, vlakom, lietadlom) a stresy, aby som pri slávnostných nástupoch, preberaní hlásení a vyradovaní absolventov predvojenskej prípravy neporušil vojenské reguly. Takéhoto vyradovania som sa zúčastnil na Šumave a v Lounech.¹⁹⁹ Aj keď toto opatrenie prinieslo poslucháčom viaceré povinnosti, v konečnom dôsledku ho

---

¹⁹⁹ Na Šumave sme boli s prodekanom Zdenkom K. služobným autom. Ubytovali sme sa v študentskom domove v Plzni, odkiaľ sme vyrážali cez Klatovy do výcvikových priestorov. Vtedy bola práve fáma, že do Čertovho jazera na Šumave nacisti ukryli debny s dokumentmi a peniazmi. Vedenie výcviku nám vybavilo povolenie pozrieť sa na Čertovo jazer. S vojenským sprievodom sme prechádzali cez jednotlivé hraničné pásma a bezpečnostné opatrenia. Všade bolo neuveriteľne ticho a tajomne.

V Lounech som musel riešiť nehodu, ktorá sa pritrafila posádke jedného tanku. Jedno ráno v dedine pri presune za hmly posádka neskoro zaregistrovala spustené rampy. V snahe zabrániť ich prerazeniu a prípadnej zrážke s vlakom, tank vybočil z cesty, pričom zdemoloval predzáhradku a zastavil sa pri múre obytného domu.

vnímali pozitívne, pretože sa im povinná základná vojenská služba skrátila o rok a k útvarom a do posádok odchádzali ako poddôstojníci, a tí úspešnejší dokonca ako podporučíci.

Ako v každej inštitúcii aj na pedagogickej fakulte pracovala základná organizácia Komunistickej strany Slovenska a masové organizácie riadené podľa stanov príslušnými nadriadenými mestskými, okresnými, krajskými orgánmi. Vzhľadom na kádrovú politiku počas pedagogického inštitútu bola ZO KSS na fakulte veľmi početná. Každoročne sa volil výbor, ktorého predsedu schvaľoval OV KSS, pričom vo výbore malo spravídla zastúpenie aj vedenie pedagogickej fakulty. Aktivita ZO KSS smerom k členstvu bola pre fakultu zanedbateľná, až kontraproduktívna.²⁰⁰ Výbor ZO KSS sa vyjadroval k voľbe akademických funkcionárov, k menovaniu za docentov a profesorov, k voľbe predsedov masových organizácií. Do pedagogického procesu nezasahoval a neangažoval sa ani do základných potrieb fakulty, napr. do investičnej výstavby či do získavania kvalifikovaných kádrov.

Členstvo v Revolučnom odborovom hnutí bolo masové. Výbor tejto organizácie sa vyjadroval k prepúšťaniu zamestnancov a k organizačným zmenám. Odbory mali kompetencie v tzv. Fonde sociálnych a kultúrnych potrieb. Vyvíjali aktivitu v oblasti zdravotnej starostlivosti, organizovali letné tábory pre deti zamestnancov, poznávacie zájazdy a rekreačné pobyty. Ja som sa tiež zúčastnil zájazdov, napr. na severnú Moravu, do Poľska, Maďarska a Bulharska. K životnému jubileu v roku 1970 mi zakúpili rekreačný pobyt v Nemeckej demokratickej republike, v Kühlungsborne pri Rostoku pri Baltickom mori.

Aj Československý zväz mládeže bol masovou organizáciou, ktorá mala dokonca plateného tajomníka. Aktivizovala sa viac-menej len príležitostne. Organizovala paródiu na imatrikuláciu, nástupy na verejné manifestácie, prázdninovú aktivitu²⁰¹ ... Z jej iniciatívy a za podpory vedenia pedagogickej fakulty vznikol v suteréne študentského domova vysokoškolský klub, ktorý sa ale rozbiehal len s ťažkosťami a netešil sa predpokladanému záujmu. S námetmi na vylepšenie edukačného procesu a spolužitia v internáte „zväzáci“ neprichádzali.

Veľmi aktívnou smerom k svojmu členstvu i navonok bola telovýchovná organizácia Slávia. Zastrešovala družstvá zapojené do súťaží, ale i bežných záujemcov o telovýchovu a šport. Pre zamestnancov organizovala športové podujatia vo volejbale, futbale, hokeji. Na Donovaloch vybudovala športovo-rekreačné zariadenie, ktoré som otváral v septembri 1970.

S týmito organizáciami, s ich výkonnými orgánmi bolo potrebné spolupracovať. Podľa § 14, ods. 3 boli zástupcovia organizácií pracovníkov a študentov fakulty (išlo o ZO KSS a ČSM) členmi vedeckej rady. Až do obdobia tzv. nor-

---

²⁰⁰ Jej hlavným článkom bol Rok stranického školenia, delegovanie do VUML-u, do lektorských skupín, čo odčerpávalo silu a zaberalo čas a so skutočným odborným rastom to nesúviselo.

²⁰¹ Už neboli stavby mládeže, ale sa chodilo na poľnohospodárske práce, napr. na zber chmeľu do Čiech.

malizácie (v roku 1970) sme sa vzájomne plne rešpektovali a podporovali.

Podľa § 5 ods. 3 štatútu mala pedagogická fakulta ako účelové zariadenie knižnicu, študentský domov, menzu a konzultačné stredisko v Martine. Pokiaľ ide o knižnicu treba dodať, že sme na I. poschodí v centrálnej časti budovy, v ktorej bola deponovaná ústredná knižnica, zriadili čítareň so službou. Dbali sme, aby prírastky kníh a periodickej tlače boli priebežne katalogizované a prístupné. Knižnice si budovali aj katedry.

Od 1. apríla 1964 platil nový internátny poriadok, ktorý vydalo Ministerstvo školstva a správa študentského domova ho aktualizovala. Vedúcim študentského domova bol Ladislav Drobka. Pripomínam, že sme mali dva objekty: na Triede SNP 53 pre dievčatá, kde bola aj kuchyňa a jedáleň a na Ulici 29. augusta pre chlapcov. Priestor medzi nimi sa riešil ako príjazdová cesta pre zásobovacie vozidlá a väčšia plocha ako ihrisko. Nevyhli sme sa núdzovému ubytovaniu pedagógov v dievčenskom domove a navyše prízemie v chlapčenskom domove zaujala katedra hudobnej výchovy. Napriek značnej lôžkovej kapacite sme nikdy neuspokojili záujem poslucháčov o bývanie. Spoločenské miestnosti sme vybavili konferenčným nábytkom a televízormi. Ubytovanie sme viazali na povinný odber celodennej stravy. Menza mala osobitnú správu a personál, viedla ju Anna Črepová. Náklady na jej prevádzku (voda, energia) išli z rozpočtu študentského domova. Asi ani nebolo kolégium dekana bez riešenia problémov v študentskom domove. Riešili sa vzťahy medzi študentskou samosprávou – internátnou radou a správou domova a menzy. Problémy boli s dodržiavaním internátneho poriadku, platením za ubytovanie a stravné lístky, s vynášaním tanierov a príborov na ubikácie, ale aj vo vzťahoch medzi poslucháčmi a obslužným personálom, s jeho nedostatkom a fluktuáciou. Spolu s príslušným prodekanom sme chodili aspoň raz za semester do internátu na diskusiu o aktuálnych problémoch ubytovania a stravovania.

Ako dekan som sa usiloval mať každodenný kontakt s dňami na jednotlivých pracoviskách fakulty. Okrem oddelení dekanstva som takmer denne navštevoval katedry v centrálnej budove. S vedením sme sa snažili o spoločenský život. Každoročne po slávnostnom otvorení akademického roku bolo v aule spoločenské podujatie na zoznámenie sa s novoprijatými kolegami. Cez fašiangy fakulta spolu s VŠLD vo Zvolene organizovala reprezentačný ples v dvorane Národného domu alebo na Sliachi. Spoločenské podujatia sa konali aj pri iných príležitostiach.²⁰² Keď sme sa aj s rodinou v roku 1964 presťahovali na Švermovu ulicu na Fončordu, bývala nás tam desiatka kolegov, takže sme spoločne trávili napr. 1. mája, Silvestra a Veľkonočný pondelok.²⁰³ Hoci som vedel,

---

²⁰² Na žiadosť zamestnankýň bol v aule maškarný ples. V dňoch 13. – 14. 9. 1968 bola na Jergaloch spoločná porada vedenia, výborov organizácií o situácii po „auguste“ a po nej spoločenské podujatie; v auguste 1969 si vedecká rada uctila obeť fašizmu na Kališti a potom bol „guláš“ v Moštenici.

²⁰³ Boli to rodiny Jána M., Eda G., Dušana Z., Viliama M., Stanislava O., Róberta R., Dezidera S., Jána J.

že niektoré moje opatrenia mali latentnú opozíciu, cítil som ale všeobecnú akceptáciu (veď ma dvakrát zvolili) a podporu. V osadenstve sa prejavovala atmosféra porozumenia, dôvery a úcty k reálnym hodnotám života a práce.

Ako dekan pedagogickej fakulty som za svoju veľmi dôležitú úlohu považoval prekonanie introvertnosti, izolácie, do ktorej sa škola dostala vinou vedenia pedagogického inštitútu. Nadväzovanie kontaktov s Univerzitou Komenského a Slovenskou akadémiou vied nemalo pre fakultu iba pragmatický význam. Fakulta sa otvárala vedeckými konferenciami a inými aktivitami.²⁰⁴ Podľa finančných možností a záujmu katedier sa pedagógovia zúčastňovali na rôznych vedeckých podujatiach po republike a v zahraničí. Poslucháči dôstojne reprezentovali fakultu v rámci ľudovej umeleckej tvorivosti, v oblasti športu a ako jediní zo slovenských pedagogických fakúlt sa zapojili do vedomostnej televíznej súťaže, čím sa predstavili miliónom divákov.²⁰⁵ Družba s Pedagogickou fakultou v Hradci Králové nenabrala nikdy významnejší trend, ale zato sa oživila spolupráca s Pedagogickou fakultou v Ostrave, dedičom VPŠ v Opave. Stal som sa členom Vedeckej rady Filozofickej fakulty Palackého univerzity v Olomouci, odkiaľ som si priniesol námet na vytvorenie Ústavu pre regionálny výskum. Obnovila sa spolupráca s učiteľským ústavom v Maďarsku, ktorý sa medzitým presťahoval do Ostrihomu. Vzájomne sme si vymieňali pracovné delegácie, zúčastňovali sa na slávnostných a odborných podujatiach a vzájomne si zabezpečovali poznávacie a rekreačné zájazdy a pobyty.²⁰⁶ Po Pedagogickom inštitúte v Martine sme zdedili družbu s Pädagogisches Institut Erfurt v NDR. Túto spoluprácu sme využívali na stáže našich poslucháčov študujúcich nemecký jazyk a výmenu pedagógov.²⁰⁷ Cez Erfurt sme sa dostali ku spolupráci s Tanárképző Főiskola v Egri.²⁰⁸ Vedenia týchto troch učiteľských prípraviek sme sa pravidelne stretávali v Banskej Bystrici,²⁰⁹ Egri a v Erfurte. Po politickej

---

²⁰⁴ Okrem už spomínaných vedeckých konferencií som každoročne v Dome umenia otváral výstavu výtvarných prác poslucháčov PdF, výstavu učebných pomôcok hudobnej výchovy v Stredoslovenskom múzeu a na fakulte celoštátnu vedeckú konferenciu o hudobnej pedagogike, letnú univerziádu, vysokoškolskú športovú súťaž, basketbalový turnaj žien o Pohár SNP, v roku 1968 medzinárodný seminár o profile absolventa, celoštátny seminár učiteľov pedagogických disciplín, 5. a 6. decembra 1968 na Donovaloch poradu ministerstva školstva a všetkých pedagogických fakúlt o ich budúcnosti. Navyše som tejto porade predsedal.

²⁰⁵ Súťažnému družstvu som poskytol finančnú odmenu na rekreačný pobyt pri mori. Cez prestávku súťaže Univerziáda som mal 20 minútový vstup do vysielania – dialóg s moderátorkou o pedagogickej fakulte.

²⁰⁶ Za dlhoročnú spoluprácu som dostal pamätnú plaketu: Esztergomi Tanítóképző Intézet-1842-1967-az intézet fennállása 125 éves évfordulója emlékére.

²⁰⁷ Do Erfurtu sme chodili pravidelne tak z vedenia ako aj vybrané kolektívy. Hostelia nám sprostredkovali návštevu IGA (medzinárodná výstava kvetín), Eisenachu, Wartburgu, Weimaru, Buchenwaldu. Vedenie bolo v Erfurte naposledy pri preberaní čestného názvu z rúk ministerky školstva Margot Honekerovej.

²⁰⁸ S Egrom išlo najmä o výmenné poznávacie a rekreačné zájazdy. Poslednú dohodu o spolupráci som podpísal v septembri 1970.

²⁰⁹ Pre vedenie družobných škôl som pripravil exkurziu do Bojníc a Malej Fatry. Hotel Boboty sa im

intervencii, t. j. po vstupe vojsk v roku 1968, nám naordinovali družbu s Pedagogickým inštitútom V. I. Lenina v Moskve.²¹⁰ Okrem vedenia pedagogickej fakulty personálne a pracovné styky so zahraničnými partnermi nadväzovali aj niektoré katedry.

Okrem funkcie dekana som naďalej pôsobil ako vysokoškolský pedagóg. Bol som členom katedry histórie. K už spomínaným členom katedry pribudli Valéria Ch., Anna K. a Jozef G. a sekretárkou katedry bola Hedviga V. Prednášal som didaktiku dejepisu na internom i diaľkovom štúdiu, chodil som priebežne na náčuvy a výstupy poslucháčov, mal som diplomantov, oponoval som diplomové práce, skúšal som na semestrálnych a záverečných skúškach – slovom absolvoval som kompletný pedagogický úväzok. Chodil som s poslucháčmi histórie ako pedagogický vedúci aj na exkurzie po republike a do zahraničia. Katedra mala poznávacie exkurzie premyslené, získaný dokumentačný materiál (historicko-umelecké pamiatky) slúžil ako učebná pomôcka a bol zodpovedaný na katedre.²¹¹ Hoci každá exkurzia bola náročná a späť sa zodpovednosťou, chodil som na ne rád, pretože mi pomáhali lepšie poznať poslucháčov a spoznávať historické reálie, čo mi umožňovalo skvalitňovať edukačný proces.²¹² Zo zahraničných exkurzií mi zostali dobré spomienky na zájazd do Maďarska (Budapest – Eger) a v roku 1969 do Juhoslávie po trase: Segedín – Subotica – Nový Sad – Belehrad²¹³ – Sarajevo – Mostar – Split – Zadar – Záhrab – Balaton. Poslednú exkurziu som absolvoval v roku 1970 na východné Slovensko²¹⁴ (Jasov – Košice – Michalovce – Humenné – Dukla – Vyšný Svidník – Bardejov – Stará Ľubovňa – Kežmarok – Poprad).

Aktívne som sa podieľal na prvej výstave výtvarných umeleckých diel s tematikou SNP, ktorú ako prvú výstavu vôbec pripravila v hradnom areáli v objekte bývalej fary Oblastná galéria v Banskej Bystrici a ktorú som koncom augusta 1969 aj otváral. Ako člen katedry som chodil na všetky podujatia, ktoré pravidelne organizoval Ústredný ústav pre ďalšie vzdelávanie učiteľov. V Prahe som na takomto podujatí prednášal o metodike konzultácií. Absolvoval som aj stretnutia v Plzni, v Hradci u Opavy, v Mikulove. Jedno z takýchto stretnutí organizovala aj naša katedra a vyučujúcim históriu z vysokých škôl v republike som prednášal o SNP. Katedra pokračovala vo výmenných podujatiach s Pedagogickou fakultou v Ostrave. V rámci spolupráce sme zabezpečili, že poslucháči histórie diaľkového štúdia na Pedagogickej fakulte v Ostrave svoje prázdninové sústredenie v roku 1968 absolvovali na VI. zjazde Slovenskej historickej spoločnosti v Martine. Osobné pracovné kontakty som mal

---

tak zapáčil, že tam chodili pravidelne na lyžiarske zájazdy.

²¹⁰ Účastníkov prvého výmenného zájazdu som prijal v lete roku 1969.

²¹¹ Zásľuhu na tom mala predovšetkým kolegyňa Valéria Ch.

²¹² Niekoľkokrát som bol na veľkomoravských archeologických náleziskách, takmer na všetkých miestach z husitských dejín, spoznal som Prahu, Kutnú Horu, Brno, ...

²¹³ Tam som si vyzdvihol honorár za preklad učebnice metodiky do srbochorvátčiny.

²¹⁴ Predtým som bol najďalej na východe po Košice a Prešov.

s Pedagogickou fakultou Karlovej univerzity,²¹⁵ v Plzni, Českých Budějovi-
ciach, Ústí nad Labem, Olomouci a tradične s Ostravou.

So všetkými členmi katedry som mal otvorené pracovné vzťahy a zúčastňoval som sa na spoločných podujatiach katedry pri mimoriadnych príležitostiach. Osobitne blízky sa mi stal Miloš Š., ktorý prišiel ku koncu môjho pôsobenia ako dekana zo Stredoslovenského vydavateľstva. Bol zrelým historikom, iniciatívnym a dobrým organizátorom.

Neprestal som sa zaoberať didaktikou dejepisu. Zaujímal som sa o súdobú výučbu dejepisu na školách, zhodnocoval skúsenosti z pedagogickej praxe, vedomosti záujemcov o štúdium histórie, študoval som odbornú didaktickú tlač, názory a skúsenosti publikované v periodikách. Ako didaktik som si získal celo-slovenský a celoštátny kredit. Povereník školstva ma dekrétom č. ŠaK 329/64 – sek. zo dňa 28. mája 1964 menoval za člena vedeckej rady Výskumného ústavu pedagogického v Bratislave. V roku 1966 ma dekan Filozofickej fakulty Univerzity Komenského ustanovil za člena skúšobnej komisie pre rigorózne skúšky z teórie vyučovania dejepisu. Minister školstva dekrétom č. j. 10 424/67 – III./26 z 24. februára 1967 členom odbornej komisie pre učiteľstvo, pedagogiku a psychológiu. Riaditeľ Výskumného ústavu pedagogického 16. apríla 1968 členom odbornej komisie pre dejepis. Na základe publikačnej činnosti a po skúšobných a obhajovacích procedúrach som 22. júna 1966 získal vedecký titul kandidáta vied a 13. júla 1968 akademický titul doktora filozofie.

V priebehu 60. rokov sa moje názory na stav dejepisného vyučovania a jeho príčiny zmenili. Vyjadril som ich takto: „História splyvala s historickým materializmom; jej úlohou bolo ilustrovať jeho tézy, vyberať vhodné príklady, ...odpútala sa od jedinečných javov, od konkrétneho, skutočnosť sa... zamenila za abstraktné sudy a zovšeobecnenia. Dejiny sa „vyľudnili“, zaniklo vedomie kontinuity s národným dedičstvom. Z vyučovania dejepisu zmizla farebnosť, jedinečnosť, zaujímavosť... Tento stav možno nazvať krízou dejepisného vyučovania... Takýto stav vyvolával skepsu, najmä u mládeže, o gnozeologickej funkcii dejepisu, o jeho výchovných možnostiach... Nová koncepcia dejepisného vyučovania podčiarkuje (práve) gnozeologický význam... (má sa vrátiť) ku konkrétnemu historickému faktu, k hodnotám ľudstvom už stabilizovaným a k človekovi ako tvorovi a nositeľovi hodnôt...“²¹⁶ Keďže sa filozofia dejepisného vyučovania meniť nedala, pretože bola vlastne štátnou nemennou politikou, rozhodol som sa s kolegom Jozefom G. pripraviť pre pedagogickú prax súbor slovenských historických prameňov k dejinám feudalizmu na strednom Slovensku.²¹⁷ Vychádzali sme z poznania, že zdrojom informácií

---

²¹⁵ Bol som napr. oponentom pri habilitácii dr. Vratislava Čapka.

²¹⁶ J. Alberty, J. Gindl, A. Kočišová: Cesty za poznaním minulosti, Stredoslovenské vydavateľstvo, 1970, str. 19 – 20.

²¹⁷ K projektu sme príbrali Annu K. zo Štátneho archívu v Bytči; projekt schválil aj OŠ KNV, ktorý ho zafinancoval.

o historickom dianí a jednotlivých fenoménoch sú autentické písomné pramene, ktoré môžu nasmerovať výučbu do samostatného poznávania, čím sa zvýši aj zaujímavosť a autorita dejepisu ako vyučovacieho predmetu. Mala to byť zároveň didaktická protiváha súdobej metodológie a metódam vyučovania. Druhou možnosťou ako zatriktívniť výučbu dejepisu bola regionálna história a jej razantnejší vstup do obsahu a metód výučby. Z iniciatívy Slovenskej historickej spoločnosti²¹⁸ som sa začal zaujímať, čo sa o Slovákoch učí v dejepise školopovinná a študujúca mládež v susednom zahraničí. Tajomník SHS Anton Š. ma skontaktoval s Medzinárodným inštitútom pre výskum učebníc dejepisu a zemepisu v Braunschweigu, cez ktorý som získal učebnice dejepisu zo zahraničia (z Rakúska, z oboch nemeckých štátov, Poľska, Maďarska, Rumunska a Juhoslávie). Môj referát si pozorne vypočuli účastníci VI. zjazdu Slovenskej historickej spoločnosti v Martine, bol publikovaný v zjazdových materiáloch, v súdobej odbornometodologickej tlači a v zahraničí.²¹⁹ Ako „znalec“ problematiky dejepisného vyučovania v Československej socialistickej republike som bol členom československej delegácie, ktorá bola roku 1964 pozvaná maďarským Ministerstvom školstva a centrálnym Pedagogickým ústavom v Budapešti na letnú univerziádu na Košutovu univerzitu do Debrecína. Na tomto podujatí som 6. júla 1964 po maďarsky predniesol informácie o súčasných problémoch výučby dejepisu na školách a presadzovaných trendoch. Pobyt na univerziáde v Debrecíne bol pre mňa ako dekana inšpiratívny.²²⁰

Akosi náhodou, ale neľutujem, som sa v 60. rokoch dostal k svojej novej špecializácii – k dejinám závodov. Ústredná rada odborov (ÚRO) vypísala celoštátnu súťaž na dejiny závodov k 25. výročiu znárodnenia (v roku 1970). Ako organizátor súťaže vytipovala z jednotlivých výrobných rezortov nosné závody, ktorých dejiny sa mali spracúvať. Medzi vytipovanými boli aj Švermove železiarne v Podbrezovej. Keď ma ako slovenského gestora projektu zástupcovia ÚRO a Ústavu dejín KSS navštívili s ponukou spracovať dejiny Švermových železiární, váhal som. Dejinami industrializácie regiónu som sa síce už zaoberal, poznal som aj príslušné odborné práce z dejín železohutníctva na Horehroní, lenže dejiny závodov som si nepredstavoval iba ako dejiny vtom čase módného robotníckeho hnutia. Aj do študijného programu histórie na pedagogickom inštitúte a následne i pedagogickej fakulte sme presadili dejiny vedy, techniky, výroby, hospodárske dejiny, a práve výskum dejín závodov umožňoval vecne,

---

²¹⁸ Ako „odborníka“ na problematiku výučby dejepisu ma uznával aj výbor SHS; na pracovnom stretnutí pridružených organizácií v Moravanoch n/Váhom som mal hlavný referát.

²¹⁹ Dějepis ve škole, roč. 16, č. 6, 8, 10; Die Geschichte des slowakischen Volkes in den Geschichtslehrbüchern... Internationales Jahrbuch für Geschichts – und Geographie – unterricht, Braunschweig 1968/69, Band XII.

²²⁰ Tradíciou univerzít v Maďarsku bolo v istých periódach pozývať absolventov na odborné a spoločenské stretnutia. Takúto tradíciu som sa snažil otvoriť pri 15. výročí vzniku (v roku 1969), pretože som pravidelné stretávanie považoval nielen za zaujímavé, ale obojstranne užitočné! Hostitelia prezentovali účastníkom tradičný maďarský pastiersky chov zvierat na puste v Hortobágyi.

kvalifikovane napĺňať obsah a ciele študijného projektu. Tento fakt a zároveň, že táto sféra orientácie bádania je nová, ešte „neobsadená“, ma nakoniec oslovil, motivoval. Z predchádzajúceho bádania som vedel, že v prípade Švermových železiarní vždy išlo o štátny podnik, čo predpokladalo dostatočnú informačnú dokumentačnú bázu.²²¹ Za úspech som považoval, že sa mi potenciálnych záujemcov o graduáciu (Valériu Ch., Ondreja G., a Juraja K.) podarilo získať za spoluautorov. Keď som našiel záujem a podporu na katedre, ujal som sa funkcie nielen spoluautora, ale zodpovedného zostavovateľa a redaktora. Vyhradil som si najstaršiu fázu: začiatky závodu a vývoj do roku 1918.²²² Pomocou odbornej literatúry, dokumentov a konzultácií na Vysokej škole technickej v Košiciach a Vysokej banskej škole v Ostrave som vnikol do technológie železohutníctva v druhej polovici 19. storočia, do ekonomiky hutníctva, do významu a prínosu závodu pre región, pre Uhorsko a monarchiu. Dielo sme dokončili včas a vďaka Stredoslovenskému vydavateľstvu, osobitne Milošovi Š., dostalo kvalitnú technickú podobu.²²³ Vydanie zafinancovali Švermova železiarne v Podbrezovej. V celoštátnej súťaži v danej kategórii publikácia získala I. miesto. Pre Ústrednú radu odborov a Ústav dejín strany som sa stal „expertom“ na metodológiu a metodiku dejín závodov. Posielali mi ročnú produkciu z celej republiky so žiadosťou o jej zhodnotenie, ktoré sa potom uverejňovalo v celoštátnych periodikách.²²⁴ Vo februári 1967 som bol vyslaný na žiadosť SED (Socialistische Einheitspartei Deutschlands) do Berlína²²⁵ na pracovné rokovania s nemeckými záujemcami a autormi dejín závodov. O svoje dejiny mali záujem aj iné závody na Slovensku, ktoré ma pozývali na prednášky. V roku 1969 som sa zúčastnil reprezentatívneho medzinárodného podujatia k dejinám závodov na ÚRO v Prahe.

V druhej polovici 60. rokov som bol ako „regionálny“ historik zatiahnutý do občianskej iniciatívy zameranej na vytvorenie metropolitného centra pre stredné Slovensko z miest Zvolen a Banská Bystrica. Oslovili ma s požiadavkou, aby som na základe historickej retrospektívy zdôvodnil správnosť, aktuálnosť takéhoto projektu. Organizátorov som presvedčil, že história nemá takýto potenciál, že projekt centra je záležitosťou súdobej spoločnosti, jej potrieb a prognóz takejto sídlíštnej štruktúry. Dohodli sme sa s pánom Černákom, bankovým úradníkom vo Zvolene a aktivistom projektu, na príspevku, ktorý bude úvahou o tom, prečo sa v regióne vytvorila taká sídlíštna štruktúra,

---

²²¹ Zo študijného pobytu v Budapešti v roku 1961 som si náhodou doniesol vyplnený dotazník k železiarňam, požadovaný v 90. rokoch 19. storočia nadriadeným ministerstvom.

²²² Stal som sa spoluautorom aj obdobia od roku 1945.

²²³ J. Albery a kol.: Oceľový chlieb z Podbrezovej, SV, 1968.

²²⁴ V Príspevkoch k dejinám KSČ, roč. 4, 5, 6, 1964, roč. 5, č. 4, 1964; Zprávy Komise pro dějiny závodů v ČSSR, 10 – 11, 1966.

²²⁵ Popri pracovnom zaujatí mi hostitelia umožnili navštíviť Postupim, múzeum Pergamon, Pamätník osloboditeľov na Treptove, Braniborskú bránu, náhrobníky nemeckých filozofov pochovaných v Berlíne.

aká je a aké má historické benefity využiteľné na projekt metropoly. Ako (spolu)autor som bol pozvaný na jeden veľký pracovný míting na Sliach, na ktorom boli prítomní aj ostatní autori projektu (architekti, demografi, ekonómovia) a niekoľko vládnych činiteľov. Dozvedel som sa, že idea stredoslovenského centra bola už v 30. rokoch a že nadchádza priaznivá doba na jej reprízu, ale najmä postupnú realizáciu. Vcelku boli tri varianty: 1. výstavbu Banskej Bystrice a Zvolena nasmerovať k ich vzájomnému spojeniu sa; 2. výstavbu dislokovať prednostne do obcí medzi Banskou Bystricou a Zvolenom; 3. vybudovať úplne nové centrum. Z referátov a diskusie som vyrozumel, že najväčším technickým problémom je úzka dolina, navyše zaťažená málo výkonnou železničnou traťou, ale najmä letiskom. Keď sa prišlo na finančné zdroje, padli návrhy, že by sa celý región od Levíc, cez Šahy a Lučenec mal zriecť investičných stimulov. Vtedy mi už bolo jasné, že je to nereálne. Záujem oboch miest sa len formálne deklaroval. Pozostatkom tohto projektu zostal veľký 6-zväzkový elaborát so všetkými štúdiami (vrátane mojej),²²⁶ mapami, štatistikami a grafmi. Elaborát niesol názov: Súmestie Banská Bystrica – Zvolen.

Po celý čas pôsobenia vo funkcii dekana som bol predsedom pobočky Slovenskej historickej spoločnosti pre Stredoslovenský kraj a podpredsedom SHS. Výbor pobočky sa usiloval o rozvoj bádania v oblasti regionálnych dejín na príslušných pracoviskách (v múzeách a archívoch) a zabezpečoval aj spoločenské zhodnocovanie dosiahnutých výsledkov. Z iniciatívy niektorých múzeí a archívov vychádzali regionálne periodiká pre Hornú Nitru, Považie, Oravu, Liptov, Turiec. Výbor pobočky sa snažil vytvoriť publikačné možnosti aj pre ďalšie regióny ako Pohronie, Novohrad, Hont... Zabezpečili sme finančné zdroje z KNV a vydávanie Historického zborníka kraja v Stredoslovenskom vydavateľstve. Zaslúžil sa o to najmä Miloš Š.²²⁷ Takmer každoročne sme potom oficiálne hodnotili regionálnu publicistiku.²²⁸ Ako pobočka SHS sme sa podieľali na organizovaní významných kultúrno-spoločenských podujatí v kraji.²²⁹ Z poverenia výboru SHS som zorganizoval V. a VI. zjazd SHS a jej valné zhromaždenie. Piaty zjazd SHS v roku 1965 bol v aule pedagogickej fakulty a vošiel do histórie ako prelomový pre slovenskú historiografiu.²³⁰ V nabehnutom duchu prebehol aj VI. zjazd v roku 1968 v priestoroch martinského konzultačného strediska. Kým materiály V. zjazdu vyšli tlačou bezprostredne po zjazde, tie zo VI. zjazdu pre svoju avantgardnosť vyšli až po novembrovej re-

---

²²⁶ Uverejnil som ju aj v Historickom zborníku kraja – V., Stredoslovenské vydavateľstvo 1970, str. 203.

²²⁷ Do roku 1970 vyšlo päť ročníkov.

²²⁸ Pozri: Prvá etapa organizovaného rozvoja regionálnej histórie v Stredoslovenskom kraji, Historický zborník kraja, III., 1967.

²²⁹ Napr. na oslavách 100. výročia založenia Gymnázia v Kláštore pod Znievom; na projekte Interpolis Banská Bystrica – Zvolen, 1968, a pod.

²³⁰ Pokusom o prekonávaní dogmatizmu. Bol na ňom aj dr. G. Husák ako člen SHS a pracovník SAV.

volúcii roku 1989. Ako člen SHS a funkcionár výboru SHS som sa dostal na svetový kongres historikov vo Viedni (1965)²³¹ a v Moskve (1970).²³² V Moskve bolo kompletne vedenie SHS. Z poznania, že sa západná historiografia (a čiastočne aj sovietska) venuje prednostne historickej demografii, sa zrodila iniciatíva začať s týmto odvetvím historického poznávania aj na Slovensku. Aktuálnym motívom bolo, že UNESCO vyhlásilo rok 1975 za Rok svetovej populácie, počas ktorého sa budú prezentovať demografické trendy v jednotlivých geopolitických oblastiach. Z prítomných na zjazde som sa k iniciatíve prihlásil len ja, čo sa s uspokojením vzalo na vedomie.

V mojom rodnom kraji sa okolo roku 1966 zrealňovali snahy založiť vlastivednú spoločnosť zameranú na archeológiu, históriu, literárnu históriu, etnológiu, geografiu a prírodné danosti historického Gemera-Malohontu. Zakladajúca schôdza Gemerskej vlastivednej spoločnosti prebehla v hoteli Tatra v Rimavskej Sobote. Stal som sa zakladajúcim členom a členom výboru. Členskú základňu netvorili iba miestni vlastivední pracovníci, ale aj rodáci a vôbec záujemcovia o Gemer-Malohont z celého Slovenska. Dušou tejto spoločnosti bol Július Bolffík, zamestnanec odboru školstva a kultúry na Okresnom národnom výbore v Rimavskej Sobote. Jeho zásluhou sa financovanie aktivít spoločnosti dostalo do rozpočtu ONV v Rimavskej Sobote a Rožňave. Spoločnosť mala sídlo v Rimavskej Sobote, konkrétne v miestnom múzeu, a jej agendu zabezpečovali stáli platení zamestnanci.

Moje pôsobenie vo funkcii dekana sa skončilo k 30. 9. 1970, a to ešte pred uplynutím volebného obdobia. Dôvodom tohto môjho profesijného pádu a odrovnania, ktoré ma postihlo v najplodnejšom období života, bola nelegitímna politická „konsolidácia“, ktorá neprebíhala iba v spoločensko-politickej sfére, ale zasahovala aj existenčné podmienky a perspektívy jednotlivých osôb a ich rodinných príslušníkov.

Najprv som dostal výmer č. 14 183/70-VŠ zo dňa 13. novembra 1970, ktorým minister: „...potvrdzuje ...odvolanie z funkcie dekana.“ Výmer ale podpísal jeho námestník Michal Greguš a je bez pečiatky. Tento výmer sa odvoláva na § 42 ods. 4 zákona č. 19/1966 Zb. o vysokých školách, pričom v ňom nie je explicitne uvedené, kto ma to vlastne odvolal. Podľa uvedeného zákona a platného štatútu fakulty schváleného povereníkom Matejom Lúčanom § 29 ods. 1 dekana možno odvolať: „a) na vlastnú žiadosť; b) ak hrubo poruší povinnosti alebo ich sústavne neplní; c) ak mu bolo uložené kárne opatrenie.“ Ja som sa funkcie nevzdal! Ods. 3 toho istého § štatútu hovorí: „V prípadoch uvedených pod b) a c) rozhoduje vedecká rada fakulty. Ja som nijakú vedeckú radu nezvolal a

---

²³¹ Delegácia SHS išla loďou a na lodi bola aj ubytovaná. Z katedry sa zjazdu zúčastnili: dr. Vlado M., Ondrej G. a Juraj K.

²³² Do Moskvy sa letelo. Delegácia bola ubytovaná v univerzitnom komplexe na Leninských horách. Z katedry bol na zjazde dr. Vlado M. a Ondrej G.

nikto okrem mňa ani nemal kompetenciu vedeckú radu zvolať, takže nijaká vedecká rada o mojom odvolaní nerokovala! Takže v rámci platnej legislatívy výmer ministra či námestníka Mateja Lúčana bol právne neplatný! Keďže mi o funkciu dekana nešlo a pochopil som, že v danej politickej situácii je právny spor takmer bezpredmetný a osobne aj riskantný, proti výmeru som sa ani neodvolal.

To som ale ešte netušil, že ide len o prvý úder. Moje ambície stať sa univerzitným profesorom, inauguroval som sa 8. januára 1970 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, zmrazilo rozhodnutie dekana Filozofickej fakulty Univerzity Komenského zo dňa 7. mája 1971. Citujem z prípisu Dekanstva Filozofickej fakulty Univerzity Komenského č. 4480/1971-C III/1 zo dňa 7. mája 1971: „Kolégium dekana ... na základe rozhodnutia výboru ZO KSS Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici Vám vracia doklady, ktoré ste doložili k menovaniu za mimoriadneho profesora,“ a tým sa moje inauguračné pokračovanie skončilo.

Zásadný a rozhodujúci úder som však dostal od Dekanstva Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici, ktorým sa predčasne k 31. augustu 1973 skončilo aj moje pôsobenie vedeckého pracovníka na Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici. Dekan doc. dr. Ján Matejčík, CSc. mi pod č. 114/73 zo dňa 25. mája 1973 oznámil, že mi dáva výpoveď z pracovného pomeru ku 31. augustu 1973 podľa § 46, ods. 1 písm. e) Zákonníka práce. Ako dôvody výpovede uvádza: „1. že nemám nomenklatúrny súhlas príslušných orgánov na zastávanie funkcie samostatného odborného pracovníka; 2. že som v krízových rokoch dôsledne nezakročil proti pravicovo-oportunistickým a nacionalistickým postojom u podriadených pedagogických pracovníkov a študentov; 3. že som vystupoval príliš liberalisticky, čo potvrdila aj analýza; 4. že moje osobné a odborné vlastnosti možno charakterizovať ako neplnenie požiadaviek (rozumej na post, ktorý som zastával).“ Tento výmer sa síce odvoláva na politicky účelovú novelu Zákonníka práce, ale má vážne legislatívne nedostatky, ktoré znamenajú jeho právnu neúčinnosť. Upozorním aspoň na niektoré: nijaký právny predpis nekodifikoval „nomenklatúrny súhlas“ ako podmienku vzniku pracovného pomeru; aj ďalšie dôvody sú účelové nepodložené závery, dokonca s päťročnou retroaktivitou.²³³ Keďže v tomto prípade išlo už o ohrozenie mojej existencie, najprv som sa odvolával na príslušné inštalácie a následne aj na súdy. Fakulta sa na súdnych pojednávaníach dala zastupovať najatým právnikom, ktorý „argumentoval“ len dôvodmi z výpovede, čo súdom stačilo, a tak aj Okresný súd v Banskej Bystrici a po ňom Krajský súd v Banskej Bystrici potvrdili platnosť výpovede.

* * *

---

²³³ Dekan pedagogickej fakulty bol v inkriminovanom čase prodekanom pre interné štúdium, čím bol ďaleko viac zodpovedný za poslucháčov ako ja! V roku 1969 som dostal štátne vyznamenanie Za vynikajúcu prácu.

Skôr ako porozprávam, čo mi tieto protiprávne a nemorálne opatrenia privodili, musím sa vyznať zo svojho vzťahu ku Komunistickej strane Slovenska, k jej politike a pristaviť sa pri rokoch 1968 – 1970.

Čitateľ už vie, že som sa do KSS nijako nehrnul. Stal som sa jej členom dokonca v rozpore s platnými stanovami. Kandidátska doba bola limitovaná dvoma rokmi, no moja trvala štyri! Stranu som osobne nepotreboval. Mal som plnú kvalifikáciu na to, čo som robil a chcel robiť. Z minulosti som nemal nijaký „šrám“, aby som potreboval hľadať ochranu. Nemal som ani ambície, ani záujem venovať sa politickej dráhe či politickej práci. Odmietnuť vstup do strany som po skúsenostiach z predchádzajúcich rokov²³⁴ považoval za riziko, ale do KSS som vstupoval s rozhodnutím, že nikdy v živote neurobím to, čo sa bude priečiť môjmu svedomiu a o čom budem presvedčený, že by bolo zlé. Stranícka organizácia na vyššej pedagogickej škole bola malá a jej členovia sa verejne politicky neangažovali.

Môj prvý stret ako člena výboru ZO KSS a jeho funkcionára s aparátom strany bol na jeseň roku 1956. Už som spomínal záujem KV KSS odsúdiť aktivitu bratislavských vysokoškolákov, ale som neuviedol, že Vojto K. doniesol z KV KSS pripravenú rezolúciu, ktorú sme mali podporiť a ako vlastnú zverejniť, čo sa ale nestalo. Počas pôsobenia na pedagogickom inštitúte som bol členom lektorskej skupiny a vedúcim komisie na zbieranie dokumentov k dejinám robotníckeho hnutia. V rámci lektorskej skupiny som prednášal členom aparátu, členom a aktivistom základných organizácií, vyhladnutým na kandidátstvo členstva, takže táto aktivita nemala širší dosah.²³⁵ Vyhľadávanie a zbieranie dokumentačného materiálu korešpondovalo s mojím vedeckým záujmom. Bol som ale svedkom ťažkého zápasu ZO KSS s aparátom strany, ktorého podstatou bola pre školu nešťastná kádovo-personálna politika, na ktorú doplatili okrem iného existenčnými následkami nezúčastnení, nevinní. Výbor ZO KSS som v tomto zápase podporoval. Ako dekan pedagogickej fakulty som sa dostal do vyšších stranických štruktúr – do ideologickej komisie. Z tejto pozície som bol poverený otvoriť Okresné múzeum v Dolnej Strehovej a odovzdať obci Liptovská Lužná štátne vyznamenanie k 20. výročiu SNP. Hneď na úvod v tejto pozícii som narazil na tendenčnú, priam agresívnu atmosféru na jar roku 1964, ktorú som už opísal. Čoskoro som zistil, že ako dekan stranické orgány vôbec nepotrebujem. Nebol som typom vedúceho pracovníka, ktorý z vlastnej iniciatívy pravidelne navštevoval sekretariáty s informáciami. Stranícke orgány sa zaujímali o prijímacie pokračovanie a rozmiestňovanie absolventov, o menovanie za docentov a profesorov, o politicko-výchovnú prácu, čo bol v podstate nemerateľný a podružný fenomén. Ale najmä materiálno-technické záležitosti, v

---

²³⁴ Všetkých, čo po roku 1948 vstúpili do KSS, a potom členstvo nezískali, zbavili nielen funkcií, ale ich aj pracovne vytesnili.

²³⁵ Za túto činnosť som od KV KSS dostal ako odmenu ďakovný list a knihu L. Svobodu Z Buzulu ku Prahy od armádneho generála Ludvika Svobodu, Osveta n. p. Bratislava, 1963.

ktorých bola pedagogická fakulta niekedy takmer bezmocná, tie ich vôbec do aktivity nemotivovali, skôr naopak, napr. súhlas s odsunom investičnej výstavby novej budovy fakulty. V 60. rokoch, keď sa všeobecne pociťoval „odmák“, si Banská Bystrica za svoje politické garnitúry predstavujúce konzervativizmus a dogmatizmus vyslúžila hanlivý prívlastok „slovenská Tirana“.²³⁶ Prekážalo mi, že stranícke orgány mali neustále výhrady a podnecovali nespokojnosť s akademickou obcou, vedením fakulty²³⁷ a výborom ZO KSS a ovplyvňovali verejnú mienku do takej miery, že sa dala manipulovať. Prekážala mi kontraproduktívna ingerencia KSS do pedagogickej fakulty, pomyselné indície a dôvody na vynucovanie opatrení, či stranícky aparát, ktorý bol roky zabetónovaný, nespochybniteľný a neomylný. Toto ma viedlo k podpore obrodného procesu. Môj vzťah k aparátu strany – hoci bol limitujúcim pre môj ďalší osud – nevyčerpáva ale moje názory na realitu života, ktorej som bol svojím občianskym povolaním spoluúčastníkom a do istej miery aj spolutvorcom, pretože aj v tejto oblasti boli dôvody na moje postoje v rokoch 1968 – 1970.

Narodil som sa v Československu. V republike som prežil detstvo a školopovinnosť. Moji rodičia ako maloroľníci mali ťažký život a prežívali ho veľmi zodpovedne. Šokom bol pre mňa rozpad Československa, ale najmä odtrhnutie Rimavskej Soboty, čo spôsobilo niekoľkoročné vytesnenie mojej rodiny (a nielen jej) na hospodársko-spoločenský okraj, ku hrane existencie a mne sťažilo podmienky na ďalšie štúdium. Vstupom Slovenska do vojny sa nám ešte viac zhoršili životné podmienky. Stíhali nás kontingenty a nedostatok spotrebného tovaru. S veľkými obeťami som ukončil gymnázium. So Slovenskou republikou som sa nikdy nestotožnil. Dobrovoľne som sa zúčastnil SNP. Uvítal som osloboditeľské dielo Červenej armády a obnovenie Československej republiky v jej predvojnových hraniciach. Získal som vysokoškolské vzdelanie, pracovné a spoločenské postavenie, ako som si želal. Vyzrieval som nielen profesijne, ale aj občiansky. Predstavoval som si lepšie spoločenské pomery, ako boli predchádzajúce. Imponovala mi demokracia prvej Československej republiky, ale bez hospodárskych kríz, nezamestnanosti a s vyriešeným „slovenským“ problémom. Sympatizoval som s Demokratickou stranou, ktorej som roku 1946 dal aj svoj volebný hlas.²³⁸ Tieto životné skúsenosti, názory a predstavy boli vkladom do mojej politickej vybavenosti pri vstupe do verejného občianskeho života.

Ako moje predstavy o lepšom spoločenskom živote a zriadení napĺňala

---

²³⁶ Albánsko bolo považované za najzaostalejší socialistický štát.

²³⁷ Napr. keď dcéra predsedu Krajskej kontrolnej a revíznej komisie KV KSS neurobila prijímacie skúšky, na straníckom aktíve jej otec vyhlásil, že prenasledujeme deti straníkov; keď som vylúčil zo štátnej skúšky pracovníka OV KSS v Hnúšti za podozrenie, že falšoval index (nakoniec falšoval aj maturitné vysvedčenie), alebo nepríjal na výučbu pracovníkov aparátu, pretože nemali potrebnú kvalifikáciu – vedenie „prenasledovalo“ aparátikov, a pod.

²³⁸ V prostredí, v ktorom som vyrastal, nemali pozície ani ľavicové, ani národné, ani náboženské strany.

KSČ, ktorá sa ujala moci po Februári 1948 v oblasti, ktorej som sa upísal? Schvaľoval som poštátnenie školstva, ktoré sa uskutočnilo ešte za SNP, pretože iní zriaďovatelia nemali po vojne potenciál na prevádzkovanie škôl a odvádzanie požadovaných výkonov.²³⁹ Ako navštevujúci jednotriedku som súhlasil s jednotnou a bezplatnou školopovinnosťou. Málotriedne školy nemali šance pripraviť žiakov na stredoškolské štúdium, zvládli ho len mimoriadne nadaní žiaci. Logiku malo aj zavádzanie štúdia popri zamestnaní na získanie, resp. zvýšenie si kvalifikácie, ale už nie jeho deformácia triednym poňatím – vyhradenie len pre deti robotníkov s neodôvodneným urýchľovaním výchovy novej (socialistickej) inteligencie, čím sa degradovala úroveň a autorita vzdelania. Vzhľadom na spoločenský pokrok v oblasti vied a techniky, na narastajúce a náročné potreby spoločnosti sa zákonite vynárala požiadavka reorganizácie školského systému aj v oblasti základného a všeobecnovzdelávacieho školstva. Školská reforma z roku 1953 bola prekvapivá, unáhlená a nepremyslená už v svojom princípe. Upúšťala od demokratických, pokrokových tradícií národného školstva a implantovala nám nenáležitý sovietsky vzor. Roky po nej boli venované organizačným reparáciám, postupnému návratu k roku 1948. V nastavenom školskom systéme som okrem iného odsudzoval i obmedzovanie demokratických práv, slobody voľby štúdia, slobody vierovyznania a vstup politiky do školy (politické a masové organizácie). Ďaleko od právneho štátu a etiky bol fakt, že pri zmenách organizačnej štruktúry prebiehali zároveň masové kádrové výmeny a že sa pri reorganizácii presadzovali prednostne ekonomické a politické zretele. Podobným experimentom bola vystavená aj oblasť učiteľského vzdelávania. Uznával som zavedenie interného štúdia na získanie kvalifikácie vyučovať na II. stupni základných škôl²⁴⁰ a potrebu vysokoškolského vzdelania aj na I. stupeň základných škôl. Neobozretne boli zrušené tradičné učiteľské akadémie a zriadené pedagogické gymnáziá, v ktorých sa na genézu školy dost' nezvyčajne otvárali naraz všetky ročníky (I. – IV.). Zlúčenie vysokoškolského štúdia pre I. a II. stupeň na pedagogické inštitúty sa už po troch rokoch ukázalo ako neživotné. Po zákonných úpravách v roku 1953 a 1959, sme sa po 18 rokoch vrátili naspäť k pedagogickým fakultám zriadeným v roku 1946. V príprave vyučujúcich na školy II. cyklu sa nastavila dvojkoľajnosť (vysoké pedagogické školy a učiteľské fakulty univerzít), ktorá tiež zámeru výchovy kvalitných pedagógov v ich potrebnom množstve veľmi neprosperala. K pedagogicko-didaktickým problémom týchto opatrení som sa vyjadroval v súvislosti s mojím pôsobením na stredných a vysokých školách. A čo sa týka ideovo-politických princípov mnou vyučovaných predmetov len stručne: dialektický materializmus sa v psychológii nedal uplatňovať, pretože bol „krátky“ a nepresvedčivý pri identifikácii jednotlivých prejavov osobnosti („vyššej nervej činnosti“). Teóriu výchovy som považoval za potrebnú, pretože mala

²³⁹ Už za Uhorska, a potom aj za ČSR sa svojich škôl zriekali napr. cirkev, obec.

²⁴⁰ Získavala sa dovtedy odbornou skúškou, na ktorú sa kandidát pripravoval samostatne.

racionálne jadro a dôvody. To, čo predtým dieťa salo s materským mliekom a nasávalo v rodine (mravnosť, vzťah k práci, a pod.), to sa stávalo edukačným problémom. K aplikácii historického materializmu v dejepisnom vyučovaní som sa už vyjadril veľmi konkrétne. Toto boli ďalšie osobné skúsenosti a poznatky, ktorými sa KSČ neprezentovala ako prezieravá, cieľavedomá a dôveryhodná strana, ale skôr ako hazardér s celými generáciami, s budúcnosťou národa.

V súčasnosti sú nedostatky socializmu všeobecne známe. Takto ich identifikovať v priebehu socialistickej výstavby dokázal len málokto. Štátostrana ako iniciátor a organizátor transformácie spoločnosti sa k nim priznávala len výnimočne. Hoci som sa o politiku nezaujímal a mal som vždy len oficiálne informácie, nemôžem povedať, že som nosné trendy spoločenského vývoja neregistroval, veď niektoré sa ma aj osobne dotýkali, napr. kolektivizácia poľnohospodárstva, zásobovanie, služby, volebné právo ... Vracat' sa k nim po toľkých rokoch, zamýšľať sa nad ich súdobou percepciou by bolo ľahkovážne, nezodpovedné a málo vierohodné. Vnímam som všetko, čo sa dialo, spoznával som, že sa aj z racionálneho zámeru časom „vyrobilo“ niečo neočakávané, že sa predpoklady na prestavbu spoločnosti nenaplnili, že vznikali krízové situácie a že zodpovednosť za ne sa hľadala mimo strany. Pochopiteľne, rezonovalo aj všetko to, čo bolo predmetom kritiky na schôdzi na jar 1964. Impulzom na zamyslenie boli udalosti v Maďarsku. V 60. rokoch začali aj odborníci nastoľovať kľúčové otázky ako odôvodnenosť centralizovanej ekonomiky, plánovania, centralistického štátu, totalitného politického systému, obmedzovanie ľudských práv a slobôd, jednostranná zahranično-politická orientácia. Začala sa odhaľovať protiprávnosť politických procesov, konštruovanie rôznych káuz ako zámienok, nabiehalo rehabilitácie, zviditeľňoval sa nový spoločenský potenciál.²⁴¹ Toto všetko som vnímal ako svitanie na nové časy. Mňa, nezúčastneného na politickej moci a ani na nej neprofitujúceho²⁴², človeka demokratického presvedčenia a čiteľa mravných hodnôt vznikajúca politicko-spoločenská situácia nemohla neosloviť!

Verný svojej zásade politicky sa nezviditeľňovať, za svoju hlavnú úlohu či povinnosť som aj v rokoch 1968 – 1970 považoval riadenie pedagogickej fakulty. Politicko-spoločenská situácia sa ale vyvinula tak, že postupne došlo k nebývanej previazanosti verejných vecí s akademickou obcou. V januári 1968 došlo k personálnym zmenám v ÚV KSČ, vo vláde a Národnom zhromaždení. Postupne personálne výmeny prebiehali aj v slovenských národných orgánoch a na nižších úrovniach – až na Stredoslovenský kraj.²⁴³ ÚV KSČ pracoval na

---

²⁴¹ Čosi úžasné a mimoriadne bolo, že pod tlakom verejnej mienky odstúpil z funkcie prezident A. Novotný.

²⁴² Príplatok za funkciu dekana bolo v priemere 400 Kčs.

²⁴³ Vtedy sa začali vydávať nové štátne poznávacie značky v tvare BC; v slovenskej verejnosti to rezonovalo ako skratka priezvisk najsilnejších mužov kraja: B = Belonický – predseda S KNV, C = Cvik – vedúci tajomník SKV KSS. Po ich vynútenom odchode z funkcie som to „utfhačom“ vysvetľoval takto: B = bez, C = Cvika.

tzv. akčnom programe, ktorý mal byť smernicou pre politiku až do plánovaného zjazdu KSČ na jeseň 1968. Hlavným motívom akčného programu bolo budovanie socializmu „s ľudskou tvárou“, vrátane prekonávania chýb a krívď z minulosti.

Január bol ako tradične skúškovým obdobím, ktoré sme využívali na rôzne aktivity, na ktoré semester nedával dost' priestoru. Dňa 12. januára som viedol pracovnú poradu metodikov 1. – 5. ročníka, 18. – 19. januára bol medzinárodný vedecký seminár o profile absolventa, 23. – 25. januára celoštátny seminár vyučujúcich pedagogiku, psychológiu a metodiky. Dňa 14. februára bolo valné zhromaždenie ZO KSS, ktoré sa stotožnilo s nastavenou politikou KSČ a zviazalo výbor, do ktorého som bol zvolený aj ja, vypracovať vlastný akčný program. Začiatkom marca bola okresná konferencia KSS. Podľa delegátov – zástupcov ZO KSS – konferenciu ovládal starý aparát, čím sa neprihlásila k novým trendom vedenia KSČ. Na základe ich informácií podložených aj inými zdrojmi 19. marca ZO KSS zaujala stanovisko ku konferencii. Prijala a zverejnila rezolúciu, v ktorej žiadala opakovanie konferencie.

Na vnútropolitický vývoj začali reagovať aj poslucháči. Dňa 20. marca bol v študentskom domove míting vyprovokovaný samozvanou delegáciou žilinských vysokoškolákov (osadenstvo domova tvorila väčšinou ženská populácia, ktorá neprejavovala aktívnejší vzťah k politike). Cudzí emisári nabádali prítomných poslucháčov na vyslovenie nedôvery vedeniu pedagogickej fakulty. Stal sa ale opak! Poslucháči sa rozhodli, že ma navštívia korporatívne nočnou hodinou, aby mi vyslovili podporu. Na tomto mítingu zvolili akademickú radu študentov (za predsedu Jána F.)²⁴⁴ ako orgán nezávislý na ČSM. Na schôdzi bol prítomný aj kolega Pavel M., ktorý bol v študentskom domove dočasne ubytovaný. Telefonicky ma informoval, čo sa udialo, aby som sa mohol pripraviť na „nočnú návštevu“. Okolo polnoci sa naozaj celé priedomie na Švermovej ulici 23 naplnilo poslucháčmi. Manželka im z okna bytu vyhodila ruže a ja som zišiel k nim. Hovorcovia mi oznámili, že poslucháči ráno nenastúpia na vyučovanie, že manifestačným sprievodom prejdú mestom až k fakulte a predložia mi svoje požiadavky. Zároveň požiadavky predložia aj KV KSS. Toto rozhodnutie som vzal na vedomie, nabádal som ich, aby sa v pokoji rozišli (čo sa aj stalo) a aby aj na druhý deň zachovali kultúru svojho manifestačného vystúpenia. Ráno, 21. marca, som aj s prodekanmi čakal na dekanstve manifestačný sprievod a deputáciu. Po 10. hodine sprievod, ku ktorému sa pridali aj niektorí pedagógovia, dorazil na fakultný dvor. Aby v takejto davovej atmosfére nedošlo k neprítojnostiam, išiel som na dvor a z improvizovanej „tribúny“ som sa im spontánne prihovril. Na dekanstve sme prijali deputáciu, ktorá odovzdala požiadavky – päť bodov v piatich strohých vetách.²⁴⁵ Zneli: „1. Podporovať snahy o navrátenie akademickej slobody; 2. Zakázať zasahovanie orgánov ministerstva

---

²⁴⁴ Po nežnej revolúcii známy ako spisovateľ a poslanec.

²⁴⁵ Originál v osobnom archíve autora.

vnútra na akademickej pôde; 3. Rešpektovať požiadavky študentských orgánov; 4. Počas semestra neubytúvať v internátoch cudzie osoby a umožniť študentom ubytovanie aj počas prázdnin; 5. O problémoch v internátoch má rozhodovať len internátna rada.“ V predloženom dokumente bola navyše žiadosť, aby som elaborát predložil kolégiu dekana, aby sa zaujalo k nemu stanovisko a v prípade nerešpektovania študenti avizovali radikálnejší postup. Vo vzájomnej debata sa ukázalo, že nemajú konkrétne predstavy o akademickej slobode. Aj ďalšie požiadavky sú nereálne, napr. rozhodovanie bez zodpovednosti. Kým sme s delegáciou „rokovali“ na dekanstve, sprievod sa odobral pred KV KSS, kde napriek včasnému avízu z dekanátu so študentmi nikto z kompetentných nechcel komunikovať. Na priestranstve pred KV KSS sa medzi študentov zamiešali aj iní ľudia, čím atmosféra bola napätá, búrlivá a čo do verejných prejavov aj nečitateľná. Epilógom za týmto dramatickým dňom bol míting v internáte, na ktorý prišli aj tajomníci KV KSS Ján H. a Milan S. V diskusií sa vysvetľovali stanoviská a poslucháči potom i v novinách Smer zdôvodnili svoj počín a sledované zámery. Za toto verejné vystúpenie poslucháčov fakulta čelila útokom z rôznych strán, najmä od Zväzu protifašistických bojovníkov. Verejnosti sa to všetko prezentovalo ako protištátny a profašistický akt, čo úplne nezodpovedalo objektivite. Dňa 11. apríla výbor ZO KSS poslal OV KSS list, aby sa ako zodpovedný orgán pričínil o zastavenie kampane proti pedagogickej fakulte a verejne sa ospravedlnil aj za odsudzovanie ZO KSS v rokoch 1959 – 1964 so zárukou, že v budúcnosti k žiadnym podobným invektívam a opatreniam nedôjde.

Ani s odstupom času neviem toto vystúpenie výstižne označiť – demonštrácia?! Ja som v sprievode nebol a ani nikto z vedenia, preto som nevidel ani heslá, ani transparenty, nepočul som ani verejné prejavy. Ani kolégium dekana 8. apríla nemalo meritórne informácie. Z vonkajších zdrojov každý v tom videl, čo chcel!²⁴⁶ Myslím si, že toto vystúpenie nevybočovalo v ničom zo slovenskej reality, len banskobystrické prostredie bolo citlivejšie a ostražitejšie a určité kruhy potrebovali z toho vyrobiť kauzu. Študenti dovedy poznali len naordinované manifestácie, preto sa niet čo diviť, že tento ich verejný prejav bol spontánny a svojský. Vládni činitelia v meste ho nechceli pochopiť ako prejav nespokojnosti a záujmu o lepšiu existenciu a neupustili od názoru, že študentov niekto (vraj protištátny a profašisticky orientovaný pedagógovia?!)²⁴⁷ na takúto nátlakovú akciu vyprovokoval. Podľa názoru „činníkov“ (vrátane môjho nástupcu vo funkcii) som mal vymenovať inkvizičnú komisiu, „vinníkov“ (aj

---

²⁴⁶ Na počudovanie som sa časom dozvedel, že ma študenti po námestí nosili na rukách – a ja som tam ani nebol!

²⁴⁷ Osobne som poznal všetkých pedagógov. Staršia generácia bola v podstate účastníčkou protifašistického odboja a roku 1964 desiatky kolegov dostali za to vyznamenania. Mladšia generácia bola odchovaná už socialistickou školou a nepochádzala z prostredia, ktoré by inklinovalo k fašizmu. Výhrady proti osobám a politike strany hodnotiť ako ohrozenie štátu – to bola konštrukcia totalitného myslenia.

domnelých) potrestať, teda povyhadzovať zo zamestnania a zo štúdia a na masu študentov povolať verejnú bezpečnosť a vojsko. To bola nehorázna logika, ktorá sa implantovala aj do môjho prepúšťacieho dekrétu.

Prvomájový sprievod nebolo treba ani organizovať. Bol manifestačný, spontánny. Študenti si sami pripravili heslá a transparenty. Mňa osobne zaujali transparenty s námetmi na demokratizáciu spoločnosti a návrhy na nový štátny znak²⁴⁸ a celkovú štátnu symboliku po česko-slovenskom vyrovaní. Usporiadatelia ma po prvýkrát pozvali aj na čestnú tribúnu, ktorá bola na námestí a potom na konci Malinovského ulice, ktorou sa sprievod uberal. Lenže kampaň proti pedagogickej fakulte neustávala, a to dokonca aj z opačného garde a snažila sa akademickú obec usvedčiť z opozície proti obrodnému procesu. Redaktor Smeny (I. Šteliar) avizoval sprievod študentov mestom s portrétom generála Milana Rastislava Štefánika, ktorý údajne ukrývali v štátnej banke. Keďže sa sprievod nekonal, v nasledujúcom čísle za to obvinil akademickú obec. Krajský tlačový orgán KSS Smer odsúdil pedagogickú fakultu za to, že nepovolila míting stredoškôlkov na svojom dvore. Predsa sme nemohli pripustiť živelnú akciu bez zodpovednosti. Moju osobnú písomnú repliku Smer neuverejnil. Dňa 30. mája zasadala vedecká rada, ktorá sa zaoberala prípravou nového akademického roku, osobitne ďalšou liberalizáciou edukačného procesu. S kolegami (Ivanom P. a Milošom Š.) sme pripravili rezolúciu – akčný program v oblasti kultúry.²⁴⁹ Na záver akademického roku (v júli) som sa ako zvyčajne zúčastnil na celoštátnom stretnutí akademických funkcionárov a politických pracovníkov v Houštke,²⁵⁰ na ktoré zavítali najvyšší predstavitelia v čele s Alexandrom Dubčekom. V delegácii boli i Oldřich Černík, Čestmír Císař a Jiří Hájek. Po uvítacích a pozdravných prejavoch a po spoločnej večeri sme sa Slováci pri jednom konferenčnom stole stretli s A. Dubčekom. Otvorená diskusia o politike prebiehala do neskorých nočných hodín.

V auguste som bol aj s rodinou na dovolenke v Rumunsku. Vracali sme sa 20. augusta cez československo-maďarskú hranicu v Králi pri Tornali a šli sme k mojim rodičom do Rimavskej Soboty – Vyšnej Pokoradze. Ráno nás rodičia budili s tým, že nás obsadzujú Rusi, čo sme vôbec nechceli veriť. Celý deň sme sledovali rozhlasové vysielanie, informácie a rôzne výzvy. Keďže vracat' sa do Banskej Bystrice autom bolo príliš riskantné, cesty boli zatarasené, pre ťažkú vojenskú techniku nepriechodné a nefungovala ani verejná doprava, pokúsil som sa aspoň telefonicky spojiť s pedagogickou fakultou, čo sa mi až 22. augusta podarilo. Dozvedel som sa, že 21. augusta zasadali náhodou prítomní členovia výboru ZO KSS a vedeckej rady, ktorí skoncipovali list družobným školám. V liste odmietli hodnotenie vývoja v republike ako kontrarevolúciu

---

²⁴⁸ Štátny znak ČSSR kritizoval G. Husák, že jeho slovenská zložka vyzerá ako „živánska pod Kriváňom“.

²⁴⁹ Vyšiel aj tlačou ako Rezolúcia zo 14. júna 1968.

²⁵⁰ Bolo to výcvikové stredisko československých atlétov pri Mladej Boleslavi.

a žiadali zahraničných kolegov, aby sa v rámci svojich možností snažili skoncovať s tragickým nedorozumením.²⁵¹ Dozvedel som sa, že kolegovia Vladimír H. a Sergej M. rozhlasom oslovili okupačné vojská v ruštine a ukrajinčine a že sa v jazykovej posluchárni natočil vo francúzštine ohlas kultúrnej obci (autori Štefan P. a Ondrej G.) na „Západe“. Keďže školské objekty neboli obsadené a na fakulte takmer nikto nebol, nepovažoval som za nutné okamžite vycestovať. Do Banskej Bystrice som sa vrátil vlakom 26. augusta. Na fakulte bolo 27. augusta verejné zhromaždenie (prítomných bolo 105 osôb), na ktorom pracovník OV KSS referoval o situácii v meste.²⁵² Prítomní deklarovali odsúdenie okupácie, prijali vyhlásenie do rozhlasu a podporný list A. Dubčekovi. Nasledujúce členské schôdze ZO KSS a verejné schôdze boli motivované už aj nesúhlasom s kapitulantskými tendenciami a akceptáciou vnúteného stavu. Za konsolidačný trend v takejto situácii som považoval naštartovanie akademického roku. Kolégium dekana dňa 11. septembra a potom aj spoločný aktív vedeckej rady, výborov organizácií a zástupcov študentov 13. – 14. septembra na Jergaloch sa zaoberali vzniknutou situáciou (veľa študentov sa nepozapísovalo, ruštínari odmietali skladať skúšky) a organizačnou prípravou akademického roku.

Na celoslovenskom aktíve akademických funkcionárov na ministerstve školstva sa námestník ministra súdruh Chochol ospravedlňoval za pasivitu, ale aj tak sa ministerstvo nevyhlo kritike. Monitorovala sa situácia na jednotlivých fakultách, kde sa môže akademický rok začať a kde ho treba odložiť pre deštruktívne zásahy okupačných vojsk. Námestník vyzýval akademických funkcionárov k ústretovosti voči poslucháčom. Na záver stretnutia sa prijal Ohlas predstaviteľov slovenských vysokých škôl a Slovenskej akadémie vied k slovenskému národu.²⁵³ Vyberám z neho: „Stáročiami našich dejín sa vinie boj za slobodu, o udržanie našej existencie a právo na samourčenie. Je v dejinách málo národov, ktoré by tak ako náš národ dokázali so čťou udržať svoj čistý štít napriek ťažkým a tvrdým skúškam. Tieto úsilia a túžby boli vždy nerozlučne späté s hlboko humanistickými, všefudskými ideami... Prišla nová tvrdá skúška. V roku 50. výročia vzniku spoločného štátu našich bratských národov Čechov a Slovákov, v roku, keď svitla aj nám iskra nádeje na spravodlivé vyriešenie vzťahov našich národov a zažal sa plameň hlbokej, večne ľudskej túžby po spravodlivom, nielen sociálne, ale aj humánne a demokraticky usporiadanom socialistickom zriadení našej vlasti, v mesiaci 24. výročia SNP, skôr ako sa iskra mohla v plameň premeniť, bola bezohľadne pošliapaná. Napriek tomu sa dnes jednoznačne prihlasujeme k ceste nastúpenej januárom, k akčnému programu... ako programu demokratického a humanistického socializmu... Prihlasujeme sa...

---

²⁵¹ List bol preložený do ruštiny, nemčiny a maďarčiny. Kópie v archíve autora.

²⁵² Pamätám sa, že hovoril aj o tom, ako po obsadení rozhlasového štúdia unikali s náhradnou aparátúrou po Urpíne, aby sa mohlo ďalej vysielat' a zdroj sa nedal lokalizovať.

²⁵³ Archív autora.

k spoločnej česko-slovenskej štátnosti... Vyjadrujeme svoje hlboké presvedčenie, že náš národ, ktorý má zakorenenú úctu k sebe a k iným národom, že tento národ možno znásilniť, ale nikdy ho nemožno pokoriť. S hlbokou úctou sa skláňame pred heroizmom, jednotou, múdrosťou a veľkosťou nášho ľudu... Ostaneme verní pokrokovému odkazu našich dejín, nášmu národu, spoločnej republike, suverenite našej vlasti, demokracii a humanistickému socializmu. Len my máme právo rozhodovať o osudoch tejto krajiny a nik iný. Toho sa nikdy nevzdáme!“

Akademický rok 1968/69 sme začali podľa pôvodného plánu. Otvorenie bolo v aule, ale len s poslucháčmi I. ročníka. V študentskom domove sa objavil protisovietsky orientovaný časopis ADAP. Vyšli asi 4 čísla a redigovali ich poslucháči Fekete a Cyprich, ktorí pranierovali aj osobnosti verejnou mienkou označované za zradcov a kolaborantov s okupantmi. Pri príležitosti 50. výročia vzniku Československej republiky poslucháči usporiadali fakľový sprievod na námestie.²⁵⁴ Ja som bol vtom čase v Bratislave na pozvanie ministerstva školstva, ktoré pri príležitosti podpisu zákona o federácii prezidentom republiky na Bratislavskom hrade zorganizovalo na úrade vlády (29. októbra) stretnutie akademických funkcionárov s hlavou štátu. V súvislosti s personálnymi výmenami a nabiehajúcim „konsolidačným procesom“ zasiahla vysoké školy v novembri nová vlna aktivity namierená proti osobám, ktoré stratili dôveru (a vracali sa do funkcií) a za slobodu zhromažďovania, prejavu a pobytu. Svoju aktivitu podkladali vysokoškooláci aj tým, že obsadzovali školské objekty, ale prestali chodiť na prednášky – hovorilo sa tomu „štrajk“. K týmto prejavom nespokojnosti sa pridali aj poslucháči pedagogickej fakulty. Dňa 22. novembra sa s nimi stretol v Banskej Bystrici prítomný predseda vlády O. Černík. Vedenie pedagogickej fakulty zaujalo k štrajku liberálny postoj a nikoho za neplnenie si povinností nestíhalo. V dňoch 5. a 6. decembra bola na Donovaloch porada vedenia všetkých pedagogických fakúlt na Slovensku a ministerstva školstva. Poradu som viedol ja a bol som poverený aj redakciou prijatých záverov.²⁵⁵ Dňa 18. decembra bolo stretnutie ZO KSS s vedúcim tajomníkom KV KSS Antonom Ťažkým.²⁵⁶ V mene akademickej obce sa organizácia opäť a jednoznačne vyjadriala proti okupácii, za pokračovanie v pojanuárovej politike a vyslovila nesúhlas s personálnymi zmenami na ideologickom oddelení KV KSS.²⁵⁷

V januári 1969 sa na protest proti okupácii verejne upálil v Prahe vysokoškoolák Ján Palach, čo opäť vyvolalo aktivitu študentov. Poslucháči pripravili katafalk, ktorý v sprievode preniesli na námestie a striedali sa pri ňom ako

---

²⁵⁴ Údajne išlo asi o stovku študentov, ktorej sa na námestí prihovril predseda akademickej rady Ján F.

²⁵⁵ Týkalo sa to ďalších osudov PdF; osobitnú pozíciu mali samostatné (v Banskej Bystrici a v Nitre), pretože ostatné boli začlenené do univerzít.

²⁵⁶ Bola to vôbec prvá prítomnosť takéhoto pracovníka na PdF; A. Ťažkého potom vylúčili z KSS.

²⁵⁷ Išlo o odvolanie vedúceho ideologického oddelenia súdruha Cuřka, ktorý bol ZO KSS akceptovateľný.

čestná sťaž. Ten deň som opäť nebol doma. Keď som sa vrátil, manželka ma informovala, že sa ma vytrvale dovoľávali z KV KSS. Tam bola v permanencii akási komisia, ktorá sa domáhala, aby som zakročil, pretože je pripravený mocenský zásah. Dali mi k dispozícii policajné auto. V internáte som sa porozprával s organizátormi, dali si povedať a ešte v noci preniesli katafalk do vestibulu študentského domova, kde zostal v primeranej piete až do pohrebu Jána Palacha. Dňa 19. februára bola výročná členská schôdza ZO KSS. Potvrdila svoj postoj k okupácii a kapitulácii. Ja som do výboru zvolený nebol, pretože som ani ne kandidoval.

V marci po víťazstve československých hokejistov nad Sovietskym zväzom zavládla v študentskom domove neopísateľná radosť. Po opätovnom víťazstve študenti spontánne vyšli do mesta, kde sa k nim zo študentských domov pridali aj stredoškooláci a náhodní oslavujúci. Spolu tiahli na námestie, potom Malinovského ulicou na Hušták, kde sa dav rozíšiel.²⁵⁸ V apríli odvolali A. Dubčeka z postu generálneho tajomníka ÚV KSČ a do tejto funkcie zvolili Gustáva Husáka. V internáte bolo zase niekoľko dní rušno a troch študentov aj internovali.²⁵⁹ Koncom letného semestra boli voľby akademických funkcionárov. Po tých rušných akademických rokoch, a aj preto, že som sa chystal na inauguráciu, som o akademickú funkciu nemal záujem. Po konzultácii s prodekanmi a po anonymnom prieskume verejnej mienky volebnou komisiou, keď zo 195 respondentov sa za mňa vyslovilo 193, som nakoniec s kandidatúrou za dekana súhlasil a bol som vedeckou radou zvolený na ďalšie trojročné obdobie. Žiaľ, to bol posledný demokratický akt, epilóg za demokratickým vývojom.

Kým akademický rok 1968/69 bol ešte v znamení aktívnej opozície akademickej obce, jednotného všeobecného odsúdenia okupácie, zasadzovania sa za pojauárovú politiku, akademický rok 1969/70, v ktorom sa pedagogická fakulta pripravovala na slávnostné pripomenutie si svojho 15. výročia, naberal už iné trendy, ktoré navodzovalo Ministerstvo školstva v kontexte s celkovou politickou situáciou. Kým na jeseň 1968 sa tento ústredný orgán prezentoval liberalizmom, toleranciou, na poradách s akademickými funkcionármi v roku 1969 začal presadzovať voči študentom a pedagógom práve opačné trendy. Pred novým akademickým rokom bolo v Trnave celoslovenské stretnutie akademických funkcionárov, predsedov ZO KSS a aparátnikov na úseku vysokých škôl. Hlavný referát mal minister školstva Matej Lúčan. Od akademických funkcioná-

---

²⁵⁸Ten večer mala pedagogická fakulta v Národnom dome Deň učiteľov. Po skončení zápasu sme šli s manželkou do Národného domu. Na dav sme narazili na Huštáku, ale už bol „riedky“, autom priechodný. Zaparkoval som na Kuzmányho ulici, kde bolo aj sovietske veliteľstvo. Vracali sme sa nadránom. V lete som mal návštevu z NSR a v privezenom časopise Stern bola obrazová montáž sovietskej proveniencie, ako bolo zdemolované sovietske veliteľstvo v Banskej Bystrici. Na Kuzmányho ulici nebola ani noha a panoval úplný poriadok.

²⁵⁹ V internátnej izbe robili v noci nástenku proti G. Husákov. Ráno ich ešte z postelí siahli tajní. Bola to provokácia alebo ich niekto udal? Na mňa tlačili, aby som ich vylúčil. Po 3 dňoch ich pustili.

rov žiadal, aby vypracovali „analýzu“ politických pomerov na fakultách za roky 1968 – 1969 s návrhmi na opatrenia, a to do 30. novembra s tým, že ju osobne prerokuje s každým predkladateľom. Pri tejto príležitosti nám – novozvoleným akademickým funkcionárom – odovzdal aj menovacie dekréty. Po predbežných rokovaníach na kolégiu, s vedúcimi katedier a na vedeckej rade som na verejnom celofakultnom zhromaždení 18. septembra predniesol koncepciu akademického roku, ale najmä program 15. výročia založenia fakulty. Na 13. decembra som dostal pozvanie na prerokovanie analýzy. Venoval sa mi námestník ministra Michal Greguš a niekoľko pracovníkov z oddelenia pre vysoké školy. Debata bola najprv vecná, konštruktívna, až kým námestníka neodvolali telefónom. Keď sa vrátil, mal na lístku tieto mená: Vladimír Hlôška, Pavel Kachnič, Štefan Koska, Božena Kovalová, Ján Lietava, Sergej Makara, Stanislav Ondrejka (na pedagogickej fakulte boli dvaja s takým istým menom; išlo o člena katedry marxizmu-leninizmu) a Zlatica Tomková. Žiadal ma o informácie k týmto osobám. On mal už ale „svoje“ informácie.²⁶⁰ Poučil ma o tom, že existujú mimoriadne právne opatrenia v oblasti pracovného práva a že menovaných mám do konca januára „vyriešiť“, konkrétne povedané, prepustiť z pracovného pomeru. Z prerokovania analýzy som nadobudol dojem, že vôbec nešlo o nejaké principiálne poučenie, že bolo zbytočné naše úprimné spytovanie svedomia (neskôr zneužitý), ale o hľadanie „nositeľov oportunistu a nacionalizmu“. V tomto zmysle som o rokovaní na ministerstve pomlčal, pretože sme boli pred vyvrcholením osláv 15. výročia vzniku pedagogickej fakulty. Dňa 18. decembra bolo slávnostné zasadanie katedier, 19. decembra rozšírené slávnostné zasadnutie vedeckej rady s medzinárodnou účasťou, na ktorom som z rúk námestníka ministra školstva prevzal štátne vyznamenanie Za vynikajúcu prácu. Priateľsky sa vedenie pedagogickej fakulty s pracovníkmi dekanátu rozlúčilo so starým rokom tradičnou kapustnicou. Až na prvom kolégiu v novom roku som oznámil požiadavky ministerstva s tým, že nepoznám legitímny dôvod na prepúšťanie zamestnancov a že sa, možno, takýmto postojom odpisujem ja.

Medzitým ale stranický aparát, ktorý sa opäť cítil „v sedle“, začal s eróziou proklamovanej a potvrdzovanej politickej jednoty cez členov KSS v druhoradých pozíciách, ale s osobnými ambíciami. Na zasadnutia výboru ZO KSS chodili funkcionári OV KSS a nástojili na odvolaní v roku 1968 prijatých uznesení, na potrebe prehodnotiť prácu ZO a politickú situáciu v ZO KSS a akademickej obci. Najprv protiprávnymi zásahmi personálne zdeštruovali riadne zvolený výbor ZO KSS, potom do organizácie začali chodiť komisie OV KSS. Jedna takáto komisia 21. januára 1970 žiadala, aby som rozpustil vedeckú

---

²⁶⁰ Ja som napr. nevedel, že Stanislav O. ako vedúci delegácie okresného výboru Národného frontu v Tule odmietol ísť na cintorín padlých v boji s československou kontrarevolúciou a nevezal bustu Lenina, čo dostal ako prezent; že Ján L. na vedeckom sympóziu po študijnej ceste vo Švajčiarsku a Francúzsku chválil tamojších farmárov. Nevie, kto tento zoznam doručil na ministerstvo.

radu a dal výpovede kolegom na katedre marxizmu-leninizmu.²⁶¹ Komisia 27. januára vyšetrovala, kto inicioval opakovanie okresnej konferencie, demonštráciu študentov, vydávanie časopisu..., ale nevyšetrila nič. To sa už začali previerky členov KSS, lebo touto cestou realizovať postihy bolo priechodnejšie a jednoduchšie. Vedenie pedagogickej fakulty preverovala na KV KSS komisia v zložení: M. Beňo, L. Kaštan, M. Valovič a P. Šmál (dvaja aparátnici a dvaja členovia orgánov KV KSS). V prvej „várke“ mňa len vypočuli, ale navrhli vylúčiť z KSS Jána M.,²⁶² Pavla K., Jána L., teda polovicu vedenia.

Letný semester prebiehal akýmsi samospádom. V roku 1970 bola práve svetová výstava EXPO 70 v Japonsku. Pod touto nálepkou v agónii sme sa pripravovali do prvomájového sprievodu, ale ako EX = existenčný a PO = pochod. Na rozhodujúci úder nebolo treba dlho čakať. Na členskú schôdzu ZO KSS 8. mája prišiel Pavel Šalaga, pracovník ideologického oddelenia KV KSS, a oznámil: „ani výbor ZO KSS, ani ZO KSS nie je schopná vysporiadať sa s nedávnou minulosťou, preto sa všetkým členom pozastavuje členstvo a základná organizácia sa rozpúšťa.“ KV KSS vymenoval „zdravé jadro“ budúcej organizácie, ktoré malo zriadiť komisiu²⁶³ na vypracovanie podkladov pre previerkové komisie. Politické orgány svojím bezohľadným, vytrvalým a stupňujúcim sa tlakom zameraným na povýšenie a akceptovanie svojej domnej vykonštruovanej fikcie na spoločensky uznanú pravdu vytesnili morálne hodnoty, na ktorých dovtedy spočívala akcieschopnosť pracovných kolektívov na fakulte. Obava zo straty funkcie a zamestnania a naopak vidina posunu a osobného prospechu generovala na katedrách napätie, spory, obnažovala morálku a preverovala charaktery. Vnútorými spormi začali byť zmietané katedry slovenského jazyka, ruského jazyka, pedagogiky, dejepisu, chémie.

Neočakávane, ale akosi priam prozreteľne, som od ZV ROH dostal na druhú polovicu mája poukážku na dvojtýždňovú rekreáciu pri Baltickom mori. Kühlungsborn bolo rekreačné stredisko nemeckých odborov, ale aj rehabilitačné stredisko vojnových veteránov. Kúpeľná sezóna sa len začínala. V pokoji som dokončil rukopis dejín Rimavskej Soboty, ktorý som doma nestíhal. Každodenné stretávanie so stovkami zmrazených ľudí posúva človeka do iných, vážnejších hodnotových sfér, akou bola nejaká verejná funkcia. Tento pobyt mi pomohol vnútorne sa vysporiadať s danou realitou.²⁶⁴ Politické orgány nariadili budúcej ZO KSS novú analýzu, na ktorú sa odvolával aj môj prepúšťací dekrét. Robili ju takí členovia KSS – zamestnanci, ktorí nemali priamy podiel na diani,

---

²⁶¹ Nemal som ani dôvod, ani kompetenciu vedeckú radu rozpustiť; výpovede som dal, lebo ministerským výnosom boli zrušené (tiež protiprávne) katedry marxizmu-leninizmu a zriadené Ústavy marxizmu-leninizmu (na PDF spoločný s VŠLD vo Zvolene).

²⁶² Toho nakoniec nevylúčili a stal sa dekanom.

²⁶³ Lídrom tejto komisie sa stala kádrová pracovníčka Anna Dzuríková. V archíve PDF sa našli dokonca jej osobné príписы na orgány s návrhmi koho vylúčiť. Sekundoval jej v tom Ján Kováčik.

²⁶⁴ Pre mňa suchozemca bolo úchvatným divadlom sledovať ako sa v prístave v Rostoku naloďujú vlaky a vozidlá do Dánska, Švédska a Fínska.

sledovali ho len „spoza plota“, alebo o udalostiach len počuli a nemali ani osobnostné predpoklady orientovať sa v pomeroch a hodnotiť ich. Analýzu som náhodou čítal.²⁶⁵ Bola to slohová práca v duchu Poučenia z krízového vývoja. Koncom roku 1970 už v réžii nového vedenia pedagogickej fakulty prebehlo tzv. pracovno-politické hodnotenie. Pre väčšinu riadiacich pracovníkov bol zámer pracovne stíhať ľudí za ich zmýšľanie a politické postoje neprijateľný, ale aktívne sa proti nemu nepostavili. Začas prepúšťanie zo zamestnania blokoval výbor ROH na čele s Fridrichom Baníkom. Od januára 1971 sa aj tento orgán deštruoval a dezignovaní zamestnanci sa prepúšťali „so súhlasom ROH“.

Za stratou členstva v KSS²⁶⁶ a funkcie dekana som vôbec nebanoval. Bol som ale presvedčený, že tie roky bezhlavého presadzovania stránickej personálnej politiky v 50. rokoch boli už dostatočnou skúsenosťou nevracať sa k praktikám, ktoré nemali nič spoločné s právom na prácu. Som presvedčený, že som z funkcie odišiel dôstojne, so čťou, s čistými rukami a svedomím.

Veľmi rýchlo som ale zistil, že som sa stal druhoradým človekom. S nastupujúcim dekanom som sa dohodol, že predbežne a dočasne predjem na Ústav pre regionálny výskum (v takomto znení som dostal aj prekladací dekrét) a okrem bádateľskej práce budem i naďalej vykonávať pedagogické povinnosti v bývalom rozsahu. Súhlas dekana bol ale falošný, lebo už v prvej situačnej správe na ministerstvo napísal, že ma „vyradí“ z vyučovacieho procesu.²⁶⁷ Nielen prednášky, ale akýkoľvek styk s poslucháčmi som mal zablokovaný, čím som sa dostal do neočakávanej a ťažkej situácie pre svoj záväzok Slovenskej historickej spoločnosti, že sa začnem zaoberať historickou demografiou, aby sa Slovensko mohlo prezentovať v Roku svetovej populácie (1975), a aby sa na Slovenku tento moderný odbor histórie začal kreovať. Počítal som so spoluúčasťou poslucháčov cez seminárne a záverečné práce.

Ešte v roku 1969 ma zástupcovia národného podniku TESLA v Banskej Bystrici požiadali o vypracovanie dejín závodu. Pracoval som na tom viac ako dva roky. V roku 1971 som predložil rukopis na posúdenie.²⁶⁸ Na moje prekvapenie závod od zámeru ustúpil, dištancoval sa aj od ústnych dohovorov, rukopis mi nevrátili a za vykonanú prácu sa ani formálne nepoďakovali. Podobne, s Maticou slovenskou som mal dohovorený cyklus prednášok z regionálnych dejín pre miestne odbory a vo vybraných lokalitách sprístupnenie miestnych dejín a ľudovej kultúry. Prvý blok prednášok prebehol v Martine a vyšiel pre vnútornú potrebu ako Maticčné čítanie. Druhý bol plánovaný a zvolaný na Sliach. V utorok večer pred jeho sobotňajším konaním som mal telefonát zaujímaví sa

---

²⁶⁵ Kolega Pavel M. ju ilegálne poskytol dr. Vladovi M., ktorý ju prefotil na mikrofilm a dal mi ju prečítať. Oboch potom výbor ZO KSS stíhal.

²⁶⁶ V archíve ZO KSS som našiel, že ÚV KSS moje vylúčenie potvrdil až 5. januára 1971. Ja som o tomto akte nedostal nijaké písomné potvrdenie.

²⁶⁷ Tento zámer si dal potvrdiť už na prvom kolégiu dekana 7. októbra.

²⁶⁸ V čase dohovoru bol riaditeľom závodu s. Petrus, ktorý sa potom stal vedúcim tajomníkom OV KSS.

o moju pripravenosť na prednášku. Myslel som si, že ide o akúsi operatívnu kontrolu. Vysvitlo ale, že ja prednášať nemôžem, aby som prednášku poslal, že ju niekto prečíta. To som zrejme odmietol. Keďže už bolo všetko organizačne zabezpečené a odvolať sa to nedalo, pozvali náhradného prednášateľa (Pavla H. z Historického ústavu SAV). Ja som na tom podujatí bol a vystúpil som v diskusii. Prítomní si vymohli, aby aj moje vystúpenie bolo publikované, čo sa aj stalo, ale nie pod mojím menom.²⁶⁹ Z miestnych historicko-etnologických múzeí som participoval iba v Kalnej nad Hronom. Do redakcie denníka Práca som poslal štúdiu o dejinách závodov. Vrátili mi ju s tým, že už majú pripravený celý seriál článkov s touto tematikou (nikdy ich nikto nečítal!). A keď „nemohli“ vydať ani objednaný rukopis dejín Rimavskej Soboty (zaplatili mi aspoň honorár), utvrdil som sa v presvedčení, že publikovať nemôžem vôbec. V roku 1971 som ako zostavovateľ a spoluautor publikácie Oceľový chlieb z Podbrezovej dostal od Ústrednej rady odborov list – pozvanie na vyhodnotenie celoštátnej súťaže do Vítkovíc. Namiesto prevzatia I. ceny (finančnej odmeny) sa mi dostalo len pozvanie ku švédskym stolom. V diskreditácii mojej osoby neprestal ani stranícky aparát. Okrem neopodstatnenej a neotrasiteľnej fámy, že ma poslucháči nosili po námestí na ramenách, uvediem aspoň takýto prípad. Svojho času prišla za mnou (dokonca na byt) riaditeľka školského Múzea kpt. Nálepku v Žiline. V troch sieťkach doniesla množstvo písomného materiálu s tým, že ju za mnou posielajú vedúci tajomník KV KSS (s. V. Pirošík), aby som materiál zhodnotil a usporiadal, pretože ide vydať knihu o Múzeu kpt. Nálepku. Mala už odporúčaný uvádzací text od s. V. Šalgoviča (politická špička KSS) a ministra M. Lúčana. Ja som ten materiál vyselektoval, usporiadal a odovzdal do Stredoslovenského vydavateľstva. Moje meno pri tomto vydavateľskom zámere nikde nefigurovalo! Keď publikáciu vytlačili, horliví cenzori zistili, že v obrazovej prílohe, ktorú som ja ani nevidel!, je skupinová fotka slovenských učiteľov – medzi nimi aj J. Nálepku – na návšteve u prezidenta T. G. Masaryka a obrázok ako generál Čatloš vyznamenáva kapitána Nálepku za bojovú aktivitu v rámci slovenskej armády na východnom fronte. Z týchto dôvodov dali celý hotový náklad zošrotovať. Z tohto „politického“ debaklu vedúci tajomník OV KSS v Žiline s. Márton na straníckom aktíve obvinil mňa! Keď som takéto barbarstvo odsúdil a vyjadril sa, že stačilo napísať komentár, ako sa slovenský učiteľ prepracúval k takému politickému presvedčeniu, že zaň vsadil aj vlastný život – „podal si ma“ – hoci neprítomného a neopodstatnene aj krajský stranícky aktív. Za odbornú a morálnu degradáciu (za aroganciu moci!) som považoval svoje zaradenie do najnižšieho stupňa vzdelávania v Roku školenia (bol som len raz na prednáške) a žiadosť súdruha dekana, aby som pre jeho manželku, ktorá tiež postúpila v spoločenskom a funkčnom rebríčku, napísal prednášku ku Dňu armády. Postupne ma začali prehlíadať a priam sa mi vyhýbať aj niektorí kole-

---

²⁶⁹ Pozri: Námety a materiály pre MO MS – vlastiveda. V č. 1 a 2 sú príspevky pod mojím menom, v č. 3 je môj príspevok pod autorstvom Zoltána P.

govia na fakulte.

Časom som sa udomácnil na novom pracovisku. Ústav pre regionálny výskum stratil svoju pôvodnú koncepciu. Dekanstvo ho obsadzovalo ľuďmi, ktorých sa chystalo „upratať“, okrem mňa takými ľuďmi na Ústave boli prof. Dr. Ján M. a Stanislav O., alebo čakateľmi na uvoľnenie sa pedagogických pozícií. Na Ústave som sa intenzívne venoval bádateľskej práci – historickej demografii. Problém však nebol iba v tom, že som zostal sám, bez pomoci poslucháčov, ale že na tomto pracovisku nebol taký voľný pracovný režim ako na katedrách. Archív bol prístupný tiež len v pracovnej dobe. Nemal som k dispozícii potrebné technické pomôcky (napr. kalkulačku som si kúpil sám, všetci sme mali na použitie len jeden písací stroj) a ani pomocný personál (napr. na spracúvanie štatistík, grafov, diagramov). Nemal som kontakty s českými pracoviskami, ktoré sa historickou demografiou už zaoberali. Jednoducho, zostal som odkázaný sám na seba. Práve preto som sa skoncentroval na región, ktorý mi bol už z predchádzajúcich výskumov známy, sám som si vypracoval metodiku bádania a zhodnocovania.²⁷⁰ V roku 1972 prebehlo na pedagogickej fakulte opäť pracovno-politické hodnotenie. Komisia zložená zo zástupcu vedenia, výborov ZO KSS a ROH hodnotila moje pôsobenie veľmi pozitívne, vyhotovila o tom písomný zápis s odporúčaním pre vedenie pedagogickej fakulty ponechať ma i naďalej na pracovisku. Zápis a odporúčanie podpísal aj vedúci pracoviska Ján S. Vtedy som si myslel, že som už „za vodou“. Veľkým prekvapením pre mňa bolo, keď ma koncom februára 1973 (a so mnou ďalšiu desiatku pracovníkov) predvolali na dekanát. Bolo to práve v sobotu, keď bol na fakulte menší ruch. Ja som sa dostal na rad posledný, takže som už vedel, o čo ide. Kádrovníčka Anna Dz. a predseda ZV ROH Ján Švoňavec mi ako samozrejmosť oznámili, že na fakulte nemôžem byť ďalej zamestnávateľ. Našli mi aj primerané náhradné zamestnanie, a to hneď na dvoch miestach: vo Výkupnom poľnohospodárskom podniku alebo v národnom podniku Ovocie – zelenina. Keďže som to odmietol, asi po mesiaci ma zavolať pracovníčka oddelenia práce a miezd Ľudmila C. a so slzami v očiach mi podávala na podpis v mojom mene skoncipovanú žiadosť o rozviazanie pracovného pomeru. Keďže dekanstvo ani touto taktikou neuspelo, dalo ma k dispozícii odboru pracovných síl ONV, ktorý ma úradne vyzval na rokovanie. Ponúkol mi miesto na Strojno-traktorovej stanici v Kremničke s tým, že ak odmietnem, dajú ma sťahovať pre vyhýbanie sa práci. Pochopiteľne, že za takejto situácie som si i ja začal hľadať primerané pracovné miesto. Ešte stále som si ale myslel, že ide skôr o psychologický nátlak ako naozajstný zámer, ktorý som považoval za protiprávny, a tým pre dekanstvo rizikový. Keď som 25. mája 1973 dostal prepúšťací dekrét s trojmesačnou výpovednou lehotou, stal som sa nezamestnaným.

Nemôžem neuviesť, že postihnutá bola aj moja rodina. Manželke – učiteľ-

---

²⁷⁰ Až po nezhnej revolúcii som sa dozvedel, že sa k rovnakej metóde dopracovala tzv. Cambridžská skupina (Everly, Laslett, Wrigley) historických demografov v 60. rokoch.

ke, ktorá nikdy nebola ani v KSS, ani vo funkcii, riaditeľka školy Ota Rohnová dala písomne na vedomie, že za 5 rokov nedostane nijakú odmenu a natoľko ju pracovne zaťažovala, že sa nakoniec dala preradiť do družiny a potom preložiť. Starší syn mal ťažkosti s prijatím na gymnázium a vysokú školu.²⁷¹ Hoci predvojenskú prípravu absolvoval výborne, skončil ako čatár s poznámkou vo vojenskej knižke, že nemôže byť povýšený na dôstojníka. Mladší syn nemohol študovať na strednej škole v okrese. Začas sa preto potíkal po Filákovce a Rimavskej Sobote,²⁷² kým ho dodatočne neprijal na elektrotechnickú priemyslovku môj bývalý vedúci na OŠK KNV a kolega z VPS Ján Bartoš.

---

²⁷¹ Študoval vždy s vyznamenaním a za vynikajúci prospech dostal Cenu rektora.

²⁷² Pomohli mi riaditelia ešte z môjho pôsobenia vo funkcii inšpektora.

3 Na nútenej práci

Strata zamestnania bola pre mňa a pre celú moju rodinu ťažkou psychologickou, morálnou a finančnou ranou. Nezamestnanosť v tom období nebola spoločensky tolerovaná a neexistovala nijaká sociálna podporná sieť. Zákonník práce síce zaväzoval zamestnávateľa ponúknuť primerané (úplne vážny pojem) zamestnanie, ale dekanstvo to vyriešilo iba formálne a môj ďalší osud nikoho z vedenia fakulty nezaujímal. Dostal som sa aj s rodinou do stavu existenčného ohrozenia. Okrem mzdy, ktorú som výpoveďou z práce stratil, som nemal celé roky pre publikačné a verejno-spoločenské embargo nijaký vedľajší príjem a ani záväzné dohody s výhľadom na aspoň nejaký príležitostný príjem.²⁷³ Mojm záujmom bolo spoločensky sa realizovať, neprípustiť, aby som so získanými a danými schopnosťami uviazol kdesi na periférii, aby som bol zatlačený do pasivity a do osobnej rezignácie. Hoci ma s Banskou Bystricou neviazali žiadne príbuzenské vzťahy a aj tie priateľsko-spoločenské sa otriasli, nemienili sme z mesta odísť. Mali sme tu slušné bývanie, manželka zamestnanie a synovia „svoje školy“. Zamestnať sa v rezorte, v ktorom som sa etabloval, bolo vylúčené.²⁷⁴ Pracoviská, ktoré by mi boli aspoň čiastočne vyhovovali (archív, múzeum), mali podľa ich riaditeľov obsadené všetky pracovné pozície (pravda, aj nekvalifikovanými pracovníkmi), ale v podstate ani jeden nemal odvahu zamestnať ma. Uvažoval som aj o práci doma, ale na báze pracovného pomeru. Záujem prejavilo vydavateľstvo Osveta v Martine,²⁷⁵ ale len na príležitostné redaktorské práce. Nádejne sa ukazoval Technicko-ekonomický výskumný ústav hutníctva (TEVUH) v Prahe.²⁷⁶ Tento ústav bol pri federálnej vláde a pracoval na projekte dejín česko-slovenského železohutníctva. Do tohto projektu boli priamo zainteresované aj Východoslovenské železiarne v Košiciach, ktoré zriadili špeciálne pracovisko. No, neuspel som ani tu. Skromnou náplasťou bolo, že sa ma ujala Gemerská vlastivedná spoločnosť – presnejšie povedané – jej predseda J. Bolfík. Táto spoločnosť mala v pláne vydávať štvrťročník Obzor Gemera. S predsedom som sa dohodol, že budem tento časopis redigovať anonymne za podmienky, že mi honorár budú poukazovať priebežne, mesačne. Július Bolfík, ktorý bol dôstojníkom česko-slovenskej povstaleckej armády, členom a funkcionárom Zväzu protifašistických bojovníkov, zamestnancom a funkcionárom Okresného národného výboru v Rimavskej Soboti, prejavil

---

²⁷³ Na Ústave som sa venoval iba historickej demografii v nádeji, že sa cez ňu zviditeľním a „zrehabilitujem“, pretože išlo o štátny záujem.

²⁷⁴ Okrem škôl nižšieho stupňa neboli v meste nijaké výskumné pracoviská spoločensko-vedného charakteru a stredné školy mi boli „nepriístupné“.

²⁷⁵ V konsolidačnom programe bolo Stredoslovenské vydavateľstvo zrušené a jeho kompetencie prevzala Osveta.

²⁷⁶ TEVUH ma pozýval na porady do Prahy, na odborné podujatia (napr. v Košickej Belej som prednášal o dejinách Švermových železiarní v Podbrezovej) a na dohody som spracúval rôzne problémy slovenského železohutníctva.

úctyhodnú občiansku odvahu a statočnosť. Jeho zásluhou som túto prácu ako v tíraži neuvedený zodpovedný odborný redaktor vykonával až do nežnej revolúcie. Neúspešné uchádzanie sa o pracovisko v meste nám začalo vnucovať aj alternatívu odísť z Banskej Bystrice, ale len v prípade lukratívnejšieho a perspektívnejšieho zamestnania. Hlásil som sa na inzeráty, konkurzy, písal som známym a vysokopostaveným osobnostiam – funkcionárom, ale dostával som len prejavy spoluúčasti a povzbudenia vydržať a čakať, až sa situácia uvoľní, prípadne zmení.²⁷⁷ Polroka som sa takmer denne vyčerpával riešením tejto existenčnej otázky, ktorá zároveň preverovala aj súdržnosť a pevnosť rodiny.

Jedného októbrového dňa roku 1973 som sa stretol s krajanom, spolužiakom z gymnázia, akademickým maliarom Jánom Paľom, ktorý bol vtedy riaditeľom Oblastnej galérie v Banskej Bystrici. Medzi rečou spomenul, že sa mu pravdepodobne uvoľní jedno pracovné miesto, pretože Ľudovítovi M. sa už zunovalo dochádzať z Bratislavy a do Banskej Bystrice sa presťahovať nemieni. Keďže som si s výtvarným umením „netykal“, mal som obavy z pracovnej pozície, ktorej ťažiskom malo byť moderné umenie. Keď sa predpoklad stal skutočnosťou, dohodli sme sa, že budem robiť akéhosi vedúceho úradu. Riaditeľ súhlasil i s tým, že ak si nájdem výhodnejšie miesto, zo zamestnania ma uvoľní. Podľa dekrétu som do galérie nastúpil 1. novembra 1973, ale v skutočnosti to bolo o čosi neskôr.

Oblastná galéria (OG) v Banskej Bystrici sídlila na Námestí Červenej armády č. 25 (teraz Námestie Štefana Moyzesa). Keď som prišiel do Banskej Bystrice v roku 1959, v tomto objekte bolo Múzeum SNP a oblastná galéria ho obsadila až po presťahovaní expozície a pracovníkov do Pamätníka – Múzea Slovenského národného povstania v roku 1969. Adaptácia tohto objektu na potreby galérie trvala do konca roku 1972, takže na galerijné účely bol plne využívaný až od roku môjho príchodu v roku 1973.

Za vchodom do budovy oblastnej galérie bol manipulačný priestor, kde sa vybavovali návštevníci. Vľavo boli dve kancelárie, vpravo výstavná sieň, v ktorej sa slávnostne otvárali výstavy. Z tohto vstupného priestoru viedlo schodisko do „pivnice“, kde bola úradne zasadačka. Presnejšie klubovňa, v ktorej sa odbavovali spoločenské a reprezentačné podujatia. V „pivnici“ bol krb, prípravovňa, mobiliár na spoločenské stolovanie a posedenie. Na I. a II. poschodí boli po dve výstavné miestnosti. Okrem závesného zariadenia vo výstavných priestoroch nebol nijaký sedací nábytok ani moderná informačná technika a bezpečnostný systém. Krytá lodžia sa vôbec nepoužívala. Ku galérii patrili čiastočne aj ďalší objekt v hradnom areáli na Námestí Červenej armády 18. Tento objekt nebol majetkovo-právne doriešený. Patrili rím. kat. cirkvi a galéria

---

²⁷⁷ Dostával som aj také vyrozumenia, že aj oni majú svojich „postihnutých“, o ktorých sa museli postarať, a preto prijatie ďalšieho cudzieho predstavovalo riziko. (Žiaľ, takto som sa ja o svojom zamestnávateľovi nemohol vyjadriť!)

zaň neplatila dlhé roky ani nájomné. V suteréne tejto budovy bola obradná pohrebná miestnosť. Na poschodí bol tzv. „rytiersky sál“, kde bol depozit umeleckých diel, knižnica a pracovný priestor v tzv. „bašte“. Galéria občas využívala výstavné priestory v Dome umenia (na Námestí SNP č. 16 – tzv. „Benického dom“). Už pri zriaďovaní galérie v 50. rokoch sa uvažovalo s jej umiestnením do budovy na Námestí SNP č. 7 a na Malinovského ulici č. 8 (teraz Dolná ulica tzv. „Betlenov dom“). Pre neplnenie investičných a adaptačných zámerov na dizigovaných objektoch mala galéria záujem o objekt na Námestí Červenej armády č. 26 a o rodinný dom D. Skuteckého (Horná ulica č. 107).²⁷⁸ Objekt na Námestí SNP č. 7 prideliť Zväzu slovenských architektov. Časť priestorov na I. poschodí (výstavné, dve pracovne a sociálne zariadenie) a podkrovie, v ktorom boli štyri ubytovacie bunky pre účastníkov Medzinárodného sympózia vo voľnej grafike, dostala v priebehu roku 1977 – 1979 galéria.

Podľa štatútu z roku 1970 a ním zlegalizovaného zamerania pôsobnosti mala mať galéria štyri oddelenia, a to oddelenie pre staré a súčasné umenie; oddelenie pre domácu a zahraničnú grafiku; reštaurátorské oddelenie (vrátane údržby a ochrany výtvarných umeleckých diel) a prevádzkové oddelenie. Po mojom príchode a v prvých rokoch pôsobenia bola celá galéria vlastne len „prevádzkovým“ oddelením. Okrem riaditeľa a Kláry Kubičkovej, ktorá v roku 1974 odišla, nikto z pracovníkov nemal kvalifikáciu na galerijnú činnosť. Až postupne prichádzali čiastočne kvalifikovaní pracovníci, napr. pedagógovia s kvalifikáciou na výučbu výtvarnej výchovy. Len ojedinele galéria zamestnávala aj plne kvalifikovaných pracovníkov s aprobáciou na vedu o výtvarnom umení, resp. dejiny umenia, lebo práve na týchto pozíciách bola najväčšia fluktuácia.

K hlavným úlohám oblastnej galérie patrilo zbieranie výtvarného umenia stredoslovenskej proveniencie a so vzťahom k strednému Slovensku. Prax ukázala, že to bola veľmi vážna charakteristika akvizíčnej činnosti. Umelecké diela nahlasovali k odpredaju ich súkromní majitelia, osobne ponúkali výtvarní umelci alebo sa vytipovali z jednotlivých galerijných výstav. O nákupe výtvarných diel pre galériu rozhodovala tzv. nákupná komisia,²⁷⁹ ktorú menoval odbor kultúry Krajského národného výboru v Banskej Bystrici. Druhou hlavnou úlohou galérie bola výstavná činnosť, ktorá sa realizovala podľa odborom kultúry KNV schvaľovaných ročných plánov. Výstavy boli autorské alebo tematické, vlastné alebo prevzaté. Stálu expozíciu galéria nemala. Riaditeľ uzavrel s dizigovaným komisárom zo Zväzu slovenských výtvarných umelcov alebo z bratislavských umenovedných pracovísk zmluvu. Komisár predostrel „ideový zámer“ a scenár ako návrh na výber umeleckých diel na výstavu. V ďalšej fáze z prezentovaných diel zostavil katalóg, diela zozbierané na výstavu rozštrukturo-

²⁷⁸ Tento dom i objekt na Dolnej ulici č. 8 získala galéria až po mojom odchode.

²⁷⁹ Pre mňa, ktorý som prišiel zo skromne honorovaného prostredia za publikačnú činnosť, bolo „lietanie“ desaťtisícov za nakupované umelecké diela doslova šokom.

roval podľa inštalačných možností galérie a výstavu aj otvoril.²⁸⁰ Úlohou galérie bolo vybrané diela sústrediť, objednať a zaplatiť tlač plagátov, pozvánok a katalógu (na technickú úpravu sa objednával umelecko-grafický redaktor), nainštalovať výstavu, poistiť ju a zabezpečiť kultúrny program na vernisáž výstav.²⁸¹

Pri mojom príchode bola už tradícia domácich a medzinárodných podujatí v grafike, a to bienále drevorezu a drevorytu, slovenskej grafiky a kvadrienále malých grafických foriem. Tieto súťažné podujatia mali špeciálne štatúty. Na oboslanie súťaže sa vyzývali jednotlivci a umelecké zväzy. Oboslané diela vyhodnocovala porota, ktorá udeľovala aj ceny (hlavnú, ďalšie „ex aequo“ a nefinančné). Aj súťažné podujatia mali svojho komisára.²⁸² Administratívu okolo nich, technickú realizáciu, propagáciu a dokumentovanie zabezpečovala galéria. Galéria návštevníkom výstav neposkytovala odborný sprievod ani výklad. To suploval vydaný katalóg (resp. predbežná skladačka) a popisy pod vystavenými exponátmi. O výstavnú činnosť bol v meste malý záujem. Ku zvyšovaniu návštevnosti veľmi nepomáhala ani osobná agitácia pracovníkov vyhradených na „náborovú činnosť“, ktorí chodili po školách, miestnych závodoch, inštitúciách. Každoročne v lete sa konalo Medzinárodné sympóziu v oblasti grafiky s maximálnou účasťou štyroch grafikov, z ktorých jeden musel byť Slovak. O sympóziu bol mimoriadny záujem. Starostlivosť o vzťahy vyslaných umelcov preberala galéria. Umelci dostali štipendium na jeden mesiac a ubytovanie zadarmo. Diela vytvorené na sympóziu zostávali majetkom galérie. Ku koncu môjho pôsobenia v tejto inštitúcii odbor kultúry KNV poveril galériu odbornou-metodickou pôsobnosťou pre galérie v jeho kompetencii (v Liptovskom Mikuláši, Dolnom Kubíne, v Žiline, v Lučenci, v Oščadnici a v Martine).

V roku môjho príchodu do galérie (1973) nás bolo vyše desať zamestnancov, aj s upratovačkou. V priebehu ďalších rokov sa počet zamestnancov postupne zvyšoval takmer na dvojnásobok. Po zavedení projektov „racionalizácie práce a mzdových sústav“ mala oblasť galérie od 1. 6. 1979 novú organizačnú štruktúru. Podľa nej boli v galérii tri oddelenia: odborné oddelenie (vedecký pracovník, vedúci historik umenia, samostatný historik umenia, reštaurátor a dokumentátor), výstavné oddelenie (vedúci referent na výstavnú činnosť, špecialista na kultúrno-výchovnú činnosť, vedúci výstavných siení a aranžéri) a hospodársko-správne oddelenie. Funkčných miest bolo dvadsať, obsadených

---

²⁸⁰ Honorár za túto niekoľko dňovú odbornú výpomoc tiež nebol zanedbateľný; napr. za výstavu o J. Balážovi dostal komisár 13 tisíc Kčs (rok 1976). Za tematické výstavy to bolo ešte viac, napr. za výstavu *Obraz krajiny v premene času* 21 tisíc Kčs (rok 1977). Navyše komisár spravidla od vystavujúceho autora ako pozornosť dostával umelecké dielo, ktoré vzápätí predal galérii za ďalších niekoľko desiatok tisíc Kčs.

²⁸¹ Program sa objednával zo Slovkoncertu, ktorý za 10 – 15 min. vystúpenia väčšinou členov miestnej opery inkasoval do 10 tisíc Kčs.

²⁸² Tu boli odmeny ešte vyššie. Za V. medzinárodné bienále drevorezu a drevorytu (rok 1978) a VI. (rok 1980) sa do tvorivej prípravy výstavy investovalo 28 tisíc Kčs.

štrnásť (aj s vodičom, pokladničkami vstupeniek a upratovačkou). Personálne boli obsadené všetky kľúčové pozície galerijnej činnosti, ale jej organizácia sa takmer nemenila. Zamestnanci galérie boli len výnimočne poverení funkciou komisára výstavy. Galéria bola príkladom pracoviska na fenomén, ktorý sa po roku 1990 začal kvalifikovať ako prezamestnanosť. Bežný chod pracoviska si po technickej stránke nevyžadoval nijaké osobitné nároky, veď objekt bol bezprostredne po rekonštrukcii. Hoci sa pre oblastnú galériu administratívne a technicky pripravoval objekt na Námestí SNP č. 7 a na Malinovského ulici č. 8, všetky prípravné a realizačné práce prebiehali mimo galérie, v réžii KNV. Galéria bola príspevkovou organizáciou KNV, čo znamenalo, že plán pracovníkov a rozpočet schvaľoval odbor kultúry KNV a galéria bola zodpovedná len za plnenie plánu a čerpanie rozpočtu. Na investičné náklady (nákup umeleckých diel) dostávala aj mimoriadne dotácie. To, že patrila do štruktúry regionálnej štátnej správy, bola administratívno-správne podriadená nielen rezortnému orgánu, ale aj rade a plénu KNV. Vlastná galerijná činnosť mala v podstate len epizodický charakter, a to v súvislosti s prípravou výstav a nákupom umeleckých diel, tak dvakrát, mimoriadne trikrát do roka. Výstav bolo ročne priemerne desať, po roku 1978 po sprevádzkovaní výstavných priestorov na Námestí SNP č. 7 ich ročný priemer stúpil na pätnásť. Akvizičná činnosť (prieskum ateliérov, monitorovanie výstav na Slovensku, vyhľadávanie umeleckých diel v súkromnom a komunálnom vlastníctve), propagačná a popularizačná činnosť – toto takmer neexistovalo. Napriek naznačenému pracovnému „vyťaženiu“ všetci zamestnanci mali trvalý pracovný pomer a až na výnimku, na plný úväzok.²⁸³ Zo zamestnancov oblastnej galérie boli členmi KSS traja ľudia (riaditeľ, Darina Dovalová a Vincent Šedík – poslední dvaja po krátkom čase odišli a nový nepribudol), takže na pracovisku nebola základná organizácia KSS a pôvodne ani samostatná odborová organizácia. Takéto malé pracovisko neposkytovalo svojim zamestnancom ani len príslušné sociálne veci, nie to výhody, napr. v závodnom stravovaní, v sociálnej výpomoci, v rekreačných pobytach.

Toto predstavenie môjho nového a zároveň aj posledného pracoviska v produktívnom veku som urobil preto, aby si čitateľ mohol urobiť obraz, do akého prostredia som sa dostal a ako a čím som sa mohol v takýchto podmienkach uplatniť, resp. osobne sa realizovať.

Po nástupe do galérie som sa často stretával s názorom, že sa mi vlastne „nič nestalo, len som zmenil zamestnanie“. Ľudia sa nad tým hlbšie nezamýšľali a málokto sa snažil o empatiu. Pri vstupe do verejného života som mal predstavu stabilného celoživotného povolania, na ktoré som mal potrebnú kvalifikáciu a osobné predpoklady, povolania, ktoré by spĺňalo nielen osobnú sebarealizáciu, ale aj celospoločenské potreby, čo sa mi do roku 1973 aj napĺňalo. Ja som (a ani

---

²⁸³ Len „biletárka“ bola zamestnávaná iba počas výstav; napr. výstavný technik nainštaloval výstavu za tri dni a do budúcej výstavy nemal čo robiť.

spoločnosť) takúto „rekvalifikáciu“ nepotreboval. Bola totiž spojená i so značnou finančnou stratou; moja mzda do roku 1980 nedosahovala ani tretinu predchádzajúcej mzdy z fakulty. Ako docent som mal právny nárok na pracovný pomer do 65. roku života, a tým aj predpoklady na tzv. „výsluhový dôchodok“, čo bolo 35 %-né navýšenie prislúchajúceho dôchodku. Nemožno obísť ani skutočnosť, že na novom pracovisku mi bola vedecká a vedecko-pedagogická hodnosť zbytočná. Neoprávňovala ma na jej prislúchajúce pracovné pozície. Nemal som žiadne šance na kvalifikačný a pracovný postup, čo blokovalo finančný postup. Bol som na pracovisku nadriadenými orgánmi len trpený a sledovaný.²⁸⁴ Toto pracovisko znamenalo pre mňa kvalifikačnú, pracovnú, morálnu a psychologickú degradáciu, ktorá ma vo finančnom zabezpečení postihla doživotne, myslím tým výšku starobného dôchodku, a aj inak bolo treba s ňou žiť a vyrovnávať sa. Nešlo len o mňa, ale aj rodinu – manželku a dve nedospelé deti. Osobne som svoje pôsobenie v oblasti galérie (spočiatku som ho považoval ako dočasný) chápal ako „nútené práce“.

Za odvahu zamestnať ma vďačím riaditeľovi Jánovi Paľovi. Nedá mi ale nepripomenúť, že si mnou riešil aj svoje riaditeľské pracovné povinnosti. Z palety svojich funkcií a záujmov považoval „riadiťovanie“ síce za výhodu, ale aj za záťaž, pretože uprednostňoval vlastnú výtvarnú činnosť (maľovanie a projektovanie estetiky novostavieb a verejných zariadení, najmä sobášnych siení) a svoje funkcie vo Zväze slovenských výtvarných umelcov, kde bol predsedom krajskej pobočky. S riaditeľskou funkciou bola pri vtedajšom systéme spojená „bohatá“ administratíva²⁸⁵ a na pracovisku nemal zamestnankyňu so schopnosťou koncipovať materiály a vo všeobecnosti viesť agendu, preto za nedostatky v tejto oblasti bol často predmetom kritiky nadriadených orgánov. Určitý objem agendy bol aj galerijnej proveniencie. Toto preniesol na mňa.

Akýmsi oživením zo stereotypu pracovných povinností a dní boli medzinárodné podujatia, pri ktorých som sa uplatňoval ako tlmočník zo slovenčiny do maďarčiny²⁸⁶ a nemčiny a naopak. V súvislosti s projektom racionalizácie práce a mzdových sústav ma riaditeľ po dohode s odborom kultúry KNV prihlásil do kurzu, ktorý organizoval Dom techniky v Košiciach. Prvé sústredenie frekven-

---

²⁸⁴ Napr. roku 1974 mi chcel riaditeľ finančne pomôcť a urobil ma vedúcim oddelenia. Po dvoch mesiacoch, prišiel vedúci OK KNV Ján B., na jeho pokyn ma riaditeľ z funkcie odvolal a musel som vrátiť 600 Kčs, ktoré som dostával ako funkčné. K môjmu sledovaniu sa priznal spolupracovník Vinco Š. V roku 1976 pred zjazdom KSS ma predvolali a celý deň vypočúvali na štátnej bezpečnosti. To, že tá istá osoba bývala vedľa nás (mňa a manželky) počas zjazdu v hoteli v Chebe, Norimberku a v Paríži mi bolo „čitateľné“ až potom, čo sme ju registrovali pri každom našom voľnom pohybe po obchodoch, kaviarňach.

²⁸⁵ Rada KNV a plénum produkovali desiatky uznesení, vykonateľnosť ktorých ukladali podriadeným organizáciám plošne, nešpecifikovane a doba vykonateľnosti bola rôzna. Išlo v podstate o administratívne formálne úlohy a nečudoval som sa, že to riaditeľ ignoroval (napr. na bezpečnosť majetku – na bezpečnostné zariadenia peniaze neboli, ale opatrení bolo neúrekom).

²⁸⁶ Ako tlmočník som asistoval pri inštalácii výstavy severomaďarských výtvarných umelcov v galérii a stredoslovenských v Šalgótarjáne.

tantov bolo v hoteli Slovan v Košiciach, druhé v Tatranskej Lomnici v hoteli Bellevue a tretie v hoteli Laugaricio v Trenčíne. Sústredenia boli trojdňové, finančne veľmi nákladné. Ale pre mňa boli nezaujímavé a myslím si, že celý kurz bol samoúčelný. Vypracoval som síce písomný elaborát o racionalizácii práce v galériách, odovzdal odboru kultúry KNV, ale nemám vedomosť o tom, či bol elaborát niekde zverejnený, prípadne využitý. Riaditeľ ma posielal miesto seba na pracovné podujatia organizované Ministerstvom kultúry pre múzeá a galérie. Bol som na takomto podujatí v rekreačnom stredisku na Krpáčove, v hoteli Boboty, v kaštieli v Dolnej Krupej a v Zlatých Klasoch. Vždy to bolo pre mňa spoločensky cudzie prostredie, problémy som síce poznal, ale mňa osobne neviazali. Zaujímavejšou a užitočnejšou pre mňa bola odborná-metodická pomoc partnerským galériám. Organizoval som pracovné stretnutia príslušných a kompetentných zamestnancov s cieľom vzájomne sa spoznávať, vymieňať si skúsenosti a pripraviť spoločný projekt na prezentáciu galérií. V Oblastnej galérii v Banskej Bystrici bolo stretnutie na tému: Banskoštiavnické umelecké prostredie,²⁸⁷ v Novohradskej galérii v Lučenci o práci s deťmi z materských škôl a žiakmi základných škôl, v Galérii P. M. Bohúňa v Liptovskom Mikuláši o českých výtvarných umelcoch na Slovensku s prehliadkou expozície diel Jána Hállu vo Važci.

Ale aby som to zhrnul – až na uvedené príležitostné excesy, galerijné povinnosti nepokrývali ani desatinu môjho pracovného času v zamestnaní a nepotreboval som na ne svoju odbornú potenciú. Nebol som nikdy a ani pre psychické a morálne zábrany som sa nemohol stať človekom, ktorý „iba chodil do zamestnania“. Využitie väčšiny pracovného dňa nebolo však v mojej réžii, ani v mojej kompetencii, bol som viazaný pracovným poriadkom, pracovnými podmienkami a zabehnutým režimom na pracovisku. Strata zákonného nároku na dvojmesačné prázdniny a možnosti samostatne disponovať povinnosťami nevyužitým časom, bola teda ďalšia tvrdá daň za vynútenú zmenu pracoviska.

Kým som učil a vykonával akademickú funkciu, moja prítomnosť na pracovisku bola determinovaná pedagogickými a riadiacimi povinnosťami. Z pracovného režimu na Ústave pre regionálny výskum bola legitímna možnosť na bádateľské výjazdy. Chodil som do Štátneho oblastného archívu v Radvani, ale aj do terénu za matrikami, napr. na MNV do Podbrezovej, Pohronskej Polhory, Beňuš, Predajnej, Lomu nad Rimavicou. Na pracovisku boli vytvorené aj podmienky na spracúvanie informácií, spolusediaci sme mali vážne pracovné zaujatie a vzájomne sme sa rešpektovali. Na fakultu som chodil pešo. Za priaznivého počasia „cez kopec“ – Štiavničky popri Vincentíne a parku, za nepriaznivého cez Trosky a park. Cestou do práce som v pokoji rozmýšľal, čo budem robiť, čo poviem, ak bolo treba, ako budem riešiť problémy, v duchu som koncipoval správy, informácie, a pod. Na nové pracovisko do galérie som dochádzal miestnou hromadnou dopravou v dopravnej špičke. Pracovná doba bola od

---

²⁸⁷ Prednášal Oliver B. o tvorbe Edmunda Gwerka a Jána Kollára.

7.00 do 15.30 hod. s polhodinovou prestávkou na obed.²⁸⁸ Po príchode do práce a po odchode z práce sme sa zapisovali do osobitného zošita s presným časovým údajom, zošit bol dokladom na pracovné „zanietenie“ zamestnancov. Pracovné miesto som mal v budove na Námestí Červenej armády č. 25. Nemal som ani vlastný pracovný stôl, sedel som pri veľkom, vždy čímsi založenom manipulačnom stole. Táto kancelária bola vlastne aj riaditeľňou. Za jediným pracovným stolom, na ktorom bol aj telefón, sedela kolegyňa (ako zástupca riaditeľa) a keď prišiel riaditeľ, obsadil sedáciu súpravu a konferenčný stolík. V tejto kancelárii bol rádiový a televízny prijímač a dvojplatnička. V dvoch vzájomne priechodných kanceláriách nás pri plnom obsadení „sedelo“ šesť. Miestnosti boli na prízemí, nízke, tmavé (celý deň sa muselo svietiť), ťažko vetrateľné. Hneď ráno po príchode do práce sa varila káva a zaplo rádio. Počas tejto rannej siesty prebiehali rozhovory o osobných problémoch, kde čo dostať, kam čo príde, a pod. Potom neraz aj pod fingovanými pracovnými dôvodmi (išlo sa akože na úrad, do tlačiarne) sa odbiehalo vybaví si v meste osobné veci a až potom nastúpila „práca“. Podobnú štruktúru malo poobedie s tým rozdielom, že sme sa nestretávali tak načasovaní ako ráno. Riaditeľ nechodil do práce pravidelne, väčšinou len v popoludňajších hodinách. Vypol rádio a zapol televízor. Dal sa informovať o priebehu dňa, popodpisoval, čo sme mu predložili, potelefonoval, dal si uvariť kávu, popíjal koňak a pivo a pofajčieval cigary. Priebežne slovné komunikoval s prítomnými. Mával často návštevy – takmer denne chodil za ním tajomník krajskej pobočky Zväzu slovenských výtvarných umelcov, pravidelne ho navštevovali vedúci pracovníci odboru kultúry KNV, ideologického oddelenia okresného a krajského výboru KSS, miestni kolegovia výtvarníci, výtvarní umelci z regiónu. Návštevníci prichádzali s cieľom využiť jeho pohostinnosť a len málokto prišiel aj s vlastným „prezentom“. Dym sa pri takýchto návštevách dal doslova krájať a nedalo sa ani vetrať, pretože popod prízemné okná viedla frekventovaná mestská komunikácia. V týchto podmienkach, kde každý videl „do práce každému“ a kde pracovisko bolo vlastne debatným klubom, sa nedala robiť žiadna záujmová práca a doslova okamihy pokoja, možnosti sústrediť sa na niečo boli vzácnymi výnimkami.²⁸⁹ Neviem z akých dôvodov, ale riaditeľ ma premiestnil do objektu na Námestí Červenej armády č. 18 – do „bašty“. Mal som tu síce vlastný pracovný stôl, ale toto prostredie ma duševne deptalo. Nešlo len o stredoveký architektonický interier, ale aj zatuchnuté nevyvetratel'né ovzdušie, drobné pobehujúce hlodavce, ale najmä o to, že som tam bol sám. Takúto samotu som nikdy nepotreboval, vždy som bol viazaný na ono ľudské fluidum, ktoré som tam postrádal. Po niekoľkých týždňoch som sa vrátil nazad. Moje pracovné podmienky sa zásadne zmenili po prechode do objektu na Námestí SNP č. 7 koncom roku 1979. V dvoch vzájomne priechodných, vzduš-

---

²⁸⁸ Závodné stravovanie sme mali až od roku 1983. Dovtedy väčšina zamestnancov chodila na obed domov, ja po bufetoch na námestí.

²⁸⁹ Len úchytkom som redigoval príspevky do Obzoru Gemera.

ných a svetlých kanceláriách bolo šesť pracovných miest, dve sedacie súpravy, kancelársky nábytok a knižnica. Sedel som s kolegyňami, ktoré okrem debát mali záujem aj o serióznu prácu: vzdelávali sa, študovali výtvarné expozičné projekty, chodili do terénu... – proste tam bol pokoj, pracovné prostredie a podmienky neporovnateľné s predchádzajúcimi. Otváral sa tu – síce ilegálne – aj priestor na moju záujmovú prácu.

Ktorýsi deň na jar 1974 som dostal neočakávanú návštevu – troch česky hovoriacich pánov, ktorí sa chceli so mnou dôverne rozprávať. Zašli sme do „pivnice“, kde sa predstavili ako poverení riaditeľstvom Národného podniku Tatra – Kopřivnice. Informovali ma, že v 6. päťročnici chce podnik expandovať svojou produkciou automobilov na trhy Rady vzájomnej hospodárskej pomoci a v rámci tohto zámeru chce svojim budúcim obchodným partnerom predstaviť aj históriu a význam podniku v domácej ekonomike a na vnútornom trhu. Prišli informovaní o tom, že som osobou schopnou a odborne pripravenou spracovať dejiny a význam odštepného závodu v Bánovciach nad Bebravou. Tento ich záujem ma potešil, ale vysvetlil som im, v akej som pozícii vzhľadom na vstup do závodu a archívov, s možnosťami vzďaľovať sa z pracoviska a publikovať. Ponuka bola síce finančne zaujímavá, ale nevýhodná pre termín a preto, že som sa strojárstvom, automobilizmom a bánovským regiónom nikdy nezaoberal. Uistovali ma, že všetky potrebné veci so vstupom do závodu a do závodnej dokumentácie vybaví, že zaviazu kompetentného pracovníka, aby mi bol ústretový a že môj príspevok uverejnia tak, „ako sa patrí“ – v plnom znení. Pohovorili si aj s riaditeľom, ktorý si uvedomil, že som republikovo známa a uznávaná osobnosť. Predbežne som študoval sídlíštnu charakteristiku regiónu, históriu mesta²⁹⁰ a vládne materiály o strojárstve – automobilizme. Keď som z riaditeľstva n. p. dostal písomne všetky poverenia, v rámci dovolenky som išiel do Bánoviec nad Bebravou, kde som predtým nikdy nebol. Vystúpil som na autobusovej stanici, ktorá bola na okraji mesta pri hlavnej ceste do Trenčína. Na veľké prekvapenie som zistil, že je závod mimo mesta, že je práve závodná dovolenka, takže do závodu nepremáva ani doprava. Nič iné mi nezostávalo, len vybrať sa pešo aspoň na prvotnú orientáciu. Vrátnik ma odporučil vrátiť sa do mesta na adresu jednej zamestnankyne, ktorú považoval za kompetentnú podať mi informácie. Na uvedenej adrese som síce „pochodil“, ale vrátil som sa s „prázdnyimi rukami“. Pri ďalších návštevách závodu som absolvoval odbornú exkurziu, dostal som podkladový materiál k organizácii závodu, technológii, k ekonomike, preštudoval som pamätnú knihu²⁹¹ a získaval som informácie aj osobnými pohovormi. Najmenej informácií som získal o ľudskom faktore (o pôvode zamestnancov, pohybe počtu, o kvalifikácii, o sociálnych danostiach).

---

²⁹⁰ Pripravil som sa na problém Bánovce nad Bebravou a región – ľudácke tradície viažuce sa na pôsobenie Jozefa Tisu.

²⁹¹ Pri prvej obhliadke pamätnej knihy som našiel zápis o návšteve Alexandra Dubčeka – krajana; pri následnej už boli tieto strany aj s osobným zápisom A. Dubčeka vytrhané.

Elaborát som spracoval ako: Hospodársky, spoločenský a politický význam založenia závodu Tatra Bánovce nad Bebravou pre mesto a región. Uverejnili ho pod mojím autorstvom,²⁹² v plnom znení a úvod do publikácie napísal I. tajomník Ústredného výboru KSČ a prezident republiky dr. Gustáv Husák. Myslím si, že to bol dôležitý precedens i pre miestnych cenzorov, ktorí mi blokovali publikačnú činnosť, ale i tak si dali „načas“.

Keďže moje „pôsobenie“ v oblasti galérie nespelo k želanému ukončeniu, rozhodol som sa zanechať pre toto pracovisko trvalý doklad o mojej prítomnosti, a to spracovaním jeho histórie. Riaditeľ mojím zámerom nebol osobitne nadšený, pripadal mu neobvyklý a pre „renomé“ autora a z hľadiska spoločenského prínosu až rizikový. Rizikovým bol v podstate aj pre mňa, ale pre realizačné možnosti. Galéria od svojho vzniku v roku 1954 mala totiž viacero striedajúcich sa zriaďovateľov, dlho nemala primerané personálne obsadenie a stabilné pracovisko. To sa podpisovalo na informačných zdrojoch, veď na pracovisku nebol archív, len rôzne neusporiadané písomnosti, tlačoviny o podujatiach. Ale našťastie boli k dispozícii dôveryhodní pamätníci. Písomnú dokumentáciu, t. j. informácie, som hľadal aj v agende zriaďovateľov a v materiáloch ústrednej proveniencie týkajúcich sa kultúrnej politiky. Rizikom pre mňa bola zároveň metodológia a metodika spracovania histórie mne nového fenoménu. Výhodu som mal vtom, že som mohol na rukopise pracovať v pracovnej dobe a do technickej realizácie rukopisu boli zainteresovaní aj zamestnanci galérie. Teoreticky postavenú vecnú štruktúru sa mi darilo napĺňať konkrétnymi, komplexnými, kompatibilnými informáciami. Rukopis som v roku 1978 predložil na posúdenie dvom oponentom – odborníkom na teóriu a históriu výtvarného umenia.²⁹³ Obaja zámer vydať dejiny galérie uvítali, rukopis hodnotili kladne, aj ako „pioniersky“ a motivujúci pre ostatné galérie. Osobitne oceňovali najmä kontext kultúrno-spoločenského života na Slovensku po roku 1945 s kultúrnou politikou v meste a regióne a so vznikom a vývojom takého jedinečného fenoménu, akým oblastná galéria bola. Odporučili rukopis doplniť zoznamom diel vo vlastníctve galérie, čo som urobil v štruktúre ako abecedný zoznam autorov a pri každom mene kompletný súbor jeho diel vo vlastníctve galérie.²⁹⁴ Z vlastnej iniciatívy som rukopis dodatočne doplnil súbornými prehľadmi za stav a činnosť v jednotlivých nosných oblastiach. V spolupráci s riaditeľom a kolegami sme vybrali názorný materiál z činnosti a výtvarné umelecké diela na reprodukciu. Tradičný galerijný technický redaktor Róbert Brož dal budúcej knihe takú atraktívnu vizuálnu podobu, že po vyjdení bola zaslaná do súťaže o najkrajšiu knihu roka.²⁹⁵ Táto publikácia mala v kultúrnej

---

²⁹² K dejinám Tatry Koptivnice. Sborník příspěvků 1975.

²⁹³ Dr. Ladislavovi Saučinovi, CSc. a Pavlovi Biednikovi.

²⁹⁴ Pre toto mňa a riaditeľa napadla ŠtB, že sme imperialistov informovali o našom kultúrnom bohatstve. Neviem, akým spôsobom sa kniha dostala na Západ.

²⁹⁵ Vyšla ako: Oblastná galéria – Banská Bystrica – 20 rokov činnosti 1954 – 1974 v roku 1980 a pod mojím menom.

verejnosti veľmi priaznivý ohlas a vzbudzovala obdiv.²⁹⁶ Povzbudený týmto neočakávaným ohlasom ma riaditeľ poveril, aby som v nabehnutom trende pokračoval a spracoval vývoj a činnosť galérie v rokoch 1976 – 1980. Príprava tohto dielu už nebola tak technicky a koncepcne náročná. Tieto roky som v galérii už prežil, agenda a iná dokumentácia mi bola známa a sústredená. Použil som tú istú vecnú štruktúru, metodológiu a metodiku prezentácie. Dielo som obohatil o menný zoznam osôb (1027 mien) – výtvarných umelcov, teoretikov a historikov umenia, interiérových architektov a iných odborných pracovníkov z textovej časti. Doplnil som ho zhrnutím preloženým do ruštiny, nemčiny, francúzštiny, angličtiny a španielčiny.²⁹⁷ Keď som bol poverený gestorstvom odbor-no-metodickej pomoci galériám v pôsobnosti odboru kultúry KNV, prerokoval som s vedúcim odboru Mikulášom Sojakom možnosť vydania reprezentatívnej publikácie o stredoslovenských galériách. Po jeho súhlase som navštívil všetky galérie a s riaditeľmi prerokoval koncepciu publikácie a jednotlivých príspevkov za galérie. Úvodnú stať a informácie o Oblasťnej galérii v Banskej Bystrici som spracoval ja. Stať za Galériu P. M. Bohúňa v Liptovskom Mikuláši, Oravskú galériu v Dolnom Kubíne, Považskú galériu v Žiline, Novohradskú galériu v Lučenci, Kysuckú galériu v Oščadnici a Turčiansku galériu v Martine spracovali a dodali aj s názorným materiálom príslušné galérie. Publikácia vyšla v roku 1987.²⁹⁸ V tom istom roku ma oslovil nový riaditeľ galérie Stanislav Tropp, aby som na „dohodu“ spracoval galerijnú činnosť za obdobie 1981 – 1985. To som aj urobil. Rukopis zostal deponovaný, pretože sa vymieňali riaditelia a menili podmienky, no a po revolúcii 1989 neboli peniaze na jeho vydanie a technické dopracovanie. Aj s odstupom času som presvedčený, že išlo o unikátnu sériu, o jedinečný príspevok do dejín slovenskej výtvarnej kultúry po roku 1945.

V galérii som v 80. rokoch urobil, a to v úradnom čase, ešte dve „bokovky“ – práce vo vlastnom odbornom a finančnom záujme. V roku 1979 sa pripravovala autorská výstava kremnického výtvarného umelca Andreja Petra. Komisár rozhodol, že sú na túto expozíciu potrebné panely a pulty, pretože sa umelcove diela ako pamätné mince, medaily, plakety, insígnie nedajú prezentovať závesnou technikou. Galéria objednala panely, ktoré potrebovala len jednorázovo a nemala ich na prípadné ďalšie využitie kde skladovať. Na Spojovej ulici sa otvárala nová základná škola, na ktorú, po vytesnení z pedagogického procesu na Základnej škole na Okružnej ulici, prešla do družiny mládeže aj moja manželka. Riaditeľom tejto novej školy sa stal Ctibor Haľama, absolvent fakulty s aprobáciou na dejepis. Keďže v novej škole bolo priestoru dosť, chcel mať

---

²⁹⁶ Sám som bol toho svedkom na pracovnom stretnutí organizovanom Ministerstvom kultúry na Krpáčove.

²⁹⁷ Pre oblasťnú galériu vydala Osveta v roku 1983 ako: Oblasťná galéria – Banská Bystrica – 1976 – 1980. Vyšla pod mojím menom.

²⁹⁸ Už po mojom odchode do dôchodku ako Galérie Stredoslovenského kraja. Uvedený som ako zostavovateľ a spoluautor.

špeciálnu odbornú učebňu regionálnych dejín. S týmto zámerom sa obrátil na mňa. Toto jeho zaujatie mi bolo blízke a lákavé, pretože mi poskytovalo príležitosť názorne – didakticky spracovať dejiny mesta. Išlo o fenomén, o ktorom som prednášal poslucháčom v rámci didaktiky dejepisu. Pripravil som pedagogický zámer a scenár výstavy s tým, ako bude možné expozíciu pedagogickým procesom oživovať a dopĺňať. Už pri tvorbe scenára som mal na mysli využitie výstavných panelov z galérie. Riaditeľovi školy som sprostredkoval kontakt s riaditeľom galérie a dohodli sa o kúpe, prevode panelov. Za túto sprostredkovateľskú zásluhu som sa projektom historickej školskej expozície mohol zaoberať aj v pracovnom čase. Zhodou okolností bol na „nútených prácach“ v Banskej Bystrici aj môj bývalý riaditeľ Pedagogického gymnázia v Lučenci Štefan Beracko,²⁹⁹ kvalitný fotograf a výtvarník. Spolu s ním sme expozíciu riešili tak, že jednotlivé historické obdobia, resp. nosné dejinné udalosti sme stvárnil na súbore panelov (na 3 – 4). Ja som pripravil uvádzacie a sprievodné texty a všetky názorné dokumenty (fotokópie architektúry, citácie z dokumentov, zemepisné náčrtky, grafy, diagramy, kópie umeleckých diel).³⁰⁰ Odborná učebňa bola sprístupnená k školskému roku 1980/81.

Druhá príležitosť, ako pracovať „na svojom“, sa mi naskytla o dva roky neskôr. Ktosi pripomenul odboru kultúry KNV, že v roku 1984 bude 300 rokov od narodenia Mateja Bela, významného učenca a rodáka z Očovej. Keď sa cez Stredoslovenské múzeum ako gestora pripravoval projekt rôznych podujatí, povedal som vedúcemu odboru Mikulášovi Sojakovi, že najprospešnejším podujatím s trvalou hodnotou by bolo preloženie diel Mateja Bela do slovenčiny, pretože tento vedec európskeho formátu je slovenskej verejnosti známy len všeobecne, zo školských učebníc. Vedúceho odboru táto pripomienka zaujala a na pracovnom stretnutí bez znalosti veci a jej náročnosti v eufórii vyhlásil: „Preložíme všetko!“ Pripomenul, aby som na tom pracoval aj ja. Ujal som sa tohto impulzu, ale nezáväzne a s konkrétnym zámerom – preložiť M. Belom pripravený rukopis o Gemerskej stolici, ktorý v rámci série Notíí vôbec nevyšiel. Pomocou môjho priateľa dr. Janka Tibenského, pracovníka Historického ústavu SAV, som sa dostal k fotokópii rukopisu z arcibiskupského archívu v Ostrihome a postupne som ho prekladal. Z deklarovaného krajského zaujatia nakoniec nebolo nič, ale ja som potom preklad s poznámkami a zemepisnými náčrtmi uverejnil v *Obzore Gemera*.³⁰¹

V oblastnej galérii som prežil neuveriteľných a nepredpokladaných dvanásť najplodnejších rokov – od 48. – 60. roku môjho života. K 1. septembru 1985

---

²⁹⁹ Zo školských služieb ho vyhodili, pretože fotografoval v auguste 1968 okupačné vojská v Lučenci.

³⁰⁰ Nesledoval som, ako odbornú učebňu využívali. Keď som sa po nežnej revolúcii dostal na túto školu na prax s poslucháčmi, učebňa už neexistovala, len v zborovni som videl dva sólové panely – úvodný a záverečný.

³⁰¹ *Obzor Gemera*, roč. 15. č. 4., roč. 16. č. 1, 2, 3.; 1984 – 1985.

som odišiel do starobného dôchodku s penziou 2 070 Kčs.³⁰² Do penzie sa nemôžem vytratiť bez toho, aby som sa nad týmto obdobím svojho života spätne nezamyslel.

Za tie roky som sa osobne stretol takmer so všetkými slovenskými žijúcimi výtvarnými umelcami a s niekoľkými z nich som mal aj bližšie osobné kontakty. Zásluhou komisárov výstav sa mi odhaľovalo kvalifikovanejšie vide-
nie výtvarného umenia. Cez autorské a tematické výstavy som spoznával súčas-
né výtvarné umenie (najmä maľbu, grafiku, plastiku) a umenie zakladateľských
a nosných výtvarných generácií 20. storočia. Medzinárodné grafické výstavy
a sympóziá mi poskytli možnosť nahliadnuť do európskeho a svetového umenia
tohto žánru. Spoznával som aj činnosť stredoslovenských galérií a kultúrnu
politikú v oblasti výtvarného umenia. Cez osobné kontakty s predstaviteľmi
krajského odboru Zväzu slovenských výtvarných umelcov som sa dostal (aj
s manželkou) na dvojtýždennú exkurziu do Paríža.³⁰³ Cestou do Paríža sme si
prezreli katedrálu v Remeši a na predmestí Paríža som prvýkrát videl super-
market. V Paríži sme spoznávali všetky významnejšie galérie a expozície, pa-
mätihodnosti, ale aj atrakcie – minulosť i budúcnosť Paríža – nové moderné
štvrte.

Z predchádzajúceho výkladu je zrejmé, že mojím životným údelom, mrav-
ným imperatívom bola práca, ale nie tá bežná úradnícka, lež spoločensky prí-
nosná. Cez zamestnanie v galérii som sa dostával do styku s funkcionármi orgá-
nov regionálnej samosprávy. Boli medzi nimi bývalí absolventi školy a fakulty,
ktorú som riadil, ale aj inak známi z môjho predchádzajúceho pôsobenia
v rezorte školstva. Nejedna z nich si uvedomoval nielen nelogickosť, ale priam
škodlivosť normalizačných kádrových opatrení. Na prelome 70. a 80. rokov
dochádzalo k zmierňovaniu represíí. Týmto som chcel avizovať, že napriek
obmedzeným možnostiam na bádateľskú a publikačnú činnosť sa začal otvárať
priestor, ktorý som sa usiloval využiť. Podpredsedníčkou okresného národného
výboru bola p. Mária Oravcová – absolventka pedagogickej fakulty. Vybavila
mi povolenie študovať matriky deponované na mestskom a miestnych národ-
ných výboroch a cez Horehronské múzeum v Brezne zabezpečila finančné
zdroje na vydanie demografie, s ktorou som začínal na Ústave pre regionálny
výskum. Spoločne sme vymysleli aj názov budúcej publikácie,³⁰⁴ aby to „pre-
šlo“ a aj jej obsah, aby sa zakomponovala do činnosti regionálneho múzea. Išlo
o demografický vývoj obyvateľstva mesta Brezna a spádových obcí od prvých

---

³⁰² Urobil som tým radosť odboru kultúry KNV, pretože ma už prestal v štatistických hláseniach vykazovať v kolónke „vylúčení“. Pretože mi zákon umožňoval popri dôchodku zarobiť ročne 20 tisíc Kčs, zostal som v pracovnom pomere do 31. decembra 1985.

³⁰³ Bolo to po prvýkrát v 70. rokoch. Ešte roku 1975 mi nedali vycestovaciu doložku ani do Juhoslávie. Z rozhodnutia Krajského odboru pasov a víz č. PC 714/1975 zo dňa 25. 6. 1975 citujem: „Vydanie ... je Vám odopreté, pretože Vaša cesta nie je v súlade so štátnymi záujmami – a je v rozpore s ochranou bezpečnosti štátu.“

³⁰⁴ Formovanie robotníckej triedy v obvode Brezna, Osveta, Martin 1981.

záznamov a zmienok o počte a štruktúre obyvateľstva až po prvé oficiálne sčítanie obyvateľstva v roku 1869.

Riaditeľom Štátneho oblastného archívu v Radvani bol Vojtech Korim, tiež absolvent pedagogickej fakulty. Ešte v časoch spolupráce s Technicko-ekonomickým výskumným ústavom hutníctva v Prahe som narazil na bohatú dokumentáciu k dejinám železiarní v Pohorelej. Keďže Pohorelá patrila do Gemera, do záujmovej sféry Gemerskej vlastivednej spoločnosti, bola šanca na zverejnenie výskumu a zároveň vydané dielo³⁰⁵ malo týmto smerom navigovať bádateľský záujem členov spoločnosti. Riaditeľ archívu mi umožnil oxeroxovať všetok vybraný dokumentačný materiál, ktorý som potom doma v pokoji postupne spracúval. Cez známeho – krajana, tiež podpredsedu ONV vo Veľkom Krtíši, som sa dostal do kontaktu s predsedom Jednotného roľníckeho družstva Pokrok so sídlom v Závade s Ing. Júliusom Kanátom, ktorý mal záujem o spracovanie histórie a súčasnosti družstva. Bola to pre mňa výzva zmocniť sa nového výskumného fenoménu. Poskytli mi všetok podkladový materiál a mal som možnosť komunikovať s pamätníkmi a funkcionármi. Kedykoľvek som potreboval, mal som k dispozícii osobné motorové vozidlo.³⁰⁶

Za tie dlhé roky strávené v galérii som sa nezzažil s týmto pre mňa novým a nezvyčajným prostredím ani psychicky, ani spoločensky, ani morálne. Nemyslím tým konkrétne pracovisko, veď riaditeľ bol ku mne vždy otvorený, ústretový a veľkorysý. Ani na spolupracovníkov, ktorí si na metódy riadenia, organizácie práce, náladovosť riaditeľa a jeho excesy nielenže zvykli, ale väčšine to aj vyhovovalo a tí, ktorí preto pochopenie nemali, poodchádzali sami. Pracovný kolektív ma akceptoval, našiel som pochopenie, dokonca som mal i autoritu a neraz sa mnou aj zachraňoval. Prekážalo mi celé to externé prostredie, do ktorého bola galéria vkomponovaná a ktoré bolo na pracovisku priamo či nepriamo prítomné takmer denne. V porovnaní so školstvom, ktoré formovalo charakter budúcich generácií, toto „umelecké“ prostredie mi pripadalo ako generujúce zvrátenosť mnou uznávaných hodnôt. Vnímal som to ako prostredie ľahkovážneho, neviazaného a bohato spoločensky dotovaného súkromného života zaangažovaných jednotlivcov, spätne spoločnosti poskytujúceho často len virtuálne hodnoty.³⁰⁷ Talent som si vždy vážil, ale nepovažoval som za dôstojné pragmaticky spoločensky ho zneužívať.³⁰⁸ V školstve tiež existovala previazanosť na regionálne politické a radiace špičky vôbec, čo hodnotím ako politický klientelizmus, ale v tomto prostredí išlo o klientelizmus materiálny, o korupciu ako „normu“ previazanosti a závislosti.³⁰⁹ Prekážala mi arogancia moci, ktorá sa

---

³⁰⁵ Pohorelské železiarne v rokoch 1809 – 1826, Osveta, Martin, 1982.

³⁰⁶ JRD Pokrok so sídlom v Závade, Martin, 1984.

³⁰⁷ Veľa diel zakúpených do galérie uviazlo v depozite, stalo sa len inventárom bez výstavnej a umelecko-historickej potencie.

³⁰⁸ Istý národný umelec predával galériám svoje maliarske prvotiny – krajinomalby ako „partizánska krajina“ – za neuveriteľné ceny.

³⁰⁹ V nákupnej komisii boli riaditelia galérií, traja z nich výtvarní umelci, ktorí si vzájomne svoje

prejavovala vo vyjadrovaní, v správaní, v spoločenskom styku. To, že s predchádzajúcim pracoviskom zanikli aj moje osobné kontakty, mi neprekážalo, pretože som ich osobne ani nepotreboval a navyše potom, čo ma vytesnili aj zo stavovskej organizácie historikov, stratil som dôveru v morálnosť akademickej obce.³¹⁰

Odhladnuc od psychickej, spoločenskej, morálnej a finančnej straty, ktorá bola nezanedbateľná a bolo potrebné sa s ňou denne boriť, dostal som sa do prostredia, ktoré mi poskytovalo nové poznatky a skúsenosti, osobne síce obohacujúce, ale inak mnou (predbežne) spoločensky nevyužiteľné. Popri iných publikačných výstupoch mi vyšlo šesť monografií, a to za mimoriadne náročných podmienok, ktoré treba zosumarizovať. Nedisponoval som pracovne zamestnaním s „voľným“ časom. Pracovný týždeň bol 6-dňový, až postupne bola voľná každá druhá a neskôr každá sobota. Lenže vtedy mali voľno aj partneri, ktorých som potreboval. Až na výnimky som pracoval sám bez akejkoľvek pomoci iných. Bol som otcom – rodičom (synovia po absolvovaní základnej školy išli na stredné a potom vysoké školy) a spoluzodpovedným za chod domácnosti, vždy sme sa o ňu starali len my dvaja s manželkou. Mal som „výhodu“, že na pracovisku som nemal nijakú zodpovednosť a dve nezastupiteľné danosti: pretrvával mi tvorivý potenciál a mal som to magické, motivujúce a umocňujúce rodinné prostredie.

Záverom svojho výkladu o pôsobení v galérii nemôžem nespomenúť dve veci, ktoré som svojho času nepovažoval za dôležité, za predznamávajúce môj ďalší život. Nepamätám sa presne, bolo to v 80. rokoch, prišiel na medzinárodné sympóziu poľský grafik, ktorý nosil na chlopni kabáta nám neznámu symboliku. Vysvitlo, že je to odznak Solidarity, novej nezávislej odborovej organizácie v Poľsku. Riaditeľ a jeho prítomnosť zaskočila. Bol som nepriamym svedkom ich síce akoby náhodných, vzájomných dvoch rozhovorov, pričom prvý bol informačný, ale druhý rozhovor už jasne konfrontačný. V roku 1985 nové vedenie Sovietskeho zväzu naštartovalo „perestrojku“, ktorej dôsledky nikto nepredvídal. Gorbačov ju prezentoval ako ideovo-politický návrat k leninizmu, ako obrodu socializmu s výzvami 21. storočia. Pri rozlúčke s pracoviskom v decembri 1985 som nemal ani tušenie, že o štyri roky bude už celkom iná spoločensko-politická situácia a že sa vrátim ako spoločensky reha-

---

umelecké produkty nakupovali. Autorské výstavy aj žijúcich umelcov financoval štát. Autor za túto prezentáciu daroval galérii nejaké to dielo, ale ďalšie jej predal a do ich ceny si pokojne započítal aj cenu daru. Keď mal vedúci tajomník krajského výboru KSS Vladimír Pirošík narodeniny, prišiel emisár za riaditeľom galérie s odporúčaním na narodeninovú pozornosť. Riaditeľ išiel na Oravu k národnej umelkyni Márii Medveckej, kúpil za galerijné peniaze olejomalbu, ktorú daroval tajomníkovi. Takáto bola prax aj pri udeľovaní čestných titulov.

³¹⁰ Príležitostne som sa stretal len s niektorými bývalými kolegami – výtvarníkmi (s Mikulášom P., Stanom B., Jánom J.). Keď som mal životné jubileum (60 rokov), odvahu prísť ma pozdraviť našli len Karol F., Miloš Š. a Vojtech K. – aj to z iných pracovísk. Nikdy ma neobišiel ale rektor Pedagogického inštitútu v Erfurte Theo Glocke, keď bol v Banskej Bystrici.

bilitovaný nazad na pracovisko a do pozícií, z ktorých ma v rokoch 1970 – 1973 vyhodili.

4 Na dôchodku

Odchod do starobného dôchodku k 1. 9. 1985, vzhľadom na moju kondíciu predčasného, bol pre mňa zaslužným odpočinkom len od daného zamestnania v galérii. Nemal som žiadne zdravotné problémy, necítil som sa „vyhoreným“ – skôr naopak – nabudeným na zmysluplné využitie intelektuálnych schopností v už ničím neobmedzovanom čase.

Už som napísal, že v 80. rokoch došlo k „zmierňovaniu perzekúcií“. Musím dodať, že nie ako k politickému programu, pretože sa na tom podieľala predovšetkým občianska odvaha kompetentných jednotlivcov. Prvou príležitosťou prezentovať sa bola už spomínaná objednávka na dejiny oblastnej galérie v roku 1981 – 1985. Táto objednávka bola výhodnou nielen preto, že som dostal všetky potrebné podklady, že som „históriu“ zariadenia poznal z autopsie a mal skúsenosti s týmto druhom práce, ale najmä preto, že ma riaditeľ prijal na niekoľko mesiacov do pracovného pomeru, takže som mal popri penzii pravidelný mesačný príjem, ktorý bol vlastne autorským honorárom.³¹¹

Ešte počas zamestnania v oblastnej galérii som sa bližšie zoznámil s Jánom Slobodom. Tento pán väčšinu života strávil v ústredných kultúrno-výchovných inštitúciách a vo vydavateľstvách. Na dôchodok prišiel bývať do Banskej Bystrice a niekoľko mesiacov pracoval aj v galérii. Ako rodák z Lovinobane vyšiel s projektom niekoľkozväzkovej vlastivednej monografie Novohradu, ktorej „objednávku“ zabezpečil na ONV v Lučenci a Veľkom Krtíši. Navrhol ma do redakčnej rady a za autora dejín Novohradu od stredoveku do začiatku 20. storočia. Prvý diel *Príroda* vyšiel v roku 1985. V časovom harmonograme mala ako druhý diel vyjsť *História*. Ja som dejiny Novohradu predtým osobitne neštudoval.³¹² Župný archív bol a je v Maďarsku, v našich príslušných archívoch (v oblastnom a okresných) bolo málo písomných dokumentov, takže som bol odkázaný najmä na publikovanú literatúru (maďarskú, slovenskú, latinskú), na vlastné predchádzajúce výskumy z oblasti baníctva a hutníctva a druhú polovicu 19. storočia som spracúval podľa uhorských štatistík a dobovej tlače. So súhlasom príslušných autorov som použil ich rukopisy dodané do ďalších dielov.³¹³ Počas prípravy II. dielu Ján Sloboda zomrel, takže som sa ja stal jeho zostavovateľom a odborným garantom. Po prevzatí kompetencie a zodpovednosti som zisťoval stav priprav rukopisov. Pred ukončením boli len príspevky o pravekom osídlení Novohradu, jeho kultúrno-historických pamiatkach a môj. Dokončenie príspevkov o dejinách regiónu v 20. storočí bolo v nedohľadne. Presvedčil som podpredsedov ONV (Ľ. Orsága a P. Križániho) o potrebe rozdeliť II. diel na dve

³¹¹ Rukopis zostal v archíve oblastnej galérie.

³¹² Počas pôsobenia na gymnáziu v Lučenci som do regionálneho časopisu Novohradský hlas písal populárne články z histórie stolice.

³¹³ Íšlo najmä o príspevky A. Spiesza, P. Horváta, K. Vadkerty. Ich rozsiahle zábery do histórie sa do zväzku *Hospodárstvo* nehodili.

časti: do roku 1918 a od roku 1918 do súčasnosti, pričom I. časť II. dielu i vydať, čo sa stalo roku 1989.³¹⁴ V monografii sa potom pre zmenu spoločensko-politických pomerov ďalej nepokračovalo a prijaté rukopisy do ďalších zväzkov som roku 1991 odovzdal odboru kultúry ONV v Lučenci.

Stanislava Kmeťa som poznal ešte z čias pôsobenia na odbore školstva a kultúry KNV. Ako dôchodca bol kronikárom mesta Banská Bystrica a jeho manželka podpredsedníčkou ONV. Stanislav Kmeť bol poverený zorganizovať autorský kolektív na prípravu publikácie o minulosti a súčasnosti Banskobystrického okresu k 45. výročiu SNP. Získal ma na spracovanie dejín obdobia feudalizmu a kapitalizmu do roku 1918. Čitateľ už vie, že som sa týmto regiónom zaoberal v rôznych súvislostiach. O histórii tohto regiónu povychádzalo veľa prác. Pokúsil som sa spracovať dejiny okresu „po novom“. Všeobecne známe dejiny baníctva a hutníctva som obohatil o svoje nepublikované výpisky k dejinám baníctva, ktoré som získal štúdiom prameňov a elaborátov Ing. A. Bergfesta v Ústrednom banskom archíve v Banskej Štiavnici. Preštudoval som dokumentáciu k urbárskej regulácii v jednotlivých obciach, ktorú mi na mikrofilme poskytol Historický ústav SAV a pri spracúvaní druhej polovice 19. storočia som uprednostnil demografickú koncepciu pred tradičnými politickými dejinami. Ešte „šťastie“, že vydanie bolo termínované a ostro sledované pri výročí Povstania,³¹⁵ omeškanie o niekoľko mesiacov by bolo znamenalo „stop“! Toto vizuálne a rozsahom reprezentačné dielo s rozsiahlym ruským, nemeckým a anglickým zhrnutím bolo oslavou politiky KSC a výsledkov budovania socializmu, čo nežná revolúcia nielenže spochybnila a od čoho sa nové politicko-spoločenské štruktúry dištancovali.

Tretím veľkým projektom, do ktorého som bol zaangažovaný, bola 5-zväzková vlastivedná monografia Gemera-Malohontu, ktorú s podporou ONV v Rimavskej Sobote a v Rožňave pripravovala Gemerská vlastivedná spoločnosť pri 25. výročí svojho vzniku. Gestorom projektu bol jej predseda Július Bolffk. Prvým dielom i v tomto komplexe mala byť príroda, druhým dejiny, tretím obyvateľstvo a hospodárstvo, štvrtým dialekty a literárne tradície a posledným etnografia. Ja som bol poverený spracovať najprv revolučné roky 1848 – 1849, potom do roku 1867. Problematika mi to nebola neznáma. Preštudoval som všetky písomné dokumenty k uvedeným rokom v Štátnom oblastnom archíve v Radvani, najmä agendu župy. Rozhodol som sa urobiť sondu do toho, ako všeobecnú situáciu v krajine a župe vnímalo mesto Rimavská Sobota a moja rodná obec, a to podľa mestských kníh a obecnej knihy.. Pri tomto prieniku do situácie cez autentické pramene sa mi podarilo prekonať rôzne stereotypy viažuce sa k revolučnému fenoménu udomácnené nielen v literatúre, ale aj v regionálnom historickom vedomí.³¹⁶ Tento veľkolepý projekt stihol podobný

³¹⁴ Novohrad – regionálna vlastivedná monografia 2/1 Dejiny, Osveta, Martin, 1989.

³¹⁵ Vyšlo ako: Z histórie a súčasnosti Banskobystrického okresu, Osveta – Martin, 1989.

³¹⁶ Išlo, napr. o pôsobenie Š. M. Daxnera, o morálny profil aktérov, a pod.

osud ako monografiu Novohradu. Vyšiel len I. diel Príroda, aj to už po revolúcii. Ja som časť svojich výskumov prezentoval na stránkach Obzoru Gemera-Malohontu³¹⁷ a pri rôznych kultúrno-spoločenských podujatiach v regióne. Keď som potom ako predseda Gemersko-malohontskej spoločnosti prevzal písomnú pozostalosť z projektu monografie, niektoré rukopisy z etnológie sme postupne uverejňovali v Obzore Gemera-Malohontu.³¹⁸

Počas príprav monografie Gemera-Malohontu a bádania v okresnom archíve, ktorý bol na mestskom národnom výbore, som sa dostal do styku s predstaviteľmi mesta Rimavská Sobota. Prejavili záujem o monografiu mesta.³¹⁹ Požiadali ma, aby som pripravil jej koncepciu s návrhom na redakčnú radu a autorov. Nepamätám sa presne, ale bolo to v júni 1989, keď som na dezinovanej redakčnej rade predkladal vydateľský zámer o dejinách a súčasnosti mesta. Na tomto pracovnom stretnutí bol prítomný Leon Sokolovský, pedagóg na Katedre všeobecných dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Medzi rečou – pri výmene bežných osobných informácií – som sa od neho dozvedel, že je v Bratislave akési spoločenské napätie, ktoré badať aj na univerzite. Zaujatý pracovnými záležitosťami som to zaregistroval ako zaujímavosť. Keď som sa z tejto cesty vrátil domov, našiel som prázdny byt a odkaz, že manželke prišlo v práci zle, že sanitka ju odviezla do nemocnice, kde si ju ponechali na pozorovanie a komplexné vyšetrenie. Dve na sebe nezávislé udalosti, ktoré sa osudovo premietli do môjho ďalšieho života.

Pravdu povediac, po odchode do dôchodku som bol aj inak „naprogramovaný“, a to na špeciálnu rodinnú povinnosť. Čitateľovi v tejto súvislosti treba poskytnúť relevantné informácie o rodine. V roku 1975 sa nám podarila výmena bytu za väčší a zo Švermovej ulice na Fončorde sme sa presťahovali do novostavby na Klokočovej ulici (teraz Chabenecká ulica) do Sásovej-Rudlovej. Manželku pedagogicky rehabilitovali, vrátila sa za školskú katedru a neskôr sa stala metódičkou na I. stupeň základných škôl na Krajskom pedagogickom ústave v Banskej Bystrici. Starší syn skončil vysokú školu s červeným diplomom a akademickým titulom RNDr., dostal Cenu rektora Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach a bol prijatý do vedeckej prípravy, ktorú úspešne skončil ako kandidát vied. Stal sa zamestnancom Krajského ústavu národného zdravia v Banskej Bystrici. Mladší syn končil vysokoškolské štúdium na Vysokej škole technickej v Košiciach.

Predtým sme často chodili, v normalizačných rokoch už zriedkavejšie, na pozvanie rodinných priateľov do ich rekreačných zariadení na neďaleké Králiky. Manželke sa toto prostredie zapáčilo, pretože jej pripomínalo rodisko Mýto pod

---

³¹⁷ Obzor Gemera, roč. XX, 1989, č. 1; Obzor Gemera-Malohontu, roč. XXIII, 1992, č. 4.

³¹⁸ Všetko podstatné k etnografii som odovzdal prof. J. Michálkovi a rukopisy má vydať Matica slovenská.

³¹⁹ Na objednávku Gemerskej vlastivednej spoločnosti som v 60. rokoch napísal dejiny mesta, ktoré v konsolidačnom období už nevyšli.

Ďumbierom. Rozhodli sme sa, že si v tomto horskom zdravom prostredí v blízkosti priateľov postavíme dom, v ktorom budeme s manželkou tráviť zvyšok života. Vybavili sme si všetky potrebné veci a roku 1986 sme sa svojpomocne pustili do výstavby. Z rodiny som bol len ja neviazaný ani zamestnaním, ani inými povinnosťami, takže som sa stal organizátorom stavby. Vybavoval a dovážal som stavebný materiál, po okolitých dedinách hľadal stavebných robotníkov, vozil som ich do práce, staral sa im o proviant, odvážal ich domov a vlastne, vybavoval všetko okolo stavby.

Ako väčšina občanov republiky som bežne, bez väčšieho záujmu sledoval domácu a zahraničnú politiku, ale len podľa našich informačných zdrojov. Registroval som stretávanie sa predstaviteľov USA a Sovietskeho zväzu, ale podľa našich správ som v tom nevidel nijaké výraznejšie zmeny v svetovej politike. Netušil som, že okrem oficiálnych vyhlásení existovali aj vážne konkrétne dohovory. Určité indície prichádzali aj zo susedných štátov, ale ani tým som nepripisoval signifikantnejší význam. Všetky tieto nové fakty a trendy sa podsúvali ako historická revitalizácia socializmu a jeho iniciatíva v nových spoločenských podmienkach. V republike sa v základe nič nedialo. Pamätám sa na valné zhromaždenie Gemerskej vlastivednej spoločnosti, ktoré ako tradične prebehlo začiatkom kalendárneho roku 1988 a bolo v Rožňave. Z oficiálnych hostí ako predrečník vystúpil tajomník okresného výboru KSS pre ideológiu Árpád Koreň. Medzi iným hovoril o rokoch zakončených osmičkou. Všetkých ubezpečoval, že aj keď ide dokonca o dve osmičky, u nás sa nič neudeje, strana a štát sa pripravujú na zjazd, úspešne sa končí päťročnica a my budeme neochvejne ďalej budovať reálny socializmus. Ani personálne zmeny, ktoré sa udiali vo vedení KSC a štátu nič mimoriadne nesignalizovali. Informácia L. Sokolovského na redakčnej rade v júni 1989 ma síce – ako som napísal – zaujala, ale keďže sa to vysvetľovalo ako napätie či spory v oblasti životného prostredia, nepredpokladal som, že je z týchto pozícií možný nejaký významnejší atak na politicko-spoločenskú situáciu.

V auguste 1989 som mal jedného dňa neobyčajný telefonát. Oslovil ma pán, ktorý sa predstavil ako Ing. Čech, ako manžel bývalej poslucháčky a mne aj osobne známej už ako redaktorky a korektorky vo vydavateľstve Osveta. Požiadal ma o osobné stretnutie v Banskej Bystrici. Dohovorili sme sa na mieste a čase. Stretli sme sa v čínskej reštaurácii pri autobusovej zastávke miestnej hromadnej dopravy. Prebehol najprv konvenčný rozhovor. Keďže v miestnosti nebolo nikoho a aj obyčajný hovor bol počuteľný, Čechovci navrhli, aby sme šli inde. Voľba padla na Lux. Tu som sa dozvedel, že sa v Martine formuje z intelektuálov opozícia, ktorá pripravuje apel na vládnych činiteľov o dodržiavanie ľudských práv a ohlas na verejnosť k tlaku na odchod z verejného života kolaboráciou skompromitovaných politických funkcionárov. Záujmom organizátorov je, aby sa do aktivity zapojilo čo najviac predtým známych osobností, aj v Banskej Bystrici. Zámer sa mi hneď pozdával, ale keďže bol rizikovým, vymienil som si čas na rozmyslenie a dohovor s rodinou. Keďže som mal

práve v programe cestu do Martina – vybavovačky okolo vydania dejín Novohradu – sľúbil som, že sa pri prvej príležitosti ozvem so svojím stanoviskom. Napriek tomu, že som pre svoj vysoký vek už od života nečakal žiadne šance, rodina kladné stanovisko odobrila. Čechovci ma pozvali do svojho súkromného bytu na Sídlišku Sever, kde som predložené písomné elaboráty podpísal. Pán inžinier bol presvedčený o zmene režimu, rozprával o prípravách na prevzatie politickej moci, k čomu som bol dosť skeptický. Viem, že náš apel bol kedysi v septembri 1989 odoslaný, ale smerom k signatárom sa nič nedialo.

V polovici novembra 1989 starší syn dostal byt na novom sídlisku v Sásovej-Rudlovej, na Benadovej ulici (teraz Sitnianska). Chodili sme ho pripravovať na nasťahovanie. Zo správ z rozhlasu sme sa dozvedeli, čo sa udialo v Prahe na Národnej triede pri manifestácii študentov k Medzinárodnému dňu študentstva. Informácie o týchto udalostiach dominovali v nasledujúcich dňoch v rozhlasovom a televíznom spravodajstve. Začala sa Novembrová revolúcia, do ktorej sa po študentoch a hercoch angažovali aj občianski aktivisti. Nezabudnuteľným zážitkom bolo na televíznych obrazovkách sledovať spontánne masové mítingy, najmä v Prahe a Bratislave, politické diskusie a ankety, sledovať kreovanie sa novej politickej moci (Občianske fórum a Verejnosť proti násiliu), defenzívu dovtedy všemocnej a agresívnej KSČ a jej rozklad. Televíziu sme sledovali do neskorých nočných hodín. Istého večera som pri sledovaní programu zaspal. Zrazu ma manželka naliehavo budila, že cíti dym. Zistili sme, že sa do bytu valí z chodby. Keď sme otvorili dvere, videli sme, že nám horí rohožka pred bytom a počuli utekajúceho po schodoch. Rohožka bola poliata horľavinou a kým som hasil rozhárajúci sa oheň, manželka z okna sledovala utekajúceho muža a bola presvedčená, že ho identifikovala. Pochopili sme to ako výstrahu, ktorá mohla priniesť všeobecné ohrozenie.

S odstupom času sa k tomuto naštartovanému a už nevratnému spoločenskému procesu pridali aj banskobystrickí vysokoškooláci. Ako som sa pri istých príležitostiach dozvedel, z pedagógov ich podporili len jedinci, väčšina vyučujúcich aktivitu študentov tolerovala, ale boli aj takí, napr. vedenie pedagogickej fakulty a časť pedagógov katedry marxizmu-leninizmu, ktorí študentom v aktivite bránili, ba sa im dokonca aj vyhrážali. Bývali sme ďaleko od centra a nemal som dôvod chodiť do mesta a aj manželka bola po hospitalizácii v nemocnici v domácom liečení. O situácii na pedagogickej fakulte a v meste som bol informovaný len z regionálneho rozhlasového vysielania a príležitostných televíznych šotov. Mestská komunita nebola liberalizácii otvorená a aj verejné mítingy na Námestí SNP, ktoré organizovali väčšinou vysokoškooláci, sa nestretli so všeobecným záujmom a nebudili občiansku aktivitu. Televízne záznamy o udalostiach v meste boli v porovnaní s dianím v ostatných metropolách len chabým odvarom. Samozvaní rečníci sa prihovárali hŕstke nezáväzne postávajúcich či náhodne korzujúcich ľudí. Keď som sa dozvedel, že na pedagogickej fakulte vznikol štrajkový výbor, napísal som mu 30. novembra list, z ktorého vyberám: „Srdečne a úprimne Vám blahoželám k Vašej politickej

vyspelosti, štátnickej múdrosti a občianskej statočnosti, ktorou ste dokázali to, a ešte viac, o čo sme sa i my v šesťdesiatych rokoch usilovali. Prosím, aby ste nielen teraz, ale aj v celom svojom živote vydržali v takom nadšení a duchu. Tento politický boj, ktorý ste začali, sa ešte neskončil a bude ťažký. Ostal administratívno-byrokratický aparát, v praxi zotrúva vedúca úloha KSC, žije populácia staršej a strednej generácie, ktorá má zdeformované myslenie, vedomie a konanie a navyše zostávajú i ľudia, myslím tým predovšetkým na niektorých pedagógoch na Vašej fakulte, ktorí sa nielenže nedokázali k svojim verejným postojom v roku 1968 čestne priznať, ale svojou angažovanosťou sa pričínili o spoločenskú likvidáciu a existenčné ohrozenie svojich spolupracovníkov, o spoločenskú diskvalifikáciu Vašej fakulty a za 20 rokov nenašli v sebe toľko ľudskosti, zodpovednosti a odvahy, aby aspoň dodatočne a čiastočne odčinili napáchané krivdy...³²⁰

Pod tlakom vysokoškolskej aktivity a verejnej mienky sa vedenie pedagogickej fakulty vzdalo. V polovici decembra ma v byte navštívili aktivisti štrajkového výboru a pozvali ma na stretnutie do Národného domu. Tam som sa stretol s bývalými a tiež postihnutými kolegami – Pavlom Kachničom, Milošom Štillom a Stanom Ondřejkom. Predmetom tohto stretnutia bola voľba akademických funkcionárov. Emisári poslucháčov mi ponúkli funkciu dekana so zárukou, že ma elektorát do tejto funkcie zvolí. Ja som ich ponuku odmietol z viacerých dôvodov: pokročilý vek, takmer 20 rokov mimo školstva, pre mňa nová a nečitateľná situácia na fakulte a necítil som sa byť pripravený na riešenie akútnych a neodkladných problémov, ktoré zmenené a meniace sa spoločenské pomery nastoľovali. Voľby prebehli 19. decembra bez akéhokoľvek záujmu diskriminovaných o funkciu. Nové vedenie pedagogickej fakulty zvolalo na 20. decembra do auly míting poslucháčov, pedagógoch a pracovníkov pedagogickej fakulty s „nami“ = postihnutými. Hoci bolo pred Vianocami a skúškové obdobie, aula bola plne obsadená a záujemcovia sa tísli na všetkých voľných priestranstvách. Okrem štyroch (už nebohých) sme sa na mítingu zúčastnili všetci ostatní postihnutí. Nový dekan fakulty prof. dr. Ján Findra, DrSc. sa v mene fakulty za krivdy ospravedlnil, zrehabilitoval všetkých a ponúkol návrat do pozícií, ktoré sme museli opustiť. Pre mňa bolo toto podujatie osobitne dojemné, zvládnuteľné len s veľkou duševnou námahou, čo som vyjadril aj vo svojom príhovore: „Predovšetkým vás prosím o pochopenie a ospravedlnenie. Naposledy som totiž verejne vystupoval v júni 1970 pri promócií absolventov. Zároveň som po prvý raz v novostavbe fakulty a po 20 rokoch opäť v prostredí, ktoré bolo vlastne mojím bytím. Priznám sa, vždy som túžil aspoň vidieť celý tento komplex, ktorého výstavba sa začala a prebiehala pod mojím vedením. Som preto šťastný, že ste mi to umožnili práve vy. Vzrušujúce a dojemné pre mňa je nielen vaše pozvanie a prijatie, ale celý politický vývoj, ktorý ste vyvolali a ktorého garantom zostávate... v spoločnosti obrodzujúci proces treba stále

---

³²⁰ Celý list je na str. 46 – 51 v publikácii Na prelome času, 1991, Banská Bystrica.

presadzovať, ustavične ho strážiť a ďalej rozvíjať...“³²¹ Obával som sa invektív a verejných obvinení, čo sa však vôbec neudialo, pretože medzi prítomnými neboli prisluhovači normalizácie, len bývalý kolega František Šupín, ktorý ma pri každom náhodnom osobnom stretnutí fyzicky napádal a aj inak psychicky terorizoval, preto nepriame stretnutie s ním bolo veľmi prekvapivé, nepríjemné a nevyspytateľné.³²² Študenti boli v diskusii zvedaví najmä na minulosť pedagogickej fakulty, na 60. roky, na dôsledky konsolidácie, a pod.

V januári 1990 ma dekan poveril funkciou predsedu konkurznej komisie na obsadenie katedry histórie, ktorú mienil k letnému semestru obnoviť. Do úvahy prichádzali najmä kvalifikovaní historici zo zrušenej katedry marxizmu-leninizmu a z Ústavu pre regionálny výskum. Dekan zároveň zriadil rehabilitačnú komisiu, ktorej som bol členom. V rehabilitačnej komisii sme sa usilovali zorientovať sa v pomeroch počas „konsolidácie“. Pozývali sme súdobých zodpovedných pracovníkov, prebehli aj vzájomné konfrontácie, čo nevedlo takmer k ničomu,³²³ pretože nový dekan v priebehu januára dovolil živelnú likvidáciu kádrového oddelenia, archívu základnej organizácie KSS, takže komisia až na zlomky nemala usvedčujúce dôkazy.³²⁴ Všetci rehabilitovaní dostali oficiálne písomné ospravedlnenie a pozvanie na návrat do pracovných pozícií. Rehabilitačná komisia sa zasadzovala za pokračovanie, resp. dokončenie kvalifikačných postupov,³²⁵ vymohla si zverejniť svoj pohľad na 60. a 70. roky a možnosť publikačne sa prezentovať postihnutým.³²⁶ Na Deň učiteľov v roku 1990 a pri 35. výročí pedagogickej fakulty som sa prihovril poslucháčom na stránkach ich študentského časopisu a osobne slávnostnému zasadaniu akademickej obce. Do aktívnej školskej služby som sa už nemienil vrátiť.

Nemôžem obísť ešte jednu skutočnosť. Na prelome rokov 1989/90 sa aj v Banskej Bystrici kreovala Verejnosť proti násiliu. Jej aktivistom bol aj Ing. Ondrej Breznický, môj bývalý študent z Gymnázia v Lučenci a do roku 1975 aj sused na Fončorde. Raz ma pozval na nejaké stretnutie do pracovne v Národnej ulici a ešte raz som bol s ním v Študentskom domove na Triede SNP medzi poslucháčmi ekonomickej fakulty. Predmetom tohto stretnutia bola diskusia – sondáž o prípadnej fúzii do univerzity. Bol som prekvapený netoleranciou poslucháčov k pedagogickej fakulte. Postoju študentov som vôbec nerozumel.

---

³²¹ Pokračovanie pozri na str. 52 – 57 v publikácii Na prelome času.

³²² Františka Šupína som zdedil z pedagogického inštitútu na katedre hudobnej výchovy. Vedúci sa mi sústavne sťažoval na jeho egoizmus, nechotu, netoleranciu a agresivitu. Ďalej sa zistilo, že zneužíva spoločné priestriedky katedry, finguje služobné cesty, a pod. Preložil som ho na inú katedru, ale v tej istej pracovnej pozícii. Keď odmietol nastúpiť, dostal výpoveď. Domáhal sa jej zrušenia na súdoch a žiadal finančné odškodnenie. Súdny spor trval viac ako desať rokov a riešili ho nielen súdy v Banskej Bystrici, ale aj vo Zvolene a v Košiciach.

³²³ Vyhovárali sa na už nebohých (Jána Kováčika, Jána Švoňavca a bývalého dekana, mozgovou príhodou postihnutého Jána Matejčíka).

³²⁴ Časť archívu na vlastnú päsť zachránili Stanislav Matejkin a Karol Fremal.

³²⁵ Zastavené boli kandidatúry, docentúry, profesúry.

³²⁶ Pozri publikáciu na interné potreby: Na prelome času.

Veď ekonomická fakulta bez vlastného pričinenia zdedila po pedagogickej fakulte školské objekty a internát a v štruktúre univerzity mala mať fakulta v podstate autonómiu. Ale to hlavné, čo som chcel povedať – hoci som s Verejnou proti násiliu sympatizoval, do tohto hnutia som nevstúpil a ani inak som sa politicky neangažoval.

4. 1 Rehabilitácia – návrat na fakultu

Na tom, že som sa nakoniec k akademickému roku 1990/91 rozhodol vrátiť do školských služieb, sa podpísali dve okolnosti. Vo vysokoškolskej politike sa zlegalizovala tzv. akreditácia, t. j. ministerské potvrdenie spôsobilosti jednotlivých fakúlt poskytovať vysokoškolské vzdelanie a dávať o jeho ukončení platné diplomy. Garantom akreditácie boli profesori. Na obnovenej katedre histórie nebol nikto v tejto vedecko-pedagogickej pozícii a ja som bol k nej najbližšie. Bez akreditácie bolo ohrozené štúdium histórie ako aprobačného predmetu, a tým aj existencia katedry a plná funkčnosť fakulty. Druhý dôvod bol finančný. Zdravotný stav manželke nedovolil vrátiť sa do zamestnania a v máji 1990 odišla do invalidného dôchodku, čo bolo značnou stratou pre rodinný rozpočet zaťažovaný spomínaným investičným zámerom – výstavbou domu. Rozhodovanie ani za týchto okolností nebolo pre mňa jednoduché. Bol som dve desaťročia mimo školstva, školskú reformu 70. rokov som takmer nepoznal, za tie roky odstavenia som nemal kontakty ani so školskou praxou, ani s odbornými pracovníkmi doma a v zahraničí. Na pedagogickej fakulte bola zrušená katedra histórie, takže nebola k dispozícii ani odborná literatúra a odborné časopisy. Pri sťahovaní do novej budovy bol zlikvidovaný aj mnou založený kabinet učebníc dejepisu a práve história a didaktika dejepisu boli politickými zmenami najviac dotknuté vedné disciplíny. Prekážalo mi aj to, že na katedre zostala osobnosť, ktorá sa mimoriadne angažovala do môjho spoločenského vytesnenia, celé roky ma ignorovala, a dokonca v januári 1990 ma bezdôvodne, provokatívne napadla aj ako predsedu konkurznej komisie, ktorá sa vyjadrovala k jej ponechaniu na fakulte. Pod tlakom spoločenských a rodinných potrieb som nakoniec uvedené zábrany prekonal a aj svojmu nepriateľovi podal ruku na zmierenie.³²⁷

Pri mojom návrate bola katedra kvalifikačne na úrovni. Okrem mňa pôsobilo na nej päť docentov. Až na jedného kolegu som všetkých poznal ešte z predchádzajúceho pôsobenia. Prvýkrát som sa s členmi katedry stretol v „školičke“, kde bol Ústav pre regionálny výskum, ktorého vedenia sa ujal Miloš Štilla. Vzápätí sa katedra sťahovala do budovy bývalej politickej školy KV KSS na Komenského ulici č. 20. Ja som dostal spoločnú pracovňu s doc. dr. Karolom Fremalom, CSc. Prednášky a cvičenia sme mali nielen v tejto budove, ale aj v ústrednej budove na Tajovského ulici č. 40, čo nebolo veľmi výhodné. Pro-

---

³²⁷ Išlo o doc. dr. Ondreja Golemu, CSc., ktorého morálne excesy som ako dekan toleroval. Po zmiernení a po jeho penzionovaní napísal Ministerstvu školstva list, v ktorom ma označil za nekvalifikovaného a už neschopného.

stredie v bývalej politickej škole bolo ale veľmi príjemné, až komorné. Sem bola elokovaná len časť katedier, počet poslucháčov bol úmerný objemu budovy, posluchárne veľké, svetlé, vybavené na používanie modernej didaktickej techniky. V objekte bola knižnica, čítareň, aula a ďalšie spoločenské priestory, lôžková časť pre poslucháčov, kuchyňa, jedáleň a bufet. Keď sa pedagogická fakulta v roku 1992 rozdelila³²⁸ a nová pedagogická fakulta sa vysťahovala z hlavnej budovy na Tajovského ulici do Radvane, uvoľnené priestory na I. poschodí budovy obsadila katedra histórie. Ja som mal najprv samostatnú kanceláriu, potom mi do nej pribudla doktorandka Mária Sučanská a po jej premiestnení do inej pracovne som ako spolusediaceho dostal kolegu Imricha Nagya. Tu už bolo prostredie oveľa rušnejšie, posluchárne strohé až chladné a udomácnovanie sa katedry sa presadzovalo len postupne (samostatná poslucháreň, seminárna miestnosť, katedrálna knižnica).

Z úvodu k tejto stati vyplýva, že som sa usiloval predovšetkým získať potvrdenie vedecko-pedagogickej hodnosti profesora. Čitateľ už vie, že som sa v roku 1970 inauguroval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a že z politických dôvodov bolo toto inauguračné konanie stornované. Pre svoje váhanie v časoch revolučnej eufórie na jar 1990 som prišiel o možnosť dostať sa k dekrétu krátkou cestou. Od jesene 1990 platila už nová legislatíva, takže som musel predložiť všetky relevantné doklady (najmä o inauguračnom konaní a jeho výsledkoch) a návrh išiel cez rektorát Univerzity Komenského, ministerstvo školstva a vládu k prezidentovi, takže až v apríli v roku 1991 som si bol prevziať menovací dekrét, ale s platnosťou od 1. januára 1991. Slávnosť odovzdávania a preberania profesorských dekrétov prebehla v budove Ministerstva školstva v Bratislave na Hlbokej ulici (predtým tu sídlil Ústredný výbor KSS). Bolo nás niekoľko desiatok, takmer všetko bývalí postihnúť. Z našej fakulty si profesorský dekrét prevzali ešte Eduard Gombala a Jaroslav Mazúrek. Takto som sa stal garantom štúdia histórie a fakulta získala právo habilitácií a inauguraácií.³²⁹

Keď som sa oboznámil so situáciou v ešte spoločnej republike, zistil som, že v celom vtedajšom štáte niet akreditovaného pracoviska na didaktiku dejepisu, hoci na Slovensku o etablovanie sa v tejto disciplíne bol záujem na všetkých pedagogických vysokoškolských pracoviskách. Mojm eminentným zámerom bolo tento stav zmeniť. Na moje veľké prekvapenie som narazil na legislatívu. Vo vyhláske Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 131 zo 6. mája 1997 o doktorandskom štúdiu medzi vednými pedagogickými disciplínami nebola zaradená didaktika dejepisu. Na naše dotazy ministerstvo školstva túto nelogic-

---

³²⁸ Pedagogická fakulta sa rozdelila na dve fakulty: Pedagogickú fakultu (I. stupeň ZŠ) a Fakultu humanitných a prírodných vied (II. stupeň ZŠ + II. cyklus).

³²⁹ Prvými habilitovanými boli Vladimír Varinský (domáci) a Blažena Grácová (z Filozofickej fakulty Ostravskej univerzity); prvými inaugurovanými Zdeněk Jirásek (zo Slezskej univerzity v Opave) a Pavol Martuliak (domáci).

kosť „zdôvodňovalo“, že o to nikto nestál, resp. že sa na to zabudlo. Cez dekanstvo Fakulty humanitných vied UMB v Banskej Bystrici³³⁰ sme vo veci intervenovali u ministerky školstva Evy Slavkovskej a predsedu akreditačnej komisie. Keď akreditačná komisia dala súhlasné stanovisko, ministerka školstva osobitným dekrétom udelila fakulte predbežné právo otvoriť doktorandské štúdium s tým, že pri nadchádzajúcej akreditácii sa toto právo rozšíri na habilitácie a inaugurácie. Do doktorandského štúdia bola prijatá jedna naša a jedna absolventka Ostravskej univerzity.³³¹ Keď potom bola v roku 2000 na univerzite akreditačná komisia, k záležitosti legalizovania didaktiky dejepisu sa vôbec nevyjadrila s poznámkou, že didaktika dejepisu nie je vo vyhláske. Nato som napísal osobný list ministrovi školstva Milanovi Ftáčnikovi, ktorý moje argumenty uznal a úradne potvrdil, že už udelené právo fakulte neodoberie. Pri osobnom stretnutí v Očovej ma uistil, že všetko vyrieši nový zákon o vede, ktorý sa pripravuje. Keďže som po roku 2000 stratil svoje pozície na fakulte a z kolegov sa o didaktiku nikto nezaujímal, vec uviazla a dodnes (rok 2008) niet na Slovensku akreditované pracovisko na didaktiku dejepisu a všetci zúčastnení o tento odbor sa kvalifikujú cez príbuzné historické či pedagogické disciplíny.

Po návrate na fakultu som sa opäť prednostne venoval v rámci edukačného procesu svojej špecializácii – didaktike dejepisu. Ako som už uviedol, charakter a funkcia tejto študijnej disciplíny sa podstatne zmenila. Nebola už iba metódikou – návodom ako učiť, teóriou vyučovania – na čo učiť, ale aj vedou o tom, čo učiť. Po roku 1990 sa presadzovala nová filozofia školského vzdelávania a nová filozofia výučby dejepisu. K týmto zámerom domáce zdroje neboli. Škola bola štyridsať rokov jednotná, socialistická, výučba dejepisu len marxistická, existovala úplná izolácia od moderných trendov výučby dejepisu. Mal som výhodu v tom, že som ešte z čias vysokoškolských štúdií spoznal iné filozofie dejín,³³² iné pedagogické koncepcie a školské systémy. V 60. rokoch som pracoval aj s rakúskymi a západonemeckými učebnicami. Čoskoro po nástupe do zamestnania som hľadal a obnovoval zahraničné kontakty. Podarilo sa mi nadviazať spojenie s dedičom bývalého Medzinárodného ústavu pre výskum učebníc – s Ústavom Fridricha Eckerta v Braunsweigu, odkiaľ mi ústretovo a zadarmo poslali najpoužívanejšiu sériu učebníc v Západnom Nemecku.³³³ Cez prof. dr. Vratislava Čapka som sa stal členom Medzinárodnej asociácie didaktikov dejepisu so sídlom v Nemecku a z jej sekretariátu som dostával nielen in-

---

³³⁰ Medzitým sa fakulta humanitných a prírodných vied rozdelila na dve samostatné fakulty a katedra dejepisu bola na fakulte humanitných vied.

³³¹ Obe Dana Vasilová (naša) a Denisa Labischová štúdium úspešne skončili a získali vedeckú hodnosť PhD.

³³² Diplomovú prácu z filozofie som robil na tému: Filozofia československých dejín.

³³³ Keď som sa dozvedel, že ho chcú zrušiť, v mene svojom a fakulty som intervenoval za jeho ponechanie u predsedu a ministerky školstva príslušnej zemskej vlády.

formácie, ale aj rôzne odborné tlačoviny.³³⁴ Podľa vlastného zväženia som dával didaktike dejepisu nový obsah a koncepciu. Predpokladal som, že najproduktívnejším a najnázornejším postupom bude historická retrospektíva vývoja dejepisného vyučovania od Uhorska počnúc, cez Československú republiku, Slovenskú republiku a obdobie socializmu, konfrontácia ponímania jednotlivých nosných vecno-didaktických fenoménov na báze ich obsahu v učebniciach a jeho využívania. Za najaktuálnejšie úlohy výučby dejepisu som povýšil: odideologizovanie, liberalizáciu názorov na vývoj a jeho pluralitné vnímanie, hľadanie spoločných nadnárodných a nadčasových hodnôt, zacielenie na humanistické a demokratické poslanie výučby. V tomto duchu som skoncipoval aj učebnú pomôcku (skriptá),³³⁵ ale nie ako súvislý text, ale ako tézy, čo sa ukázalo nad sily a schopnosti poslucháčov. Samotnej technológii výučby som venoval len druhoradú pozornosť, predpokladajúc dostatočné informácie zo všeobecnej didaktiky. Postupne som sa na základe literatúry, ale najmä učebníc dejepisu zo zahraničia³³⁶, zoznamoval so súčasným stavom výučby v západoeurópskych a postsocialistických štátoch a s aktivitami orgánov a inštitúcií Rady Európy, takže som domáce vertikálne dimenzie vývoja výučby v našich podmienkach obohacoval o plošný parameter zahrňujúci súdobý euroamerický priestor. V tomto kontexte som sa vrátil aj k poznávaniu, čo sa najnovšie vo svete učí o nás,³³⁷ v čom sa líši naše poňatie slovenského národného vývoja od prezentovaného v zahraničných učebniciach. Vzhľadom na konfrontačné výklady nosných osobností slovenskej histórie som sa osobitne venoval biografickej metóde a jej didaktickým hodnotám. Ku koncu svojej aktívnej edukačnej činnosti som hľadal a usiloval sa identifikovať európske dimenzie dejín Slovenska a Slovákov. Neúnavne som presadzoval využívanie regionálnych dejín vo výučbe dejepisu. Uvedené bolo aj obsahom a cieľom mojich prednášok, cvičení z didaktiky dejepisu, obsahom a cieľom publikačnej činnosti a vystúpení na odborných podujatiach doma a v zahraničí. V súvislosti s prestavbou vysokoškolského štúdia na dvojstupňové (bakalárske a magisterské) a kreditný systém sa pozície didaktiky časovo a významovo oslabili, čo ma viedlo k postupnej rezignácii.

Čo sa týka edukačného procesu, pričínal som sa o zaradenie historickej demografie do štruktúry študijných disciplín aprobácie. Historickú demografiu v pedagogickej príprave nikto nikdy predtým neprednášal. Na prednášky som sa pripravoval dva roky a okrem informácií z literatúry som mal aj vlastné metodické a vecné poznatky z výskumu. Význam tejto disciplíny som videl

---

³³⁴ S predsedom asociácie prof. Karlom Pelensom som sa osobne poznal a on oboslal aj našu medzinárodnú konferenciu.

³³⁵ Didaktika dejepisu, UMB-FHV, 1992.

³³⁶ Učebnice som získaval z bilingválnych gymnázií, nosili mi ich zahraniční a naši študenti a mal som aj grant na výskum učebníc.

³³⁷ Osobitne som sa zamerl na maďarské a rakúske učebnice. Pozri: Historický časopis roč. 52 (2004) č. 1; Acta Historica Neosliensia 1/1998.

v prekonávaní jednostrannej orientácie na politické dejiny a v nevyhnutnosti orientovať sa na základný nosný fenomén histórie – na človeka, spoločnosť, obyvateľstvo, ľudstvo. Po dvoch-troch ročných skúsenostiach som bol pripravený napísať skriptá. Z pôvodne povinného študijného programu sa historická demografia stala len výberovou prednáškou, nakoniec výberovou iba v jednodobrovom štúdiu, čo ma totálne znechutilo a prestal som historickú demografiu ako prednáškový kurz interným poslucháčom ponúkať. Len čiastočne sa osvedčil aj môj druhý nápad, a to zaviesť do študijného programu etnológiu. Vychádzal som z reality a názoru, že slovenský národ nebol v histórii prítomný štátnosťou, ale svojou hmotnou a duchovnou kultúrou a na fakulte bol ústav, ktorý naberal etnologický kurz. Katedra tento námet akceptovala, ale ho „neustriehla“. Poslucháči si totiž masovo začali voliť diplomové práce z etnológie regiónu, čo bolo len s veľkou toleranciou kompatibilné s ich odbornosťou. Preto aj táto inovácia študijného programu zaznamenala postupne značné úpravy.

Osobne som sa pričínal a podieľal na prekonávaní izolácie katedry. Hoci niektorí kolegovia spolupracovali s rôznymi inštitúciami a občianskymi aktivitami, katedra bola sústredená len na edukačný proces, na interné štúdium. V spolupráci s Metodickým centrom³³⁸ v Banskej Bystrici sme pre vyučujúcich dejepisu zorganizovali „rekvalifikačný kurz“, na ktorom sme v spolupráci s Historickým ústavom SAV preberali v trojročnom behu všetky aktuálne otvorené a otvárané problémy koncepcie národných dejín a výučby dejepisu. K prednáškam sa vydávali aj písomné podklady.³³⁹ Keďže zmeny v učebných plánoch všeobecno-vzdelávacích škôl zasiahli aprobáciu učiteľov (napr. prestal sa vyučovať ruský jazyk a občianska náuka), katedra vyhovelá záujmu učiteľskej verejnosti a otvorila diaľkové, tzv. rozširujúce štúdium, ktoré umožnilo rozšíriť si kvalifikáciu o spôsobilosť vyučovať dejepis, a tým sa aj v školstve lepšie uplatniť.

Po rozpade Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky zostalo jediné pracovisko venujúce sa zvyšovaniu kvalifikácie pracovníkov múzeí a galérií mimo územia Slovenska.³⁴⁰ Z iniciatívy prof. dr. Imricha Sedláka, CSc., pracovníka Matice slovenskej som pripravil koncepciu externého štúdia muzeológie a kultúrneho dedičstva, ktorého som bol aj garantom a gestorom. Toto štúdium bolo elokované do Martina a Matica slovenská mu poskytovala bezplatne priestory vo všetkých svojich troch budovách a hradila aj ich prevádzku. Popri členoch katedry sa na výučbe podieľali aj kolegovia z iných kateder, z Ústavu pre regionálny výskum, Matice slovenskej a ďalší odborníci.

---

³³⁸ Tak sa transformoval bývalý Krajský pedagogický ústav.

³³⁹ Osobne som cez Metodické centrum publikoval: *Náčrt možností transformácie učiva dejín praveku a staroveku*, 1992, 1993; *Úvahy nad medzinárodným obrazom dejín Slovákov*, 1992; *Ako moderne vyučovať dejepis*, 1997.

³⁴⁰ Išlo o Filozofickú fakultu Masarykovej univerzity (po novom) v Brne.

Katedra sa ujala záujmu Základnej školy v Očovej rozšíriť štandardný učebný plán o regionálnu výchovu (regionálnu históriu, geografiu, etnológiu). Bol som odborným garantom tohto projektu, ktorý sa pred definitívnym uvedením overoval tri roky. Každý rok sa vyhodnocoval a končil vedeckou konferenciou s návrhom na legislatívu a odporúčaním pre školy vôbec.³⁴¹ V súvislosti s prípravou vlastivednej monografie o obci Očová som zbieral dokumenty k regionálnym dejinám, ktoré som potom odovzdal miestnym dejepisárom.

Katedra reagovala na podnety referátu pre zahraničných Slovákov Univerzity Mateja Bela a účastníkom kurzov pre zahraničných učiteľov poskytla príležitosť hospitovať na prednáškach, bezplatne im dávala katedrálne publikácie a na požiadanie členovia katedry v kurzoch aj prednášali. Na katedre sme začali organizovať pracovné stretnutia, vedecké konferencie³⁴² a vydávať zborníky (pri všetkých som bol členom redakčnej rady, niektorých aj zostavovateľom a príležitostne som do nich aj prispieval). Bol som vedúcim grantového projektu o výučbe dejín Slovenska a Slovákov v susedných štátoch. Do projektu sme boli zapojení traja a jeho výstupom bola medzinárodná konferencia³⁴³ a zborník. Na organizovanejšiu platformu sa dostala spolupráca s Múzeom SNP a Štátnou vedeckou knižnicou v Banskej Bystrici. Bohaté pracovné kontakty sa rozvinuli s Metodickým centrom v Prešove, ja osobne som chodil každoročne vyučujúcim z Prešovského kraja prednášať o aktuálnych didaktických problémoch.

K mojím prvým krokom po návrate na katedru patrila aj obnova spolupráce s Ostravskou univerzitou a Slezskou univerzitou v Opave. Na medzinárodnej konferencii o regionálnej histórii v Hajduböszörmény som sa stretol s prof. Adamom Suchonským zo Sliezskej univerzity v Opole. Keďže sme si pre zhodné záujmy padli „do oka“, z tohto zoznámnia vznikla plodná spolupráca medzi oboma pracoviskami. Medzinárodná spolupráca s Českom a Poľskom spočívala vo vzájomnej výmene prednášateľov, študentov, v podpore a spoluúčasti na kvalifikačnom raste a vo vzájomnom otváraní priestoru na publikačnú činnosť. Uviedol som len tie aktivity katedry, ktorých som bol iniciátorom, garantom alebo aktívnym spolutvorcom.

Čo sa týka publikačných možností po roku 1990 prestali akékoľvek zábrany, tými zostali len finančné prostriedky.³⁴⁴ Katedra poskytuje publikačné možnosti vydávaním zborníkov na vlastný náklad, zborníky vydávajú aj iní organizátori vedeckých podujatí, neprestal vychádzať Historický časopis³⁴⁵ a objavili sa aj iné periodiká ako Historická revue, História. Žiaľ, Obzor Gemera-Malo-

---

³⁴¹ Konferencia bola 14. 5. 1999 a vyšiel z nej zborník.

³⁴² Prvá bola v roku 1995 o regionálnej histórii aj za účasti českých kolegov.

³⁴³ Roku 1998 za účasti z Čiech, Poľska, Rakúska, Maďarska; Acta Historica Neosoliensia 1/1998.

³⁴⁴ Naposledy moju publikačnú činnosť spracovala Blanka Snopková v Acta historica Neosoliensia, tomus 8, 2005.

³⁴⁵ Uverejňoval moje referáty na zjazdoch SHS a príležitostné príspevky.

hontu svojím XXV. ročníkom v roku 1995 zanikol.³⁴⁶ Publikačná činnosť bola povýšená za hlavné kritérium spôsobilosti vysokoškolských pedagógov. Mňa sa to týkalo už len ako možnosť osobného uspokojenia a ako možnosť prezentovať osobný príspevok k danej veci. Ako som už naznačil, moja publikačná činnosť zviazaná s edukačným procesom bola zameraná na vecno-didaktickú transformáciu výučby dejepisu, na problémy výučby slovenských dejín v zahraničí (najmä na kontroverzné ponímanie novodobých uhorských, maďarských a slovenských dejín) a na prezentáciu európskej dimenzie v slovenských dejinách.

Trend môjho záujmu o regionálne dejiny nabral neočakávané dimenzie. O spoluprácu, resp. autorstvo dejín, ma požiadali viaceré obecné a mestské úrady³⁴⁷. Na celoslovenskej konferencii v Prešove³⁴⁸ som načrtol koncepcie ďalšieho rozvoja regionálnej histórie.

Na požiadanie ev. a. v. cirkevného zboru v Banskej Bystrici som v spoluautorstve spracoval jeho dejiny do vzniku Československej republiky.³⁴⁹ Z poverenia generálneho biskupa evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku som bol zostavovateľom a odborným redaktorom publikácie: *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry* (Tranoscius, 2002).

Bol som plne a nad očakávanie spoločensky a odborne rehabilitovaný. Stal som sa členom Vedeckej rady Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Vedeckej rady Fakulty humanitných a prírodných vied UMB (predsedom sekcie pre spoločenské vedy), Vedeckej rady Fakulty humanitných vied (FHV), Vedeckej rady Fakulty prírodných vied, Vedeckej rady Filozofickej fakulty Ostravskej univerzity. Akademická obec ma na dve volebné obdobia zvolila do Akademického senátu FHV UMB. Hneď po revolúcii som bol kooptovaný do výboru Slovenskej historickej spoločnosti (SHS), ktorý ma poveril vypracovať pilotný referát o stave a podmienkach výučby dejepisu na zjazd v roku 1992. Na valnom zhromaždení som bol zvolený za podpredsedu SHS a v tejto funkcii som pôsobil až do valného zhromaždenia v Trenčíne. Obnovili sme aj pobočku SHS, ktorej som sa stal predsedom.³⁵⁰ Podobne výbor Gemerskej vlastivednej spoločnosti ma požiadal o koncepčný referát na valné zhromaždenie (1992), ktoré ma zároveň zvolilo za predsedu spoločnosti, ktorá prijala aj nový, rovnovážny názov: *Gemersko-malohontská vlastivedná spoločnosť*.³⁵¹ Ministerstvo

---

³⁴⁶ Už bez zábran, verejne, som toto periodikum redigoval.

³⁴⁷ Bol som autorom, spoluautorom a odborným redaktorom dejín Očovej, Litavy, Králik, Riečky, Valaskej, Podbrezovej, Brezna, Málnica a Poltára.

³⁴⁸ Pozri regionálne dejiny a dejiny regiónov, *Ročenka Katedry dejín FHPV Prešovskej univerzity, Prešov 2004*.

³⁴⁹ J. Albery – P. Martuliak: *Banská Bystrica v znamení kalicha*, Trian, 2001.

³⁵⁰ Stanovy SHS sa zmenili; krajské pobočky sa alternovali krúžkami historikov.

³⁵¹ Pre zánik členskej základne a finančných zdrojov spoločnosť k roku 1995 zanikla. Jej poslednými počinmi boli: Trojspomienka – pripomienka revúckeho gymnázia (Revúca), Št. M. Daxnera (Tisovec) a Jána Francistyho (Hnúšťa); Lad. Bartholomeidesa (Klenovec) a Sam. Daxnera (Tisovec). Vedecká konferencia: *Dejiny mäsiarstva a údenárstva* (Rimavská Sobota).

školsťva ma menovalo za člena grantovej vedeckej agentúry VEGA – v sekcii história, archeológia a etnológia, pričom v tejto funkcii som pôsobil dve obdobia (šesť rokov). Ministerstvo ma ďalej menovalo do komisie na udeľovanie vedeckej hodnosti DrSc.³⁵² A nešlo len o členstvo vo vrcholných orgánoch. Vedecká rada vlastnej fakulty, ale aj iných vysokých škôl (Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity, Filozofickej fakulty Ostravskej univerzity) ma poverovali členstvom či oponentúrou v habilitačnom, doktorandskom a inauguračnom konaní.³⁵³ Začiatkom 90. rokov som bol pozývaný regionálnou školskou správou na prednášky pre učiteľov dejepisu.³⁵⁴ O moje služby, využívajúc moju účasť v Povstaní, ale najmä názory na Povstanie a využitie jeho odkazu v školskej praxi, prejavil záujem Zväz protifašistických bojovníkov. Od organizátorov som dostával pozvánky na vedecké konferencie.³⁵⁵ Ku koncu môjho aktívneho pôsobenia mi FHV priznala status „špičkového pracovníka“ a od vlastnej univerzity som dostal všetky najvyššie ocenenia (medaily, emeritného profesora, Cenu rektora, čestný doktorát). Ďakovné listy a iné formy ohodnotenia som dostal aj od iných inštitúcií; najviac z nich si vážim čestný doktorát (Dr. h. c.), ktorý mi ako prvá udelila Ostravská univerzita (1999), Cenu literárneho fondu, Cenu primátora mesta Banská Bystrica, plaketu Universitas Opoliensis a Pamätnú medailu Ústrednej rady Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov (2004).

Ľudský život je časovo a silami človeka obmedzený. Do pedagogickej činnosti som sa vrátil ako 65-ročný. Hoci som bol intelektuálne takmer úplne kompetentný, legislatíva ako aj tradície blokovali možnosť uchádzať sa o akademické funkcie. Pravdu povediac, nemal som o ne ani záujem – až na jeden vyprovokovaný a naoktrojovaný. Keď vznikla univerzita, za prvého rektora bol zvolený a inaugurovaný prof. dr. Ján Findra, DrSc. Ten sa po roku pôsobenia funkcie vzdal, pretože odišiel za kancelára prezidenta republiky. Akademický senát UMB za nového rektora zvolil dekana Ekonomickej fakulty UMB

---

³⁵² Počas môjho členstva DrSc. získali: Vilhanová, Pešek, Šutaj, Hronský, Kowalská (aj oponent) a Sorbi.

³⁵³ UMB: predseda komisie: Grácová (doc.), Jirásek (prof.), Martuliak (prof.), Varinský (doc.); oponent: Fremal (doc.), Matejkin (doc.), Korim (doc.), Franková (doc.), Škvarna (doc.), Šutaj (prof.), Dončová (PhD.). Prešovská univerzita: člen komisie: Uličný (prof.); oponent: Tajták (prof.), Očenáš (prof.), Sulaček (doc.). Univerzita Komenského: oponent: Baďurík (prof.), Sokolovský (doc., prof.), Kratochvíl (PhD., doc.), Holec (doc., prof.), Kónya (doc.), Tišliar (PhD., doc.), Bocková (PhD.); člen komisie: Múčka (doc.). Ostravská univerzita: člen komisie: Dokoupil (prof.); oponent: Paulica (CSc.) a Jemelka (PhD.), HÚ SAV: oponent: Žilák (CSc.). Pre úplnosť do roku 1990: oponent: Čapek (doc., KU Praha), Stolařík (CSc., PdF Ostrava), Kočíš (doc., FF PV Olomouc) a Adam (CSc., UPJŠ Košice).

³⁵⁴ Prednášal som vo Zvolene, Lučenci, Rimavskej Sobote, Prievidzi, Brezne, Žiari nad Hronom, Trenčíne. Okrem týchto uvedených miest som v čase profesionálneho pôsobenia prednášal na ďalších 50 miestach. Z toho na ôsmich v zahraničí (napr. v Prahe, Brne, Debrecíne, Berlíne, Opole, atď.).

³⁵⁵ Medzi najvýznamnejšie medzinárodné konferencie radím: Smolenice, Trenčianske Teplice, Ostravu, Hajduböszörmény, Opole; moje vystúpenia sú v zborníkoch z týchto podujatí.

doc. Ing. Jozefa Medveďa, CSc. Prezident republiky Michal Kováč ho pre údajne neprijateľný morálny profil odmietol do funkcie rektora menovať. Keď akademický senát a prezident opätovne zotrvali na svojom stanovisku, vznikla patová situácia, ktorá sa medializovala, čo ochromovalo vzťahy na univerzite a jej autoritu vo verejnosti. Profesori Fakulty humanitných a prírodných vied UMB sme sa rozhodli zaujať k situácii verejne konštruktívne stanovisko a bol som členom trojčlennej deputácie k prezidentovi. Situáciu mali vyriešiť nové voľby. Oslovovali ma členovia akademického senátu fakulty s tým, aby som kandidoval, že v danej situácii som jediný akceptovateľný a priechodný kandidát. Takéto signály som dostal prostredníctvom doc. Ing. Jána Glosa aj od Akademického senátu Ekonomickej fakulty UMB, a dokonca ma aj dekan tejto fakulty, neúspešný kandidát, pozval v tejto záležitosti na rozhovor. Keďže som zo strany Akademického senátu Pedagogickej fakulty UMB nepredpokladal vážnejšiu opozíciu, kandidatúru som prijal. Kandidovalo nás šesť. Deň pred voľbami ma v popoludňajších hodinách na pracovisku ako „hovorca“ akademického senátu mojej materskej fakulty navštívil Roman Nedel'a. Oznámil mi, že sa senát rozhodol nepodporiť ma, pretože ako prvú podmienku na zvolenie si určil fyzický vek, ktorý im ale pri „nahováraní“ ma neprekážal. Týmto stanoviskom som bol zaskočený. Celú noc som uvažoval o alternatíve, či odstúpiť bez zdôvodnenia takejto neočakávanej a náhlej rezignácie, alebo pred akademickou obcou oznámiť, že voľby sú zmanipulované. Rozhodol som sa, že vystúpim, pretože som veril, že môj prejav podnieti aspoň zamyslenie sa nad situáciou. Poradie vystúpení sa žrebovalo; ja som šiel prvý. Už moje predstavenie akademickej obci predsedajúcou Brigitou Šimonovou bolo nepresné, doslova chaotické, čo ma ešte viac rozrušilo. V svojom vystúpení som uznal, že som sa v posledných rokoch nepodielal na riadiacej práci, ale že som pripravený a schopný rýchlo sa v problematike zorientovať. Ťažisko svojej volebnej adresy som postavil na princípe budovať univerzitu zvnútra, na vzájomnej dôvere a spolupráci fakúlt. Patový stav univerzity som vnímal cez kreovanie univerzity predovšetkým legislatívnou cestou a osobné antagonizmy predstaviteľov nosných fakúlt. Diskusia k môjmu prejavu bola krátka, formálna, pretože voliči už boli naprogramovaní ma nevoliť a čakal ich maratón ešte piatich vystúpení. Nedostal som ani jeden hlas!, čo som považoval a prijal ako ťažkú osobnú prehru, ktorú som si svojím dôverčivým a pasívnym postojom (nikomu som pred voľbami nič nesľuboval) zbytočne „vykoledoval“.

Svoj návrat som prognózoval tak na dva-tri roky. Nikdy som sa nedostal do takej pohody, akou som disponoval kedysi. Pri najmenšom vzrušení mi začal zlyhávať hlas, sem-tam zalomcovala mnou aj triaška a začal som nedoslýchať, čo mi bolo pri kontakte s poslucháčmi veľmi nepríjemné. Diali sa aj rôzne legislatívne zmeny, prijal sa nový štatút univerzity, ktorý znormoval pracovné pozície garantujúce štúdium. Zhoršoval sa aj zdravotný stav manželky. Na jeseň 1999 bola opäť hospitalizovaná a v roku 2000 som ju priviezol do domáceho liečenia. Potrebovala už celodennú starostlivosť a neustálu prítomnosť. Vedú-

cemu katedry doc. dr. Stanislavovi Matejkinovi, CSc. som oznámil, že z rodinných dôvodov k akademickému roku 2000/2001 už do zamestnania nenastúpim. Manželka mi však 10. 9. zomrela a aj z psychických dôvodov som sa uchádzal o návrat na katedru. Odohralo sa to síce tak, ale za podmienok pre mňa už nepriaznivých. Pracovný pomer, hoci mi bolo uložené to, čo predtým, vydalo zrazu len na polovičný úväzok a navyše som stratil aj pozíciu garanta a gestora. V ďalších rokoch boli na pozície profesorov vypisované konkurzy. Katedra histórie mala pridelené dve pozície profesorov, pričom sme na katedre tieto vedecko-pedagogické hodnosti mali už traja a vo výhľade boli ďalšie inauguračné konania. Ja som sa na konkurzy už ani nehlásil a moje postavenie sa začalo dynamicky strácať. Platovo som bol preradený ako odborný asistent a neskôr sa definitívne ukončil aj môj pracovný pomer. Za prednášky a iné záležitosti edukačného procesu som dostával jednorazové odmeny na základe dohôd o vykonaní práce. Osobne to bolo pre mňa morálne a psychicky neúnosné, že dohodnutú odmenu za prácu mi vyplácala katedra z prostriedkov, ktoré si zarobila. Status emeritného profesora ani univerzitu, ani fakultu v tejto oblasti k ničomu nezaväzoval, a tak som sa z katedry postupne vytratil. Zostal som čestným členom vedeckej rady fakulty, katedra po mne nazvala seminárnu miestnosť, v ktorej mám portrét a zostala mi vizitka na dverách pracovne, ktoré otvárať tak dva-trikrát do roka pri štátniciach, pretože katedra nemá graduovaného examinátora na didaktiku dejepisu.

* * *

Nikdy som si nevedol denník, neodkladal ani kalendáre či diáre a z písomností vždy len tie, ktoré som v danej dobe považoval za dôležité. Tento elaborát je „dielom“ predovšetkým mojej pamäte. Jeho vecnosť je nespochybniteľná, len – pravda – zamýšľanie sa nad vlastným životom a osudom nemôže byť neosobné. „*Quod potuimus, fecimus; faciant meliora potentes*“ = „Čo som mohol (vedel), urobil som; nech lepšie robia mocnejší (spôsobilejší)!“

Gymnaziálna budova v Rimavskej Sobote

Gymnázium v Tisovci (po prestavbe v bývalej meštianskej škole)

Štátne slovenské gymnázium v Tisovci.

Cis. 3

Gymnaziálne vysvedčenie zrelosti.

Julius Alberti

7. VI. 1943

narodeny dňa *19. augusta* 19*65* vo *Výmnej Pohoradzu*
 v *Slovenskej republike*, študoval na gymnáziu od školského
 roku *1935/36* na *Slovenskopolitickom štát. mas. reál. gym. v Tim.*
Polohu a na štát. slovensk. gymnázium v Tisovci

kde aj završil štúdiá. Složil skúšku zrelosti podľa výnosu Ministerstva
 školstva a národnej osvety z 2. októbra 1942, číslo 15.000/42-II/3.

Podľa prospechu v štúdiách a podľa výsledku písomných i ústnych skúšok zrelosti vydáva sa *mu* toto vysvedčenie:

A. Z povinných predmetov:

z náboženstva (<i>evanj. a. v.</i>)	<i>veľmi dobre</i>
z jazyka slovenského	<i>veľmi dobre (podľa ústnej skúšky)</i>

Tisovec v roku 1943

Sexta (školský rok 1940 – 1941)

Oktáva (školský rok 1942 – 1943)

Profesorský zbor v školskom roku 1942 – 1943

Obec: Vyšná Pokoradz.-

Notársky úrad Nižný Skalník Okres: Hnúšťa.-

Číslo ^{adm.} 2034
_{evd.} 19 194 3.

Svedectvo mravnosti a zachovalosti,

ktorým Vyšná Pokoradz hodnoverne svedčí,
že

Július Alberty

narodený(á) dňa 19. augusta 1925 v Vyš. Pokoradzi

okres Hnúšťa

zamestnaním študent zdržiava sa v obci Vyšná Pokoradz

od narodenia, za ktorý čas sa tak v mravnom, ako i
v politickom ohľade bezvadne choval(a).

Svedčíme ďalej že menovaný(a) nestojí ani pod trestným vyšetrovaním, ani pod pre-
vedením trestného rozsudku.

Svedectvo vyhotovené na základe spoľahlivého vyšetrovania o mravnej a osobnej
spoľahlivosti menovanému, vydáva sa k zápisu na vysokú školu, k dokázaniu
mravnej zachovalosti. --

V Niž. Skalníku, dňa 5. Októbra 1943.

Na stráž

ved. notár.

starosta.

Julius Albert

*Akademičný sľub
vykonaný*

SOZNAM PREDNÁSOK

(INDEX LECTIONUM),

na ktoré bol zapísaný ako riadny poslucháč

(quas se frequentaturum professorus est)

Julius Albert

Rodisko:

(Ortundus)

Vyšňmier Pokoradz

Otec:

(Pater)

August Albert

Zapísaný

(Inscriptio)

na fakulte:

(in facultate)

filozofickej

SLOVENSKEJ UNIVERZITY
V BRATISLAVE

(Universitatis Slovaciae Istropolitanae)

Dňa (die)

18. XI. 1943

Ampos

kvestor (quaestor).

Z. t. 1350.43.

Nr. 2/43-44. 5.

MY REKTOR A DEKAN FILOZOFICKEJ FAKULTY
(NOS RECTOR ET DECANUS FACULTATIS PHILOSOPHICAE)

Slovenskej univerzity v Bratislave dosvedčujeme týmto listom, že
(Universitatis Slovacae Istropolitanae testatur)

pán — slečna
(dominum[am])

milus

Albena

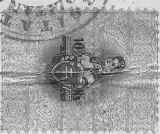
ktorého — ktorej — rodisko je *Myriada Slovaca, ob. Slavica*,
(natum[am] in civitate, quae) (appellatur)

v sozname tejto univerzity zapísaný(á) je medzi riadnych poslucháčov filozofickej fakulty.
(in album auditorum ordinatum facultatis philosophicae huius Universitatis relatum[am] esse.)

V Bratislave dňa *7. decembra 1943.*
(Bratislavae die)

.....
t. č. rektor.
(th. t. rector.)

.....
t. č. dekan.
(th. t. decanus)

Archiv Bratislava 1059-40

SLOVENSKÁ REPUBLIKA.

PROSEMINÁRNE VYSVEDČENIE

Július Albert

rodom z *Výšnej Sokoradci*
riadny poslucháč(ka) filozofickej fakulty Slovenskej univerzity
v Bratislave v*) *prvom* semestri, bol(a) v*) *zimnom* semestri 19*43* / 19*44*

členom proseminára

účastnil(a) sa cvičení *v. július*

Podal(a) písomnú prácu (referát):
s výsledkom

Prospech jeho (jej) bol

Platí za *1* hod.

Vydané pre povolenie pripustenia na*)

štátnu skúšku pre učiteľstvo na stredných školách.

V Bratislave dňa *1. februára* 19*44*.

Stupnica známk: veľmi dobrý — dobrý — dostatočný — nedostatočný.

*) Poznámka: Treba vypísať slovami: v ktorom semestri, prvú alebo druhú.

Meno poslucháča (studiosí nomen):

Julius Alberti

Rodisko (locus nat.):

V. Pekarova

(VII.) letný

semester štud. roku 1945/46

Fakulta

Filozofická

(Semestre

anni

1945/46

(Facultas)

Philosophica

Názov prednášky a meno prednášajúceho (Index scholarum et nomina magistorum)	Počet hodín špé. (Quot per hodo- m. horas)	Avestorovo potvrde- nie zápisu, zaplatenia didaktu alebo enobedenia od neho (Recept. nomen et didactum solutum aut immunitatem testatur quaestor)	Potvrdenie zápisu prednášajúcimi (Receptum nomen testatur magistri)	Potvrdenie návštevy prednášok (Scholas frequentatas testatur magistri)	Poznámky (Añnotata)
Latinská paleogeografia D. Štúrca	3.		by	by	
Dejiny revolúcie, hnutí v Rusku v 19. a 20. st. D. Porpeňák	2.		S. Porpeňák	S. Porpeňák	
Právná politika v r.s. rokov 1921-1929. D. Pavúk	2.		Vavriš	Vavriš	
Metodické cvičenie z norvejskej dejiny D. Pavúk	(2.)		Vavriš	Vavriš	
Metodické cvičenie z domáckej dejiny D. Rápanč	(2.)		by	by	
Metodické cvičenie z dejiny II. Sorkha	1.		Proch	Proch	Potvrdenie dekanovo
Metodické cvičenie z filozofie II. Janoviak	1.		Janoviak	Janoviak	
Obdobie v gréckom myšlienke D. Štúr	(2.)		Štúr	Štúr	t. š. dekan.

PREZIDENT ČESKOSLOVENSKEJ SOCIALISTICKEJ REPUBLIKY

UDELUJE

DOC. DR. JÚLIUSOVI ALBERTYMU, CSc.

ZA VÝZNAMNÚ PEDAGOGICKÚ A ORGANIZAČNÚ PRÁCU
PRI BUDOVANÍ PEDAGOGICKEJ FAKULTY V BANSKEJ BYSTRICI

VYZNAMENANIE ZA VYNIKAJÚCU PRÁCU

DŇA 17. OKTÓBRA 1969

☉

MINISTER

Ing. Hlavay

Pomaturitné stretnutie 21. júna 1983

Zápis do pamätnej knihy mesta

Názov:	Historik v prúde času : Spomienky Júliusa Albertyho
Autor:	Prof. PhDr. et Dr. h. c. Július Alberty, CSc.
Jazykový redaktor:	PaedDr. Dana Vasilová, PhD.
Návrh obálky:	Michal Šedík
Náklad:	120 ks.
Rozsah:	244 s.
Vydanie:	prvé
Formát:	A5
Vydavateľ:	Katedra histórie, Fakulta humanitných vied UMB, Banská Bystrica
Rok vydania:	2009

ISBN 978-80-8083-853-9